

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Διδακτορική διατριβή με θέμα:
Ο προληπτικός ρόλος των Παιδικών Χωριών SO.S. στην εμφάνιση
αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων.

Σιφνιού – Σιφονιού Παναγιώτα

Τριμελής επιτροπή: Μαγγανάς Αντώνης Καθ.
Χάιδου Ανθοζωή Καθ.
Τσίγκανου Ιωάννα, Ερευνήτρια Α του Ε.Κ.Κ.Ε.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ . Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

Ιούλιος 2014

Ευχαριστίες

Κατά την προσπάθεια συγγραφής της παρούσας διδακτορικής διατριβής έπρεπε να λυθούν ζητήματα όπως η προσωπική μου εγγύτητα στο χώρο του Παιδικού Χωριού SOS, καθώς και η δυσκολία προσέγγισης των αποφοίτων των προγραμμάτων του Παιδικού Χωριού SOS, οι οποίοι θα έπρεπε να καταθέσουν την προσωπική, βιωματική, εμπειρία τους για τον τρόπο λειτουργίας του όλου συστήματος και χωρίς τους οποίους το όλο εγχείρημα θα είχε αποτύχει. Οι απόφοιτοι του προγράμματος εμπιστεύθηκαν την προσωπική τους εμπειρία και δέχτηκαν να απαντήσουν στις ερωτήσεις που τους τέθηκαν και που αποτελούν βασικό στοιχείο της έρευνας, πράγμα για το οποίο τους ευχαριστώ θερμά, καθ' ότι η συμβολή τους ήταν καταλυτική.

Ευχαριστώ επίσης, θερμά, τη διοίκηση του Παιδικού Χωριού SOS για την απρόσκοπτη πρόσβαση στα αρχεία τους και στους προσωπικούς φακέλους των παιδιών που έχουν φιλοξενηθεί από το πρόγραμμα, αλλά και για την πολύμηνη συνεργασία, βοήθεια και ανοχή στην καθημερινή παρουσία μου στα γραφεία τους κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της έρευνας.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα μέλη της τριμελούς επιτροπής, ξεκινώντας από τον καθηγητή Μαγγανά Αντώνη χάρις στην προτροπή και παρότρυνση του οποίου ξεκίνησε το όλο εγχείρημα. Η συνεχής υποστήριξη του τόσο στο θεωρητικό – μεθοδολογικό κομμάτι της έρευνας όσο και στην ουσιαστική ψυχολογική παρότρυνση που μου προσέφερε στις δύσκολες φάσεις της έρευνας ήταν πολύ σημαντικές. Επιπροσθέτως, ευχαριστώ την καθηγήτρια Χάιδου Ανθοζωή για την καθοδήγηση της στη θεωρητική προσέγγιση του θέματος. Η εμπειρία και οι γνώσεις της, μεταξύ πολλών άλλων, στον τομέα της παραβατικότητας ανηλίκων υπήρξαν καταλυτικές στο να υιοθετηθεί η σωστή θεωρητική προσέγγιση. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Τσίγκανου Ιωάννα, η οποία προσέφερε τα μέγιστα στη μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας με τη μεγάλη εμπειρία της και απετέλεσε ένα ευήκοον ους σε κάθε ζήτημα που ανέκυπτε κατά την πορεία της έρευνας.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	1
A ΜΕΡΟΣ: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΧΩΡΙΩΝ SO.S. ΕΛΛΑΔΑΣ	
Κεφάλαιο 1: Γενικά στοιχεία	4
1.1 Ιστορική αναδρομή	4
1.2 Διαδικασία εισαγωγής των παιδιών στον οργανισμό και προϋποθέσεις εισαγωγής	5
1.2.1 Παραπομπές-Διαδικασία εισαγωγής	5
1.2.2 Κριτήρια εισαγωγής	6
Κεφάλαιο 2: Παιδαγωγική προσέγγιση	8
2.1 Δικαιώματα του παιδιού	9
2.1.1 Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού	9
2.1.2 Σύσταση για τα δικαιώματα των παιδιών, που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας.	10
2.2 Διεθνής έρευνα Quality4Children	13
2.3 Θεωρία της προσκόλλησης	15
Κεφάλαιο 3: Προγράμματα-Δομές Παιδικών Χωριών SO.S.	23
3.1 Παιδικά Χωριά SOS	23
3.1.1 Αρχές λειτουργίας	23
3.1.2 Δομή λειτουργίας	26
3.1.3 Επαγγελματίες	34
Κεφάλαιο 4: Στέγη Νέων SOS	37
4.1 Δομή λειτουργίας	37
4.2 Παιδαγωγικό προσωπικό	39
4.3 Σχέση Στέγης Νέων με Παιδικό Χωριό	40
4.4 Απόφοιτοι Στέγης Νέων- Στάδια αυτονόμησης	41
4.5 Αποχώρηση παιδιών πριν την ολοκλήρωση του προγράμματος	44
Κεφάλαιο 5: Άλλα προγράμματα	45
5.1 Κέντρα Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας	45
5.2 Ξενώνες Προστασίας και Θεραπείας Κακοποιημένων Βρεφών και Νηπίων.	51
Κεφάλαιο 6: Ποσοτικά στοιχεία παιδιών	53

B ΜΕΡΟΣ:
Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ.
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Κεφάλαιο 1: Αντικοινωνική συμπεριφορά.

Διευκρίνιση των όρων και των διαφοροποιήσεων

1.1 Αντικοινωνική συμπεριφορά και αντικοινωνικός ανήλικος	59
1.2 Παρεκκλίνουσα συμπεριφορά ανηλίκων	63
1.3 Παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων	67
1.3.1 Δομή και εξέλιξη της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα	69
1.4 Αιτιολογικές προσεγγίσεις	73
1.4.1 Βιολογικές και ψυχοπαθολογικές προσεγγίσεις	74
1.4.2 Ψυχολογικές προσεγγίσεις	75
1.4.3 Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις	76
1.4.3.1 Θεωρία της κοινωνικής αποδιοργάνωσης	77
1.4.3.2 Θεωρία της ανομίας	78
1.4.3.3 Υποπολιτισμικές θεωρίες	79
1.4.3.4 Θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού	81
1.4.3.5 Θεωρία της ετικέτας	82
1.5 Ιδρύματα παιδικής προστασίας και αντικοινωνική συμπεριφορά ανηλίκων	84
1.5.1 Θεωρητικό επίπεδο	85
1.5.2 Εμπειρικό επίπεδο	90

Κεφάλαιο 2: Πρόληψη εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς και Κοινωνικός έλεγχος

2.1 Πρόληψη	98
2.1.1 Κοινωνικο-ψυχολογική πρόληψη	99
2.1.2 Περιβαλλοντική πρόληψη	101
2.2 Ο προληπτικός ρόλος του κοινωνικού ελέγχου	103
2.2.1 Κοινωνικός έλεγχος	103
2.2.2 Θεωρίες ελέγχου	104

Γ ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

Κεφάλαιο 1 Γενικά στοιχεία της έρευνας	117
--	-----

1.1 Ερευνητικά ερωτήματα	117
1.2 Περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας	118
1.3 Προβληματισμοί	121
Κεφάλαιο 2 Ερευνητικά αποτελέσματα	122
2.1 Γενικά στοιχεία του πληθυσμού	123
2.1.1 Ηλικία εισαγωγής	123
2.1.2 Φύλο	124
2.1.3 Πηγή παραπομπής	124
2.1.4 Λόγοι εισαγωγής	125
2.1.5 Εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς	126
2.1.5.1 Ηλικία εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς	126
2.1.5.2 Είδος συμπεριφοράς	128
2.1.5.3 Είδη παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και παραβατικότητας	128
2.1.6 Ψυχιατρική διαταραχή και νοητική υστέρηση	135
2.1.7 Ανακύκλωση της γονεϊκής εγκληματικότητας	137
2.1.8 Η ετικέτα του ιδρύματος	137
2.2 Αντιμετώπιση - Παρέμβαση κατά τη διαμονή στο Παιδικό Χωριό SOS	139
2.2.1 Μέτρα προς αντιμετώπιση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς.	141
2.2.2 Μέτρα προς αντιμετώπιση παραβατικής συμπεριφοράς	150
2.3 Αντιμετώπιση- Παρέμβαση κατά τη διαμονή στη Στέγη Νέων SO.S.	157
2.3.1 Εξέλιξη συμπεριφοράς	158
2.3.2 Αντιμετώπιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς	160
2.4 Η πορεία της αυτονόμησης	164
2.4.1 Παρέμβαση – Πλαισίωση των νέων με αντικοινωνική συμπεριφορά στην προσπάθεια της αυτονόμησης.	166
2.4.2 Τελική εξέλιξη συμπεριφοράς	168
 Δ ΜΕΡΟΣ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ	
Κεφάλαιο 1: Συμπεράσματα εμπειρικά	170
Κεφάλαιο 2: Ο προληπτικός ρόλος του Παιδικού Χωριού SOS	172
Κεφάλαιο 3: Προσφορά	175
Παράρτημα	177

Εισαγωγή

Η ανηλικότητα και ιδιαίτερα η εφηβεία χαρακτηρίζεται από προβλήματα και συγκρούσεις. Η περίοδος της ζωής ατόμου μεταξύ παιδικότητας και ενηλικίωσης χαρακτηρίζεται από ψυχολογικές δυσκολίες, πιέσεις και προσπάθειες προσαρμογής σε νέους κοινωνικούς ρόλους. Συχνά οι έφηβοι προβαίνουν σε πράξεις κατακριτέες από το κοινωνικό περιβάλλον τους ή ακόμα και σε παραβάσεις του ποινικού νόμου.

Ατελείωτη είναι η διεθνής και εγχώρια βιβλιογραφία, η οποία αναζητά την αιτιώδη σχέση μεταξύ διαφόρων ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών και εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς, διαμορφώνοντας έτσι κατηγοριοποιήσεις «επικίνδυνων παραγόντων», που μπορούν να οδηγήσουν σε επικίνδυνες συμπεριφορές, αλλά και εν δυνάμει «επικίνδυνων πληθυσμιακών ομάδων», που συγκεντρώνουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Οι ανήλικοι που μεγαλώνουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας, αποτελούν ένα κατεξοχήν τέτοιο παράδειγμα.

Από όποια επιστημονική βάση (ψυχολογική, βιολογική, κοινωνιολογική) και αν μελετηθεί ο συγκεκριμένος πληθυσμός, φαίνεται πως συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά εκείνα για να θεωρηθεί ως εβρισκόμενος σε κίνδυνο παράβασης. Παράλληλα, ενισχυτικά σε αυτό, λειτουργεί η κοινωνική αντίληψη- στερεότυπο για τη λειτουργία των κρατικών παραδοσιακών ορφανοτροφείων και την κοινωνική εξέλιξη των παιδιών που μεγαλώνουν σε αυτά. Όλες οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί μέχρι σήμερα και αφορούν τα προβλήματα των συγκεκριμένων ιδρυμάτων, καταδεικνύουν τις αρνητικές επιπτώσεις που έχουν στους ανηλικούς σε ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο, με τα αποτελέσματα να είναι επιβαρυντικά για αυτές τις δομές. Οι προτάσεις που έχουν γίνει, αφορούν κυρίως επιμέρους λειτουργικές και οργανωτικές αλλαγές χωρίς να αλλάζουν τα κύρια χαρακτηριστικά της δομής τους.

Ο στόχος της παρούσας διατριβής είναι η παρουσίαση των Παιδικών Χωριών SO.S. Ελλάδος, ως ένα εναλλακτικό πρόγραμμα παιδικής προστασίας τόσο αναφορικά με τη δομή της οργάνωσής του όσο και με την παιδαγωγική του προσέγγιση. Υπόθεση εργασίας της παρούσας διδακτορικής διατριβής είναι πως η λειτουργία ενός εναλλακτικού τύπου παρέμβασης βασισμένο στο οικογενειακό πρότυπο φροντίδας και αντιτιθέμενο στην υπάρχουσα απαρχαιωμένη κρατική πρόνοια, μπορεί να λειτουργήσει προληπτικά στην εμφάνιση αντικοινωνικών συμπεριφορών. Η μελέτη δεν θα αναλωθεί στην ντετερμινιστική λογική της αναζήτησης της σχέσης μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος. Αντ' αυτού, το ενδιαφέρον

θα εστιαστεί στην έρευνα και παρουσίαση της διαφορετικής οργανωτικής και παιδαγωγικής πολιτικής που ακολουθεί ο συγκεκριμένος οργανισμός, καθώς και στο κατά πόσο αυτή μπορεί να δημιουργήσει συνθήκες πρόληψης εμφάνισης αντικοινωνικών συμπεριφορών. Έτσι η δομή της διατριβής ακολουθεί της εξής πορεία:

Το **πρώτο μέρος** αφορά αποκλειστικά στην παρουσίαση του οργανισμού. Κύριο μέλημα είναι η όσο γίνεται λεπτομερέστερη ανάδειξη της παιδαγωγικής πολιτικής που ακολουθείται και της οργάνωσης των προγραμμάτων και των δομών του οργανισμού. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα στοιχεία εκείνα που διαμορφώνουν την παιδαγωγική πολιτική, αλλά και οι αρχές λειτουργίας που διέπουν τις βασικές δομές του οργανισμού.

Το **δεύτερο μέρος** περιλαμβάνει τη θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου της αντικοινωνικότητας ανηλίκων δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στον πληθυσμό των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η εμφάνιση του φαινομένου σε θεωρητική και εμπειρική βάση. Αρχικά διευκρινίζεται η σημασία του όρου της «αντικοινωνικής συμπεριφοράς», καθώς και των διαφοροποιήσεων μεταξύ των όρων «παρέκκλισης» και «παραβατικότητας». Ακολουθεί μία επιγραμματική αναφορά στις διάφορες αιτιολογικές προσεγγίσεις του φαινομένου, χωρίς, όμως να δίνεται ιδιαίτερο βάρος, καθώς δεν αποτελεί το βασικό στόχο της έρευνας. Τέλος, παρουσιάζεται η λειτουργία των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας στην ελληνική πραγματικότητα. Αυτό επιτυγχάνεται τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε ερευνητικό, μέσω διάφορων ερευνών που έχουν διενεργηθεί σε κρατικά ιδρύματα. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά την πρόληψη της αντικοινωνικής συμπεριφοράς ως το κυρίαρχο μέτρο περιορισμού της. Αρχικά, προσδιορίζεται η έννοια της «πρόληψης» και των κατηγοριοποιήσεών της και στην πορεία διευκρινίζεται το είδος, το οποίο και αφορά, κυρίως, την παρούσα διδακτορική διατριβή. Στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου, με οδηγό τις προσεγγίσεις των «θεωριών ελέγχου», εξετάζεται ο προληπτικός ρόλος που μπορεί να επιτευχθεί μέσω της άσκησης κοινωνικού ελέγχου.

Η ερευνητική προσέγγιση του θέματος παρουσιάζεται στο **τρίτο μέρος** του κειμένου. Το πρώτο κεφάλαιο, αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας που διεξήχθη. Στα πλαίσια του καταγράφονται όλα τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν προς συζήτηση και περιγράφεται η ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε, μαζί με τις μεθόδους που επιλέχθηκαν να χρησιμοποιηθούν. Το τελευταίο υποκεφάλαιο αναφέρεται στους προβληματισμούς που προέκυψαν στην πορεία της έρευνας, καθώς

και τις λύσεις και απαντήσεις που δόθηκαν. Στο δεύτερο κεφάλαιο καταγράφονται τα ερευνητικά αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας, παράλληλα με παρατηρήσεις ποιοτικού χαρακτήρα.

Η παρούσα διδακτορική διατριβή ολοκληρώνεται με το **τέταρτο** και τελευταίο μέρος. Σε αυτό παρουσιάζονται τα γενικά συμπεράσματα από την εμπειρική και θεωρητική έρευνα που προηγήθηκε. Εστιάζεται, κυρίως, στα στοιχεία που αφορούν τον προληπτικό ρόλο του οργανισμού στην εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων.

A Μέρος: Παρουσίαση Παιδικών Χωριών SOS Ελλάδας

Κεφάλαιο 1: Γενικά στοιχεία

1.3 Ιστορική αναδρομή

Το πρώτο Παιδικό Χωριό SO.S. (Social Service) ιδρύθηκε από τον αυστριακό γιατρό Hermann Gmeiner το 1949 στο Imst, του Τιρόλο στην Αυστρία. Σκοπός ήταν η προσφορά βοήθειας σε παιδιά που βρίσκονταν σε ανάγκη εξαιτίας του Δεύτερου Παγκοσμίου πολέμου. Μετά από 60 χρόνια τα Παιδικά Χωριά SO.S αποτελούν μία ανεξάρτητη, διεθνή, μη κυβερνητική οργάνωση, η οποία δραστηριοποιείται σε 133 χώρες παγκοσμίως, στις οποίες λειτουργούν περίπου 500 Χωριά και 2.000 προγράμματα και παρέχουν υπηρεσίες σε περισσότερα από 450.000 παιδιά.

Στην Ελλάδα το Παιδικό Χωριό SO.S συστάθηκε τα τέλη του 1975 ως Σωματείο μη Κερδοσκοπικού χαρακτήρα βάσει του Ν.Δ. 1111/72, και αναγνωρίστηκε ως Ειδικά Φιλανθρωπικό με την 2501/75 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών και με την 1276 απόφαση της Επιθεώρησης Κοινωνικών Υπηρεσιών Αττικής και Νήσων η οποία δημοσιεύεται στο ΦΕΚ Β 512/77¹. Το πρώτο Παιδικό Χωριό SO.S ξεκίνησε τη λειτουργία του στη Βάρη το 1982. Το γενικό πρόγραμμα του οργανισμού αφορά «...στην αρωγή μακροχρόνιας οικογενειακής φροντίδας σε παιδιά που στερούνται μόνιμα τη δυνατότητα να μεγαλώσουν με τους φυσικούς τους γονείς είτε γιατί έχουν χάσει τον ένα ή και τους δύο γονείς είτε γιατί κρίνονται ακατάλληλοι για διάφορους λόγους να ασκήσουν το γονεϊκό τους ρόλο.²»

Σήμερα στη χώρα λειτουργούν τα ακόλουθα προγράμματα³:

1. Προγράμματα μακροχρόνιας φροντίδας
  - Παιδικό Χωριό SO.S Βάρης, Αττική
  - Παιδικό Χωριό SO.S Πλαγιαρίου, Θεσσαλονίκη

¹ ΦΕΚ Β 512 - 01.06.1977: «[...] Αναγνωρίζομεν τό υπό την επωνυμίαν «ΠΑΙΔΙΚΟ ΧΩΡΙΟ SOS ΕΛΛΑΔΟΣ» Φιλανθρωπικών Σωματείων εδρεύον εν Αθήναις και επί της οδού Ερμού 8, ως ειδικώς Φιλανθρωπικών, καθόσον παρέχει στέγην. Διατροφήν, ιατροφαρμακευτικήν περίθαλψιν, εκπαιδευσιν και επαγγελματικήν κατάρτισιν, αις άπορα παιδιά, ετερημόνα οικογενειακής προστασίας, ορφανά ενός ή αμφοτέρων γονέων, εγκαταλελειμένα ή γονέων εν φυλακίσει ή αποδεδειγμένως ανικάνων προς εργασίαν ή αγάμων μητέρων κ.λπ...»

² Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας, (1999), *Παιδαγωγικό Πλαίσιο Λειτουργίας Παιδικού Χωριού SO.S*. Αθήνα

³ Για στατιστικά στοιχεία σχετικά με τον πληθυσμό του οργανισμού στη συνέχεια του κειμένου, στο κεφάλαιο 6

- Παιδικό Χωριό SO.S Θράκης, Αλεξανδρούπολη
- Στέγη Νέων, Αθήνας
- Στέγη Νέων Θεσσαλονίκης

2. Προγράμματα πρόληψης και υποστήριξης οικογενειών

- Ξενώνας SO.S-ΕΛΙΖΑ, Μαρούσι
- Ξενώνας κακοποιημένων Βρεφών και Νηπίων, Αλεξ/πολη
- Ξενώνας κακοποιημένων βρεφών και νηπίων, Θεσσαλονίκη
- Κέντρο Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας, Αθήνα
- Κέντρο Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας, Αλεξ/πολη
- Κέντρο Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας, Καλαμάτα
- Κέντρο Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας, Ηράκλειο, Κρήτης
- Κέντρο Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας, Θεσσαλονίκης
- Κέντρο Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας, Κομοτηνής
- Κέντρο Ημέρας για ΑΜΕΑ, Αλεξ/πολη
- Εργαστήρια δημιουργικής απασχόλησης, Βάρη
- Εργαστήρια δημιουργικής απασχόλησης, Θεσσαλονίκη
- Ξενώνας Εφήβων με Εναντιωματική Συμπεριφορά, Χαλάνδρι (2007 – 2009)⁴

1.4 Διαδικασία εισαγωγής των παιδιών στον οργανισμό και προϋποθέσεις εισαγωγής

1.2.1 Παραπομπές-Διαδικασία εισαγωγής

Η διαδικασία εισαγωγής ενός παιδιού στον οργανισμό ξεκινά είτε ύστερα από κατάθεση αιτήματος κάποιου συγγενή είτε μέσω παραπομπής του από κάποιο φορέα παιδικής προστασίας ή ακόμα και μέσω εντολής της εισαγγελικής αρχής⁵. Στη συνέχεια γίνεται επεξεργασία των αιτημάτων από την Παιδαγωγική Υπηρεσία του οργανισμού και οι περιπτώσεις, οι οποίες ανταποκρίνονται στα τυπικά κριτήρια εισαγωγής, προωθούνται προς περαιτέρω έρευνα. Αυτή περιλαμβάνει καταρχάς, την εξέταση ύπαρξης ή όχι της δυνατότητας βοήθειας του παιδιού και στήριξης της

⁴ Έναρξη της λειτουργίας του το 2007 με ευρωπαϊκά κονδύλια (ΕΣΠΑ) και έληξε τη λειτουργία του το 2009, λόγω αδυναμίας καταβολής του εγκεκριμένου χρηματικού ποσού από το Υπουργείο Υγείας και λόγω δυσκολιών στη συνεργασία με το εν λόγω Υπουργείο.

⁵ Σχετικά με ποσοτικά στοιχεία παραπομπών βλέπε κεφάλαιο 6

οικογένειας του με σκοπό την αποφυγή αποχώρησης από αυτήν. Σκοπός είναι να αποτελεί η απομάκρυνση του παιδιού από την οικογένεια του την έσχατη λύση. Εξετάζεται δηλαδή αν είναι δυνατόν να αποφευχθεί κάτι τέτοιο, μέσω της ένταξης της οικογένειας σε ένα πρόγραμμα στήριξης του οργανισμού, χωρίς να διασπαστούν τα μέλη της⁶. Σε αντίθετη περίπτωση, αν δηλαδή είναι αδύνατον το παιδί να παραμείνει στο οικογενειακό του περιβάλλον, παραπέμπεται η αίτηση στη Διοίκηση προς έγκριση. Αφού γίνει δεκτή, ακολουθεί δίκη για να αφαιρεθεί η επιμέλεια του παιδιού και από τους δύο γονείς και να ανατεθεί στο Παιδικό Χωριό⁷.

1.2.2Κριτήρια εισαγωγής

Έχουν οριστεί συγκεκριμένα κριτήρια επιλογής των παιδιών που εισάγονται στον οργανισμό. Η αυστηρή οριοθέτηση και τήρηση αυτών περιορίζει τον αριθμό των εισαγωγών στο 1/10 περίπου των αιτημάτων⁸.

Η βασικότερη προϋπόθεση ένταξης είναι η στέρηση της μόνιμης δυνατότητας ανατροφής και φροντίδας του παιδιού στο φυσικό οικογενειακό περιβάλλον. Ειδικότερα γίνονται δεκτά:

1. Ορφανά και από τους δύο γονείς.
2. Ορφανά από τον ένα γονέα και αποδεδειγμένα ο δεύτερος να μην είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις ευθύνες του ρόλου του για σοβαρό κοινωνικό λόγο, όπως πρόβλημα υγείας, έλλειψη σταθερού οικογενειακού ή συγγενικού περιβάλλοντος σε συνδυασμό με οικονομική αδυναμία.
3. Παιδιά των οποίων ο ένας γονέας ή και οι δύο πάσχουν από ανίατη ασθένεια και υπάρχει αδυναμία ανταπόκρισης στο ρόλο τους.

---

⁶ Η υποστήριξη αυτή προσφέρεται από τις δομές του οργανισμού «Κέντρα Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας». Βλέπε σχετικά στο Α μέρος, κεφάλαιο 1.4.3.1

⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 1533 Α.Κ. «*Η αφαίρεση του συνόλου της επιμέλειας του προσώπου του τέκνου και από τους δύο γονείς και η ανάθεσή της σε τρίτο διατάσσονται από το δικαστήριο μόνο όταν άλλα μέτρα έμειναν χωρίς αποτέλεσμα ή κρίνεται ότι δεν επαρκούν για να αποτρέψουν κίνδυνο της σωματικής, πνευματικής ή ψυχικής υγείας του τέκνου.*

Το δικαστήριο ορίζει την έκταση της γονικής μέριμνας που παραχωρεί στον τρίτο, και τους όρους της άσκησής της».

«Το δικαστήριο αποφασίζει την ανάθεση της πραγματικής φροντίδας ή της επιμέλειας στον τρίτο κατά τη δεύτερη παράγραφο του προηγούμενου άρθρου ή την πρώτη παράγραφο του παρόντος, ύστερα από έλεγχο του ήθους, των βιοτικών συνθηκών και γενικά της καταλληλότητάς του, στηριζόμενο υποχρεωτικά σε βεβαίωση της κοινωνικής υπηρεσίας. Η ανάθεση γίνεται σε κατάλληλη οικογένεια, κατά προτίμηση συγγενική (ανάδοχη οικογένεια) και, αν αυτό δεν είναι δυνατό, σε κατάλληλο ίδρυμα».

⁸ Σχετικά με ποσοτικά στοιχεία παραπομπών βλέπε Α μέρος, κεφάλαιο 6

4. Παιδιά που ζουν σε αντίξοες συνθήκες και βρίσκεται σε κίνδυνο η πνευματική, φυσική και ψυχική υγεία τους⁹.

5. Παιδιά εκτός γάμου που βρίσκονται σε κίνδυνο.

6. Παιδιά με σωματική και ψυχική υγεία που δεν πάσχουν από:

- Χρόνια λοιμώδη μεταδοτικά νοσήματα ή αναπηρία που καθιστούν αδύνατη την αυτοεξυπηρέτηση του παιδιού.
- Μεσογειακή μεταγγιζόμενη αναιμία.
- Χρόνιες βαριές νευροπάθειες
- Βαριές καρδιοπάθειες.
- Ζαχαρώδη διαβήτη.
- Παιδιά με νοητική καθυστέρηση κάτω του οριακού.
- Παιδιά με σοβαρή ψυχιατρική διαταραχή.

7. Παιδιά κάτω των 8 ετών και τουλάχιστον ένας εκ των δύο γονέων να έχει ελληνική ιθαγένεια¹⁰.

Ο σκοπός καθορισμού των συγκεκριμένων αυτών κριτηρίων είναι πολλαπλός. Καταρχάς, εξυπηρετεί την ύπαρξη ομοιογένειας του πληθυσμού. Κάθε παιδί που εντάσσεται σε μία ομάδα με κοινά χαρακτηριστικά με αυτό, είναι ευκολότερο να αφομοιωθεί ομαλά και να οικειοποιηθεί το περιβάλλον. Επιπλέον, μία ομάδα ατόμων με συμφωνία γνωρισμάτων είναι εφικτό να έχει κοινή κατεύθυνση και πορεία όταν εκφράζεται από άτομα με κοινά ποιοτικά χαρακτηριστικά, ψυχοκοινωνικά προβλήματα¹¹, αλλά και στόχους. Αντίθετα ένα ανομοιογενές σύνολο εμφανίζει πολλαπλά λειτουργικά προβλήματα.

---

⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 1532 του Αστικού Κώδικα το οποίο αναφέρει πως: Αν ο πατέρας ή η μητέρα παραβαίνουν τα καθήκοντα που τους επιβάλλει το λειτουργημά τους για την επιμέλεια του προσώπου του τέκνου ή τη διοίκηση της περιουσίας του ή αν ασκούν το λειτουργημά αυτό καταχρηστικά ή δεν είναι σε θέση να ανταποκριθούν σ' αυτό, το δικαστήριο μπορεί, εφόσον το ζητήσουν ο άλλος γονέας, οι πλησιέστεροι συγγενείς του τέκνου, ο εισαγγελέας ή και αυτεπαγγέλτως, να διατάξει οποιοδήποτε πρόσφορο μέτρο.

Το δικαστήριο μπορεί ιδίως να αφαιρέσει από τον ένα γονέα την άσκηση της γονικής μέριμνας ολικά ή μερικά και να την αναθέσει αποκλειστικά στον άλλο ή αν συντρέχουν και στο πρόσωπο αυτού οι προϋποθέσεις της προηγούμενης παραγράφου, να αναθέσει την πραγματική φροντίδα του τέκνου ή ακόμη, και την επιμέλειά του ολικά ή μερικά σε τρίτον ή και να διορίσει επίτροπο".

"Σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις του πρώτου εδαφίου και επίκειται άμεσος κίνδυνος για τη σωματική ή την ψυχική υγεία του τέκνου, ο εισαγγελέας μπορεί να διατάσσει κάθε πρόσφορο μέτρο για την προστασία του, μέχρι την έκδοση της αποφάσεως του δικαστηρίου, στο οποίο πρέπει να απευθύνεται εντός τριάντα ημερών."

¹⁰ Παιδικά Χωριά SOS, (1999), ο.π. σελ. 11

¹¹ Ο όρος «ψυχοκοινωνικά προβλήματα» καλύπτει ένα ευρύ φάσμα καταστάσεων, κατά τις οποίες οι κοινωνικές διαστάσεις συμπλέκονται με τις ατομικές και ο ατομικός ψυχισμός επηρεάζεται αποφασιστικά από τον κοινωνικό περίγυρο. Στην πράξη τα προβλήματα αυτά απαιτούν τη στενή συνεργασία υπηρεσιών ψυχικής υγείας και κοινωνικών, σχολικών, δικαστικών ή άλλων υπηρεσιών

Αυτό έρχεται σε συνάρτηση με το δεύτερο σκοπό που είναι η αποτελεσματική ανταπόκριση του οργανισμού στις ανάγκες των παιδιών. Αν εξεταστούν οι περιπτώσεις που παραπέμπονται στον οργανισμό, θα διαπιστωθεί, πως επιμέρους η κάθε μία από αυτές, παρουσιάζουν πολλαπλά ζητήματα και ανάγκες. Το καθένα από αυτά τα προβλήματα προϋποθέτει εξειδικευμένη επιστημονική γνώση και προσέγγιση. Καθώς όμως, ένας οργανισμός παιδικής προστασίας είναι αδύνατον να συγκεντρώνει στη δυναμική του ένα τόσο ευρύ φάσμα επιστημονικής γνώσης, αλλά και υποδομής, έχουν τεθεί τα κριτήρια αυτά που καθορίζουν τις ανάγκες στις οποίες δύναται να ανταποκριθεί ικανοποιητικά. Έτσι γίνονται δεκτά παιδιά με διάφορα ψυχοκοινωνικά προβλήματα, τα οποία όμως βρίσκονται εντός των ορίων των δυνατοτήτων του οργανισμού.

Κεφάλαιο 2: Παιδαγωγική προσέγγιση

Η παιδαγωγική προσέγγιση του οργανισμού είναι προσανατολισμένη στη φροντίδα του παιδιού ακολουθώντας το οικογενειακό πρότυπο (family based care). Πυρήνα, αυτού του τύπου παιδικής προστασίας, αποτελεί η οικογένεια SOS. Μία εναλλακτική μορφή οικογένειας μονογονεϊκού τύπου (μόνο μητέρα), η οποία μαζί με άλλες ίδιου τύπου οικογένειες βρίσκονται στον χώρο του Παιδικού Χωριού SOS. Το οικογενειακό πρότυπο ακολουθείται τόσο σε επίπεδο δομής (σπίτι, μητέρα, αδέρφια), όσο και σε επίπεδο λειτουργίας και παιδαγωγικής προσέγγισης (δημιουργία σταθερών δεσμών, μητρική φροντίδα, αδερφική σχέση, διαπαιδαγώγηση κτλ). Συνεπάγεται, πως κάθε τομέας λειτουργίας του παιδαγωγικού πλαισίου και κάθε στάδιο φροντίδας πηγάζει από αυτήν την ιδέα, αλλά και στοχεύει στην υλοποίηση αυτής.

Η πολιτική της προσέγγισης χαράσσεται και υποστηρίζεται από τα αποτελέσματα ερευνών, θεωριών και διεθνών Συμβάσεων, σχετικών με την ψυχοκοινωνική εξέλιξη του παιδιού που ζει σε ίδρυμα. Συγκεκριμένα πρόκειται για τη Διεθνή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού και τα παράγωγα της, τα αποτελέσματα ερευνών που συμμετέχει ο οργανισμός με ενδεικτική εκείνη της

φροντίδας και προστασίας του παιδιού. Αμπατζόγλου Γ., (2002) *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και τοποθέτησης των παιδιών*. University Studio Press, Θεσσαλονίκη, σελ 12-13

διεθνής έρευνας Quality for Children, καθώς και την ψυχολογική θεωρία της προσκόλλησης ή θεωρία του δεσμού.

2.1 Δικαιώματα του παιδιού

2.1.1 Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία πηγάζει από την Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών, υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1989 και τέθηκε σε ισχύ στις 2 Σεπτεμβρίου 1990. Μέχρι σήμερα έχει κυρωθεί από 191 χώρες και πρόκειται για ένα νομικό κώδικα, ο οποίος είναι δεσμευτικός για τις χώρες που τον επικύρωσαν. Στην Ελλάδα κυρώθηκε στις 3 Δεκεμβρίου του 1992 με τον Ν.2101/92.Ν. 2101/92 (ΦΕΚ Α' 192) : Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού.¹²

Βάση της Σύμβασης αποτελεί η αναγνώριση, πως τα παιδιά πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μία ιδιαίτερη πληθυσμιακή ομάδα, λόγω της φυσικής και διανοητικής του ανωριμότητας, και για αυτόν το λόγο θα πρέπει να υπάρχει ειδική προστασία και μέριμνα. Παράλληλα, στη Σύμβαση έγιναν αποδεκτά τα εξής δεδομένα:

- Η οικογένεια αποτελεί το ιδανικό περιβάλλον για την αρμονική ανάπτυξη του παιδιού και γι' αυτόν το λόγο θα πρέπει να προστατευθεί και να υποστηριχθεί.
- Καθένας δικαιούται να απολαμβάνει όλα τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που αναφέρονται σε αυτά, χωρίς καμία απολύτως διάκριση ιδίως εξαιτίας της φυλής, του χρώματος, του φύλου, της γλώσσας, της θρησκείας, των πολιτικών του ή άλλων πεποιθήσεων, της εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, της περιουσίας, της γέννησης ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης.
- Αποδέχεται τις διατάξεις της Διακήρυξης της Γενεύης του 1924¹³ για τις νομικές και κοινωνικές αρχές σχετικά με την προστασία και την ευημερία των παιδιών, ειδικά όσον αφορά την υιοθεσία και την τοποθέτηση σε ανάδοχες οικογένειες σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, τις διατάξεις του συνόλου των ελάχιστων

---

¹² Νάσκου-Περράκη , Παρούλα, (2002) *Η διεθνής σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη : ερμηνεία κατ'άρθρο*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα

¹³ Geneva Declaration of the Rights of the Child: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

κανόνων των Ηνωμένων Εθνών για τη διοίκηση της δικαιοσύνης για ανηλίκους (Κανόνες του Πεκίνου), και της Διακήρυξης για την προστασία των γυναικών και των παιδιών σε περίοδο επείγουσας ανάγκης και ένοπλης σύρραξης.

- Σε όλες τις χώρες του κόσμου υπάρχουν παιδιά που ζουν κάτω από ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες, και είναι αναγκαίο να δοθεί στα παιδιά αυτά ιδιαίτερη προσοχή.

Αναγνωρίζοντας λοιπόν τα παραπάνω συμφωνήθηκε και συντάχθηκε η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού το 1989. Αποτελείται από 54 άρθρα, τα οποία ομαδοποιούνται σε τέσσερις βασικές κατηγορίες: στα Δικαιώματα της επιβίωσης, στα Δικαιώματα της Προστασίας, στα Δικαιώματα της Εξέλιξης-Ανάπτυξης και στα Δικαιώματα της Συμμετοχής¹⁴.

2.1.2 Σύσταση για τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας.

Σε συνέχεια της Σύμβασης, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης συνέταξε και υπέγραψε μία Σύσταση προς τα κράτη μέλη της που αφορά τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας. Υιοθετήθηκε στις 16 Μαρτίου 2005 από την Επιτροπή Υπουργών στη 919^η συνέλευση των Αντιπροσώπων των Υπουργών¹⁵.

Έχοντας υπόψη τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σύμφωνα με την οποία πρέπει να αποφευχθεί η τοποθέτηση του παιδιού μακριά από την οικογένεια του, αλλά αναγνωρίζοντας παράλληλα, πως σε ορισμένες περιπτώσεις αυτό το μέτρο είναι αναπόφευκτο, συνιστά στις κυβερνήσεις των κρατών μελών, αλλά και σε όλα τα αρμόδια όργανα και οργανώσεις, την τήρηση συγκεκριμένων αρχών και προδιαγραφών ποιότητας, για τις περιπτώσεις που συμβαίνει κάτι τέτοιο. Στόχος είναι η πλήρη εφαρμογή των δικαιωμάτων των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας.

Οι βασικές αρχές στις οποίες συμφώνησαν είναι:

---

¹⁴ Για περισσότερα βλέπε σχετικά Νάσκου-Περράκη, Παρούλα, (2002), ο.π.

¹⁵ Council of Europe Recommendation Rec(2005)5 on the rights of children living in residential institutions: <http://www.coe.int/familypolicy>

- Η οικογένεια είναι το φυσικό περιβάλλον για την ανάπτυξη και την ευημερία του παιδιού και οι γονείς φέρουν την πρωταρχική ευθύνη για την ανατροφή και την ανάπτυξή του.
- Πρέπει να παρέχονται στο μέγιστο δυνατό βαθμό προληπτικά μέτρα υποστήριξης των παιδιών και της οικογένειάς τους σύμφωνα με τις ειδικές ανάγκες τους. Σκοπός είναι να καταπολεμηθεί το πρόβλημα εκείνο το οποίο θα οδηγήσει το παιδί στην απομάκρυνση του από το γονεϊκό του περιβάλλον. Πρέπει αρχικά να ερευνώνται όλες οι πιθανές εναλλακτικές λύσεις αντί της τοποθέτησης και αφού έχουν αξιολογηθεί και απορριφθεί να οδηγείται το παιδί σε κάποιο ίδρυμα.
- Η τοποθέτηση του παιδιού σε πλαίσιο προστασίας πρέπει να αποτελεί έσχατο μέτρο και να θέτει ως πρωταρχικό στόχο το ύψιστο συμφέρον του παιδιού και την επιτυχή κοινωνική του ένταξη ή επανένταξη το συντομότερο δυνατόν. Η τοποθέτηση πρέπει να εγγυάται την πλήρη ικανοποίηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του παιδιού. Προτείνεται κάθε ίδρυμα να παρέχει στο παιδί ένα περιβάλλον οικογενειακού τύπου. Πρέπει παράλληλα με τη γενική παιδαγωγική λειτουργία του ιδρύματος να διαμορφώνεται και ένα εξατομικευμένο σχέδιο ψυχοπαιδαγωγικής στήριξης για κάθε παιδί ξεχωριστά. Καθ' όλη τη διάρκεια της εφαρμογής των μέτρων θα πρέπει να συνεχίζεται η δουλειά με την οικογένεια, με στόχο μία πιθανή επιστροφή του παιδιού σε αυτήν.
- Η τοποθέτηση δεν πρέπει να έχει διάρκεια μεγαλύτερη από την απαιτούμενη, ενώ πρέπει να υπόκειται σε περιοδική αναθεώρηση με στόχο το ύψιστο συμφέρον του παιδιού το οποίο πρέπει να αποτελεί το πρωταρχικό μέλημα κατά τη διάρκεια της τοποθέτησής του. Οι γονείς πρέπει να λαμβάνουν τη μέγιστη δυνατή υποστήριξη με στόχο την αρμονική επανένταξη του παιδιού στην οικογένεια και την κοινωνία. Στόχος είναι η ανάπτυξη του παιδιού και όπου είναι εφικτό η επανένταξη του στη βιολογική του οικογένεια. Γιαυτόν το λόγο άλλωστε, η απόφαση για την τοποθέτηση ενός παιδιού σε κάποιο ίδρυμα, θα πρέπει να υπόκειται σε περιοδική αναθεώρηση και αν κριθεί, πως το συμφέρον του παιδιού επιβάλλει την επιστροφή του στην οικογένεια του, τότε και αυτό να συμβαίνει.
- Ένα παιδί που «αποφοιτεί» από ένα πρόγραμμα προστασίας δικαιούται μία αξιολόγηση των αναγκών του και κατάλληλη ψυχολογική υποστήριξη με στόχο τη διασφάλιση της επανένταξής του στην οικογένεια και την κοινωνία. Πρέπει να

καταρτίζεται από τον οργανισμό προστασίας ένα εξατομικευμένο σχέδιο για την περίοδο επανένταξης του παιδιού στην κοινωνία.

- Η απόφαση για την τοποθέτηση ενός παιδιού και η τοποθέτηση αυτή καθεαυτή δεν πρέπει να υπόκειται σε καμία διάκριση λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, κοινωνικής, εθνικής ή πολιτισμικής προέλευσης, εκφρασμένων απόψεων, γλώσσας, περιουσιακής κατάστασης, θρησκείας, αναπηρίας, γέννησης ή κάθε άλλης κατάστασης του παιδιού και/ή των γονιών του,
- Η διαδικασία, η οργάνωση και το σχέδιο ατομικής φροντίδας της τοποθέτησης, καθώς και μια περιοδική αναθεώρηση της τοποθέτησης πρέπει να εγγυώνται τα δικαιώματα του παιδιού, κυρίως το δικαίωμα να ακούγεται η άποψή του. Πρέπει να δίνεται η απαιτούμενη σημασία στις απόψεις αυτές σύμφωνα με την ηλικία και τον βαθμό ωριμότητας του παιδιού.
- Κάθε μέτρο ελέγχου και πειθαρχίας, που μπορεί να ληφθεί στα ιδρύματα παιδικής προστασίας, καθώς και τα μέτρα πρόληψης ενάντια στον αυτοτραυματισμό ή τον τραυματισμό τρίτων πρέπει να βασίζονται σε δημόσιες διατάξεις και εγκεκριμένες προδιαγραφές.
- Η οικογένεια του παιδιού πρέπει, εφόσον είναι δυνατόν, να συμμετέχει στο σχεδιασμό και την οργάνωση της τοποθέτησης του παιδιού.
- Όταν δεν είναι δυνατή η επιστροφή του παιδιού στην οικογένειά του, θα πρέπει να εξετάζονται άλλα μέτρα φροντίδας ή η συνέχιση της τοποθέτησης, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις επιθυμίες του παιδιού, την αναγκαιότητα για ομαλή συνέχεια στη ζωή του, την πληρότητα και τις προσωπικές του ανάγκες.

Η Σύσταση αναφέρεται κυρίως στο σχεδιασμό της κρατικής κοινωνικής πολιτικής του κάθε κράτους μέλους. Αποτελεί ουσιαστικά προτροπή για την υιοθέτηση νομικών και κεντρικών σχεδίων δράσης που θα ελέγχουν και θα εγγυώνται την τήρηση των παραπάνω αρχών και οδηγιών από τα κρατικά ιδρύματα παιδικής προστασίας. Παρόλα αυτά αναγνωρίζεται ο σημαντικός ρόλος που διαδραματίζουν οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, όσον αφορά τα παιδιά που ζουν σε ιδρύματα, και προτείνεται και σε αυτές η λήψη πρωτοβουλιών για το σχεδιασμό των προγραμμάτων τους με βάση την ακολουθία αυτών των οδηγιών. Τονίζεται όμως, πως σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει αυτοί οι φορείς να απαλλάσσουν τα κράτη μέλη από τις υποχρεώσεις τους.

Στις 20 Νοεμβρίου 2009 υιοθετήθηκε και επίσημα η Σύσταση από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών μέσω της υπογραφής των Οδηγιών για Εναλλακτική Φροντίδα των Παιδιών (The Guidelines for the Alternative Care of Children)¹⁶.

2.2 Διεθνής έρευνα Quality4Children

Πρόκειται για μία διεθνής έρευνα που ξεκίνησε το 2004 και ολοκληρώθηκε το 2007 με τη συνεργασία τριών διεθνών φορέων παιδικής προστασίας (International Foster Care Organization, SOS Kinderdorf International, Federation Internationale de Communautés Educatives) και με αντικείμενο την υλοποίηση ποιοτικών κανονισμών για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών που ζουν σε χώρους εξω-οικογενειακής φροντίδας. Πλαίσιο αναφοράς έρευνας αποτελεί η «Σύμβαση των Δικαιωμάτων για το Παιδί» των Ηνωμένων Εθνών. Τα άρθρα της Σύμβασης συγκροτούν το υπόβαθρο των ποιοτικών κανονισμών, στους οποίους καταλήγει η έρευνα. Έτσι, κάθε κανονισμός αντανακλά μία ή περισσότερες αρχές της Σύμβασης. Οι κανονισμοί αυτοί είναι απόλυτα δεσμευτικοί στην πρακτική εφαρμογή τους.

Η έρευνα είχε καθαρά ποιοτικό χαρακτήρα και χρησιμοποιήθηκαν συνεντεύξεις σε βάθος (story telling) σε 332 άτομα που είχαν άμεση σχέση με χώρους παιδικής προστασίας. Διενεργήθηκε ταυτόχρονα σε 32 ευρωπαϊκές χώρες και το δείγμα αποτελούταν από παιδιά και νέους που είχαν βιώσει την εξω-οικογενειακή φροντίδα, από τους βιολογικούς γονείς και από επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται σε αυτό το περιβάλλον. Στη συνέχεια αναλύθηκαν οι συνεντεύξεις, σχηματίστηκαν προτάσεις και κατέληξαν σε 18 ποιοτικούς κανονισμούς που ρυθμίζουν θέματα που σχετίζονται με τη λειτουργία των δομών και τα δικαιώματα των παιδιών¹⁷.

Οι κανόνες διαχωρίζονται σε τρία πεδία. Το πρώτο πεδίο αφορά τη λήψη της απόφασης για την είσοδο στη δομή. Το δεύτερο περιλαμβάνει την περίοδο φροντίδας του παιδιού μέχρι την αποχώρησή του από τη δομή. Το τρίτο πεδίο τέλος, αφορά την περίοδο από την αποχώρησή του παιδιού, μέχρι την πλήρη ανεξαρτητοποίησή του.

Περιληπτικά οι κανονισμοί είναι οι εξής:

Πεδίο πρώτο: Διαδικασία απόφασης και εισαγωγής

¹⁶ Guidelines for the alternative care of children. A United Nation framework. Στο: <http://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/301cf6f5-0a8c-430f-9fad-ac99068ebd23/101203-UN-Guidelines-en-WEB.pdf?ext=.pdf>

¹⁷ Κανονισμοί: http://quality4children.info/navigation/cms,id,31,nodeid,31,_language,en.html

- Κανονισμός 1: Το παιδί και η βιολογική του οικογένεια λαμβάνουν κάθε δυνατή υποστήριξη κατά τη διάρκεια της λήψης της απόφασης εισαγωγής.
- Κανονισμός 2: Το παιδί ενθαρρύνεται στο να συμμετέχει στη λήψη της απόφασης.
- Κανονισμός 3: Η καλύτερη φροντίδα για το παιδί κατοχυρώνεται, όταν κατά τη λήψη της απόφασης ακολουθείται η διαδικασία με επαγγελματισμό και επιστημονικότητα.
- Κανονισμός 4: Τα αδέρφια τοποθετούνται στο ίδιο πλαίσιο φροντίδας.
- Κανονισμός 5: Η μετακίνηση στο πλαίσιο φροντίδας είναι καλά προετοιμασμένη και υλοποιείται με ευαισθησία.
- Κανονισμός 6: Ο αποχωρισμός από τη βιολογική οικογένεια καθοδηγείται από ένα εξατομικευμένο πλάνο για κάθε παιδί.

Πεδίο δεύτερο: Διαδικασία φροντίδας

- Κανονισμός 7: Η τοποθέτηση του παιδιού σε ένα πλαίσιο εναρμονίζεται με τις ανάγκες του την κατάσταση της ζωής του και το πρότερο κοινωνικό του περιβάλλον.
- Κανονισμός 8: Το παιδί διατηρεί επικοινωνία με τη βιολογική του οικογένεια.
- Κανονισμός 9: Τα πρόσωπα φροντίδας είναι ειδικευμένα και έχουν ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας.
- Κανονισμός 10: Οι σχέσεις του προσωπικού φροντίδας και του παιδιού βασίζονται στην κατανόηση και τον σεβασμό.
- Κανονισμός 11: Ενισχύεται η συμμετοχή του παιδιού στη λήψη αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή του.
- Κανονισμός 12: Το παιδί μεγαλώνει σε κατάλληλες συνθήκες φροντίδας.
- Κανονισμός 13: Παιδιά με ειδικές ανάγκες λαμβάνουν εξειδικευμένη φροντίδα.
- Κανονισμός 14: Το παιδί προετοιμάζεται συνεχώς για την αυτονόμηση του.

Πεδίο τρίτο: Διαδικασία ανεξαρτητοποίησης

- Κανονισμός 15: Η διαδικασία ανεξαρτητοποίησης προετοιμάζεται και υλοποιείται επιμελώς.
- Κανονισμός 16: Η επικοινωνία διεξάγεται με κατάλληλο και εποικοδομητικό τρόπο.

- Κανονισμός 17: Ο νέος ενθαρρύνεται να συμμετέχει ουσιαστικά στη διαδικασία.
- Κανονισμός 18: Διασφαλίζεται η δυνατότητα επικοινωνίας και η συνεχής στήριξη¹⁸.

2.4 Θεωρία της προσκόλλησης

Ορισμός

Η θεωρία της προσκόλλησης αναφέρεται στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ατόμου και συγκεκριμένα στη διαμόρφωση μακροχρόνιων συναισθηματικών δεσμών, οι οποίοι αποτελούν βασικό παράγοντα στα πρώτα στάδια της πορείας προς την κοινωνικοποίηση. Ο δεσμός αυτός διαμορφώνεται με ένα συγκεκριμένο άτομο – συνήθως τη μητέρα- και χαρακτηρίζεται από¹⁹:

- Αναζήτηση σωματικής εγγύτητας, από την πλευρά του παιδιού
- Αναζήτηση παρηγοριάς και ασφάλειας
- Άγχος αποχωρισμού λόγω διακοπής του δεσμού
- Και αμοιβαιότητα από την πλευρά του άλλου ατόμου.

Η πρώτη ολοκληρωμένη προσέγγιση της θεωρίας παρουσιάστηκε το 1969 από τον άγγλο ψυχίατρο John Bowlby, μέσα από την τριλογία Attachment and Loss 1969-1982²⁰. Ο Bowlby συνέδεσε την προσκόλληση με τη διαδικασία αναζήτησης εγγύτητας απέναντι σε συγκεκριμένο πρόσωπο, όταν βρίσκεται σε καταστάσεις αντίληψης κινδύνου με σκοπό την επιβίωση. Το πρόσωπο αυτό είναι συνήθως η μητέρα και η σχέση αυτή διαφέρει ποιοτικά από οποιαδήποτε άλλη αναπτύσσει με άλλα πρόσωπα. Γι' αυτόν τον λόγο ο Bowlby μίλησε για «μονοπροσωπική προσκόλληση». Ο μηχανισμός, με βάση τον οποίο, εξελίσσεται αυτός ο δεσμός, είναι ανάλογος με εκείνον της «αποτύπωσης»²¹, και αναπτύσσεται μέσα στους πρώτους έξι

¹⁸ Βλέπε σχετικά: <http://quality4children.info>

¹⁹ Schaffer Rudolf, (1996), *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του.*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

²⁰ Bowlby John, *Attachment and loss: Vol.1. Attachment, 1969, Attachment and loss: Vol.2. Separation: Anxiety and anger, 1973, Attachment and loss: Vol.3. Loss: Sadness and depression, 1980*, Basic Books, New York

²¹ Θεμελιωτής της θεωρίας είναι ο Konrad Lorenz και αναφέρεται σε μία μορφή μάθησης των νεογέννητων ζώων, τα οποία προσκολλούνται στον γονέα. Το ζώο γεννιέται με την ικανότητα της προσκόλλησης. Είναι προετοιμασμένο να δεχθεί συγκεκριμένο είδος ερεθίσματος και να ακολουθήσει εκείνον που το προσφέρει. Συνήθως πρόκειται για τον γονέα του. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται ένας σταθερός δεσμός με το γονέα και αυξάνονται οι πιθανότητες επιβίωσης του. Η μελέτη αυτού του

μήνες με δύο χρόνια της ζωής του. Υποστήριξε, πως είναι εξαιρετικά σημαντικό το άτομο να έχει την ευκαιρία να διαμορφώσει έναν ισχυρό δεσμό σε μία περιορισμένη περίοδο κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Θέτει αυστηρό όριο ηλικίας (δυόμιση με τριών ετών) πέρα από το οποίο κανένα είδος εμπειρίας σχέσης δεν είναι αποτελεσματική. Παράλληλα, ο ίδιος καθώς και προγενέστεροι, όπως ο Freud και ο Lorenz, βεβαιώνουν πως οι επιδράσεις των πρώιμων αυτών εμπειριών έχουν μονιμότητα. Σε περίπτωση διάσπασης αυτού του δεσμού -αποστέρηση δηλαδή από τη μητρική φροντίδα- οι επιπτώσεις είναι σοβαρές για την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.

Είναι σημαντικό να γίνει ο διαχωρισμός ανάμεσα στο συναισθηματικό δεσμό, ο οποίος αναπτύσσεται στη σχέση προσκόλλησης, και σε οποιουδήποτε άλλου τύπου σχέσης. Ο Bowlby μαζί με την Ainsworth αναφέρθηκαν στη προσκόλληση ως ένα ξεχωριστό τύπο «σχέσης στοργής». Κατά τη διάρκεια της ζωής του, ο άνθρωπος διαμορφώνει ποικίλες σχέσεις στοργής που όμως δεν αποτελούν δεσμό ή προσκόλληση. Για να γίνει ξεκάθαρη αυτή η διαφοροποίηση η Ainsworth²² περιέγραψε τα γενικά χαρακτηριστικά των σχέσεων στοργής και στη συνέχεια πρόσθεσε ένα βασικό κριτήριο το οποίο χαρακτηρίζει αποκλειστικά τη σχέση δεσμού και την ξεχωρίζει. Έτσι, πρώτα απ' όλα όλες, οι σχέσεις στοργής είναι σταθερές και όχι παροδικές. Δεύτερον, κάθε σχέση στοργής αφορά ένα και μόνο συγκεκριμένο άτομο, το οποίο δεν εναλλάσσεται με κανένα άλλο. Τρίτον, η σχέση αυτή είναι συναισθηματικά σημαντική. Τέταρτον, το παιδί²³ επιθυμεί να διατηρηθεί αυτή η εγγύτητα. Πέμπτο, νιώθει δυσφορία σε μία ακούσια απομάκρυνση του από το άτομο με το οποίο δημιούργησε αυτή την σχέση. Επιπρόσθετα σε αυτά τα κριτήρια υπάρχει ένα επιπλέον, το οποίο αφορά αποκλειστικά τη σχέση δεσμού (προσκόλληση) και τη διαφοροποιεί από τις υπόλοιπες σχέσεις στοργής. Πρόκειται για το συναίσθημα της ασφάλειας και ανακούφισης που αναζητά το παιδί μέσα από αυτήν τη σχέση. Το τελευταίο αυτό κριτήριο ορίζει αν η προσκόλληση θα χαρακτηριστεί ως «ασφαλής» ή «ανασφαλής».

φαινομένου στα ζώα οδήγησε τον Bowlby και άλλους ερευνητές να αναζητήσουν μία ανάλογη διαδικασία στο ανθρώπινο είδος.

²² Ainsworth, Mary S., (1989) *Attachment beyond infancy*, American Psychologist, 44 (4), 709-716

²³ Χρησιμοποιείται η λέξη «παιδί» και όχι «άτομο» για λόγους ευκολίας κατανόησης της θέσης του παιδιού σε αυτήν την σχέση, αλλά και ομαλότερης ένταξης της θεωρίας στο κείμενο. Παρ' όλα αυτά είναι κατανοητό πως οι σχέσεις στοργής αναπτύσσονται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου.

Ασφαλής – ανασφαλής προσκόλληση

Το βρέφος χρησιμοποιεί το άτομο που το φροντίζει και με το οποίο έχει αναπτύξει αυτόν το δεσμό (συνήθως είναι η μητέρα του) ως βάση ασφαλείας ενώ εξερευνεί το περιβάλλον. Έτσι όταν νοιώσει απειλή θα στραφεί προς αυτήν/αυτόν για ασφάλεια και ανακούφιση. Όταν λοιπόν το βρέφος αναζητά την ασφάλεια απευθύνεται προς τον φροντιστή του με συγκεκριμένου τύπου συμπεριφορές, όπως κλάμα, προσπάθεια προσέγγισης, αναζήτηση επαφής. Αυτές οι συμπεριφορές ονομάζονται «συμπεριφορές προσκόλλησης».²⁴

Προκειμένου να χαρακτηριστεί ένας δεσμός ως «ασφαλής» ή «ανασφαλής» πρέπει να μελετηθεί ποιοτικά η χρονική στιγμή που παρουσιάζονται οι συμπεριφορές προσκόλλησης, καθώς και η αποτελεσματικότητα της έκφρασης τους. Οι δύο αυτοί όροι περιγράφουν καταρχήν την αντίληψη του βρέφους σχετικά με τη διαθεσιμότητα του φροντιστή του σε περίπτωση που υπάρξει ανάγκη προστασίας και επιπλέον περιγράφουν τις συμπεριφορές που χρησιμοποιεί ως απάντηση στη διαθεσιμότητα που του προσφέρεται²⁵.

«Ασφαλής προσκόλληση» δεν σημαίνει πως το βρέφος δεν νοιώθει ποτέ φόβο από κάτι που θα αντιληφθεί στο περιβάλλον του. Αυτό που δηλώνει η ασφαλής προσκόλληση είναι πως το βρέφος νοιώθει, πως μπορεί να βασιστεί στο συγκεκριμένο άτομο, ως μία διαθέσιμη πηγή προστασίας, σε ενδεχόμενη περίπτωση εμφάνισης κινδύνου. Σε καταστάσεις αίσθησης ύπαρξης κάποιας απειλής, το βρέφος με ασφαλή προσκόλληση, είναι σε θέση να προσφύγει στον φροντιστή του μέσω «συμπεριφορών προσκόλλησης» και να λάβει ανακούφιση και παρηγοριά. Παράλληλα, τα βρέφη με ασφαλή προσκόλληση αναπτύσσουν την αίσθηση της αυτοπεποίθησης, λόγω της ανταπόκρισης και διαθεσιμότητας του φροντιστή του, με αποτέλεσμα να μεταφέρουν αυτήν την αίσθηση και στη δική τους αλληλεπίδραση με τον κόσμο²⁶.

Αντίθετα τα βρέφη, που έχουν αναπτύξει μία «ανασφαλή προσκόλληση» με τον φροντιστή τους, δεν έχουν βιώσει την εμπειρία μίας σταθερής διαθεσιμότητας και

---

²⁴ Ainsworth Mary, (1978) *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*, Hillsdale, NJ: Erlbaum

²⁵ Ainsworth Mary, (1972) *Attachment and dependency: A comparison*. In Gewirtz J.L *Attachment and dependency* (pp. 97-137).Winston V.H. Washington, DC

²⁶ Weinfield N., Sroufe A., Egeland B., Carlson E., (c1999) *The nature of individual differences in infant-caregiver attachment*. In Cassidy j., Shaver P., *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications*. Guilford Press, New York

παρηγοριάς σε περιπτώσεις που το περιβάλλον αποδειχθεί απειλητικό. Η συνέπεια είναι τα βρέφη να νοιώθουν ανησυχία και αβεβαιότητα σχετικά με την αποτελεσματικότητα και υπευθυνότητα των φροντιστών τους όταν αυτή χρειαστεί. Την ίδια στιγμή μπορεί να αναπτύξουν θυμό λόγω αυτής της ανεπάρκειας. Η χρόνια αίσθηση του θυμού είναι δυνατόν να φέρει αρνητικές συνέπειες σχετικά με την μελλοντική ικανότητα του ατόμου να δημιουργεί υγιείς σχέσεις. Αυτός ο θυμός ίσως αρχικά να εκδηλωθεί μέσω επιθετικής συμπεριφοράς απέναντι στον φροντιστή του. Στο μέλλον όμως, όταν το άτομο θα είναι σε θέση να δημιουργεί νέες σχέσεις, θα μεταφέρει σε αυτές αυτή του την ανησυχία και τον φόβο για ενδεχόμενη απογοήτευση. Έτσι το ανήσυχο βρέφος εξελίσσεται σε νευριασμένο και επιθετικό παιδί²⁷.

Γονεϊκή αποστέρηση

Τι συμβαίνει όμως όταν ο δεσμός αυτός μεταξύ παιδιού και γονέα διασπαστεί ή ακόμα και όταν δεν έχει υπάρξει ποτέ; Και ποιο συγκεκριμένα, ποιες είναι οι επιπτώσεις στα παιδιά που μεγαλώνουν σε κάποιο ίδρυμα μακριά από τους γονείς τους;

Ο όρος της «γονεϊκής αποστέρησης» αποδίδει ακριβώς αυτήν την ανεπάρκεια της γονεϊκής φροντίδας. Σύμφωνα με τον Schaffer²⁸ τέσσερα είναι τα κυριότερα στοιχεία τα οποία πρέπει να τονιστούν σχετικά με τη γονεϊκή αποστέρηση:

- Η έλλειψη της ψυχολογικής φροντίδας, η οποία μπορεί να συνδέεται με την έλλειψη της σωματικής φροντίδας, είναι ο σημαντικότερος παράγοντας.
- Η αποστέρηση είναι αρκετά εμφανής στα παιδιά που έχουν μεγαλώσει σε ίδρυμα παιδικής προστασίας και ιδιαίτερα σε κάποιο παραδοσιακού τύπου ορφανοτροφείο.
- Η αποστέρηση συνεπάγεται ένα εύρος επιδράσεων, σωματικών, κοινωνικών και νοητικών.
- Αποστέρηση μπορεί να βιώσει ένα παιδί και μέσα στο σπίτι του, χωρίς να έχει απομακρυνθεί από τους γονείς του, αλλά να στερείται ψυχολογική υποστήριξη.

---

²⁷ Weinfield N., Sroufe A., Egeland B., Carlson E., (c1999) ο.π.

²⁸ Schaffer R., (1996) ο.π. σελ 40

Το ενδιαφέρον της παρούσας μελέτης εστιάζεται στις συνέπειες που έχει η γονεϊκή αποστέρηση στα παιδιά τα οποία έχουν μεγαλώσει σε ιδρυματικό περιβάλλον, καθώς αποτελεί την αντιπροσωπευτικότερη μορφή αποστέρησης.

Ο Bowlby πρώτος μίλησε για μητρική αποστέρηση, καθώς θεωρούσε, πως η προσκόλληση είναι μονοπροσωπική και συγκεκριμένα μεταξύ μητέρας και παιδιού. Υποστήριξε πως η διακοπή αυτό του δεσμού θα έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση σοβαρών προβλημάτων ψυχικής διαταραχής, αλλά και προβλημάτων κοινωνικής προσαρμοστικότητας, τα οποία είναι πολύ πιθανόν να διαρκέσουν μέχρι την ώριμη ηλικία. Ο ίδιος παραθέτοντας παλαιότερες έρευνες των Spitz (1945)²⁹ και Goldfarb (1943)³⁰, αλλά και δική του ³¹(1951) υποστήριξε, πως η μητρική αποστέρηση και η ιδρυματική εμπειρία παιδιών έως 3 ετών επιφέρει συμπτώματα όπως ελλιπής νοητική ανάπτυξη, κατάθλιψη, δυσκολία στη συμμόρφωση κοινωνικών κανόνων και διαμόρφωση σοβαρών κοινωνικών σχέσεων, αλλά και παραβατικότητα. Ο Bowlby χρησιμοποίησε τον όρο «άστοργος χαρακτήρας» για να περιγράψει το άτομο εκείνο το οποίο, λόγω της μητρικής αποστέρησης και της έλλειψης προσκολλήσεων στα πρώτα χρόνια της ζωής του, έχει παραμείνει συναισθηματικά ελλιπές, με αποτέλεσμα να είναι ανίκανο να δημιουργήσει σοβαρούς συναισθηματικούς δεσμούς, όπως σχέσεις γάμου, γονέα - παιδιού, φιλίας. Το τελικό αποτέλεσμα μίας τέτοιας ψυχικής διαταραχής μπορεί να είναι ένας νευρωσικός και ασταθής χαρακτήρας.³²

Κριτική και εξέλιξη της θεωρίας

Η προσέγγιση του Bowlby αποτέλεσε τη βάση για τη διαμόρφωση και ανάδειξη της θεωρίας του δεσμού ή προσκόλλησης, μέσω της οποίας έγινε ξεκάθαρο, πως οι πρώιμες αρνητικές εμπειρίες του παιδιού και ιδιαίτερα αυτές που αφορούν τη διαμόρφωση της σχέσης του με τη μητέρα του, είναι δυνατόν να αποφέρουν σοβαρές ψυχολογικές διαταραχές, οι οποίες με τη σειρά τους δυσχεραίνουν την ικανότητα ανάπτυξης σημαντικών σχέσεων με άλλους ανθρώπους. Στη συνέχεια, ωστόσο, και κατά την εξέλιξη της, εμφανίστηκαν προβληματισμοί και αμφισβητήσεις κάποιων βασικών, σημείων της.

---

²⁹ Spitz, R.A., (1945) *Hospitalism: an inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood.*, Psychoanalytic Studies of childhood 1, 53-73

³⁰ Goldfarb, W., (1943) *Infant rearing and problem behaviour.*, American Journal of Orthopsychiatry 13, 249-65

³¹ Bowlby, J. (1951), *Maternal care mental health.* Geneva: World Health Organisation, το 1964 εκδόθηκε με τον τίτλο *Child care and the growth of Love*, Penguin, Harmondsworth

³² Bowlby, J. (1964) ο.π.

Καταρχάς, αποτέλεσε επαναδιαπραγματεύσιμο το αν οι παραπάνω συνέπειες ήταν αποκλειστικό αποτέλεσμα της διακοπής του δεσμού μητέρας-παιδιού. Ο Rutter το 1981³³ υποστήριξε, πως υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί κοινωνικοί και ψυχολογικοί μηχανισμοί οι οποίοι επηρεάζουν την μελλοντική ψυχοκοινωνική κατάσταση του ατόμου, αλλά και τη διαμόρφωση σοβαρών σχέσεων. Απέδειξε, πως η θεωρία του Bowlby ήταν μερικώς σωστή, καθώς υπέδειξε και άλλους παράγοντες πέρα από τη μητρική αποστέρηση, όπως η σωματική και συναισθηματική παραμέληση, ο ρόλος των γονιδίων αλλά και ο ρόλος των πρώιμων εμπειριών αναφορικά με τις σχέσεις του με άλλα άτομα. Ουσιαστικά, επανατοποθέτησε την μητρική αποστέρηση ως έναν ακόμα παράγοντα, παρά ως τον βασικό αιτιολογικό συντελεστή για την εμφάνιση ψυχολογικών διαταραχών.

Έντονη ήταν επίσης η κριτική και η τελική διάψευση του ισχυρισμού του Bowlby περί μονοπροσωπικής προσκόλλησης. Ηθολογικές έρευνες, που διεξήγαγαν οι Schaffer και Emerson από το 1964, απέδειξαν πως το βρέφος είναι ικανό να διαμορφώνει περισσότερες από μία προσκολλήσεις ταυτόχρονα. Αυτό σημαίνει, πως δεν ισχύει η θεώρηση περί αποκλειστικότητα προσκόλλησης με τη μητέρα. Παράλληλα, η σχέση μεταξύ προσκόλλησης και ικανοποίησης βιολογικών αναγκών είναι πολύ μικρότερη σε σχέση με αυτό που υποστήριζε ο Bowlby. Το παιδί επιλέγει το αντικείμενο προσκόλλησης με βάση κυρίως την αλληλεπίδραση η οποία αναπτύσσεται μεταξύ τους και λιγότερο με βάση τη σωματική του φροντίδα. Έτσι λοιπόν, μπορεί για παράδειγμα να διαμορφωθεί σχέση δεσμού μεταξύ παιδιού και γιαγιάς ή μεγάλου αδερφού και όχι μεταξύ παιδιού και μητέρας.

Μία ακόμα σημαντική κριτική που ασκήθηκε αφορούσε τη μονιμότητα των επιδράσεων των πρώιμων εμπειριών. Οι Bowlby³⁴, Goldfarb³⁵ και Spitz³⁶ υποστήριζαν, πως οι επιδράσεις των εμπειριών προσκόλλησης των πρώτων δύο μηνών του ατόμου έχουν μόνιμο χαρακτήρα και δεν αναστρέφονται. Συγκεκριμένα, αναφερόμενοι στα παιδιά, που έχουν μεγαλώσει σε ιδρύματα, ισχυρίζονταν πως οι ανωμαλίες που παρουσιάζουν στη συμπεριφορά τους (αδιάκριτη αναζήτηση για αγάπη και προσοχή, αδυναμία δημιουργίας σημαντικών συναισθηματικών δεσμών)

---

³³ Rutter, M., (1981) *Maternal Deprivation Reassessed*, 2nd edn. Penguin, Harmondsworth, αλλά και σε παλαιότερο άρθρο: Rutter, M., *Maternal Deprivation Reassessed*, 1972- 1978: new findings, new concepts, new approaches. *Child Development* 50, 283-305.

³⁴ Bowlby, J. (1951), ο.π.

³⁵ Goldfarb, W. (1945). Psychological privation in infancy and subsequent adjustment. *American Journal of Orthopsychiatry*, 15, 247-255

³⁶ Spitz, R.A. (1949). "Autoerotism". *Psychoanalytic Study of the Child* 3: 85-120.

και οι οποίες είναι αποτέλεσμα της απουσίας προσκόλλησης με τη μητέρα κατά τα βρεφικά χρόνια, είναι μη αναστρέψιμες. Μεταγενέστερες εμπειρικές έρευνες, όμως έδειξαν, πως οι επιδράσεις αυτές δεν είναι αναγκαστικά μόνιμες και πως αν εξασφαλιστούν οι κατάλληλες συνθήκες, οι συνέπειες είναι δυνατόν να διορθωθούν³⁷. Αφορούσαν σε περιπτώσεις παιδιών, που ενώ δεν είχαν αρχικά την ευκαιρία να αναπτύξουν προσκολλήσεις μέχρι δύομιση ετών, εμφανίστηκε αυτή η ευκαιρία αργότερα.

Αντιπροσωπευτική είναι η έρευνα που έγινε από την Barbara Tizard³⁸ σε παιδιά τεσσεράμισι ετών τα οποία πέρασαν τα πρώτα 2-4 χρόνια της ζωής τους σε οικοτροφείο. Κάποια από αυτά υιοθετήθηκαν, κάποια άλλα επέστρεψαν στη μητέρα τους και κάποια άλλα παρέμειναν στο οικοτροφείο. Δύο στοιχεία είναι σημαντικά. Πρώτον, τα οικοτροφεία διέφεραν ποιοτικά σε σχέση με τα κλασικά ορφανοτροφεία καθώς, προσέφεραν ποικιλία ερεθισμάτων και ενδιαφερόντων στο παιδί (βιβλία, παιχνίδια, έξοδοι) και παράλληλα η αναλογία προσωπικού-παιδιού ήταν 1:1. Παρόλα αυτά παρέμεναν οι συνεχείς αλλαγές προσωπικού, μη δυσκολεύοντας τη δημιουργία στενών προσωπικών σχέσεων. Δεύτερον, όλες οι υιοθεσίες έγιναν μετά την «κρίσιμη ηλικία» των δύομιση ετών, όπως την είχε προσδιορίσει ο Bowlby. Μεταξύ των αποτελεσμάτων ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία αναφορικά με την εξέλιξη της συμπεριφοράς των υιοθετημένων παιδιών, αλλά και σχετικά με τη νοητική εξέλιξη των παιδιών που παρέμειναν στο ίδρυμα.

Αρχικά, όσον αφορά τα υιοθετημένα παιδιά, σχεδόν όλα είχαν διαμορφώσει στενές σχέσεις με τους θετούς γονείς τους, όλα κατάφεραν να προσαρμοστούν επιτυχώς στο καινούριο περιβάλλον και κανένα δεν παρουσίαζε στοιχεία «άστοργου χαρακτήρα». Αποδεικνύεται λοιπόν, ότι δεν αποτελεί κανόνα η σχέση μεταξύ αδυναμίας ανάπτυξης πρώιμων εμπειριών προσκόλλησης και μελλοντικών σημαντικών δεσμών. Επιπλέον, η θεωρία της κρίσιμης περιόδου, αλλά και της αντίληψης περί μη αντιστρεψιμότητας των συνεπειών των πρώιμων εμπειριών του Bowlby, θα πρέπει να αμφισβητηθούν.

Όσον αφορά τα παιδιά που παρέμειναν στο οικοτροφείο παρατηρήθηκε ότι οι βελτιώσεις στη λειτουργία των παροχών του ιδρύματος, και στη διαθεσιμότητα των φροντιστών μπορούν να συντελέσουν στην επιτάχυνση της νοητικής τους ανάπτυξης.

---

³⁷ Schaffer R. (1996) ο.π. σελ 49

³⁸ Tizard, B. & Rees, J. (1974), *A comparison of the effects of adaptation, restoration to the natural mother and continued institutionalization on the cognitive development of four-year-old-children.* in Child Development, 45, 92-99

Άρα, ένα ιδρυματικό περιβάλλον δεν σημαίνει αναγκαστικά και νοητική αποστέρηση. Αντίθετα τα στοιχεία εκείνα που παίζουν καθοριστικό ρόλο στη νοητική ανάπτυξη ενός παιδιού είναι η παροχή ερεθισμάτων και η εξατομικευμένη προσοχή.

Σχέση μεταξύ της «θεωρίας της προσκόλλησης» και της λειτουργίας του Παιδικού Χωριού SOS

Συνοψίζοντας τις νεότερες προσεγγίσεις της θεωρίας, καθώς και τα ερευνητικά συμπεράσματα, αποδεικνύονται τα εξής:

- Τα βρέφη φαίνεται να ανταποκρίνονται καλύτερα στα πρόσωπα που αλληλεπιδρούν μαζί τους και τους προσφέρουν ερεθίσματα και όχι σε εκείνα που απλώς τα φροντίζουν. Οι έρευνες των Tizard αλλά και των Schaffer και Emerson έδειξαν, πως ακόμα και αν είναι απύσχα η φυσική μητέρα και το παιδί μεγαλώνει σε ιδρυματικό περιβάλλον, είναι δυνατόν να αναπτύξει προσκολλήσεις. Επομένως, η υποκατάσταση της φυσικής μητέρας από μία μητέρα SOS και της βιολογικής οικογένειας από μία οικογένεια SOS, τηρώντας τη βασική προϋπόθεση της σταθερής και προσωπικής φροντίδας, δεν αποτελεί αναγκαστικά ανασταλτικό παράγοντα δημιουργίας των απαραίτητων για το παιδί σχέσεων προσκόλλησης.
- Οι αρνητικές πρώιμες εμπειρίες μπορούν να προκαλέσουν σοβαρή βλάβη, αλλά δεν είναι εμπειρικά αποδεδειγμένο ότι αποτελούν τη μοναδική αιτία για την εμφάνιση δυσκολιών που μπορεί να αντιμετωπίσει το άτομο στις μελλοντικές του σχέσεις. Για το τελικό αποτέλεσμα συμπεριφοράς είναι συνυπεύθυνα και τα μεταγενέστερα γεγονότα της ζωής τους, κατά τη διάρκεια των οποίων, είναι πιθανό να αναστραφούν ή να ενισχυθούν οι επιδράσεις των πρώιμων εμπειριών³⁹. Αυτό είναι δυνατόν να συμβεί μέσω δραστικών αλλαγών στη ζωή των παιδιών και στο περιβάλλον τους. Ακόμα και παιδιά, που μεγαλώνουν σε ιδρυματικό περιβάλλον, είναι δυνατόν να απεγκλωβιστούν από τις δυσάρεστες επιπτώσεις της πρώιμης αρνητικής προσκόλλησης, ζώντας σε ένα νέο περιβάλλον με ερεθίσματα, στο οποίο θα

---

³⁹ Schaffer R., (1996) ο.π. σελ. 51

απολαμβάνει εξατομικευμένη φροντίδα από σταθερό πρόσωπο, κατά το πρότυπο της οικογένειας.

Κεφάλαιο 3: Προγράμματα-Δομές Παιδικών Χωριών SO.S.

3.1 Παιδικά Χωριά SOS

3.1.1 Αρχές λειτουργίας

Η ζωή και η οργάνωση του Παιδικού Χωριού βασίζεται σε τέσσερις παιδαγωγικές αρχές: Μητέρα, Αδελφική σχέση, Σπίτι, Παιδικό Χωριό.

«*Μητέρα*»: Αποτελεί το ανθρωποκεντρικό σημείο της ιδέας και έχει τον ρόλο του ατόμου το οποίο πρέπει να καλύψει το μεγάλο συναισθηματικό και ψυχικό κενό που αισθάνεται το παιδί. Πρόκειται για το σημαντικότερο πρόσωπο στη προσπάθεια ανατροφής και παροχής βοήθειας που προσφέρεται στο παιδί από τον οργανισμό. Είναι το άτομο εκείνο που ζει μαζί του στο ίδιο σπίτι και αναλαμβάνει την πλήρη φροντίδα του. Ο ρόλος της είναι να υποκαταστήσει, όσο είναι δυνατόν, την φυσική μητέρα και να καλύψει τις συναισθηματικές, παιδαγωγικές και πρακτικές ανάγκες του παιδιού. Καθήκον και ευθύνη της είναι να διαπαιδαγωγήσει τα παιδιά και να τα προετοιμάσει για την ομαλή ενσωμάτωση τους στην κοινωνική ζωή⁴⁰.

«*Αδελφική σχέση*»: Σχέση, η οποία αναπτύσσεται μέσα από τη διαβίωση των φυσικών αδελφών ή άλλων παιδιών σε ένα μικρό οικογενειακό πλαίσιο. Σε ένα σπίτι SOS μεγαλώνουν σαν αδέρφια, παιδιά από διαφορετικές φυσικές οικογένειες. Σε κάθε περίπτωση όμως φροντίζεται τα βιολογικά αδέρφια μένουν στην ίδια οικογένεια SO.S.

Οι σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ αδελφών παίζουν εξέχον ρόλο στη ζωή μίας οικογένειας, αλλά και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και συμπεριφοράς του κάθε μέλους ξεχωριστά. Επιπλέον, αποτελούν σχέσεις που είναι δυνατόν να διαρκέσουν περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη. Συγκεκριμένα, οι αδελφικές σχέσεις σε μικρή ηλικία χαρακτηρίζονται από τρία βασικά στοιχεία⁴¹. Πρώτον, οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των αδελφών είναι συναισθηματικά φορτισμένες και ορίζονται από ισχυρά συναισθήματα άλλοτε θετικά, άλλοτε αρνητικά και ενίοτε

⁴⁰ Περισσότερα σχετικά με το ρόλο της μητέρας βλέπε κεφάλαιο 3.1.2

⁴¹ Dunn J. Sibling relationships. In: Smith PK, Hart CH, eds. *Blackwell handbook of childhood social development*. Malden, Mass: Blackwell Publishing; 2002:223-237.

αμφιθυμικής ποιότητας. Δεύτερον, οι αδελφικές σχέσεις διακρίνονται από οικειότητα, καθώς περνούν πολύ χρόνο τα αδέρφια μεταξύ τους και γνωρίζονται πολύ καλά. Τρίτον, διαφέρουν ποιοτικά σημαντικά συγκριτικά με οποιαδήποτε άλλη σχέση συνάπτει το κάθε παιδί ξεχωριστά με κάποιον τρίτο. Είναι βέβαια αυτονόητο πως δεν πρέπει επ' ουδενί να ταυτιστεί η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των βιολογικών αδελφών με εκείνη των αδελφών SOS. Τα στοιχεία που αναφέρθηκαν μπορεί μεν να χαρακτηρίζουν τα αδέρφια SOS, αλλά εμφανώς σε διαφορετική ένταση σε σχέση με τα φυσικά αδέρφια που ζουν σε μία φυσιολογική οικογένεια. Αυτό όμως το οποίο παραμένει κοινό είναι η σημασία της σχέσης αυτής στη διαμόρφωση και εξέλιξη της προσωπικότητας του παιδιού, αλλά και στην κατανόηση του κοινωνικού, συναισθηματικού και ηθικού κόσμου⁴². Το παιδί μαθαίνει πώς να αλληλεπιδρά με άλλα άτομα, πώς να ρυθμίζει διαφωνίες και δύσκολες καταστάσεις, αλλά και να διαχειρίζεται αμφοτέρωθεν θετικά και αρνητικά συναισθήματα με έναν κοινωνικά αποδεκτό τρόπο⁴³.

«*Το σπίτι- οικογένεια*»: Πρόκειται για τον χώρο, στον οποίο λειτουργεί μία οικογένεια SO.S. Κάθε οικογένεια SOS έχει το δικό της σπίτι και το κάθε παιδί έχει το δικό του ατομικό χώρο. Αποτελεί το περιβάλλον στο οποίο διαμορφώνονται οι σχέσεις μητέρα- παιδιού και παιδιού – αδελφών.

Ορισμοί για τον κοινωνικό θεσμό της οικογένειας έχουν δοθεί κατά καιρούς πολλοί. Ο καθένας από αυτούς δίνει έμφαση σε κάποιο διαφορετικό στοιχείο και γεγονός. Κάποιοι σχετίζουν την οικογένεια με τους δεσμούς αίματος που συνδέουν τα μέλη τους. Άλλοι πάλι, τονίζουν το γεγονός της συγκατοίκησης, από μία ομάδα ατόμων που αποτελείται από γονείς και παιδιά. Τέλος, άλλοι χαρακτηρίζουν κάποια άτομα ως οικογένεια στηριζόμενοι στην κοινή τους καταγωγή. Γενικά, η θεώρηση του ορισμού της οικογένειας σε κάθε ιστορική φάση εξαρτάται από τις κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες της εκάστοτε περιόδου. Όσον αφορά τις δυτικές κοινωνίες, μία ικανοποιητική προσέγγιση είναι εκείνη που έδωσαν ο Burgess E.W. και ο Locke H.J., όπου αναφέρονται σε « [...] *μία ενότητα ατόμων, που αλληλεπιδρούν και επικοινωνούν το ένα μέλος με το άλλο, παίζοντας ο καθένας τον κοινωνικό του ρόλο (μητέρα, πατέρα, σύζυγος, αδελφός)* και μέσα στα πλαίσια αυτής διαμορφώνεται η

---

⁴² Carpendale JIM, Lewis C. (2004) Constructing an understanding of mind: The development of children's social understanding within social interaction. *Behavioral and Brain Sciences*;27(1):79-96.

⁴³ Howe N, Reccchia H., (2006) *Sibling Relations and Their Impact on Children's Development*. Centre for Research in Human Development, Concordia University, Canada

προσωπικότητα των μελών της.»⁴⁴ Ο θεσμός αυτός θεωρείται ως η, πλέον, θεμελιώδης κοινωνική μονάδα, η οποία συμβάλλει στην κοινωνική ζωή και στην εξέλιξη των κοινωνικών δομών.

Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν η υποομάδα που υπάρχει και εξελίσσεται σε κάθε σπίτι SOS, αποτελεί πράγματι μία οικογένεια και επομένως μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοια. Καταρχήν, θα πρέπει να συγκεντρώνει τα βασικά στοιχεία από τα οποία συνίσταται ένας κοινωνικός θεσμός. Αυτά είναι η σταθερότητα του πλέγματος των σχέσεων μεταξύ κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων και οι τυποποιημένοι τρόποι ατομικής και κοινωνικής δράσης⁴⁵. Η «οικογένεια SOS» χαρακτηρίζεται από τα παραπάνω στοιχεία, καθώς οι σχέσεις και οι ρόλοι που αναπτύσσονται είναι ξεκάθαροι και σταθεροί (μητέρα, παιδιά). Υπάρχει όμως η σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με μία παραδοσιακή οικογένεια, της μη ύπαρξης βιολογικού δεσμού μεταξύ των μελών. Ο γονεϊκός δηλαδή ρόλος περιορίζεται στον κοινωνικό του χαρακτήρα. Επιπλέον, κάθε οικογένεια χαρακτηρίζεται από κάποιες βασικές κατηγορίες λειτουργιών, οι οποίες είναι η αναπαραγωγή, η συντήρηση, η κοινωνική τοποθέτηση του ατόμου και η κοινωνικοποίηση των παιδιών⁴⁶. Από αυτές η μόνη λειτουργία που δεν ικανοποιείται σε μία «οικογένεια SOS» είναι η αναπαραγωγική λειτουργία.

Συνολικά, φαίνεται, πως δεν μπορεί να ταυτιστεί με μία παραδοσιακή δυτική οικογένεια, καθώς εκλείπει το βασικό στοιχείο της βιολογικής σχέσης, αλλά και του πατρικού ρόλου⁴⁷. Θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί ως μία μορφή μονογονεϊκής οικογένειας. Σύμφωνα με την Έκθεση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1989) η μονογονεϊκή οικογένεια ορίζεται ως οικογένεια στην οποία «Ένας γονέα-χωρίς σύζυγο ή σύντροφο αλλά, ίσως μαζί με άλλα άτομα- ζει με έναν τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί, εξαρτημένο από αυτόν.»⁴⁸ Ο ορισμός αυτός ταιριάζει με τη δομή της «οικογένειας SOS», αλλά και πάλι δεν διευκρινίζεται η μη βιολογική σχέση μεταξύ γονέα και παιδιού. Ο πιο κοντινός ίσως χαρακτηρισμός είναι εκείνος της «τεχνητής ανάδοχης οικογένειας⁴⁹». Εδώ υπάρχει ξεκάθαρη αναφορά μη βιολογικών δεσμών, αλλά τεχνητών ομάδων με τη μορφή οικογένειας. Επιπλέον, με τη χρήση του

⁴⁴ Burgess E.W. και ο Locke H.J (1945), *The family : from institution to companionship*. American Book Company, New York

⁴⁵ Μουσουρού Α.Μ. (2006), *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*. Gutenberg, Αθήνα, σελ. 14

⁴⁶ Kingsley D. (1949), *Human Society*. MacMilan, New York

⁴⁷ Αν και σε πολλές κοινωνίες έχει διαχωριστεί ο γονεϊκός ρόλος από εκείνον του γεννήτορα.

⁴⁸ Κογκίδου Δ. (1995), *Μονογονεϊκές οικογένειες*, Νέα Σύνορα, Αθήνα

⁴⁹ Κογκίδου Δ. (1995), ο.π. σελ. 527

όρου αναδοχή διευκρινίζεται έμμεσα, πως ο ρόλος της μητέρας είναι αμειβόμενος και έτσι περικλείεται και το επαγγελματικό στοιχείο.

«*Το χωριό*»: Η φυσική προέκταση της οικογένειας SO.S., αποτελώντας για το παιδί το άμεσο κοινωνικό του περιβάλλον και τη γέφυρα προς την ευρύτερη κοινωνία. Αποτελεί ένα ιδιαίτερο κοινωνικό περιβάλλον, αφού δεν πρόκειται ούτε για ένα ίδρυμα κλειστού τύπου αποκομμένο από την ευρύτερη κοινωνία, αλλά ούτε και για ένα χώρο πλήρως ενταγμένο στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Αποτελεί ένα κοινωνικό σύνολο, το οποίο διαχωρίζεται χωροταξικά κυρίως, αλλά και πληθυσμιακά από την υπόλοιπη κοινωνία, αλλά παράλληλα ζει και υπάρχει μέσα σε αυτήν, αλλά και μέσα από αυτήν, αφού είναι ανοιχτό απέναντι της, αλληλοεξαρτώνται και επικοινωνώντας.

3.1.2 Δομή λειτουργίας

Οι παραπάνω αρχές διατυπώθηκαν από τον Herman Gmeiner το 1949 και είναι κοινές σε όλα τα Παιδικά Χωριά SOS παγκοσμίως. Ακολουθείται μία κοινή πολιτική και στρατηγική η οποία βασίζεται στην τήρηση αυτών των αρχών. Παρόλα αυτά, η δομή και η λειτουργία κάθε Παιδικού Χωριού έχει ξεχωριστές ρίζες και επηρεάζεται από την παράδοση, αλλά και τη νομολογία της χώρας, στην οποία είναι ενταγμένο.

Κοινότητα του Παιδικού Χωριού SO.S.

Το Παιδικό Χωριό είναι οικοδομημένο σε ιδιωτικό εδαφικό χώρο, ο οποίος ανήκει στο Σωματείο «Παιδικά Χωριά SO.S. Ελλάδας». Αποτελείται από τα σπίτια των «οικογενειών SOS», την κατοικία του Διευθυντή, τα γραφεία του Χωριού, την κατοικία των «θείων», χώρους βοηθητικούς, χώρους ψυχαγωγίας και άθλησης.

Η κοινότητα διαθέτει υποδομή και εγκαταστάσεις προοριζόμενες για τη διοργάνωση εξωσχολικών δραστηριοτήτων, καθώς και για την εργασία των συνεργαζόμενων παιδαγωγών. Οι χώροι αυτοί είναι εξοπλισμένοι με διδακτικό και ψυχαγωγικό υλικό, όπως παιδική χαρά, εντευκτήρια εφήβων, εργαστήρια εφήβων, αθλητικές εγκαταστάσεις. Οι εγκαταστάσεις είναι ανοιχτές και υποδέχονται παιδιά και νέους της γύρω περιοχής, καθώς βασικός σκοπός του οργανισμού είναι το άνοιγμα στην κοινωνία και η συμμετοχή σε κοινά πολιτιστικά, εκπαιδευτικά και αθλητικά προγράμματα.

Το μοντέλο αυτό λειτουργίας της κοινότητας βασίζεται στην κάλυψη των ακόλουθων εννοιών-στόχων που έχει θέσει ο οργανισμός⁵⁰:

- «*Την έννοια του προστατευόμενου Χώρου*». Ένας χώρος στα πλαίσια του οποίου αναπαράγεται η έννοια του σπιτιού, της καθημερινής ζωής και της συμμετοχής της οικογένειας στα τεκταινόμενα.
- «*Την έννοια του προσωπικού Χώρου*». Ο ιδιωτικός χώρος και τα προσωπικά αντικείμενα που προσδιορίζουν την ατομικότητα και διαφορετικότητα του κάθε παιδιού.
- «*Την έννοια του κοινόχρηστου Χώρου*». Ο χώρος που χρησιμοποιείται από κοινού ακολουθώντας τους κοινούς κανόνες συνύπαρξης. Συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη του συναισθήματος ότι το παιδί ανήκει σε μία οικογένεια της οποίας τα μέλη έχουν συγκεκριμένους ρόλους, δικαιώματα, υποχρεώσεις και ανάγκες.

Σπίτι – Οικογένεια SO.S.

Επίκεντρο της ζωής ενός Παιδικού Χωριού SO.S. είναι η οικογένεια SO.S. Κατοικεί σε κατάλληλα διαμορφωμένο και εξοπλισμένο σπίτι, με όλα τα μέσα που απαιτεί μία παραδοσιακή ελληνική οικογένεια. Στο σπίτι ζουν η Μητέρα SO.S. και τα αδέρφια SO.S., με προτεραιότητα τα φυσικά αδέρφια να μένουν στο ίδιο σπίτι και να μην χωρίζουν. Ο αριθμός των παιδιών κάθε οικογένειας κυμαίνεται μεταξύ πέντε και οχτώ. Τα παιδιά παραμένουν στην Οικογένεια SO.S. μέχρι την ηλικία της μέσης εφηβείας, οπότε μετοικούν στη Στέγη Νέων, διατηρώντας-αν είναι αυτό επιθυμητό από τα ίδια- την επαφή και τους δεσμούς με αυτήν.

Επαναλαμβάνεται και πάλι, πως η αναφορά αυτού του συνόλου ως «οικογένεια», και παρόλο που δομικά τηρεί τις προϋποθέσεις για να χαρακτηρίζεται ως τέτοια, δεν θα πρέπει να δίνει τη λαθεμένη εντύπωση πως είναι εφάμιλλη της φυσικής οικογένειας. Οι διαφορές είναι μεγάλες και σημαντικές και σε κάθε περίπτωση θα ήταν αστοχία να χαρακτηριστεί ως πλήρη αντικατάσταση της φυσικής οικογένειας του παιδιού. Τα παιδιά τα οποία μεγαλώνουν μακριά από τη φυσική τους οικογένεια, ακόμα και σε ένα εναλλακτικό περιβάλλον όπως αυτό της οικογένειας

---

⁵⁰ Παιδικά Χωριά SOS, (2010), *Απολογιστική έκθεση Παιδικών Χωριών SOS*. Αθήνα σελ. 21

SO.S., έρχονται αντιμέτωπα με σοβαρά ζητήματα⁵¹ που προέρχονται από την έλλειψη αυτού του φυσικού οικογενειακού περιβάλλοντος.

Πρώτα απ' όλα, δεν υπάρχει πλήρης ομοιογένεια μέσα στην οικογένεια. Παρόλο που τηρούνται αυστηρά τα κριτήρια επιλογής, δεν αλλάζει το ότι πρόκειται για παιδιά με διαφορετικές εμπειρίες, διαφορετικές σχέσεις με τους φυσικούς τους γονείς και διαφορετική κληρονομικότητα. Επιπλέον, απουσιάζει ο ρόλος του πατέρα. Γίνεται προσπάθεια βέβαια να είναι παρόν το αντρικό πρότυπο, μέσα από το ρόλο του παιδαγωγού, που είναι πάντα άντρας, αλλά παραμένει ένα υποκατάστατο, το οποίο μάλιστα δεν ζει μαζί με τα παιδιά στο ίδιο σπίτι. Επίσης, είναι έντονη η ανάγκη των παιδιών να βρίσκονται σε επαφή με τις οικογενειακές τους ρίζες, με τη βιολογική τους δηλαδή οικογένεια. Μολονότι, η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών προέρχεται από κακοποιητικό οικογενειακό περιβάλλον και από γονείς που τα παραμελούσαν, νοιώθουν την ανάγκη επικοινωνίας και επαφής μαζί τους. Αυτό βέβαια δεν είναι πάντα εφικτό λόγω της μη συνεργασίας του γονέα ή λόγω της κακοποιητικής του συμπεριφοράς. Ακόμα όμως και όταν είναι εφικτό, η συχνότητα επικοινωνίας δεν είναι εκείνη που να μπορεί να ικανοποιήσει το αίσθημα έλλειψης που νοιώθει το παιδί. Αυτή η δυσκολία έρχεται σε συνάρτηση με τη δυσκολία προσαρμογής του παιδιού στις νέες συνθήκες ζωής και στο νέο πρότυπο οικογένειας που καλείται να ζήσει. Πρόκειται για ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον, με διαφορετικές συνθήκες ζωής, που μπορεί να είναι καλύτερες, αλλά δεν είναι η φυσική του οικογένεια. Οι νέες αυτές συνθήκες ζωής επηρεάζουν και τη σχέση του παιδιού με την ευρύτερη κοινωνία. Συγκεκριμένα, με την είσοδο του παιδιού στο ίδρυμα, γίνεται αυτομάτως το ίδιο εν δυνάμει θύμα στιγματισμού και ρατσιστικής συμπεριφοράς, από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Αυτά όλα τα στοιχεία συνδέονται με το σύνδρομο του ιδρυματισμού που έχουν να αντιμετωπίσουν όλα τα παιδιά που εισέρχονται σε ένα ιδρυματικό πλαίσιο. Ο «ιδρυματισμός»⁵² (institutionalization) παρατηρείται σε άτομα, τα οποία έχουν περάσει ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα σε μία κλειστή δομή, όπως ψυχιατρεία ή σωφρονιστικά καταστήματα, αλλά και κλειστά ιδρύματα παιδικής προστασίας. Τα συμπτώματα σε γενικές γραμμές χαρακτηρίζονται από

---

⁵¹ Τα ζητήματα αυτά καταδεικνύονται και μέσα από την ποιοτική έρευνα, που διεξήχθη στους απόφοιτους του οργανισμού. Βλέπε σχετικά κεφάλαιο 3

⁵² Περισσότερα για τον ιδρυματισμό βλέπε: Τσαλίκου Φ. (1996), *Ο μύθος του επικίνδυνου ψυχασθενή: Οι λειτουργίες μιας κοινωνικής κατασκευής*. Παπαζήσης, Αθήνα. σελ 195-207, Goffman E. (1994) *Άσυλα : δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων*. Αθήνα : Ευρύαλος.

απάθεια, παθητικότητα, έλλειψη πρωτοβουλιών, απόλυτη εξάρτηση από τη δομή, κοινωνική απόσυρση, απομόνωση και μειωμένη αυτοπεποίθηση⁵³.

Αναφορικά με τον πληθυσμό των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας, οι αρνητικές αυτές επιπτώσεις συνδέονται με την γονεϊκή αποστέρηση και την ταυτόχρονη παραμονή στο ίδρυμα για αρκετό χρονικό διάστημα⁵⁴. Σε έρευνα που διενέργησε η Γ. Βορριά (1988)⁵⁵ σε παιδιά που ζούσαν σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης, μεταξύ άλλων, φάνηκε πως λόγω της μακρόχρονης παραμονής τους στο ίδρυμα, η συμπεριφορά τους ήταν περισσότερο δυσλειτουργική στο σχολείο, σε σύγκριση με αυτήν στο ίδρυμα. Συγκεκριμένα, στο σχολείο δυσκολεύονταν να συμμετέχουν στην τάξη, ήταν αποσυρμένα και συγκριτικά με τους συμμαθητές τους ήταν απομονωμένα και μοναχικά. Αντίθετα, στο ίδρυμα παρουσίαζαν πολύ διαφορετική συμπεριφορά, αφού ήταν λιγότερο παθητικά, επικοινωνούσαν και σχετίζονταν ανετότερα με τα άλλα παιδιά του ιδρύματος.

Πρέπει βέβαια να τονιστεί πως το συγκεκριμένο ίδρυμα διαφέρει από τα παραδοσιακά ορφανοτροφεία, στα οποία έχουν αναφερθεί οι μέχρι σήμερα έρευνες, καθώς, είναι ανοιχτό στην κοινωνία και βρίσκεται συνεχώς σε αλληλεπίδραση με αυτήν.

Παιδί SOS

Τα παιδιά που φιλοξενούνται στο Παιδικό Χωριό αποτελούν τον πυρήνα του προγράμματος γύρω από τον οποίο συγκεντρώνονται όλες οι λειτουργίες του οργανισμού.

Στα Παιδικά Χωριά SOS, όπως έχει ήδη αναφερθεί, γίνονται δεκτά παιδιά μέχρι την ηλικία των 8 ετών, σωματικά και ψυχικά υγιή, των οποίων οι γονείς είτε έχουν πεθάνει ή τους έχει αφαιρεθεί η γονική μέριμνα λόγω του ότι για διάφορους λόγους (κοινωνικούς, οικονομικούς, ιατρικούς) αδυνατούν να ασκήσουν τον γονικό τους

---

⁵³ Johnson M., Rhodes R, (2007), «Institutionalization: A Theory of Human Behavior and the Social Environment», *Advances in Social Work* 8(1) 219-236

⁵⁴ Υπάρχει σύνδεση με τη θεωρία της προσκόλλησης, που αναπτύχθηκε στο κεφάλαιο 1.3.2. Βλέπε σχετικά Spinz R., «La perte de la mere pour le nourisson, troubles du developpement psychosomatique», *Enfance*, 1948, επίσης Rutter (1981), και wootton (1959), η οποία εστιάζει στην εμφάνιση παραβατικότητας ως μία από τις επιπτώσεις ιδρυματοποίησης.

⁵⁵ Βορριά Γ., Σαραφίδου Ε., (1991). *Κοινωνική Συμπεριφορά παιδιών προσχολικής ηλικίας που μεγαλώνουν σε ίδρυμα κλειστής περίθαλψης*. *Ψυχολογικά Θέματα*, 4, 269-283. Βλέπε σχετικά κεφάλαιο 1.5 Β' Μέρος

ρόλο, έστω και με την υποστήριξη και βοήθεια του οργανισμού. Σύμφωνα με στοιχεία που δόθηκαν από τον οργανισμό, οι συνηθέστεροι λόγοι που οδηγούν ένα παιδί στο ίδρυμα, είναι η παραμέληση και οι σοβαρές οικονομικές δυσκολίες⁵⁶.

Η δυσκολία στην ανταπόκριση των οικονομικών αναγκών μίας οικογένειας είναι ευνόητο, πως αποτελεί ένα σημαντικό τροχοπέδι στην ομαλή καθημερινότητα μίας οικογένειας. Από μόνο του όμως αυτό το ζήτημα δεν επαρκεί για να απομακρυνθεί ένα παιδί από τη βιολογική του οικογένεια. Είναι απαραίτητο να συντρέχουν και άλλοι σοβαροί λόγοι, οι οποίοι καταστούν επικίνδυνη τη συνέχιση της διαβίωσης του παιδιού μέσα στο συγκεκριμένο οικογενειακό πλαίσιο⁵⁷. Συνήθως αυτό που συμβαίνει είναι ύπαρξη παράλληλα σοβαρής παραμέλησης, η οποία αποτελεί μία μορφή κακοποιητικής συμπεριφοράς, με πολύ σοβαρές επιπτώσεις. Σε επόμενο κεφάλαιο αναλύεται η εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς ως μία από τις επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής κακοποίησης⁵⁸ και παραμέλησης. Παράλληλα με αυτό, εμφανίζονται και άλλα σοβαρά συμπτώματα που αφορούν τη σωματική και ψυχική υγεία του παιδιού. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι⁵⁹ τα σοβαρά σωματικά (μώλωπες, αναπηρίες προσωρινές και μόνιμες, ακόμα και θάνατος), νευρολογικά, νοητικά και συναισθηματικά προβλήματα, το χαμηλό νοητικό πηλίκιο, οι επιδράσεις στη συναισθηματική ανάπτυξη (χαμηλή εκτίμηση εαυτού, χαμηλές ατομικές προσδοκίες, καθυστέρηση στο λόγο) και οι επιπτώσεις στη συμπεριφορά (παθητικότητα, απόσυρση, σοβαρή δυσκολία σε συναναστροφές με συνομηλίκους ή ενήλικες, προσκόλληση σε άγνωστα πρόσωπα)⁶⁰. Σύμφωνα με έρευνα⁶¹ που έγινε σε κλινικό δείγμα 197 σωματικά κακοποιημένων και παραμελημένων παιδιών, εκτός από τα σοβαρά προβλήματα υγείας, παρουσίασαν σοβαρά ψυχικά και κοινωνικά προβλήματα, όπως κατάθλιψη, σοβαρές μαθησιακές δυσκολίες, δυσκολία ανάπτυξης διαπροσωπικών σχέσεων και επιθετικότητα. Αυτά όλα, σε συνδυασμό με τη νέα κατάσταση που έχουν να αντιμετωπίσουν στα πλαίσια της νέας τους ζωής στο ίδρυμα

---

⁵⁶ Βλέπε σχετικά Α Μέρος κεφάλαιο 1.5, πίνακα 2

⁵⁷ Όπως ορίζεται από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, αλλά και από τους κανονισμούς του Quality for Children. Βλέπε σχετικά Α Μέρος, κεφάλαιο 1.3

⁵⁸ Βλέπε σχετικά Β Μέρος κεφάλαιο 1.5.1

⁵⁹ Αγάθωνος Ε. (1998) *Οδηγός για την αναγνώριση και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού*. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα σελ 21

⁶⁰ Αγάθωνος Ε. (1998), ο.π. σελ 20

⁶¹ Αγάθωνος Ε. (1995) *Σύγκριση ομάδας γονέων που κακοποιούν και παραμελούν σωματικά τα παιδιά τους με ομάδα ελέγχου. Προσδιορισμός χαρακτηριστικών για ανίχνευση και παρέμβαση*. Διδακτορική διατριβή Φιλοσοφίας στη Ψυχολογία, Πανεπιστήμιο Birmingham, Μ. Βρετανία

και τα ζητήματα που πηγάζουν από αυτό, φέρνουν το παιδί αντιμέτωπο με μία δύσκολη και περίπλοκη νέα συνθήκη ζωής.

Η νέα αυτή ζωή ξεκινά όταν επιλεγθεί για αυτό η «οικογένεια SOS», η οποία θα το υποδεχθεί και θα το φιλοξενήσει. Αυτή προτείνεται βάσει των ψυχοκοινωνικών αναγκών και της προσωπικότητας του παιδιού, καθώς και την ικανότητα της να ενσωματώσει στην ίδια διαμορφωμένη δυναμική της το νέο μέλος ή τα νέα μέλη όταν πρόκειται για φυσικά αδέρφια, αφού δεν διαχωρίζονται.

Όσο το παιδί φιλοξενείται στον οργανισμό δεν χάνει την επαφή του με τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο έξω από τα χωροταξικά αλλά και κοινωνικά/διαπροσωπικά πλαίσια του ιδρύματος. Φοιτούν σε σχολεία της περιφέρειας, συμμετέχουν σε εκδηλώσεις και προγράμματα πολιτιστικά, εκπαιδευτικά και αθλητικά της πόλης τους. Παράλληλα, η κοινότητα του Χωριού είναι ανοιχτή στην τοπική κοινωνία. Έτσι το παιδί έχει τη δυνατότητα να υποδεχθεί στο χώρο του Χωριού άλλα μέλη της κοινωνίας είτε μέσω διάφορων πολιτιστικών προγραμμάτων που διοργανώνει ο οργανισμός ή ακόμα και στο σπίτι του.

Στην οικογένεια SOS ένα παιδί ζει μέχρι την ηλικία της μέσης εφηβείας και την ολοκλήρωση της βασικής υποχρεωτικής εκπαίδευσης (15- 16 ετών). Κατόπιν μετοικεί στη Στέγη Νέων, όπου και προετοιμάζεται για την ψυχοκοινωνική και επαγγελματική του αυτονόμηση.

Μητέρα SO.S.

Το σημαντικότερο ρόλο στον βασικό κορμό λειτουργίας του παιδαγωγικού προγράμματος του οργανισμού έχει η μητέρα SOS. Η γυναίκα δηλαδή που έχει επιλεγθεί να καλύψει το κενό από την έλλειψη της βιολογικής μητέρας του παιδιού. Ο ρόλος της μητέρας SOS είναι πολλαπλός. Πρωταρχικά, ακολουθεί όλες τις απαραίτητες διαδικασίες και πρακτικές, για την κάλυψη των καθημερινών αναγκών διαβίωσης. Λειτουργεί δηλαδή ως η νοικοκυρά του σπιτιού και ως «τροφός» των παιδιών που κατοικούν μαζί της. Η καθημερινότητα της «οικογένειας» αυτής ακολουθεί τα πρότυπα της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας. Παράλληλα, στα πλαίσια του ρόλου της συμπεριλαμβάνεται η αποκατάσταση συναισθηματικών ελλείψεων του παιδιού, καθώς και η αντιμετώπιση αρνητικών συναισθημάτων που έχουν μείνει στο παιδί ως κατάλοιπα λήψης κακοποιητικής συμπεριφοράς. Κατά την ανατροφή ενός παιδιού, που έχει γίνει δέκτης κακοποίησης και παραμέλησης,

προκύπτουν συχνά σημαντικές προβληματικές συμπεριφορές, ιδίως όσο πλησιάζει στα χρόνια της εφηβείας.

Είναι υποχρεωμένη να παρακολουθεί κάθε εκδήλωση επιμορφωτικού χαρακτήρα που διοργανώνεται από το Σωματείο. Τέτοιες είναι σεμινάρια, συμβουλευτικές συνεδρίες, ομαδικές και ατομικές συναντήσεις με τους παιδαγωγούς, δασκάλους και ψυχολόγους των παιδιών.

Συμπερασματικά, ο ρόλος της στοχεύει στην προετοιμασία και διαπαιδαγώγηση του ανηλίκου έτσι ώστε να επιτευχθεί μία ομαλή ενσωμάτωση του στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Ό,τι δηλαδή προβλέπεται για τον ρόλο οποιασδήποτε βιολογικής μητέρας, με τη βασική ιδιαιτερότητα πως δεν πρόκειται για μία βιολογική οικογένεια και πως τα ανήλικα μέλη της οικογένειας αυτής έχουν υποστεί στην πλειοψηφία τους κακοποιητική συμπεριφορά.

Η επιλογή των μητέρων SOS δεν είναι τυχαία, ακολουθείται μία συγκεκριμένη διαδικασία. Μία γυναίκα για να γίνει αποδεκτή θα πρέπει να τηρεί συγκεκριμένες προϋποθέσεις και να ικανοποιεί τα απαραίτητα κριτήρια επιλογής. Πρώτα από όλα, η ιθαγένεια της πρέπει να είναι ελληνική, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η ομαλή επικοινωνία και συνεννόηση με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, αλλά και για να γνωρίζει το παραδοσιακό ελληνικό πρότυπο οικογένειας, με βάση το οποίο θα διαπαιδαγωγεί και θα ανατρέφει τα παιδιά. Επιπλέον, δε θα πρέπει να έχει προσωπικές οικογενειακές υποχρεώσεις, έτσι ώστε να αφιερωθεί πλήρως στο ρόλο της ως μητέρα SO.S. καθώς, και να έχει ηλικία 30 – 45 ετών. Ευνόητο βέβαια είναι, πως θα πρέπει να είναι ψυχικά και σωματικά υγιής. Ιδιαίτερο μορφωτικό επίπεδο δεν απαιτείται, αφού αρκεί να έχει ολοκληρώσει τη βασική υποχρεωτική εκπαίδευση.

Η καταλληλότητα της κρίνεται βάσει συγκεκριμένης διαδικασίας αξιολόγησης, όπου κρίνονται οι διανοητικές, συναισθηματικές και πρακτικές της ικανότητες, μέσα από τα πλαίσια της εκπαίδευσης και πρακτικής της στον χώρο του Παιδικού Χωριού SO.S. Η εκπαίδευση της γίνεται στη «Σχολή Μητέρων» όπου παρακολουθεί θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα, καθώς και βιωματικές ομάδες με στόχο την εκπαίδευση, ευαισθητοποίηση και συνειδητοποίηση του ρόλου της. Μετά τη «Σχολή Μητέρων» ακολουθεί μία δοκιμαστική περίοδος πρακτικής στο Παιδικό Χωριό SO.S., όπου όλες οι υποψήφιες θητεύουν στο ρόλο της θείας. Στη φάση αυτή η υποψήφια θα κρίνει και θα κριθεί για την καταλληλότητα της να αναλάβει το ρόλο της Μητέρας ή της Θείας SO.S.

Χαρακτηριστικό της ιδιαιτερότητας και δυσκολίας αυτού του επαγγέλματος-λειτουργήματος είναι η μεγάλη αριθμητική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στο αρχικό στάδιο υποψηφιοτήτων και στην τελική φάση της επιλογής. Οι πλειοψηφία των γυναικών κρίνει τελικά, πως δεν είναι σε θέση να αντέξει τη συναισθηματική και εργασιακή πίεση που θα έχουν να αντιμετωπίσουν και αποχωρούν.

Η μητέρα SOS, πέρα από τις δυσκολίες που προκύπτουν από την ανατροφή των συγκεκριμένων παιδιών, έρχεται αντιμέτωπη και με σοβαρά προσωπικά ζητήματα. Όπως και τα παιδιά, είναι και αυτές αναγκασμένες να ξεκινήσουν μία καινούρια ζωή, σε ένα νέο οικογενειακό πλαίσιο, προσπαθώντας να φροντίσουν παιδιά με ψυχοκοινωνικά προβλήματα, εισπράττοντας πολλές φορές προβληματικές συμπεριφορές. Κατ' αρχήν, είναι αρκετά επίφοβο να παρουσιάσουν στοιχεία ιδρυματισμού⁶². Πρόκειται για μία δουλειά, όπου το προσωπικό στοιχείο είναι εύκολο να συγχυστεί με το επαγγελματικό, αφού ο χώρος εργασίας τους αποτελεί και το σπίτι τους. Η καθημερινότητα τους είναι παράλληλα και δουλειά τους. Επιπλέον, απαιτείται η προσφορά συναισθήματος, το οποίο όμως θα πρέπει να είναι ελεγχόμενο και πάντα υπό αξιολόγηση, καθώς υπάρχει φόβος να παρασυρθούν από αυτό. Υπάρχουν περιπτώσεις, όπου η μητέρα SOS δυσκολεύεται να ζήσει μακριά από το Χωριό και το σπίτι SOS, αφού εκείνη, πλέον, θεωρεί ως σπίτι της το σπίτι SOS. Δυσκολεύεται ακόμα και να διατηρήσει σχέσεις με άτομα που δεν σχετίζονται με το συγκεκριμένο χώρο. Για να αποφευχθεί λοιπόν μία τέτοια κατάσταση, ο οργανισμός έχει προβλέψει, η κάθε μητέρα να παίρνει σε τακτά χρονικά διαστήματα ρεπό και να απομακρύνεται για λίγες μέρες από το περιβάλλον του Χωριού⁶³. Με αυτόν τον τρόπο της υπενθυμίζεται, πως ο ρόλος της είναι επαγγελματικός και παράλληλα αναγκάζεται να συνάψει σχέσεις με άτομα εκτός SOS. Παράλληλα, παρακολουθούνται και εποπτεύονται τακτικά από ειδικούς (κοινωνικός λειτουργός, ψυχολόγος).

Μία ακόμα δυσκολία, που πρέπει να διαχειριστεί, είναι η σχέση και συνεργασία με τους άλλους επαγγελματίες του χώρου και ειδικότερα τους παιδαγωγούς. Όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, ένας από τους ρόλους τους παιδαγωγού είναι ο συνεχής έλεγχος της παιδαγωγικής εργασίας της μητέρας. Παράλληλα, είναι παρόν και επεμβαίνει στην καθημερινότητα της οικογένειας SOS. Αυτή η συνεχής παρουσία του παιδαγωγού, μπορεί να εκλυφθεί από τη μητέρα ως εισβολή στη ζωή της οικογένειας

---

⁶² Βλέπε σχετικά προηγούμενη παράγραφο ίδιου κεφαλαίου

⁶³ Παιδικά Χωριά SOS, (1999), ο.π. σελ. 5

SOS. Επίσης, είναι πιθανό να υπάρξουν διαφωνίες μεταξύ μητέρα και υπεύθυνου παιδαγωγού, ως προς τον παιδαγωγικό χειρισμό των παιδιών.

Ο μεγαλύτερος ίσως κίνδυνος, είναι η εμφάνιση προβληματικής και συγκεκριμένα κακοποιητικής συμπεριφοράς απέναντι στα παιδιά. Η αυστηρή διαδικασία επιλογής μητέρων, αλλά και η εκπαίδευση στη σχολή μητέρων, στοχεύουν στην αποφυγή τέτοιων καταστάσεων. Δεν είναι όμως πάντα εφικτό να προληφθεί η εμφάνιση μίας τέτοιας συμπεριφοράς. Υπάρχουν μαρτυρίες και στοιχεία για μεμονωμένες περιπτώσεις παραμέλησης και βίας μητέρων απέναντι στα παιδιά. Υπήρξε βέβαια αντίδραση από τον οργανισμό και απομάκρυνση των γυναικών αυτών από τον χώρο.

3.1.3 Επαγγελματίες

Ο ρόλος των βασικών συνεργατών του Παιδικού Χωριού SOS ορίζεται από το Παιδαγωγικό Πλαίσιο Λειτουργίας του οργανισμού⁶⁴. Στόχος είναι η διεπιστημονική πλαισίωση της δομής και η ορθή εφαρμογή των αρχών λειτουργίας του οργανισμού. Έτσι την κοινότητα του Παιδικού Χωριού, εκτός από τη μητέρα SOS, πλαισιώνουν ο διευθυντής, παιδαγωγικό προσωπικό, διοικητικό προσωπικό και βοηθητικό προσωπικό.

Διευθυντής

Σύμφωνα με το οργανόγραμμα του Παιδαγωγικού Πλαισίου, ο Διευθυντής είναι ο υπεύθυνος για τη γενική λειτουργία του Χωριού. Είναι ο προϊστάμενος όλων των συνεργατών της δομής και υπεύθυνος για την υλοποίηση του παιδαγωγικού σχήματος και των αποφάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου του Σωματείου. Κατοικεί μόνιμα με την οικογένεια του μέσα στο Χωριό σε οίκημα που του παραχωρείται.

Τα καθήκοντα του Διευθυντή δεν περιορίζονται σε θέματα διοικητικά και οργανωτικά, αλλά περιλαμβάνουν και θέματα σχέσεων των εμπλεκομένων, αλλά και λειτουργικά ζητήματα της κάθε οικογένειας SOS. Αναλυτικά, οι βασικές του αρμοδιότητες είναι:

- Συντονίζει τις εργασίες όλων των συνεργατών του Χωριού.

---

⁶⁴ Παιδικά Χωριά SOS, (1999), ο.π. σελ 16

- Διοργανώνει τις συνελεύσεις των μητέρων SOS με τους παιδαγωγούς, αλλά και άλλων υπηρεσιακών διαβουλεύσεων και συζητήσεων.
- Συμπληρώνει τους προσωπικούς φακέλους των παιδιών.
- Τεκμηριώνει διοικητικές εργασίες.
- Συνεργάζεται με τις δημοτικές αρχές και τους λοιπούς κοινωνικούς φορείς.
- Συνεργάζεται με το Παιδαγωγικό Συμβούλιο για την χάραξη παιδαγωγικής πολιτικής, αλλά και επίλυση παιδαγωγικών ζητημάτων που προκύπτουν.
- Συνεργάζεται με τις Μητέρες SOS, τους παιδαγωγούς και τις θείες SOS σε ό,τι αφορά τη σχέση τους με το παιδί και την ορθή εκτέλεση των καθηκόντων τους.
- Επικοινωνεί με τους φυσικούς γονείς του παιδιού, όταν αυτό είναι εφικτό.

Παιδαγωγός

Ιδιαίτερα υποστηρικτικός στο ρόλο του Διευθυντή είναι ο θεσμός του Παιδαγωγού, ο οποίος ανήκει στο λοιπό παιδαγωγικό προσωπικό, μαζί με τη μητέρα SOS, τη Θεία SOS και τον κοινωνικό λειτουργό.

Ο ρόλος του Παιδαγωγού είναι πολλαπλός. Αρχικά σε σχέση με τη μητέρα SOS, ο ρόλος του είναι συμβουλευτικός, υποστηρικτικός και ελεγκτικός. Συμβουλευτικός στη παιδαγωγική δουλειά της μητέρας, υποστηρικτικός μέσω της ενεργής συμμετοχής στην καθημερινότητα της οικογένειας SOS και τέλος ελεγκτικός για την αποφυγή κακοποιητικών συμβάντων στο σπίτι. Ο θεσμός του παιδαγωγού ξεκίνησε να λειτουργεί στο Παιδικό Χωριό το 1997, καθώς αναγνωρίστηκε η ανάγκη να ενισχυθεί η παρουσία του ανδρικού μοντέλου, αλλά και να εντατικοποιηθεί ο έλεγχος.

Παράλληλα, συνεργάζεται με τους κοινωνικούς φορείς, όπως τα σχολεία, τα αθλητικά σωματεία και φροντιστήρια. Στόχος είναι η ομαλή ένταξη του παιδιού σε αυτούς, η καλή επίδοση του και η ανάπτυξη των δεξιοτήτων του. Πέρα από τα καθήκοντα του, σημαντικός είναι και ο συμβολικός του ρόλος, καθώς αποτελεί το αντρικό πρότυπο για τα παιδιά. Γι' αυτόν τον λόγο οι παιδαγωγοί είναι μόνο άνδρες. Ο κάθε παιδαγωγός αναλαμβάνει 2 με 3 σπίτια, χωρίς όμως ο ρόλος του να περιορίζεται στον χώρο του Χωριού, αφού συνεργάζεται με δημόσιους φορείς καθώς και με τις οικογένειες των συμμαθητών τους για επισκέψεις των παιδιών εκτός χωριού καθώς και συμμαθητών τους εντός SOS.

Κοινωνικός Λειτουργός

Τα καθήκοντα του Κοινωνικού Λειτουργού διαχωρίζονται σε δύο βασικά στάδια, στη διαδικασία εισαγωγής του παιδιού στο Χωριό και στην προσαρμογή του στη νέα αυτή συνθήκη.

Συγκεκριμένα, πριν την εισαγωγή του παιδιού, ο κοινωνικός λειτουργός συμμετέχει στη διαδικασία γνωριμίας του παιδιού και των φυσικών γονέων -αν υπάρχουν - με το Χωριό και τη μητέρα SOS. Βοηθά στη διαδικασία αποχωρισμού του παιδιού από την οικογένεια του και στηρίζει τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας υποδοχής ώστε να διαχειριστούν το αρχικό άγχος.

Αφού έχει γίνει η εισαγωγή, ο κοινωνικός λειτουργός καθορίζει το πρόγραμμα συναντήσεων με τη βιολογική του οικογένεια, υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχει καλή συνεργασία μαζί τους. Παράλληλα, συνεργάζεται με το υπόλοιπο παιδαγωγικό προσωπικό πάνω στην διαμόρφωση της σχέσης του παιδιού με τη μητέρα SOS, αλλά και στην πορεία της κοινωνικοποίησης του.

Θεία SOS

Ο κύριος ρόλος της θείας είναι να αντικαθιστά τη μητέρα SOS κατά την απουσία της είτε λόγω ασθενείας ή λόγω αδείας. Κατά το διάστημα αυτό αναλαμβάνει όλα τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις της. Ακολουθεί τον τρόπο λειτουργίας της οικογένειας όπως έχει οριστεί από τη μητέρα.

Η διαδικασία επιλογής της για τη θέση αυτή, είναι ακριβώς η ίδια με εκείνη που ακολουθείται για τη μητέρα SOS. Το ίδιο ισχύει και για την εκπαίδευση της.

Άλλες ειδικότητες

Το Χωριό, για λόγους ανταπόκρισης σε ειδικές παιδαγωγικές και ιατροπαιδαγωγικές ανάγκες των παιδιών, συνεργάζεται με ειδικούς επιστήμονες. Τέτοιοι είναι ειδικοί δάσκαλοι, λογοθεραπευτές, σύμβουλοι μητέρων, κλινικοί ψυχολόγοι, κλπ.

Κεφάλαιο 4: Στέγη Νέων SOS

4.1 Δομή λειτουργίας

Το παιδαγωγικό πρόγραμμα του οργανισμού ξεκινά στο Παιδικό Χωριό και συνεχίζεται στη Στέγη Νέων, όπου μετοικεί ο έφηβος, όταν κριθεί έτοιμος, με τελικό στόχο την πλήρη ανεξαρτητοποίηση του. Ένας έφηβος, για να μεταβεί στη Στέγη Νέων, θα πρέπει να τηρεί τις προϋποθέσεις εκείνες που θα τον βοηθήσουν να ανταποκριθεί στη νέα κατάσταση ζωής. Τα βασικά ποιοτικά χαρακτηριστικά, τα οποία ελέγχονται είναι: η ψυχοκοινωνική του κατάσταση, η εκπαιδευτική του κατάσταση, η συναισθηματική του ωρίμανση, η ίδια του τη διάθεση και επιθυμία να πάει στη Στέγη και φυσικά η ηλικία του (16 – 17 ετών). Πάντα όμως πρόκειται για μία εξατομικευμένη προσέγγιση. Μπορεί κάποιος νέος να παραμείνει στο Χωριό και να μεταβεί αργότερα από το προβλεπόμενο στη Στέγη⁶⁵, μέχρις ότου κριθεί και νιώσει έτοιμος.

Το πρόγραμμα της Στέγης Νέων ξεκίνησε το 1992 και από τον Ιούνιο του 1996 στεγάζεται σε ιδιόκτητα κτήρια. Συνολικά ο οργανισμός διαθέτει δύο Στέγες Νέων, μία στην Αθήνα και μία στη Θεσσαλονίκη. Η κάθε Στέγη Νέων λειτουργεί με τη μορφή μικρών διαμερισμάτων στο ίδιο κτήριο και σε κάθε διαμέρισμα ζουν περίπου έξι παιδιά του ίδιου φύλου, υπό την επίβλεψη και καθοδήγηση ενός υπεύθυνου παιδαγωγού και υπό τη φροντίδα μίας γυναίκας που έχει τον ρόλο της οικοδέσποινας.

Η ιδιαιτερότητα του χώρου, οι εξελικτικές ανάγκες των εφήβων, αλλά και ο τελικός στόχος της ανεξαρτητοποίησης, είναι τα δεδομένα εκείνα που διαμορφώνουν τη βάση της παιδαγωγικής λειτουργίας του προγράμματος. Βασικό εργαλείο της παιδαγωγικής διαδικασίας αποτελεί η εργασία με ομάδες συνομηλίκων στηριζόμενοι στην ιδέα ότι «οι μικρές ομάδες προωθούν την κοινωνικοποίηση και ενισχύουν τη συλλογικότητα⁶⁶.»

Οι στόχοι του προγράμματος θα μπορούσαν να ταξινομηθούν σε δύο βασικές κατηγορίες, στους προσωπικούς και στους κοινωνικούς στόχους. Η πρώτη περίπτωση αφορά όλες τις ατομικές προσπάθειες του κάθε εφήβου που στοχεύουν στην συναισθηματική ισορροπία και στην ενδυνάμωση των ψυχικών του ικανοτήτων. Συγκεκριμένα, αφορά:

⁶⁵ Στέγη Νέων, (2002) *Εσωτερική Λειτουργία Στέγης Νέων*, Αθήνα

⁶⁶ Παιδικά Χωριά SOS, (2010), ο.π. σελ.28

- Στην επεξεργασία της προσωπικής ιστορίας του κάθε εφήβου και στην απαρτίωση της ταυτότητας του.
- Στην ενδυνάμωση της αυτοπεποίθησης του, με παράλληλη όμως επίγνωση των κοινωνικών ορίων.
- Στην βελτίωση της ικανότητας του για σύναψη σταθερών και στενών διαπροσωπικών σχέσεων.
- Στην ανάπτυξη της ικανότητας επίλυσης συγκρούσεων και απόκτησης αυτοελέγχου στην εκδήλωση συναισθημάτων.

Οι κοινωνικοί στόχοι αφορούν την ομαλή ένταξη του ατόμου στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Συγκεκριμένα αφορούν:

- Στη δημιουργία ενός οριοθετημένου και υλοποιήσιμου σχεδίου ζωής.
- Στην ολοκλήρωση της εκπαίδευσης του.
- Στην εκμάθηση των κοινωνικών κανόνων, αρχών και αξιών.
- Στην ενίσχυση της κοινωνικής συνείδησης και του ενδιαφέροντος για συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες και κοινωνικά δίκτυα⁶⁷.

Η καθημερινή λειτουργία της Στέγης Νέων ρυθμίζεται από συγκεκριμένους κανόνες, οι οποίοι είναι δεσμευτικοί για όλα τα μέλη της (εργαζόμενοι-νέοι). Οι κανόνες αυτοί ρυθμίζουν:

- τη σχέση των παιδιών με τους φροντιστές,
- τις καθημερινές τους ανάγκες,
- τη σχέση των παιδιών με τους φυσικούς συγγενείς τους,
- τη σχέση των παιδιών με την οικογένεια SOS,
- την επιμόρφωση και ψυχαγωγία των παιδιών.

Συνοπτικά οι σημαντικότεροι ρυθμιστικοί κανόνες είναι οι εξής⁶⁸:

- Η συμμετοχή των μελών στις καθημερινές δραστηριότητες για την εξυπηρέτηση των λειτουργικών τους αναγκών (καθαριότητα διαμερίσματος, ψώνια, μαγείρεμα, πληρωμή λογαριασμών, κτλ.) είναι υποχρεωτική για όλους.
- Τα καθημερινά έξοδα των νέων καλύπτονται από ένα χρηματικό ποσό που δίνεται μηνιαίως, του οποίου ένα μέρος αντιστοιχεί σε χαρτζιλίκι και το υπόλοιπο καλύπτει τα έξοδα ένδυσης. Επίσης, χορηγείται ένα ποσό που καλύπτει τα έξοδα κίνησης. Για τους κοινόχρηστους λογαριασμούς ηλεκτρικού, νερού και τηλεφώνου διατίθεται ένα ξεχωριστό ποσό, το οποίο έχει κριθεί επαρκές, για την κάλυψη τους.

⁶⁷ Παιδικά Χωριά SOS, (2010), ο.π.σελ 29

⁶⁸ Στέγη Νέων, (2002) ο.π.σελ 1-4

- Όσον αφορά τις εξόδους των παιδιών, οι νέοι είναι υποχρεωμένοι να ενημερώνουν τους υπευθύνους σχετικά με την είσοδο ή έξοδο από αυτή, καθώς επίσης και για το που θα βρίσκονται κατά τη διάρκεια της απουσίας τους.
- Ως προς τις δραστηριότητες εξωσχολικού χαρακτήρα , αλλά και βοηθητικού προς τις σχολικές ανάγκες (φροντιστήριο, ξένες γλώσσες, ωδείο κλπ.), η Στέγη Νέων αναλαμβάνει την κάλυψη των εξόδων. Παράλληλα, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση της επιμόρφωσης, της ψυχαγωγίας και της συμμετοχής των νέων σε δραστηριότητες πολιτιστικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα.
- Οι επισκέψεις συγγενικών και φιλικών προσώπων των νέων στο χώρο της Στέγης Νέων είναι ελεύθερες υπό την προϋπόθεση να υπάρχει προηγουμένως ενημέρωση και έγκριση των υπευθύνων.

Η μη συμμόρφωση με τους παραπάνω κανόνες, και αφού εξαντληθούν τα περιθώρια χειρισμού από την πλευρά των υπευθύνων παιδαγωγών, συνεπάγεται την επιβολή κυρώσεων. Αυτές ανάλογα με τη σοβαρότητα και το είδος του παραπτώματος, μπορεί να είναι⁶⁹:

- α) επίπληξη
- β) «πρόστιμο», μη καταβολής χαρτζιλικιού
- γ) αποκλεισμός από τις ομαδικές εκδηλώσεις της Στέγης
- δ) απομάκρυνση από τη Στέγη Νέων.

4.2 Παιδαγωγικό προσωπικό

Οι υπεύθυνοι για την υλοποίηση των παιδαγωγικών στόχων και την τήρηση των κανόνων της δομής, είναι οι παιδαγωγοί. Ο ρόλος των παιδαγωγών στη Στέγη Νέων είναι αρκετά διαφοροποιημένος σε σχέση με εκείνον του Παιδικού Χωριού. Καταρχάς, δεν υπάρχουν στη συγκεκριμένη δομή μητέρες SOS, με τις οποίες συνεργάζονται και υποστηρίζουν. Έτσι όλο το βάρος της παιδαγωγικής δουλειάς συγκεντρώνεται σε εκείνους. Παράλληλα, δεν υπάρχει πλέον⁷⁰ αποκλειστικός διευθυντής της δομής, αλλά εποπτεύονται από τον διευθυντή του Παιδικού Χωριού.

⁶⁹ Αναλυτικά σχετικά με την αντιμετώπιση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς στο κεφάλαιο 2.3.2

⁷⁰ Από το 2009 καταργήθηκε η θέση του Διευθυντή Στέγης. Μέχρι τότε ο ίδιος ήταν επικεφαλής όλων των επαγγελματιών, που δούλευαν στη Στέγη και διέμενε με την οικογένεια του σε ένα από τα διαμερίσματα της Στέγης.

Αυτό σημαίνει πως έχουν πολύ μικρότερη προσωπική επαφή μαζί του, αλλά και λιγότερη υποστήριξη, σε σχέση με τους αντίστοιχους παιδαγωγούς του Παιδικού Χωριού. Επί της ουσίας, οι παιδαγωγοί έχουν τη βασική ευθύνη της λειτουργίας της δομής. Τέλος, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, ο ρόλος τους είναι περισσότερο συμβουλευτικός και λιγότερο παρεμβατικός στη ζωή των νέων.

Ο κάθε παιδαγωγός είναι υπεύθυνος μίας ομάδας παιδιών και αποτελεί το κύριο πρόσωπο αναφοράς τους. Συγκεκριμένα, το έργο του παιδαγωγού στη Στέγη Νέων περιλαμβάνει⁷¹:

- Τον σχεδιασμό της πορείας και της επιλογής των προσωπικών στόχων του κάθε νέου, σε συνεργασία μαζί του.
- Την παρακολούθηση της σχολικής και επαγγελματικής εξέλιξης των νέων.
- Την τήρηση των προγραμμάτων και τον συντονισμό των δραστηριοτήτων των μελών της ομάδας, όπως αυτά έχουν προαποφασιστεί από κοινού.
- Την παροχή συμβουλευτικής και υποστήριξης, όσον αφορά την επίλυση συγκρούσεων, και την ενθάρρυνση λήψης πρωτοβουλιών.
- Την από κοινού με τους νέους της ομάδας διαχείριση των χρημάτων για την κάλυψη των αναγκών.
- Τη συνεργασία με τη βιολογική οικογένεια των νέων παρέχοντας υποστήριξη και συμβουλευτική.
- Τη δημιουργία ενός δικτύου συνεργασίας με τους τοπικούς φορείς (φροντιστήρια, σχολεία, πολιτιστικοί σύλλογοι κτλ.) και τους εξωτερικούς συνεργάτες της δομής (ψυχοθεραπευτές, εργοδότες κτλ).

4.3 Σχέση Στέγης Νέων με Παιδικό Χωριό

Η σχέση μεταξύ Παιδικού Χωριού και Στέγης Νέων είναι άμεση και συνεχής. Η Στέγη Νέων δεν αποτελεί μία δομή αποκομμένη και ανεξάρτητη από τον υπόλοιπο οργανισμό και ειδικότερα από το Παιδικό Χωριό. Αντίθετα, αποτελεί τον θεσμό συνέχισης του, κυρίως όσον αφορά την παιδαγωγική διαδικασία και την επίτευξη του τελικού στόχου που είναι η ομαλή ένταξη του νέου στο κοινωνικό σύνολο. Γιαυτόν, το λόγο υπάρχει συνεχής ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των δύο χώρων, τόσο πριν

---

⁷¹ Στέγη Νέων, (2002) ο.π. σελ. 10-12

όσο και μετά την ένταξη του νέου στη Στέγη. Ειδικότερα, στις περιπτώσεις όπου συμβαίνει κάποια σοβαρή παράβαση κάποιου κανόνα της Στέγης ή σοβαρής αντικοινωνικής συμπεριφοράς, ενημερώνεται η μητέρα SOS και οι συνεργάτες του Παιδικού Χωριού και καταλήγουν από κοινού σε κάποιο σχέδιο αντίδρασης.

Η σχέση αυτή ενισχύεται από το ότι παρόλο που με τη μετοίκηση του νέου στη Στέγη, ο παιδαγωγός γίνεται το κύριο πρόσωπο αναφοράς του, η μητέρα SOS εξακολουθεί να παραμένει σημαντικό πρόσωπο. Ο νέος, εφόσον το επιθυμεί, έχει συνεχείς επαφές μαζί της, αλλά και με τα αδέρφια SOS που έχουν παραμείνει στο Παιδικό Χωριό. Το σπίτι όπου ζούσαν παραμένει ανοιχτό για αυτούς και μετά από συνεννόηση μπορούν να το επισκέπτονται.

4.4 Απόφοιτοι Στέγης Νέων- Στάδια αυτονόμησης

Διαδικασία αποχώρησης από τη Στέγη Νέων

Η διάρκεια παραμονής των νέων στη Στέγη Νέων είναι περιορισμένη, εξατομικευμένη και όχι προκαθορισμένη. Η αποχώρηση ενός νέου καθορίζεται σε γενικές γραμμές από τους εξής παράγοντες:

- Την ηλικία του, καθώς θα πρέπει να έχει ενηλικιωθεί.
- Την επαγγελματική και οικονομική του αποκατάσταση. Είναι ευθύνη του κάθε νέου να αναζητεί εργασία, ενώ παράλληλα ο οργανισμός αναλαμβάνει την υποχρέωση να προτείνει εργασιακές λύσεις στα πλαίσια των δυνατοτήτων του, καθώς και την οικονομική συνδρομή για το πρώτο διάστημα της αποχώρησης του και μέχρι να κριθεί πως δεν το έχει ανάγκη.
- Στην περίπτωση, όπου συντρέχουν εξαιρετικοί λόγοι- όπως οι στρατιωτικές υποχρεώσεις των αγοριών ή η καθυστέρηση της ολοκλήρωσης των μαθησιακών υποχρεώσεων- , οι οποίοι μπορεί να καθυστερήσουν την αποχώρηση του νέου, αναμένεται η εκτίμηση των επαγγελματιών της Στέγης, αλλά και της Παιδαγωγικής Επιτροπής του οργανισμού, σχετικά με τις ικανότητες του να ζήσει μόνος του ή να παραμείνει ακόμα στη Στέγη.

Στάδια αυτονόμησης

Μετά την ολοκλήρωση των προγραμμάτων του οργανισμού και αφού έχουν ήδη αποχωρήσει τα παιδιά από αυτόν, ακολουθείται μία διαδικασία παρακολούθησης και

υποστήριξης τους (follow up), η οποία αποτελείται από δύο φάσεις, την ημιαυτόνομη και την αυτόνομη.

Ημιαυτόνομη Φάση

Η ημιαυτόνομη φάση είναι η αρχική περίοδος που περνάει ο νέος μετά την αποχώρηση του από τη Στέγη Νέων. Η φάση αυτή διαρκεί κατά μέσο όρο δύο χρόνια⁷² και ο νέος δεν ζει, πλέον, σε κάποια δομή του οργανισμού, αλλά θεωρείται ακόμα μέλος της Στέγης Νέων. Του παρέχεται οικονομική υποστήριξη, καθώς και συμβουλευτική πλαισίωση από το παιδαγωγικό προσωπικό και τον υπεύθυνο συνεργάτη της Στέγης. Στην περίοδο αυτή ο νέος θα πρέπει να έχει ολοκληρώσει την εκπαίδευση του, να έχει μία σταθερή απασχόληση και να έχει επιλύσει βασικά πρακτικά ζητήματα, όπως το σπίτι, το νοικοκυριό και ο εξοπλισμός. Κάθε 6 μήνες υπάρχει ένας γενικός έλεγχος και κρίση της κατάστασης του και αφού ολοκληρώσει ικανοποιητικά αυτό το στάδιο, περνάει στη φάση της αυτονομίας.

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι νέοι σε αυτήν τη φάση, συγκεντρώνονται σε δύο τομείς, στην εύρεση εργασίας και στην ένταξη στην τοπική κοινωνία και την προσαρμογή στη νέα κοινωνική πραγματικότητα⁷³.

Όσον αφορά τη δυσκολία στην εργασιακή απασχόληση, αυτή οφείλεται τόσο στη μειονεκτική τους θέση από άποψη κατάρτισης και συναισθηματικών δυσκολιών, όσο και στην περιορισμένη προσφορά εργασίας. Στην πλειοψηφία τους οι απόφοιτοι του οργανισμού έχουν ελλιπή επαγγελματικά προσόντα σε σχέση με τον αντίστοιχο μέσο νέο που βγαίνει στην αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα, το εκπαιδευτικό τους επίπεδο παραμένει σε χαμηλό στάδιο, αφού το 60% έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ την τριτοβάθμια μόλις το 15% (βλ. πίνακα 3). Επίσης, είναι συχνές οι περιπτώσεις όπου το συναισθηματικό έλλειμμα που τους ακολουθεί, καθώς και η προδιάθεση χαμηλής αυτοεικόνας, οδηγούν σε αδυναμία διεκδίκησης εργασίας. Παράλληλα, με τους προσωπικούς παράγοντες συντρέχουν και κοινωνικοί, οι οποίοι δυσχεραίνουν ακόμα περισσότερο τη θέση του απόφοιτου και συντελούν στον περιορισμό της προσφοράς εργασίας. Έντονη είναι η κοινωνική προκατάληψη που υπάρχει για άτομα τα οποία έχουν ζήσει σε ιδρυματικά πλαίσια,

---

⁷²Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, (2006), *Έκθεση Αξιολόγησης Παιδικών Χωριών SOS Ελλάδος*, Αθήνα

⁷³ Προκύπτει από τις συνεντεύξεις των ίδιων των αποφοίτων και των εργαζομένων παιδαγωγών του οργανισμού.

αντιμετωπίζοντας τους ως εργασιακά ανίκανους, προβληματικούς ακόμα και εν δυνάμει παραβάτες, αλλά και η σχεδόν ανύπαρκτη κρατική κοινωνική πολιτική η οποία αδυνατεί να τους πλαισιώσει και να τους καθοδηγήσει, μέσω προνοιακών προγραμμάτων⁷⁴.

Παρόλα αυτά φαίνεται πως η δυσκολία της εργασιακής αποκατάστασης αντιμετωπίζεται σχετικά επιτυχώς, αφού το 75% των αποφοίτων, που προσπαθούν να αυτονομηθούν, εργάζεται σε σταθερή εργασία χωρίς παλινδρομήσεις και μόνο το 15% παρουσιάζει αδυναμία ένταξης και παραμονής σε ένα εργασιακό περιβάλλον (βλ. πίνακα 4).

Παράλληλα με τον εργασιακό τομέα ο νέος απόφοιτος του οργανισμού θα πρέπει να μάθει να ανταποκρίνεται και στους νέους κοινωνικούς κανόνες και υποχρεώσεις. Από την πλευρά τους οι νέοι συχνά εκφράζουν τη δυσκολία να ανταποκριθούν συγκεκριμένα στις νέες οικονομικές υποχρεώσεις, καθώς και στην εύρεση και συντήρηση μία κατοικίας. Ζητήματα δηλαδή που μέχρι τότε τακτοποιούσε ο οργανισμός και που έχουν να αντιμετωπίσουν οι περισσότεροι νέοι στην ηλικία τους. Ένας από τους λόγους άλλωστε ίδρυσης της Στέγης Νέων και της σταδιακής διαδικασίας μετάβασης τους προς την τελική αυτονόμηση τους, ήταν η εκπαίδευση των νέων για την αντιμετώπιση τέτοιων καταστάσεων.

Σε αυτήν τη φάση ο ρόλος του οργανισμού και ειδικότερα των επαγγελματιών της Στέγης είναι η υποστήριξη των νέων αποφοίτων τόσο σε οικονομικό όσο και σε συμβουλευτικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, ο οργανισμός στο στάδιο αυτό μεριμνά με τους εξής τρόπους⁷⁵:

- Βοήθεια σε ανεύρεση σταθερής επαγγελματικής συνθήκης και παρακολούθηση της πορείας.
- Βοήθεια σε εξεύρεση και εγκατάσταση σε ανεξάρτητο χώρο. Καθώς και σε χειρισμό ζητημάτων νοικοκυριού.
- Οικονομική υποστήριξη, η οποία επανεξετάζεται ανά 6μηνο και με βάση την πορεία και τις ανάγκες του νέου προσαρμόζεται.
- Συμβουλευτική για την προσαρμογή στις νέες συνθήκες ζωής.
- Στήριξη σε έκτακτες ανάγκες.

---

⁷⁴ Λαμπράκη Ι. (2011), *Η πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας μέσω των προγραμμάτων της κοινωνικής ανάπτυξης*. Διατριβή (διδακτορική) - Πάντειο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Κοινωνιολογίας, τομέας Εγκληματολογίας. Αθήνα

⁷⁵ Στέγη Νέων, 2002 ο.π., σελ. 8

- Σε περιπτώσεις επανασύνδεσης με την οικογένεια, υπάρχει παρακολούθηση και συνεργασία.
- Συνολική εκτίμηση της πορείας του νέου κάθε 6 μήνες μέχρι την πλήρη αυτονόμηση του η οποία τυπικά επέρχεται μετά το πέρας των 2 χρόνων στο στάδιο αυτό.

Αυτονόμηση

Μετά την ολοκλήρωση της ημιαυτόνομης φάσης, και αφού κριθεί από τον οργανισμό, πως ο νέος έχει λύσει τα σημαντικότερα ζητήματα του και έχει αποκτήσει τις κοινωνικές δεξιότητες για να ανταποκριθεί στη νέα κοινωνική ζωή, περνάει στη φάση της αυτονόμησης ή ανεξαρτητοποίησης. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως παύει η οικονομική βοήθεια του οργανισμού, καθώς και η εποπτεία και ο έλεγχος της πορείας του. Η σχέση μεταξύ νέου και οργανισμού επαναπροσδιορίζεται και όποτε ο νέος επιθυμεί έχει την στήριξη και βοήθεια του οργανισμού. Οι σχέσεις δεν διακόπτονται και η επικοινωνία διατηρείται, πάντα υπό την προϋπόθεση, πως το επιθυμεί ο νέος.

4.5 Αποχώρηση παιδιών πριν την ολοκλήρωση του προγράμματος

Υπάρχουν περιπτώσεις παιδιών που δεν ολοκλήρωσαν το πρόγραμμα του οργανισμού. Αυτό σημαίνει πως ενώ ζούσαν σε κάποια δομή του προγράμματος ή βρίσκονταν σε προσπάθεια αυτονόμησης, αποχώρησαν ή απομακρύνθηκαν από τον οργανισμό. Οι κύριοι λόγοι που μπορεί να οδηγήσουν σε κάτι τέτοιο, είναι η αλλαγή της οικογενειακής τους κατάστασης, η αδυναμία των παιδιών να προσαρμοστούν στις Δομές και η εμφάνιση σοβαρής παραβατικής συμπεριφοράς ή ψυχικής ασθένειας⁷⁶.

Σχετικά με την πρώτη περίπτωση, δεδομένου πως υπάρχουν βιολογικές οικογένειες κάποιων παιδιών με τις οποίες μπορεί και συνεργάζεται ο οργανισμός, κυρίως προσφέροντας υποστήριξη και συμβουλευτική, κάποιες από αυτές καταφέρνουν και βελτιώνουν τις συνθήκες λειτουργίας και διαβίωσης. Όταν συμβαίνει αυτό και με την προϋπόθεση, πως το επιθυμεί και το παιδί, είναι δυνατή η επανασύνδεση του παιδιού με αυτήν. Στην περίπτωση αυτή, όσο είναι εφικτό, επιδιώκεται η στήριξη και η παρακολούθηση της οικογένειας από τον οργανισμό.

---

⁷⁶ Αναλυτικά τα στατιστικά στοιχεία βλέπε κεφάλαιο 6

Προς αποχώρηση από τον οργανισμό μπορεί να οδηγηθούν τα άτομα εκείνα, τα οποία αδυνατούν να προσαρμοστούν στη νέα συνθήκη ζωής που προσφέρει η εκάστοτε δομή είτε πρόκειται για το Παιδικό Χωριό ή για τη Στέγη Νέων. Σε αυτές τις περιπτώσεις γίνονται προσπάθειες να επιστρέψουν στη βιολογική τους οικογένεια, αν είναι εφικτό, με την στήριξη και βοήθεια από τον οργανισμό. Όταν αυτό δεν είναι δυνατό, αναζητείται μία άλλη δομή που θα τους ταιριάζει καλύτερα.

Τέλος, απομάκρυνση παιδιού ή νέου από τον οργανισμό συμβαίνει όταν παρουσιάζουν σοβαρά προβλήματα ψυχικής ασθένειας ή παραβατικής συμπεριφοράς. Στην πρώτη περίπτωση μεταφέρονται σε κάποια θεραπευτική δομή, ενώ στη δεύτερη ακολουθείται εξατομικευμένη προσπάθεια αποκατάστασης σε συνεργασία με άλλες κοινωνικές δομές και φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Όταν η συμπεριφορά δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί επιτυχώς από τον οργανισμό ακολουθούνται πιο δραστικές διαδικασίες. Μεταφέρονται σε δομές εξειδικευμένες στην υποστήριξη ατόμων με τέτοιου είδους συμπεριφορές ή ακόμα και σε Ιδρύματα Αγωγής για πιο ακραίες περιπτώσεις.

Κεφάλαιο 5: Άλλα προγράμματα

5.1 Κέντρα Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας

Στα πλαίσια της ανάγκης περαιτέρω υποστήριξης των βασικών δομών μακροχρόνιας φροντίδας του οργανισμού (Παιδικά Χωριά και Στέγες Νέων), αλλά και της προσπάθειας διεύρυνσης του κοινωνικού του ρόλου στην ευρύτερη κοινότητα, ιδρύθηκαν τα «Κέντρα Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας». Ο ρόλος των Κέντρων αυτών είναι διττός. Καταρχάς πλαισιώνει τις δομές SOS με τις ψυχοκοινωνικές υπηρεσίες που διαθέτει και παράλληλα λειτουργεί υποστηρικτικά προς τις οικογένειες εκτός SOS που βρίσκονται σε κίνδυνο διάλυσης⁷⁷.

---

⁷⁷ Τα Κέντρα αυτά ομοιάζουν στη φιλοσοφία και λειτουργία τους με τα αντίστοιχα «Family Centered Services», που είναι αρκετά διαδεδομένα στο εξωτερικό. Βλέπε σχετικά: Powell J. (2000) *Family Centered Services in Residential Treatment*. The Haworth Press, Inc. New York και Pecora, Reed-Ashcraft, & Raymond (2001), *Family-Centered Services: A Typology, Brief History, and Overview of Current Program Implementation and Evaluation Challenges In Balancing Family-Centered Services and Child Well-Being: Exploring Issues in Policy, Practice, Theory, and Research*. Και U.S. Department of Health and Human Services: <http://www.childwelfare.gov/famcentered/services/>

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμπεριέχει το δεύτερο επίπεδο λειτουργίας, καθώς μέσω αυτού επεκτείνεται το πεδίο παρέμβασης του οργανισμού προς την κοινότητα και συγκεκριμένα προς τις βιολογικές οικογένειες που αντιμετωπίζουν δυσκολία φροντίδας των παιδιών τους αναλαμβάνοντας έτσι ένα νέο προληπτικό - προνοιακό ρόλο.

Τι σημαίνει όμως «οικογένεια σε κρίση»; Και ποιοι είναι οι παράγοντες, που μπορούν να οδηγήσουν μία οικογένεια στη διάλυση και στο διαχωρισμό από τα παιδιά της;

Σε γενικές γραμμές ένα παιδί αντιμετωπίζει συνθήκες κρίσης στην οικογένεια του, όταν λόγω αδυναμίας των γονέων, οι βασικές υλικές, συναισθηματικές και εκπαιδευτικές του ανάγκες παραμελούνται. Δεν είναι επίσης σπάνιο το φαινόμενο της κακοποίησης των παιδιών αυτών. Αυτονόητο βέβαια είναι πως οι παράγοντες που ενισχύουν μία κατάσταση διάλυσης ποικίλουν ανάλογα με την εκάστοτε κοινωνική δομή και κοινωνικούς δεσμούς. Σε μία κοινωνική πραγματικότητα όπως η Ελληνική, οι συνηθέστερες συνθήκες κινδύνου διάλυσης διακρίνονται σε «*ψυχοκοινωνικές*» (ενδο-οικογενειακή κακοποίηση, εξάρτηση από ουσίες ή αλκοόλ, γονεϊκή εγκληματικότητα, παρελθόν ιδρυματικής φροντίδας των γονέων), «*οικονομικές*» (φτώχεια, ανεργία, αναλφαβητισμός, έλλειψη στέγης), «*κοινωνικό πολιτισμικές*» (μονογονεϊκές οικογένειες, εφηβική εγκυμοσύνη, εθνοτικές διακρίσεις), και «*προβλήματα υγείας*» (σοβαρή νόσος του γονέα ή του παιδιού, ανάπηρο παιδί ή γονέας). Στην πλειοψηφία μάλιστα των περιπτώσεων η κάθε οικογένεια έρχεται αντιμέτωπη με έναν συνδυασμό τέτοιων προβλημάτων.

Κεντρική ιδέα είναι η παροχή υλικό-οικονομικής, αλλά και ψυχοκοινωνικής βοήθειας προς τις οικογένειες αυτές, με σκοπό όχι την προσωρινή ανακούφιση τους, αλλά την εκπαίδευση τους στην αντιμετώπιση των προβλημάτων τους, με γνώμονα πάντα την ικανοποίηση των δικαιωμάτων του παιδιού. Ο απώτερος σκοπός δεν είναι άλλος από τη μείωση των περιπτώσεων των παιδιών που απομακρύνονται από το οικογενειακό τους περιβάλλον και καταλήγουν σε ιδρυματική φροντίδα⁷⁸.

---

⁷⁸ Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας, (2012) «Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας Δικτύου Κέντρων Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας», Αθήνα.

Αρχές λειτουργίας

Ο οργανισμός, συνεπής στη βασική αρχή και φιλοσοφία του που λέει πως «κάθε παιδί ανήκει σε μια οικογένεια και πως πρέπει να μεγαλώνει με αγάπη σεβασμό και ασφάλεια», προσεγγίζει τη δυσλειτουργική οικογένεια με στόχο την ενδυνάμωσή της και την -κατά το δυνατόν- αποκατάσταση της ικανότητάς της να ανταποκριθεί θετικά στις ανάγκες της καθημερινότητας, έτσι ώστε να αποτελέσει ένα ασφαλές περιβάλλον φροντίδας για τα παιδιά. Οι επαγγελματίες του Κέντρου εργάζονται απευθείας με την οικογένεια αλλά και την κοινότητα. Συνεργάζονται με τις τοπικές αρχές και άλλους φορείς παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, προσπαθώντας να πλαισιωθεί προνοιακά η οικογένεια, αποφεύγοντας την απομάκρυνση του παιδιού από αυτήν. Δίνονται στην οικογένεια τα εργαλεία που απαιτούνται για τη φροντίδα και προστασία των παιδιών τους, τη βελτίωση της λειτουργίας της οικογένειας και τη συνδέει με άλλα κοινωνικά υποστηρικτικά δίκτυα.

Οι αρχές λειτουργίας του προγράμματος είναι οι εξής⁷⁹:

1. Το καταλληλότερο περιβάλλον για να μεγαλώσει ένα παιδί είναι εκείνο της βιολογικής του οικογένειας.
2. Οι κηδεμόνες- φροντιστές είναι υπεύθυνοι για την ανάπτυξη των παιδιών τους.
3. Οι κοινότητες πρέπει να είναι η άμεση πηγή υποστήριξης των παιδιών και των οικογενειών τους.
4. Οι κηδεμόνες-φροντιστές των παιδιών και οι φορείς είναι υποχρεωμένοι να αναγνωρίζουν, να σέβονται, να προστατεύουν και να προωθούν την τήρηση των δικαιωμάτων του παιδιού.

Παραπομπές

Όσον αφορά τις πηγές των παραπομπών, αυτές ποικίλουν. Το μεγαλύτερο ποσοστό κατέχουν αυτές που προέρχονται από τους ίδιους τους γονείς ή από συγγενείς. Συχνά ένα παιδί παραπέμπεται από υπηρεσίες και οργανώσεις παιδικής προστασίας ή φορείς πρόνοιας, με συνηθέστερες εκείνες που προέρχονται από κάποιον φορέα του εκπαιδευτικού συστήματος. Λίγες είναι οι περιπτώσεις που στο

---

⁷⁹ Σύμφωνα με τις αρχές, που έχουν καθοριστεί από τον διεθνή οργανισμό SOS Children's Villages. Στο Family Strengthening Programmes. Manual for the SOS Children's Village Organisation. January 2007. Σελ 2

Κέντρο απευθύνονται έφηβοι με δική τους πρωτοβουλία. Σε αυτή την περίπτωση ακούγεται καταρχάς το αίτημα τους και στη συνέχεια γίνεται προσπάθεια για συγκατάθεση των γονιών, καθώς ο νόμος προϋποθέτει τη σύμφωνη γνώμη των κηδεμόνων.

Ενδεικτικά, παρουσιάζονται τα ποσοτικά στοιχεία αναφορικά με τους λόγους των παραπομπών στο Κέντρο για το έτος 2009-2010⁸⁰.

Αιτιολογία παραπομπών	Ποσοστό
Σοβαρά οικονομικά προβλήματα	48%
Παραμέληση	37%
Παραβατικότητα γονέων	29%
Ψυχιατρικά προβλήματα γονέων	22%
Συμπεριφορές εξάρτησης γονέων	19%
Κακοποίηση	17%
Σοβαρά διαταραγμένες σχέσεις	11%
Παιδί σε ηθικό κίνδυνο γονέων	9%
Παιδί σε ηθικό κίνδυνο	6%
Νοητικά προβλήματα γονέων	3%
Σεξουαλική κακοποίηση	1%

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να προστεθεί, πως την περίοδο 2010 – 2013, όπου η οικονομική κρίση στην Ελλάδα βρίσκεται στο αποκορύφωμα της, οι αιτήσεις για οικονομικούς λόγους φτάνουν και μέχρι το 90%⁸¹. Ενδιαφέρον, βέβαια είναι το ότι ενώ η αρχική αιτία συνεργασίας με κάποιο Κέντρο είναι η έλλειψη πόρων, στην πορεία βγαίνουν στην επιφάνεια (σε ποσοστό 95%) επιπλέον ψυχοκοινωνικά και μαθησιακά προβλήματα των μελών της οικογένειας, όπως για παράδειγμα παραμέληση ή μαθησιακές δυσκολίες. Γιαυτόν το λόγο οι υπηρεσίες που προσφέρονται δεν περιορίζονται σε υλική- οικονομική βοήθεια, αλλά επεκτείνεται και στο ψυχοκοινωνικό επίπεδο.

⁸⁰ Όπως είναι καταγεγραμμένα στην *Απολογιστική έκθεση, των Παιδικών Χωριών SOS. Οκτώβριος 2010.*

⁸¹ Σύμφωνα με στοιχεία, που παρουσιάστηκαν σε Συνέντευξη Τύπου στις 5 Ιουνίου 2013

Υπηρεσίες

Κάθε Κέντρο έχει πλαισιώσει τη λειτουργία του γύρω από ένα πακέτο υπηρεσιών υποστηρικτικών στις οικογένειες και στην κοινότητα, στην οποία ανήκουν. Στόχος είναι μία ολιστικού τύπου παρέμβαση που θα περιλαμβάνει όλα τα πεδία των αναγκών (οικονομικές-ψυχικές-κοινωνικές ανάγκες) μία ελληνικής οικογένειας. Οι υπηρεσίες αυτές είναι σχεδιασμένες έτσι ώστε να ικανοποιούν τρεις βασικούς τομείς:

1. *Εξασφάλιση της πρόσβασης των παιδιών σε βασικές υπηρεσίες που απαιτούνται για την επιβίωση, ανάπτυξη και ασφάλεια τους.*

Εδώ περιλαμβάνονται υπηρεσίες εκπαιδευτικού, διατροφικού και ψυχοκοινωνικού χαρακτήρα. Καλύπτει δηλαδή, τις βασικές και πρωτεύοντες ανάγκες μία οικογένειας. Πέρα από την παροχή υλικό-οικονομικής βοήθειας, δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην ψυχική και κοινωνική πλαισίωση όλων των μελών. Συγκεκριμένα, γίνεται αξιολόγηση της κάθε περίπτωσης και στη συνέχεια σχεδιάζεται εξατομικευμένη παρέμβαση. Στη διαδικασία αυτή συμμετέχουν όλα τα μέλη της διεπιστημονικής ομάδας και όπου απαιτείται, καλούνται εκτάκτως και εξωτερικοί συνεργάτες. Η διερεύνηση και η κατανόηση των δυσκολιών κάθε οικογένειας και παιδιού στηρίζεται στη συλλογή πληροφοριών από διαφορετικές πηγές, σε διαφορετικά πλαίσια, όπως στο σχολείο ή στο σπίτι ή και από την επικοινωνία μεταξύ των επαγγελματιών των διάφορων υπηρεσιών. Η βοήθεια που παρέχεται στο παιδί είναι εξατομικευμένη και περιλαμβάνει ψυχολογική υποστήριξη, λογοθεραπεία, μαθησιακή υποστήριξη, αλλά και διάφορα εργαστήρια θεραπευτικού χαρακτήρα (Δραματοθεραπεία, μουσικο-θεραπεία, θεραπεία μέσω εικαστικών).

2. *Υποστήριξη των οικογενειών στην ενδυνάμωση της ικανότητας τους να προστατεύουν και να φροντίζουν τα παιδιά τους.*

Όπως ήδη ειπώθηκε, η παροχή οποιασδήποτε φροντίδας στο παιδί είναι ελλιπής και χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα, αν αυτή δεν συνοδεύεται από παρέμβαση στη ρίζα του προβλήματος που οδήγησε την οικογένεια στο Κέντρο. Επιμέρους προβλήματα και δυσκολίες αντιμετωπίζει η συντριπτική πλειοψηφία των οικογενειών. Το στοιχείο

εκείνο, όμως που διαφοροποιεί μία οικογένεια με προβλήματα από μία οικογένεια που βρίσκεται σε κίνδυνο διάλυσης, είναι η σοβαρή αδυναμία των γονέων να διαχειριστούν αυτά τα ζητήματα και να ανταποκριθούν επαρκώς στην ικανοποίηση των ψυχοκοινωνικών αναγκών των παιδιών. Έτσι, σημαντικό πεδίο παρέμβασης των υπηρεσιών είναι η στήριξη του ρόλου του γονέα.

Συγκεκριμένα, βοηθιούνται οι γονείς στην εξασφάλιση μίας σταθερής πηγής εισοδήματος, αλλά και εκπαιδεύονται προς έναν ορθολογικό διαχειρισμό αυτού. Επιπλέον, τους παρέχεται Συμβουλευτική γονέων από εξειδικευμένους επαγγελματίες του Κέντρου, έτσι ώστε να ανταποκριθούν στις ενδεχομένως ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών τους, αλλά και για να αντιμετωπιστούν ενδο-οικογενειακές κακοποιητικές συμπεριφορές.

3. Ενίσχυση των τοπικών κοινωνικών φορέων που αφορούν το παιδί και την οικογένεια.

Η βοήθεια αυτή, που παρέχεται σε παιδιά και οικογένεια και έχει περιγραφεί μέχρι τώρα, θα έχει ουσιαστικό και μακροχρόνια αποτέλεσμα μόνο εφ' όσον εντάσσεται μέσα στην κοινότητα, που ζει η εκάστοτε οικογένεια. Με βάση αυτήν ακριβώς την αντίληψη αναπτύσσει ο οργανισμός και το τρίτο πεδίο δράσης. Επεκτείνει δηλαδή τη παρέμβαση του μέσα στην κοινωνία και ειδικότερα στην πρόνοια. Σκοπός είναι να ενισχυθούν οι φορείς αυτοί, έτσι ώστε να είναι πιο αποτελεσματικοί στην αυτό-οργάνωση και λειτουργία τους, και επομένως να γίνουν περισσότερο αποδοτικοί στην ικανοποίηση των αναγκών των παιδιών και των οικογενειών τους. Αυτό πράττεται κυρίως μέσω προγραμμάτων εκπαίδευσης των επαγγελματιών που εργάζονται σε αυτούς τους φορείς όπως είναι καθηγητές και κοινωνικοί λειτουργοί, σε ατομικό ή ομαδικό επίπεδο μέσω σεμιναρίων και ομάδων εργασιών. Η θεματολογία ποικίλει, ανάλογα με τα ιδιαίτερα ζητήματα του κάθε φορέα. Όπως για παράδειγμα στα σχολεία, όπου το συνηθέστερο πρόβλημα είναι η αντιμετώπιση του bullying και η παραμέληση παιδιών. Σημαντική βοήθεια σε αυτή τη δράση προσφέρει η συμμετοχή του οργανισμού σε δίκτυα φορέων όπως το «Δίκτυο ΜΚΟ για την Παρακολούθηση της Εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού» και το «Δίκτυο ΔΙΣΥΝ».

Όσον αφορά τα παιδιά, που φιλοξενούνται ήδη σε κάποια από τις δομές, υποστηρίζονται και αυτά από τους επαγγελματίες του Κέντρου, μέσω των προαναφερθέντων ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών.

5.3 Ξενώνες Προστασίας και Θεραπείας Κακοποιημένων Βρεφών και Νηπίων.

Οι Ξενώνες αυτοί αποτελούν ένα από τα νεώτερα προγράμματα του οργανισμού, καθώς ξεκίνησαν τη λειτουργία τους το 2009. Προς το παρόν είναι τρεις στον αριθμό, στο Μαρούσι, στη Θεσσαλονίκη και στην Αλεξανδρούπολη. Πρόκειται για Μονάδες Ψυχοκοινωνικής Φροντίδας και Αποκατάστασης παιδιών ηλικίας 0 – 5 ετών που έχουν υποστεί κακοποίηση ή/και παραμέληση. *Λειτουργεί στα πλαίσια των αρχών της εξωνοσοκομειακής περίθαλψης, της τομεοποίησης, της κοινωνικής ψυχιατρικής, της ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης και της κοινωνικής ενσωμάτωσης*⁸². Πρόκειται για πρόγραμμα βραχύχρονης φροντίδας, αφού η δυνατότητα παραμονής των παιδιών είναι έως 18 μήνες⁸³.

Βασικό κριτήριο ένταξης στη δομή είναι η κακοποίηση του παιδιού από το οικογενειακό του περιβάλλον, υπό τη μορφή συστηματικής παραμέλησης, σωματικής ή ψυχολογικής βίας και συνεπώς υπάρχει η ανάγκη απομάκρυνσης του από αυτό για όσο διάστημα επιβάλλεται από τις συνθήκες θεραπείας του. Απαραίτητη συνθήκη για να γίνει δεκτό ένα παιδί είναι η ύπαρξη ενός οικογενειακού πλαισίου. Η δομή δεν δέχεται περιπτώσεις, όπου εκλείπει παντελώς το οικογενειακό περιβάλλον, καθώς σκοπός του προγράμματος είναι η επιστροφή του παιδιού σε αυτήν. Επίσης απορρίπτονται περιπτώσεις με σοβαρό παιδοψυχιατρικό πρόβλημα, νοητική καθυστέρηση ή αυτισμός, αλλά και σοβαρά προβλήματα υγείας⁸⁴.

Η λειτουργία του Ξενώνα βασίζεται σε δύο παράλληλους άξονες. Καταρχήν, στην άμεση προστασία του παιδιού-θύματος κακοποίησης, μέσω της απομάκρυνσης του από το κακοποιητικό οικογενειακό του περιβάλλον και δεύτερον, της διασφάλισης ενός σταθερού πλαισίου διαμονής. Η δομή είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε να ικανοποιεί τις συναισθηματικές, ψυχικές, μαθησιακές, παιδαγωγικές και

---

⁸² Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας, (2009), *Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας Ξενώνων Φροντίδας Κακοποιημένων-Παραμελημένων Βρεφών και Νηπίων*. σελ. 4

⁸³ Παιδικά Χωριά SOS, (2010), ο.π., σελ 32

⁸⁴ Μπαλούρδος Δ., Φρονίμου Ε., (2011) *Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα

κοινωνικές ανάγκες του παιδιού. Αυτό διασφαλίζεται μέσω της διεπιστημονικής ομάδας που απαρτίζεται από ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, βρεφονηπιοκόμους, παιδοψυχιάτρους, καθώς και οικόσιτες «θείες» που αποτελούν τα σταθερά πρόσωπα φροντίδας.

Συγχρόνως, παρέχεται εξειδικευμένη ψυχοκοινωνική και ψυχοθεραπευτική υποστήριξη προς την οικογένεια του παιδιού, με σκοπό την ασφαλή επιστροφή του σε αυτήν. Γίνονται τακτικές συναντήσεις μαζί της και όταν είναι εφικτό ενθαρρύνεται η συμμετοχή της στο παιδαγωγικό-θεραπευτικό πλάνο του παιδιού. Παράλληλα, συνεργάζεται με δομές κοινωνικής στήριξης προς όφελος της οικογένειας. Εφόσον η επανένταξη στην οικογένεια δεν είναι εφικτή αναζητούνται εναλλακτικά σταθερά πλαίσια διαμονής και φροντίδας όπως, σε ανάδοχη ή θετή οικογένεια ή τεχνητή οικογένεια στο πλαίσιο των Παιδικών Χωριών SOS.

Ειδικότερα, οι επιμέρους στόχοι της λειτουργίας του Ξενώνα είναι⁸⁵:

- Η λειτουργία του Ξενώνα ως Μονάδας Κρίσης και Θεραπείας μέσω της:
  - α) Παροχής άμεσης παρέμβασης στην κρίση για την προστασία του βρέφους και του νηπίου, β) Παροχής ολοκληρωμένων υπηρεσιών διάγνωσης, αξιολόγησης του παιδιού, των γονέων, των αδελφών και της ευρύτερης οικογένειας.
- Η αντιμετώπιση των αναγκών μάθησης, εκπαίδευσης και δημιουργικής απασχόλησης του παιδιού
- Η παροχή όλων των αναγκαίων θεραπειών ψυχικής υγείας για το παιδί και την οικογένεια (παιδοψυχ/κη παρακολούθηση, ψυχοθεραπεία κ.α.)
- Η κοινωνική εργασία, συμβουλευτική, οικογενειακή θεραπεία, ψυχοκοινωνική υποστήριξη, ψυχιατρική παρακολούθηση και ψυχοθεραπευτική αντιμετώπιση
- Η διατήρηση υπό εποπτεία των δεσμών και των σχέσεων των παιδιών με τους γονείς τους και την ευρύτερη οικογένεια, με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού
- Η διασυνδεδετική συνεργασία με τις διάφορες εμπλεκόμενες υπηρεσίες και θεσμούς στο πρόβλημα της κακοποίησης/παραμέλησης.
- Η παρακολούθηση και αξιολόγηση της ποιότητας ζωής του παιδιού, για όσο διάστημα κρίνεται αναγκαίο μετά την επιστροφή στο οικογενειακό ή άλλο περιβάλλον, της αποκατάστασης της σχέσης και της αλληλεπίδρασης παιδιών, γονέων-κηδεμόνων και της λειτουργικότητας του περιβάλλοντος

---

⁸⁵ Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδα, (2009), ο.π. σελ 6

- Η αναζήτηση εναλλακτικών σταθερών πλαισίων διαμονής και φροντίδας των παιδιών σε περιπτώσεις που αντενδείκνυται η επιστροφή τους στην οικογένεια

Η λειτουργία των Ξενώνων βασίζεται στη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού, στους Κανονισμούς του Quality4Children που αναφέρονται στην εξωοικογενειακή φροντίδα και στον Παγκόσμιο Οργανισμό Φροντίδας. Το πλαίσιο λειτουργίας του είναι σύμφωνο με τη νέα τάση στην Ευρώπη, όσον αφορά την κακοποίηση- παραμέληση παιδιών, όπου προωθούνται προγράμματα θεραπευτικής βραχύχρονης προστασίας σε μικρές κοινοτικές δομές⁸⁶.

Κεφάλαιο 6: Ποσοτικά στοιχεία παιδιών

Οι πληροφορίες που παρατίθενται έχουν συγκεντρωθεί από τα αρχεία των δύο βασικών δομών του οργανισμού (Παιδικά Χωριά SOS και Στέγη Νέων) και αφορούν τα παιδιά που έχουν παραπεμφθεί και φιλοξενηθεί μέχρι σήμερα⁸⁷ στα προγράμματα του οργανισμού, καθώς και εκείνα που έχουν «αποφοιτήσει» και βρίσκονται είτε σε αυτόνομο στάδιο ή σε ημιαυτόνομο. Τα στοιχεία έχουν κατηγοριοποιηθεί με βάση τα στάδια που ακολουθεί ένα παιδί από τη στιγμή που εισάγεται στον οργανισμό μέχρι και την αυτονόμηση του. Επίσης, παρατίθενται στοιχεία σχετικά με τα παιδιά που αποχώρησαν πριν την ολοκλήρωση του προγράμματος. Αναλυτικά:

Α. Παραπομπές (πρόκειται για παραπομπές και όχι απαραίτητα εισαγωγές)

Στο σύνολο των περιπτώσεων που έχουν παραπεμφθεί στα Παιδικά Χωριά το 60% αφορά αγόρια, ενώ το 40% κορίτσια. Παράλληλα, ο μέσος όρος ηλικίας παραπομπής ανά φύλο είναι 6,5 ετών για τα αγόρια και 5,5 ετών αντίστοιχα για τα κορίτσια. Όσον αφορά την εθνικότητα, το 78% είναι Έλληνες και το 22% αλλοδαποί.

Η προέλευση των παραπομπών ποικίλει αρκετά. Το μεγαλύτερο ποσοστό (42%) κατέχουν οι Κοινωνικές Υπηρεσίες είτε Δήμων ή Νομαρχιών. Ακολουθούν οι βιολογικοί γονείς των παιδιών με ποσοστό 22% και τα Νοσοκομεία Παιδών με 15%. Επόμενες έρχονται οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (10%), με τις οποίες

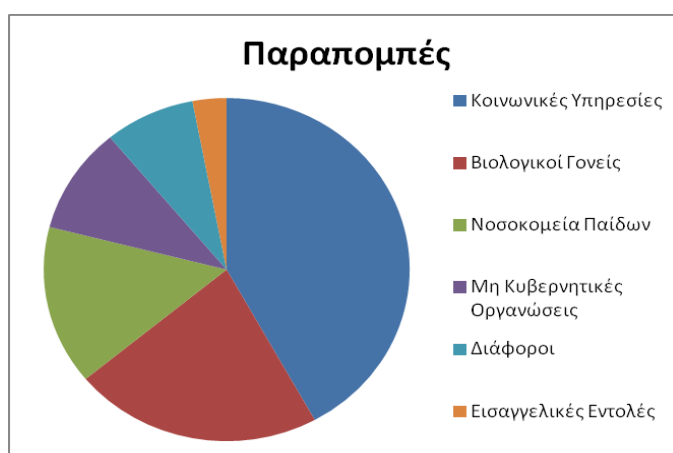
⁸⁶ Αγάθωνος Ε., (1998), *ο.π.* σελ, 39

⁸⁷ Από το 1982 Μέχρι το Δεκέμβρη 2011.

συνεργάζεται ο οργανισμός, διάφοροι (γείτονες, φίλοι, κλπ) με 8%, αλλά και οι εισαγγελικές εντολές με το χαμηλό ποσοστό του 3%. (βλ. Πίνακα 1)

Πίνακας 1

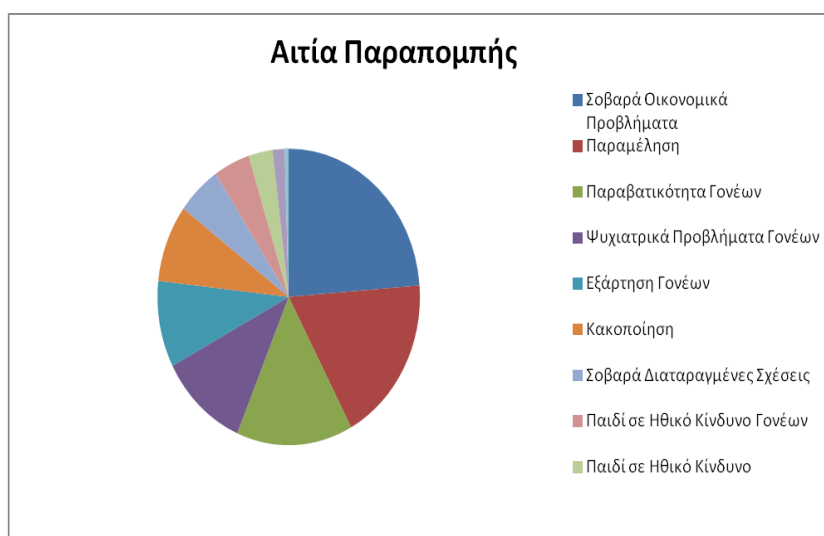
Πηγή παραπομπών	ποσοστό
Κοινωνικές Υπηρεσίες	42%
Βιολογικοί Γονείς	22%
Νοσοκομεία Παιδών	15%
Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις	10%
Διάφοροι	8%
Εισαγγελικές Εντολές	3%

Πολλαπλή είναι και η αιτιολογία των παραπομπών. Οι αιτίες δηλαδή που οδήγησαν στην αίτηση εισαγωγής στον οργανισμό. Σημαντικό είναι να σημειωθεί, πως σε όλες τις περιπτώσεις συνέτρεχαν πάνω μία αιτία. Έτσι, ενώ στο μεγαλύτερο ποσοστό των περιπτώσεων υπήρχαν σοβαρά οικονομικά προβλήματα της οικογένειας (48%), αυτό δεν αποτελούσε από μόνο του λόγο για να παραπεμφθεί ένα παιδί στον οργανισμό. Παράλληλα με αυτό το σημαντικό πρόβλημα συνυπήρχαν άλλα ζητήματα, όπως η παραμέληση και η κακοποίηση με ποσοστά 37% και 17% αντίστοιχα. Αρκετά συχνές ήταν οι περιπτώσεις στις οποίες υπήρχε παραβατικότητα γονέων (29%), αλλά και γονείς με ψυχιατρικά προβλήματα (22) και προβλήματα εξάρτησης (19%). (βλ. Πίνακα 2)

Πίνακας 2

Αιτία Παραπομπής	Ποσοστό
Σοβαρά Οικονομικά Προβλήματα	48%
Παραμέληση	37%
Παραβατικότητα Γονέων	29%
Ψυχιατρικά Προβλήματα Γονέων	22%
Εξάρτηση Γονέων	19%
Κακοποίηση	17%
Σοβαρά Διαταραγμένες Σχέσεις	11%
Παιδί σε Ηθικό Κίνδυνο Γονέων	9%
Παιδί σε Ηθικό Κίνδυνο	6%
Νοητικά Προβλήματα Γονέων	3%
Σεξουαλική Κακοποίηση	1%

Β. Φιλοξενούμενοι στο Παιδικό Χωριό SOS

Καταρχάς, ο συνολικός αριθμός των εισαχθέντων από την αρχή λειτουργίας του πρώτου προγράμματος του οργανισμού το 1982 έως την ημερομηνία συλλογής των στοιχείων 2011, ανέρχεται στα 501 παιδιά και από αυτά τα 278 είναι αγόρια και τα 223 κορίτσια. Ο μέσος όρος ηλικίας κατά την εισαγωγή είναι 6,2 ετών για τα αγόρια

και 6,4 για τα κορίτσια. Επίσης, ο μέσος όρος ετών φιλοξενίας στο Παιδικό Χωριό, μέχρι δηλαδή να μετοικήσει στη Στέγη Νέων, είναι στα 10,3 για τα αγόρια και στα 10,4 για τα κορίτσια.

Η μέση διάρκεια παραμονής στις δομές του οργανισμού κυμαίνεται στα 14 χρόνια για τα αγόρια και στα 16 για τα κορίτσια. Τόσα είναι τα χρόνια δηλαδή που φιλοξενείται ένα παιδί αρχικά στο Παιδικό Χωριό και στη συνέχεια στη Στέγη Νέων μέχρι που αυτονομείται. Πρόκειται για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα παραμονής σε ένα ίδρυμα παιδικής προστασίας στοιχείο το οποίο αρχικά φαίνεται προβληματικά αναφορικά, κυρίως, με το φαινόμενο της ιδρυματοποίησης.

Γ. Φιλοξενούμενοι στη Στέγη Νέων

Ο μέσος όρος ηλικίας εισόδου στο πρόγραμμα της Στέγης Νέων είναι 16,5 ετών για τα αγόρια και 16, 7 ετών για τα κορίτσια. Η διάρκεια παραμονής στο πρόγραμμα είναι πολύ μικρότερη σε σχέση με το Παιδικό Χωριό. Τα αγόρια ζουν στη Στέγη κατά μέσο όρο 4 χρόνια, ενώ τα κορίτσια 6 χρόνια. Έτσι η ηλικία στην οποία, αποχωρούν από τον χώρο της Στέγης και αρχίζουν να ζουν μόνοι τους υπό συνθήκη «ημιαυτονομίας», είναι 20,5 ετών για τα αγόρια και 22,7 ετών για τα κορίτσια.

Δ. Απόφοιτοι των δομών

Η μέση ηλικία πλήρης αυτονομησης κυμαίνεται για τα αγόρια στα 23 τους χρόνια και για τα κορίτσια λίγο αργότερα στα 24. περίπου 17 χρόνια από τη στιγμή που εισήχθησαν στον οργανισμό.

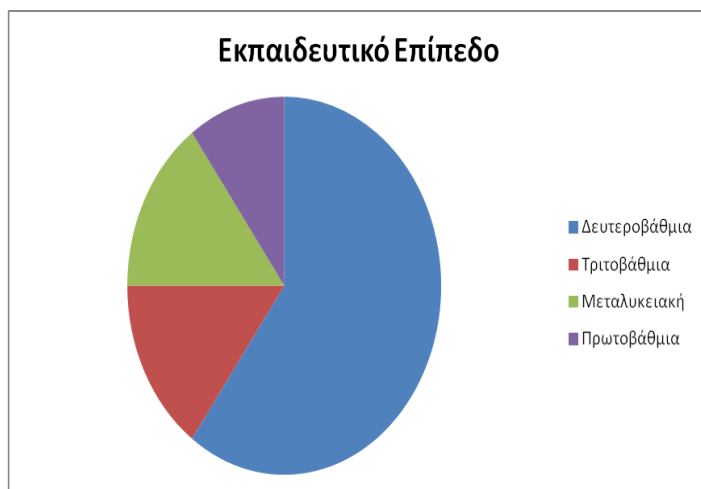
Ακολουθούν κάποια ποιοτικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού που κατάφερε μέχρι σήμερα να αυτονομηθεί.

Έτσι, το εκπαιδευτικό επίπεδο των αυτόνομων αποτυπώνεται ως εξής:

Πίνακας 3

Εκπαιδευτικό Επίπεδο	Ποσοστό
Δευτεροβάθμια	60%
Τριτοβάθμια	15%
Μεταλυκειακή	15%

Πρωτοβάθμια	10%
-------------	-----

Η οικογενειακή τους κατάσταση, όπως ήταν αναμενόμενο, αφού πρόκειται, κυρίως, για άτομα μικρότερα των 30 ετών, χαρακτηρίζεται ως συγκρατημένη. Με ποσοστό 82% παραμένουν άγαμοι, ενώ το υπόλοιπο 18% έχει δημιουργήσει νέα οικογένεια.

Τέλος, η εργασιακή τους κατάσταση βρίσκεται σχετικά σε καλά επίπεδα, αναλογιζόμενοι το γενικό δείκτη ανεργίας της εποχής⁸⁸. Έτσι, οι κάτοχοι σταθερής εργασίας φτάνουν το 75%, εκείνοι οι οποίοι εργάζονται εποχιακά αποτελούν το 10% του πληθυσμού, ενώ τα άτομα που έχουν δυσκολία ένταξης και παραμονής στην αγορά εργασίας είναι το 15%. (βλ. πίνακα 4)

Πίνακας 4

Εργασιακή Συνθήκη	Ποσοστό
Σταθερή	75%
Δυσκολία ένταξης και παραμονής στην αγορά εργασίας	15%
Εποχική	10%

⁸⁸ Σύμφωνα με τη Στατιστική Υπηρεσία τον Οκτώβριο 2010 η ανεργία στις ηλικίες των 15-24 ήταν στο 34,6 %, ενώ στις ηλικίες των 25-34 ήταν στο 18,3%. Τον Νοέμβριο 2011 στις ηλικίες 15-24 ήταν 48% και των 25-34 ανερχόταν στο 27,8%. Βλέπε σχετικά στο <http://statistics.gr>

Ε. Παιδιά που αποχώρησαν πριν την ολοκλήρωση του προγράμματος

Από το συνολικό αριθμό των παιδιών που εισήχθησαν στον οργανισμό υπάρχει ένα ποσοστό αποχώρησης (6,78 %) πριν την ολοκλήρωση του προγράμματος. Τα άτομα που απομακρύνθηκαν (34 στο σύνολο) είτε επέστρεψαν στη βιολογική τους οικογένεια είτε τοποθετήθηκαν σε κάποια άλλη δομή.

Στην οικογένεια τους επέστρεψαν οι 29. Αυτό σημαίνει ότι, σε αυτές τις περιπτώσεις παιδιών, είχε κριθεί πως το οικογενειακό του περιβάλλον είναι, πλέον, σε θέση να ανταποκριθεί στις ανάγκες του παιδιού, αλλά και πως το ίδιο το παιδί δυσκολεύεται να ενσωματωθεί σε ένα κοινωνικό πλαίσιο απομακρυσμένο από την οικογένεια του.

Σε άλλον φορέα μεταφέρθηκαν 5 παιδιά και νέοι. Οι δομές αυτές αποτελούν οργανισμούς με τους οποίους συνεργάζονται τα Παιδικά Χωριά, και προσφέρουν εξειδικευμένες υπηρεσίες που για συγκεκριμένες περιπτώσεις παιδιών είναι αναγκαίο να δοθούν. Κάποιοι από τους φορείς αυτούς είναι το Κέντρο Μέριμνας Λαμίας, το Παιδοψυχιατρικό Νοσοκομείο Πεντέλης, η Παιδόπολη Νεάπολης Λασιθίου Κρήτης και το Ίδρυμα Αγωγής Βόλου.

Β ΜΕΡΟΣ: Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Κεφάλαιο 1: Αντικοινωνική συμπεριφορά. Διευκρίνιση των όρων και των διαφοροποιήσεων

1.5 Αντικοινωνική συμπεριφορά και αντικοινωνικός ανήλικος

Ο όρος «Αντικοινωνική συμπεριφορά», στα πλαίσια της Κοινωνιο-ψυχολογικής βιβλιογραφίας, έχει επικρατήσει να χρησιμοποιείται ως προσδιορισμός μία ανεπιθύμητης συμπεριφοράς που μπορεί να προκαλέσει βλάβη στην κοινωνία είτε εξ αμελείας είτε εκ προθέσεως και βρίσκεται στην αντίθετη κατεύθυνση από την προκοινωνική συμπεριφορά (pro-social behaviour), η οποία ωφελεί και βοηθά την κοινωνία⁸⁹. Ο David Farrington, σε μία προσπάθεια προσδιορισμού του περιεχομένου της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων, περιέλαβε πράξεις όπως, κλοπή, διάρρηξη, ληστεία, βία, απάτη, χρήση ναρκωτικών, εκφοβισμό και υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ, δίνοντας έτσι ένα αρκετά ευρύ πλαίσιο ερμηνείας του όρου⁹⁰.

Στο επιστημονικό πεδίο της Ψυχιατρικής η συμπεριφορά αυτή προσεγγίζεται ως αποτέλεσμα διαταραχής της προσωπικότητας του ανήλικου (ASPD: Antisocial Personality Disorder) και προσδιορίζεται με βάση τα εξής κριτήρια⁹¹:

Α. Κυριαρχεί η τάση περιφρόνησης και παραβίασης των δικαιωμάτων των άλλων, η οποία εμφανίζεται μέχρι την ηλικία των 15 ετών, όπου ο ανήλικος συγκεντρώνει τρία ή και περισσότερα από τα εξής χαρακτηριστικά:

- (1) Μη συμμόρφωση προς τους κοινωνικούς νόμους κανόνες, όπως αποδεικνύεται από την επαναλαμβανόμενη διενέργεια ποινικών πράξεων.

⁸⁹ Berger, K. S. (2003). *The Developing Person Through Childhood and Adolescence, 6th edition (3rd publishing)*. Worth Publishers, New York. σελ. 302

⁹⁰ Farrington, D. P. *The development of offending and antisocial behaviour from childhood: Key findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*. Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines. 36, (6), 929-964.

⁹¹ APA: American Psychiatric Association: *DSM IV – TR, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fourth edition Text Revision (DSM-IV-TR) American Psychiatric Association (2000) σελ. 645–650

- (2) Απάτη που χαρακτηρίζεται από επαναλαμβανόμενα ψέματα ή χρήση ψευδονύμων, ή εξαπάτηση των άλλων για προσωπικό κέρδος ή ευχαρίστηση.
- (3) Παρορμητικότητα ή αποτυχία προγραμματισμού του μέλλοντος.
- (4) Ευερεθιστότητα και επιθετικότητα η οποία χαρακτηρίζεται από επαναλαμβανόμενες επιθέσεις.
- (5) Αδιαφορία για την ασφάλεια του εαυτού του ή των άλλων.
- (6) Ανευθυνότητα, όπως φαίνεται από την επανειλημμένη αδυναμία, να διατηρήσει σταθερή εργασιακή σχέση ή να τηρήσει τις οικονομικές του υποχρεώσεις.
- (7) Έλλειψη τύψεων, όπως προκύπτει από την αδιαφορία ή τον εξορθολογισμό πράξεων όπως κλοπή, κακομεταχείριση τρίτων κ.λπ.

Β. Υπάρχουν ενδείξεις συμπεριφοράς διαταραχής με έναρξη πριν από την ηλικία των 15 ετών.

Γ. Η εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς δεν συμβαίνει αποκλειστικά κατά τη διάρκεια σχιζοφρένειας ή μανιακού επεισοδίου.

Σε νομοθετικό πλαίσιο η χρήση του όρου είναι σχετικά πρόσφατη. Στο ελληνικό δίκαιο δεν υπάρχει αναφορά σε κάποιου είδους συμπεριφορά που να χαρακτηρίζεται ως αντικοινωνική και να τιμωρείται.

Σε διεθνή δίκαια, όμως, με αντιπροσωπευτικότερα εκείνα της Αμερικής και της Αγγλίας, η αντικοινωνική συμπεριφορά έχει οριοθετηθεί και μάλιστα έχει απασχολήσει σε σημαντικό βαθμό το νομικό πλαίσιο των χωρών αυτών, ειδικά όταν προέρχεται από ανηλίκους. Στη Αγγλία το 1986 στο αγγλικό δίκαιο στα πλαίσια της νομοθετικής πράξης «Public Order Act» επικεντρώνει την προσοχή σε συμπεριφορές που προκαλούν «*Παρενόχληση, Ανησυχία και Αγωνία*⁹²», θέτοντας τις βάσεις για τη διεύρυνση του ποινικού ενδιαφέροντος σε συμπεριφορές που δεν είχαν χαρακτηριστεί μέχρι τότε ως εγκλήματα και επομένως δεν είχαν ποινικοποιηθεί. Συγκεκριμένα, ένα άτομο είναι δυνατόν να κριθεί ως *ένοχο αδικήματος, αν (α) χρησιμοποιεί απειλές, ύβρεις ή προσβλητικές λέξεις ή προσβλητική συμπεριφορά ή β) επιδεικνύει οποιαδήποτε γραφή ή υπογραφή ή άλλη ορατή εκπροσώπηση, η οποία απειλεί, βρίζει ή προσβάλλει, κατά τη διάρκεια συζήτησης ή παρουσίας ενός ατόμου και ενδέχεται να προκληθεί παρενόχληση, έντονη ανησυχία ή αγωνία*⁹³. Το 1998 μία νέα νομοθετική πράξη το

⁹²Public Order Act 1986, chapter 64. Arrangement of sections: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64/pdfs/ukpga_19860064_en.pdf

⁹³ Millie, A., Jacobson, J., McDonald, E. and Hough, M. (2005a), ο.π. σελ 5

«Crime and Disorder Act» υιοθετεί τους τρεις βασικούς πυλώνες του αρχικού ορισμού με μία, όμως, βασική διαφοροποίηση, η οποία αφορά τη δυνατότητα πρόβλεψης του αποτελέσματος της συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, ορίζει την αντικοινωνική συμπεριφορά ως: «*Συμπεριφορά που προκάλεσε ή ήταν πιθανό να προκαλέσει παρενόχληση, έντονη ενόχληση ή αγωνία σε ένα ή περισσότερα πρόσωπα που δεν ανήκουν στο ίδιο σπίτι με τον δράστη.*»⁹⁴ Με την προσθήκη της φράσης «πιθανό να προκαλέσει» το ενδιαφέρον απομακρύνεται από την πράξη και μεταφέρεται στις συνέπειες μία δυνητικής απειλής. Νομιμοποιείται με αυτόν τον τρόπο η ποινική παρέμβαση στη ζωή όσων κρίνεται πως βρίσκονται σε κίνδυνο “in risk” εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Ιδιαίτερα ο πληθυσμός των νέων, που σύμφωνα με την αστυνομία καλύπτει το 25% των περιπτώσεων⁹⁵, αντιμετωπίζεται, πλέον, με ποινικούς όρους και όχι με προνοιακούς⁹⁶.

Στο Εγκληματολογικό επιστημονικό πεδίο ο προβληματισμός σχετικά με την αντικοινωνική συμπεριφορά⁹⁷ ακολουθεί την πορεία εξέλιξης της ευρύτερης εγκληματολογικής σκέψης. Μέχρι και τη δεκαετία του '60, όπου η θετικιστική προσέγγιση κυριαρχούσε, η αντικοινωνικότητα προσεγγιζόταν ως μία συμπεριφορά που αντιβαίνει στους κοινωνικούς κανόνες και προέρχεται από ένα άτομο με ιδιαίτερα προσωπικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60 το κέντρο βάρους μετατίθεται στους μηχανισμούς του κοινωνικού ελέγχου, οι οποίοι αντιμετωπίζονταν ως υπεύθυνοι για τη δημιουργία και αναπαραγωγή της παρέκκλισης και του εγκλήματος⁹⁸. Η αντικοινωνική συμπεριφορά, πλέον, εκλαμβάνεται ως ένα είδος συμπεριφοράς που αποδοκιμάζεται από την κοινωνία. Οι κοινωνικές αντιδράσεις είναι εκείνες που κρίνουν αν μία συμπεριφορά ορίζεται ως αντικοινωνική ή όχι⁹⁹. Ακόμα όμως και αυτή η προσέγγιση δεν απομακρύνεται απόλυτα από τη θετικιστική λογική, αφού και πάλι στόχος της αναζήτησης είναι η εύρεση ενός αιτιολογικού παράγοντα για την ανάπτυξη της εν λόγω συμπεριφοράς. Αυτή τη φορά η συμπεριφορά πηγάζει από τους μηχανισμούς της κοινωνικής

---

⁹⁴ Home Office (2004), “Defining and measuring anti-social behaviour” https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/116655/dpr26.pdf σελ 5

⁹⁵ Home Office (2004), ο.π. σελ. 7

⁹⁶ Newburn T., (2002) *Young People, Crime, and Youth Justice*. Στο Maguire M., Morgan R. and Reiner R., *The Oxford Handbook of Criminology*. The Oxford University Press, Oxford

⁹⁷ Χρησιμοποιείται συνήθως ο όρος «Παρεκκλίνουσα Συμπεριφορά».

⁹⁸ Κουκουτσάκη Α., (2002), *Χρήση ναρκωτικών, ομοφυλοφιλία. Συμπεριφορές μη συμμόρφωσης μεταξύ ποινικού νόμου και ιατρικού ελέγχου*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, σελ 18

⁹⁹ Θέση που ανήκει στην θεωρία της κοινωνικής αντίδρασης με βασικότερο εκφραστή τον H. Becker. Αναλυτικά στο κεφάλαιο 1.4.3.5

αντίδρασης και τις επιπτώσεις που αυτή έχει στο άτομο, όπως ο στιγματισμός και η δευτερογενής παρέκκλιση¹⁰⁰.

Από όποιο επιστημονικό πεδίο και αν προέρχονται οι εννοιολογικές προσεγγίσεις της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, ταυτίζονται σε δύο βασικά σημεία: Το πρώτο είναι η κυριαρχία της θετικιστικής αντίληψης, όπου η αντικοινωνική συμπεριφορά αντιμετωπίζεται ως σύμπτωμα μίας ιδιαίτερης προσωπικότητας (ψυχιατρικά ασθενής, εν δυνάμει εγκληματίας) ή μίας ιδιαίτερης κοινωνικής κατάστασης¹⁰¹. Το δεύτερο είναι η ένταξη στον όρο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς τόσο των ποινικοποιημένων πράξεων, όσο και πράξεων που αντιβαίνουν μεν στους κοινωνικούς κανόνες, αλλά δεν τιμωρούνται ποινικά.

Για τις ανάγκες της παρούσας διατριβής υιοθετήθηκε ένας γενικός ορισμός της αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Ως τέτοια θα δεχτούμε τη συμπεριφορά που αποκλίνει από τους καθορισμένους κοινωνικούς κανόνες (θεσμοθετημένους και μη) και κοινωνικά πρότυπα και διεγείρει αντιδράσεις αποδοκμασίας¹⁰². Όταν η παραβίαση ενός κοινωνικού κανόνα αποτελεί αξιόποινη πράξη και επισύρει την επιβολή ποινής, πρόκειται για παραβατική συμπεριφορά. Όταν, αντιθέτως, παραβιάζεται ένας κανόνας, ο οποίος όμως δεν προστατεύεται από κάποιον ποινικό νόμο, αλλά παρόλα αυτά εγείρει αντιδράσεις αποδοκμασίας σε κοινωνικό επίπεδο, πρόκειται για παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Επομένως, το στοιχείο εκείνο που διαφοροποιεί την παραβατικότητα από την παρέκκλιση, είναι το είδος των κανόνων που παραβιάζονται και η αντίδραση που προκαλείται.

Η έννοια της παραβατικότητας θα μπορούσε να ταυτιστεί με εκείνη της εγκληματικότητας, αφού, και οι δύο περιπτώσεις, περιγράφουν ποινικοποιημένες συμπεριφορές που διεγείρουν την αντίδραση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και επιφέρουν κυρώσεις. Παρ' όλα αυτά τόσο σε θεωρητικό όσο και σε νομικό, πλέον, επίπεδο¹⁰³ η ποινικοποιημένη πράξη προερχόμενη από ανήλικο περιγράφεται ως παράβαση και όχι ως έγκλημα. Σκοπός είναι να απομακρυνθεί η έντονα στιγματιστική λειτουργία της έννοιας του εγκληματία¹⁰⁴. Άλλωστε, σύμφωνα με την

---

¹⁰⁰ Χάιδου Α. (1996), *Θετικιστική Εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα. σελ 243

¹⁰¹ Κουκουτσάκη Α. (2002), ο.π. σελ 17

¹⁰² Κουκουτσάκη Α. (1996) *Μορφές Εγκληματικότητας και Παρεκκλίνουσας Συμπεριφοράς. Παραδόσεις*. Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας. Πάντειο Πανεπιστήμιο.

¹⁰³ Με το άρθρο 1 του Ν3189/2003 «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 243/21.10.2003) απομακρύνεται ο όρος «ανήλικοι εγκληματίες».

¹⁰⁴ Υπάρχουν έντονες κριτικές για την πρακτική εφαρμογή των νόμων και ιδιαίτερα στο πεδίο της μεταχείρισης των ανηλίκων από τους επίσημους κοινωνικούς φορείς, όπου η διαφοροποίηση αυτή δεν

κείμενη νομοθεσία ο όρος «ανήλικοι εγκληματίες» « ... δεν συνάδει με τη φιλοσοφία που διέπει το δίκαιο των ανηλίκων, το οποίο είναι πρωτίστως δίκαιο προστασίας και πρόληψης...¹⁰⁵».

Η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά συνηθίζεται να ταυτίζεται με την αντικοινωνική συμπεριφορά και η παραβατικότητα να αναγνωρίζεται ως μία σοβαρότερη μορφή παρέκκλισης. Στην παρούσα, όμως, διδακτορική διατριβή κρίθηκε πως η φύση της ανηλικότητας είναι τέτοια που κάνει απαραίτητο τον διαχωρισμό μεταξύ παράβασης και παρέκκλισης. Πρωτίστως, η κοινωνική αντίδραση απέναντι σε μία παραβατική πράξη είναι σημαντικά σοβαρότερη σε σχέση με την αντίστοιχη απέναντι σε μία απλή παρέκκλιση, όχι μόνο αναφορικά με την επίδοση, ή όχι, ποινής, αλλά και σε ό,τι αφορά τις επιπτώσεις στον ανήλικο, όπως ο έντονος στιγματιστικός χαρακτήρας και η δευτερογενής παρέκκλιση¹⁰⁶. Παράλληλα, μόνο μέσω του εννοιολογικού αυτού διαχωρισμού είναι δυνατόν να απαντηθούν τα ερωτήματα σχετικά με τις συνθήκες της μετάβασης από την απλή παρέκκλιση σε σοβαρές μορφές παραβατικότητας, αλλά και των συνθηκών εκείνων που συντελούν στην αποτροπή του περάσματος στην παραβατικότητα.

1.6 Παρεκκλίνουσα Συμπεριφορά ανηλίκων

Η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά σε διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία έχει ταυτιστεί εννοιολογικά με όρους όπως «το προβληματικό παιδί», «ο προπαραβατικός ανήλικος», «το παιδί σε κίνδυνο», κ.λπ. Όλοι αυτοί οι χαρακτηρισμοί αναφέρονται σε μία κατάσταση, όπου ο ανήλικος, ενώ δεν έχει ακόμα παραβεί κάποιον ποινικό νόμο, εμφανίζει στοιχεία αντικοινωνικότητας παραβαίνοντας κοινωνικούς κανόνες,

---

είναι ιδιαίτερα εμφανής και οι ανήλικοι αντιμετωπίζονται ως κοινός ενήλικες εγκληματίες. Ενδεικτικά αναφέρουμε: Πιτσελά Α. (2008), *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. ΣΤ' έκδοση, εκδόσεις Σάκκλουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ 591, Κουράκης Ν.Ε., Μηλιώνη Φ., και ερευνητική ομάδα φοιτητών Νομικής σχολής Αθηνών, (1995) *Έρευνα στις ελληνικές φυλακές*, Ποινικά , 44, Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα, σελ 54-58, επίσης, Χάιδου Α. (2013), *Εγκληματικότητα ανηλίκων. Αιτιολογικές προσεγγίσεις και κοινωνικός έλεγχος*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα. σελ 62, και Συνήγορος του Παιδιού (2012) *Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ. Διαπιστώσεις και προτάσεις της ανεξάρτητης αρχής για την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού στην Ελλάδα (Ιούλιος 2003- Δεκάμβριος 2011)*. σελ 26-27

¹⁰⁵ Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις» του Ν 3189/2003, άρθρο 1

¹⁰⁶ Σύμφωνα με τον Δασκαλάκη ο στιγματισμός είναι η διαδικασία εγκαθίδρυσης αρνητικής κοινωνικής ταυτότητας. Με την επιβολή του στίγματος του εγκληματία σε κάποιον, αυτός εκπίπτει όλων των κοινωνικών ρόλων που του αναγνωρίζονται μέχρι τότε και αποκτά ένα και μοναδικό, τον ρόλο του εγκληματία. Δασκαλάκης Η. (1988), ο.π. σελ. 146. Για τις συνέπειες (τυπικές και άτυπες) του στίγματος βλέπε στο ίδιο σελ 146-155.

διεγείροντας αντιδράσεις σε κοινωνικό, κυρίως, επίπεδο. Η συμπεριφορά αυτή αντιμετωπίζεται ως προπομπός μελλοντικής εγκληματικότητας και ο ανήλικος ως μελλοντικός εγκληματίας.

Η κατανόηση των όρων και οι εξηγήσεις που δίνονται, καθορίζονται από τη θεωρητική βάση μέσα από την οποία προσεγγίζεται το θέμα. Οι θεωρίες είναι πολλές και επομένως αδύνατον να γίνει έστω και απλή αναφορά σε όλες αυτές τις θεωρίες. Δεν είναι άλλωστε αυτός ο σκοπός της παρούσας εργασίας. Αντ' αυτού θα δοθούν τα κεντρικά στοιχεία προσέγγισης των βασικών θεωρητικών πλαισίων, μέσα στα οποία αναπτύχθηκαν οι επιμέρους θεωρίες.

Θετικιστική προσέγγιση

Στο πλαίσιο της *Θετικιστικής Εγκληματολογικής* σκέψης ο παρεκκλίνων ανήλικος προσεγγίζεται ως ένας ιδιόρρυθμος νέος ο οποίος συγκεντρώνει κάποια ιδιαίτερα ατομικά χαρακτηριστικά ή είναι ευάλωτος σε εγκληματογόνες επιδράσεις κοινωνικών παραγόντων¹⁰⁷. Οι θεωρίες αυτές, στοχεύουν στην ανάλυση και σκιαγράφηση της προσωπικότητας του παρεκκλίνοντα ανηλίκου ερευνώντας είτε τους ατομικούς παράγοντες (βιολογικοί, ψυχολογικοί) είτε τους κοινωνικούς (οικογένεια, σχολείο, οικονομική κατάσταση, παρέες, κλπ.), με σκοπό την ανεύρεση των γενεσιουργών αιτιών της συμπεριφοράς του και την αποδοτικότερη μεταχείρισή του. Εξελικτικά, αυτοί οι ατομικοί ή κοινωνικοί παράγοντες θεωρούνται υπεύθυνοι για την πιθανότητα ανάπτυξης εγκληματικής συμπεριφοράς στο μέλλον. Όσο αυτοί υπάρχουν και ενισχύονται, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα για μελλοντική παραβατικότητα¹⁰⁸. Επομένως, ο ανήλικος αναπτύσσει μία προεγκληματική συνείδηση και δημιουργεί τις βάσεις για μία εγκληματική σταδιοδρομία. Αυτήν ακριβώς την κατάσταση περιγράφουν πολλοί εγκληματολόγοι ως την επικινδυνότητα του ανηλίκου.

Η έννοια της επικινδυνότητας¹⁰⁹, όπως διατυπώθηκε από τον R. Garofalo,¹¹⁰ αφορά την εγκληματική ικανότητα του ατόμου και συγκεκριμένα το

---

¹⁰⁷ Γεωργούλας Σ. (2000) *Ανήλικοι παραβάτες στην Ελλάδα : κοινωνική αναπαράσταση και αντιμετώπιση*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα. σελ 23

¹⁰⁸ Farrington D. (2002) *Developmental Criminology and Risk-Focused Prevention*, στο Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (2002) ο.π. σελ 661

¹⁰⁹ Για την επικινδυνότητα βλέπε αναλυτικά: Τσαλίκου Φ. (1996), ο.π., σελ 5-37, Δημόπουλος Χ. (1988), *Η Προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπιση της*. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα. Αθήνα-Κομοτηνή,, Γεωργούλας (2000), ο.π., Αλεξιάδης Σ., (1986) *Η επικινδυνότητα του εγκληματία: ένα στοιχείο πλαστό*, σε Μνήμη Χωραφά-Γάφου-Γαρδίκια, Τ. ΙΙ, , Εκδ. Α. Σάκκουλα, σελ 131.

«μέγεθος του κακού που μπορεί να αναμένεται από αυτόν»¹¹¹. Πολλές απόπειρες ορισμού ακολούθησαν με κοινό τόπο το ότι πρόκειται για μία δεδομένη ψυχοκοινωνική κατάσταση του ατόμου¹¹², η μπορεί να επέλθει μέσα από διάφορους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες και να καταλήξει στη διάπραξη εγκλήματος¹¹³. Το στοιχείο εκείνο που διαφοροποιεί τον προεγκληματικά επικίνδυνο από τον εγκληματία είναι η τέλεση της πράξης. Βασικό στοιχείο της έννοιας είναι η δυνατότητα πρόβλεψης της ανθρώπινης συμπεριφοράς και συγκεκριμένα της επιβλαβούς συμπεριφοράς.

Έχουν γίνει πολλές προσπάθειες να κατηγοριοποιηθούν διάφορα κοινωνικά και ατομικά κριτήρια (risk factors)¹¹⁴ υπεύθυνα για τη διαμόρφωση ενός επικίνδυνου παραβατικού ανηλίκου. Ένα από τα σταθερά ευρήματα στη διεθνή βιβλιογραφία είναι η σχέση μεταξύ ιστορικού κακοποίησης και μελλοντικής διάπραξης σοβαρών εγκλημάτων¹¹⁵. Σε έρευνες όπως των Lewis et al., (1988)¹¹⁶, και Boswell (1996¹¹⁷, 1997¹¹⁸), που έγιναν σε πληθυσμό εφήβων δραστών σοβαρών εγκλημάτων, αναφέρεται, πως παράλληλα με άλλα επιβαρυντικά στοιχεία, ένα σημαντικό ποσοστό είχε εμπειρίες συναισθηματικής, σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης. Επίσης, σταθερή παρουσία, στις ψυχολογικές, κυρίως, προσεγγίσεις, έχει η αρνητική επίπτωση στην εξέλιξη του παιδιού, όταν βιώνει μία απώλεια¹¹⁹ ενός σημαντικού προσώπου, με το οποίο είχε ισχυρό συναισθηματικό δεσμό. Άλλα στοιχεία τα οποία συχνά εντάσσονται στους παράγοντες κινδύνου είναι η νοητική υστέρηση και άλλου τύπου διαταραχές μάθησης, η εγκληματικότητα άλλων μελών της οικογένειας, η

---

¹¹⁰ Garofalo R., (1905) *La criminologie*. 5th ed., Felix Alcan, editeur - Ancienne Librairie Germer Bailliere et Cie., Paris

¹¹¹ Τσαλίκου Φ. (1996), *ο.π.*, σελ 25

¹¹² Άλλοι αναφέρθηκαν σε αυτήν ως μία ψυχοβιολογική κατάσταση ή ως ένα σύνολο ψυχικής διάθεσης ή ως ένα ψυχοκοινωνικό φαινόμενο. Βλέπε σχετικά Δημόπουλος Χ., (1988), *ο.π.* σελ 33-35

¹¹³ Βλέπε σχετικά: Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), *Vold's Theoretical Criminology*. 6th ed. Oxford University Press: New York, Oxford. Σελ 75-76

¹¹⁴ Σύμφωνα με τον D. Farrington πρόκειται για: *προϋπάρχοντες παράγοντες, που αυξάνουν τον κίνδυνο εμφάνισης, της συχνότητας, της επιμονής ή της διάρκειας της παρέκκλισης*. Farrington D. (2002) *ο.π.* σελ 664

¹¹⁵ Αγάθωνος-Γεωργοπούλου Ε, (2009), *Παιδί και Ίδρυμα: Προστασία η κοινωνικός αποκλεισμός;*, στο Νικολαΐδης Γ., Σταυριανάκη Μ. *Βία στην οικογένεια. Τεκμηριωμένη πρακτική και τεκμήρια από την πρακτική*. Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, σελ 296

¹¹⁶ Lewis D.O., Lovely R., Yeager C., Ferguson G., Friedman M., Sloane G., Pincus J.H., Friedman H., (1988), *Intrinsic and environmental characteristics of juvenile murderers*, Journal of the American Academy of child adolescent Psychiatry, 27, 582-587

¹¹⁷ Boswell G.R., (1996), *Young and dangerous the backgrounds and careers of section 53 offenders*. The Prince's Trust, London

¹¹⁸ Boswell G.R., (1997), *The backgrounds of violent young offenders*, in V. Varma (ed.), *Violence in children and adolescents*. Jessica Kingsley, London

¹¹⁹ Η απώλεια προέρχεται είτε από τον θάνατο του προσώπου αυτού είτε από τη διακοπή επαφής του με το παιδί για διάφορους λόγους.

κατάχρηση ουσιών, οι διαταραχές διαγωγής, η νευρολογική βλάβη και η συμμετοχή σε συμμορία σε συνδυασμό με χρήση αλκοόλ¹²⁰.

Ισχυρές είναι οι κριτικές απέναντι στην τάση αυτή των ατομοκεντρικών θεωριών να προβλέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά χρησιμοποιώντας διάφορα επιστημονικά εργαλεία. Καμία από τις μεθόδους δεν μπορεί να εγγυηθεί την ύπαρξη συγκεκριμένων κριτηρίων ικανών για την πρόβλεψη της επικίνδυνης συμπεριφοράς¹²¹. Επομένως, η δυνατότητα διάγνωσης κρίνεται ως ανύπαρκτη. Παρόλα αυτά η πολιτεία εξακολουθεί να αποδέχεται τον όρο και να χαρακτηρίζει ορισμένα άτομα ως επικίνδυνα για μελλοντική παραβατική συμπεριφορά με σκοπό να τα ελέγξει.

Προσέγγιση της Κοινωνικής αντίδρασης

Απέναντι στην Θετικιστική Εγκληματολογία, τάσσονται οι νεότερες θεωρήσεις με κυρίαρχη την «*Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης*». Έντονη είναι η κριτική που άσκησε τόσο στην προσέγγιση του ανηλικού ως ένα μελλοντικά επικίνδυνο παραβάτη, όσο και στην κατασκευή ενός στερεοτυπικού μοντέλου προσωπικότητας και κοινωνικού περιβάλλοντος, το οποίο ευθύνεται αποκλειστικά για την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Συγκεκριμένα, δεν ορίζει την επικινδυνότητα ως μία ιδιότητα της συμπεριφοράς, αλλά ως έναν χαρακτηρισμό που αποδίδεται σε συγκεκριμένες συμπεριφορές, συγκεκριμένων ατόμων, από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Ο χαρακτηρισμός μίας συμπεριφοράς ως επικίνδυνη μπορεί να επιβάλλει μία ελαττωματική ταυτότητα (στίγμα) στον άλλον, τέτοια που να προσδιορίζει τη στάση του κοινωνικού συνόλου απέναντί του, αλλά και του ίδιου απέναντι στον εαυτό του. Επομένως, και ως πρόβλεψη, θεωρείται η πιθανότητα το άτομο να παροτρυνθεί στην παραβατικότητα, μέσω του στιγματισμού^{122 123}.

Παράλληλα, οι θεωρητικοί της Κοινωνικής Αντίδρασης προσεγγίζουν το φαινόμενο της παρέκκλισης – όπως και της παραβατικότητας - από την πλευρά του ρόλου του κοινωνικού ελέγχου. Η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά δεν αντιμετωπίζεται με βάση τον ατομοκεντρικό και απλοϊκό τρόπο της θετικιστικής προσέγγισης, όπου η πράξη της παραβίασης ενός κοινωνικού κανόνα είναι το στοιχείο εκείνο που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά. Αντίθετα, «*Οι κοινωνικές ομάδες δημιουργούν*

¹²⁰ Αγάθωνος -Γεωργοπούλου Ε, (2009), ο.π. σελ 297

¹²¹ Τσαλίκου Φ., (1996) ο.π. σελ 29

¹²² Σε αυτό αναφέρεται η θεωρία της ετικέτας ή στιγματισμού. Βλέπε σχετικά στο 1.4

¹²³ Τσαλίκου Φ., (1996) ο.π. σελ 33

παρέκκλιση με το να θεσπίζουν τους κανόνες, η παραβίαση των οποίων συνιστά παρέκκλιση και με το να εφαρμόζουν αυτούς τους κανόνες σε συγκεκριμένα άτομα χαρακτηρίζοντας τα ως περιθωριακά. Από αυτή την άποψη η παρέκκλιση δεν είναι μία ιδιότητα της πράξης που διαπράττει το άτομο, αλλά μάλλον μία συνέπεια της εφαρμογής των κανόνων και των κυρώσεων από τους άλλους σε έναν «ένοχο». Ο παρεκκλίνων είναι κάποιος στον οποίο αυτός ο χαρακτηρισμός¹²⁴ έχει εφαρμοστεί επιτυχημένα: η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι η συμπεριφορά που έτσι την έχουν χαρακτηρίσει οι άνθρωποι.¹²⁵» Με λίγα λόγια, μία συμπεριφορά για να χαρακτηριστεί ως παρεκκλίνουσα προϋποθέτει όχι μόνο την παραβίαση του κανόνα, αλλά και την αρνητική αντίδραση σ' αυτήν τη συμπεριφορά από τα μέλη της κοινωνικής ομάδας¹²⁶. Με βάση αυτή την οπτική ο παρεκκλίνων ανήλικος δεν αντιμετωπίζεται ως επικίνδυνος και προπαραβατικός, με διαφορετικά ατομικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά, αλλά ως ευάλωτος στο κοινωνικό στίγμα. Το επιστημονικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται από το άτομο στην κοινωνική ομάδα, αφού εκείνη τελικά καθορίζει αν μία πράξη ή μία σειρά πράξεων πρέπει να χαρακτηριστούν ως παρεκκλίνουσες¹²⁷.

1.7 Παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων

Αυτό, το οποίο διαφοροποιεί, την παραβατική από την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι το είδος των κανόνων που παραβιάζονται και οι αντιδράσεις που προκαλούνται. Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν υπάρχει ποιοτική διαφορά μεταξύ μίας παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και μίας παραβατικής, την οποία επισφραγίζει ο ποινικός νόμος¹²⁸ ή αν η ποινή προσδίδει τον χαρακτηρισμό της παράβασης. Ιδιαίτερα σημαντικός προβληματισμός, αν αναλογιστούμε, πως αναφερόμαστε σε ανηλίκους και στις επιπτώσεις που έχει σε αυτούς μία πιθανή εμπλοκή με τον ποινικό νόμο. Η πρώτη άποψη – και μάλλον η κυρίαρχη – πηγάζει από τη θετικιστική

¹²⁴ Ο Δασκαλάκης χρησιμοποιεί τον ίδιο ορισμό, αλλά αντικαθιστά τον όρο «χαρακτηρισμός» με τον όρο «ετικέτα». Βλέπε σχετικά: Δασκαλάκης Η. (1985) *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή Σελ 19

¹²⁵ Becker H.S. (2000) *Οι Περιθωριοποιημένοι. Μελέτες στην Κοινωνιολογία της παρέκκλισης*. Μετάφραση: Κουτζόγλου Α. και Μπουρλιάσκος Β, εκδ Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα. σελ 59. Πρώτη έκδοση: Becker H., (1963), *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press, New York.

¹²⁶ Κουκουτσάκη Α., (1996) ο.π. σελ 4

¹²⁷ Erikson K.T. (1964), *Notes on the Sociology of Deviance*, στο *The other side: Perspectives on Deviance*. ed. Becker H.S, Free Press, New York. σελ 11

¹²⁸ Κουκουτσάκη Α., (2000) ο.π. σελ 33

εγκληματολογική σκέψη και δέχεται, πως η παραβατική πράξη προσβάλλει θεμελιώδεις κοινωνικές αξίες, τις οποίες αναγνωρίζει και προστατεύει ο ποινικός νόμος και επομένως μέσω της ποινής εκφράζεται η συλλογική αντίδραση αποδοκιμασίας. Αναγνωρίζεται δηλαδή, πως ο ποινικός νόμος υποστηρίζει και προστατεύει τις κοινωνικές αξίες, οι οποίες προϋπήρχαν από αυτόν. Αντίθετα, σύμφωνα με την εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, ο ποινικός νόμος δημιουργεί το έγκλημα. Δεν αναγνωρίζει απλώς μία προϋφιστάμενη κοινωνική πραγματικότητα. Το έγκλημα δεν είναι τίποτ' άλλο απ' ό,τι ορίζεται σαν τέτοιο από τον ποινικό νόμο¹²⁹. Επιπλέον, η επιλογή των συμπεριφορών που θα χαρακτηριστούν ως παραβατικές και επομένως αξιόποινες, είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας της αξιολόγησης των κοινωνικών ομάδων που έχουν τη δύναμη του επηρεασμού του νομοθετικού οργάνου. Συνεπώς, πρόκειται για ένα επιλεκτικό ποινικό σύστημα, το οποίο εξυπηρετεί τα συμφέροντα συγκεκριμένων ισχυρών κοινωνικών ομάδων και χαρακτηρίζει ως παραβατικές (εγκληματικές) τις συμπεριφορές, οι οποίες ανήκουν σε συμπεριφορικά πρότυπα αδύναμων κοινωνικών ομάδων. Μία εκ των οποίων είναι και εκείνη των ανηλίκων.

Από πλευράς νομολογίας η ποινική μεταχείριση των ανηλίκων ρυθμίζεται στο όγδοο κεφάλαιο του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα και το οποίο, πλέον, τιτλοφορείται ως «Ειδικές διατάξεις για ανηλίκους». Η ισχύουσα ποινική νομοθεσία ανηλίκων κατέληξε στη σημερινή της μορφή μετά από τροποποιήσεις που δέχτηκε με την ψήφιση και εφαρμογή του ν. 3189/2003¹³⁰ ΦΕΚ Α/243/21.10.2003¹³¹ και αργότερα του ν. 3860/2010 ΦΕΚ Α/111/12.07.2010¹³². Μία από τις σημαντικότερες αλλαγές είναι η κατάργηση της διάκρισης σε «παιδιά» και «εφήβους» και αντ' αυτής ο καθορισμός ηλικιακών ορίων. Ειδικότερα, στο άρθρο 121 ορίζονται ως ποινικοί ανήλικοι αυτοί που, κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης, έχουν ηλικία μεταξύ του όγδοου και του δέκατου όγδοου έτους¹³³ της ηλικίας τους συμπληρωμένων. Εξισώνεται έτσι η ποινική με την αστική ανηλικότητα¹³⁴. Όσον αφορά την ποινική υπευθυνότητα, αυτή

¹²⁹ Δασκαλάκης Η. (1985), ο.π. σελ 59

¹³⁰ Μέχρι τότε ίσχυε ο Ποινικός Κώδικας του 1950. Βλέπε σχετικά ¹³⁰ Κουράκης Ν. Ε., (2004), *Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων*. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ 269

¹³¹ Βλέπε σχετικά Πιτσελά Α. (2008) *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. ΣΤ' έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ 621

¹³² Ν 3860 ΦΕΚ 111/Α/ 12.7.2010 «Βελτιώσεις της ποινικής νομοθεσίας για τους ανηλίκους δράστες, πρόληψη και αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων.»

¹³³ Πριν από τη συμπλήρωση του όγδοου έτους ο ανήλικος είναι ποινικά αδιάφορος

¹³⁴ Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις» του Ν 3189/2003, άρθρο 1

ορίζεται ως εξής: Ποινικά ανεύθυνοι ανήλικοι είναι όσοι κατά την τέλεση της αξιόποινης πράξης βρίσκονται μεταξύ του όγδοου και του δέκατου τρίτου έτους συμπληρωμένων. Όταν η πράξη τελείται από ανήλικο, ο οποίος δεν έχει συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος¹³⁵ της ηλικίας του, μπορούν να του επιβληθούν αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα. Ποινικά υπεύθυνοι ανήλικοι θεωρούνται όσοι κατά την τέλεση της πράξης είχαν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος. Σε αυτούς προβλέπεται η επιβολή ακόμα και ποινικού σφραγισμού, εφόσον τα θεραπευτικά και αναμορφωτικά μέτρα δεν κρίνονται επαρκή¹³⁶.

1.3.1 Δομή και εξέλιξη παραβατικότητας ανηλίκων στην Ελλάδα

Η πληροφόρηση για την εξέλιξη του φαινομένου της ανήλικης παραβατικότητας προέρχεται, κυρίως, από τις επίσημες εγκληματολογικές στατιστικές. Πρόκειται για τη *στατιστική της αστυνομίας* και τη *στατιστική της ποινικής δικαιοσύνης*. Η μεν πρώτη καταγράφει τη *δήλη (ή φαινόμενη) εγκληματικότητα*, ενώ η δεύτερη την *ένδικη εγκληματικότητα*. Έχουν όμως διατυπωθεί επικρίσεις και επιφυλάξεις και για τα δύο είδη¹³⁷, κυρίως σε συνάρτηση με τον υψηλό «σκοτεινό αριθμό». Όπως διαπιστώνει και ο Η. Δασκαλάκης¹³⁸:

«Αυτό που πέφτει στην κοινωνική πρόσληψη και καταγράφεται στις επίσημες στατιστικές δεν είναι η εγκληματικότητα αλλ' ο απολογισμός της απόδοσης της αστυνομίας και των δικαστηρίων, μ' άλλα λόγια, η επίσημη κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα. [...] Το υλικό αυτό δεν μπορεί να μας μιλήσει παρά μόνο για τον κοινωνικό έλεγχο.»

Τα αποτελέσματα της δήλης παραβατικότητας επηρεάζονται από εξωγενείς παράγοντες άσχετους με την πραγματική εξέλιξη και έκταση του φαινομένου¹³⁹. Πρώτα απ' όλα, καθορίζονται από την προθυμία των θυμάτων να καταγγείλουν τα σε βάρος τους διαπραχθέντα αδικήματα από ανηλίκους. Δεύτερον, από το ρόλο της αστυνομίας που είναι και ο κύριος επίσημος φορέας καταγραφής των διαπραχθέντων εγκλημάτων. Η επαγγελματική κατάρτιση των αστυνομικών, σε συνδυασμό με τον ζήλο, την στελέχωση και δραστηριοποίηση του σώματος, αλλά και η επιλεκτικότητα

¹³⁵ Ν 3860/2010, άρθρο 2.

¹³⁶ Αναλυτικά σε επόμενο κεφάλαιο για τη μεταχείριση ανηλίκων.

¹³⁷ Σπινέλλη Κ.Δ. (2005), *Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. 2^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή. σελ 137

¹³⁸ Δασκαλάκης Η., (1985), ο.π. σελ 17

¹³⁹ Κουράκης Ν. Ε., (2004), ο.π. σελ. 189

των αρχών ως προς τους δράστες και τα διαπραττόμενα αδικήματα, καθορίζουν τον αριθμό των δηλωμένων παραβάσεων και επομένως του ποσοστού του σκοτεινού αριθμού. Η κρίση του αστυνομικού επηρεάζεται ιδιαίτερα και από την κοινωνικο-οικονομική θέση του δράστη σε συνδυασμό με τα στερεότυπα και τις αναπαραστάσεις του¹⁴⁰. Αυτός είναι και ο λόγος που οι νέοι υπόκεινται σε εντονότερο έλεγχο, αφού κρίνονται εκ των προτέρων ως «ομάδα υψηλού κινδύνου». Σημαντικό ρόλο παίζουν και οι αλλαγές στη νομοθεσία, όπως οι εγκληματοποιήσεις, απεγκληματοποιήσεις και οι αλλαγές στα ηλικιακά όρια των ποινικά υπευθύνων¹⁴¹.

Όσον αφορά τη στατιστική της *ένδικης παραβατικότητας*, αυτή καταγράφει τους ανήλικους, οι οποίοι δικάστηκαν και υποβλήθηκαν σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα. Δεν περιλαμβάνονται δηλαδή όσοι αθώωθηκαν ή καταδικάστηκαν για πταίσματα. Ως μονάδα μέτρησης λαμβάνεται η ατομική καταδίκη, το οποίο σημαίνει, πως η κάθε τελεσίδικη καταδίκη καταχωρείται ξεχωριστά ακόμα και αν προέρχεται από το ίδιο άτομο. Κατ' επέκταση, ο καταγεγραμμένος αριθμός των καταδικασθέντων μπορεί να μην αντιστοιχεί σε ανάλογο αριθμό φυσικών προσώπων και άρα δραστών¹⁴². Επιπλέον, το ότι λαμβάνεται ως μονάδα μέτρησης η ατομική καταδίκη και όχι η τελεσθείσα πράξη συνεπάγεται, πως στις περιπτώσεις, όπου σε μία πράξη εμπλέκονται περισσότερα άτομα και καταδικάζονται ως συμμετοχοί, η καταδίκη του καθενός υπολογίζεται χωριστά¹⁴³. Συμπερασματικά, οι καταγεγραμμένες εγκληματικές πράξεις δεν ταυτίζονται με τον αριθμό των καταδικασθέντων ατόμων.

Ο μόνος τρόπος να εκτιμηθεί σωστά η πραγματική παραβατικότητα του ανήλικου πληθυσμού σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο είναι μέσω της διασταύρωσης των επίσημων στατιστικών με τα πορίσματα των ερευνών της αφανούς εγκληματικότητας (έρευνες αυτό-ομολογούμενης παραβατικής δραστηριότητας και έρευνες θυματοποίησης). Αυτό όμως δε συμβαίνει στην Ελλάδα, αφού τέτοιες έρευνες δεν διεξάγονται σε τακτά χρονικά διαστήματα και σε επίπεδο εθνικής επικράτειας¹⁴⁴. Κατά συνέπεια, οι επίσημες εγκληματολογικές στατιστικές δεν είναι δυνατόν να θεωρηθούν ως έγκυρες και αξιόπιστές όσον αφορά την έκταση και δομή

---

¹⁴⁰ Φαρσεδάκης Ι. (1996), *Στοιχεία Εγκληματολογίας*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα. σελ 153-154

¹⁴¹ Κουράκης Ν. Ε. (2004), ο.π. σελ 189

¹⁴² Σπινέλλη Κ. Δ. (2005), ο.π. σελ 155

¹⁴³ Πιτσελά Α. (2008) ο.π. σελ 533

¹⁴⁴ Πιτσελά Α. (2008) ο.π. σελ 489

της ανήλικης παραβατικότητας¹⁴⁵ και σε καμία περίπτωση να αποτελέσουν τη μοναδική πηγή πληροφόρησης σχετικά με την πορεία του φαινομένου σε πανελλαδικό επίπεδο¹⁴⁶.

Δομή ανήλικης παραβατικότητας

Όσον αφορά τη δομή της παραβατικότητας με τη συμμετοχή ανηλίκων, η πλειοψηφία των παραβάσεων αφορά ελαφριάς μορφής αδικήματα, όπως είναι τα αδικήματα κ.ο.κ ή οι μικροκλοπές. Η κατ' επανάληψη και η βαριά φύσης παραβατικότητα από ανηλίκους εμφανίζεται σπάνια. Η περίοδος εμφάνισης παραβατικής συμπεριφοράς περιορίζεται συνήθως στα χρόνια της εφηβείας και δεν έχει διάρκεια. Μειονότητα αποτελούν οι ανήλικοι που επιμένουν σε αυτή τη συμπεριφορά και ακολουθούν μία εγκληματική καριέρα. Επιπλέον, τα αδικήματα προερχόμενα από ανηλίκους χαρακτηρίζονται από αυθορμητισμό και παρορμητικότητα, χωρίς σχεδιασμό και συνήθως τελεσθέντα σε δημόσιο χώρο με αποτέλεσμα να είναι ευκολότερος ο εντοπισμός και σύλληψή τους. Τα χαρακτηριστικά αυτά κάνουν την ανήλικη παραβατικότητα περισσότερο ορατή σε σχέση με την ενήλικη, η οποία είναι πιο σύνθετη και οργανωμένη. Αυτό σε συνδυασμό με την παραπληροφόρηση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και την άγνοια της κοινής γνώμης, έχει ως συνέπεια η αντικειμενική «κατάσταση δημόσιας ασφάλειας», -η πιθανότητα δηλαδή να καταστεί κάποιος θύμα ανήλικης παραβατικότητας-, να βρίσκεται σε μεγάλη διάσταση από την «υποκειμενική κατάσταση δημόσιας ασφάλειας», τη στάση δηλαδή του κοινωνικού συνόλου απέναντι στο φόβο του εγκλήματος και στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης¹⁴⁷. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των «εγκλημάτων βίας», όπου ενώ οι ανήλικοι κατέχουν ένα εξαιρετικά μικρό ποσοστό συμμετοχής στο σύνολο της εμφάνισης του φαινομένου, τα μέσα ενημέρωσης τα υπερπροβάλλουν διαμορφώνοντας έτσι μία κοινή αντίληψη περί δημόσιας απειλής. Ενδεικτικά, η συμμετοχή των ανηλίκων φερομένων ως δραστών εγκλημάτων βίας στο σύνολο των φερομένων ως δραστών

---

¹⁴⁵ Το ίδιο ισχύει και για κάθε μορφή ενήλικης εγκληματικότητας

¹⁴⁶ Στην παρούσα διατριβή χρησιμοποιήθηκε ένας περιορισμένος αριθμός δεδομένων από αστυνομικές και δικαστικές στατιστικές με σκοπό να αποτελέσουν υπόβαθρο για μία περιληπτική επισκόπηση, της δομής της ανήλικης παραβατικότητας και της έκτασης της σε εθνικό επίπεδο.

¹⁴⁷ Πιτσελά Α. (2013) *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. 7^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη σελ 531-548

εγκλημάτων βίας¹⁴⁸ το 1993 ανερχόταν στο 1,3%, το 2003 στο 1,2%, ενώ το 2010 έφταναν στο 2,3%¹⁴⁹.

Οι βασικότερες και συνηθέστερες κατηγορίες αδικημάτων, σύμφωνα με τις επίσημες εγκληματολογικές στατιστικές (αστυνομικές και δικαστικές στατιστικές), είναι οι εξής: Το μεγαλύτερο ποσοστό κατέχουν οι παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων, όπως του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας (Κ.Ο.Κ.), του νόμου περί των ναρκωτικών, της παράνομου εισόδου στη χώρα καθώς και η επαιτεία. Συγκεκριμένα, το 2010 περιήλθαν σε γνώση της Αστυνομίας¹⁵⁰ 10.217 παραβάτες ειδικών ποινικών νόμων, με αισθητή μείωση σε σχέση με το 2003 όπου αριθμούσαν τους 19.804 παραβάτες. Ακολουθούν τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας - κυρίως μικροκλοπές και «κλοπές χρήσης» δικύκλων και αυτοκινήτων, με αριθμό δραστών τους 1.080 για το 2010¹⁵¹. Είναι εμφανές πως οι κατηγορίες των αδικημάτων που προέρχονται από ανηλίκους, είναι αισθητά λιγότερες σε σχέση με τις αντίστοιχες που προέρχονται από τους ενήλικες.

Εξέλιξη Παραβατικότητας ανηλίκων

Η παραβατικότητα των ανηλίκων, όπως παρουσιάζεται μέσα από τα πορίσματα της επίσημης βεβαιωμένης εγκληματικότητας και έχοντας υπόψιν τους περιορισμούς, όπως έχουν προηγουμένως αναφερθεί, έχει μία φανερά σταθερή ανοδική τάση. Ωστόσο, η πορεία αυτή δεν είναι ιδιαίτερα απειλητική και διατηρείται σε αρκετά χαμηλά επίπεδα μη ανησυχητικά. Ενδεικτικά, το 1973 το ποσοστό που κατείχαν οι ανήλικοι στο σύνολο των φερομένων ως δραστών ανερχόταν στο 2,9%. Το 1983 στο 3,5%, το 1993 στο 5,7%, το 2003 στο 5,6% και 2010 στο 4,9 %¹⁵². Η ηλικιακή ομάδα με την υψηλότερη συμμετοχή παραμένει σταθερά μεταξύ 13 και 17 ετών. Ανάλογες μη ανησυχητικές εκτιμήσεις μπορούν να γίνουν και από τη μελέτη των στατιστικών στοιχείων της ένδικης παραβατικότητας, όπου δεν εμφανίζονται σημαντικές αυξομειώσεις, ούτε και υπάρχει η εικόνα κάποιας ανησυχητικής έξαρσης του

---

¹⁴⁸ Αφορά τις ανθρωποκτονίες με πρόθεση, τις σωματικές βλάβες με πρόθεση, τους βιασμούς και τις ληστείες.

¹⁴⁹ Πιτσελά Α. (2013) ο.π. σελ 573

¹⁵⁰ Στοιχεία από τις Ετήσιες Στατιστικές Επατηρίδες της Αστυνομίας όπως αυτά έχουν επεξεργαστεί από τον Κουράκη Ν.Ε. στο Κουράκης Ν.Ε. (2012) *Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων*. Β' έκδοση Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή. σελ. 300

¹⁵¹ Το ίδιο, ο.π. σελ. 300

¹⁵² Πιτσελά Α. (2013) ο.π. σελ 580

φαινομένου. Ενδεικτικά, το σύνολο των καταδικασθέντων ανηλίκων το 1998 ήταν 4.965 άτομα, ενώ οι αντίστοιχοι το 2003 ήταν 3.876, τέλος σημαντική είναι η μείωση για το 2010 με 1.492 άτομα¹⁵³.

1.8 Αιτιολογικές προσεγγίσεις

Στα αίτια της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων έχουν εμβαθύνει σχεδόν όλα τα επιστημονικά πεδία, τα οποία σχετίζονται με τη μελέτη της ανηλικότητας και της παραβατικότητας¹⁵⁴. Τα εμπειρικά δεδομένα και οι θεωρητικές κατευθύνσεις που στοχεύουν στην ερμηνεία και εξήγηση του φαινομένου, διαφοροποιούνται σε τέτοιο βαθμό μεταξύ τους που καθίσταται αδύνατο να διαμορφωθεί μία ενιαία αιτιολογική προσέγγιση. Στην παρούσα μελέτη δεν επιδιώκεται μία ακόμα παρουσίαση των αιτιολογικών θεωριών, πόσο μάλλον όταν δεν μπορεί να δοθεί μία ικανοποιητική εξήγηση¹⁵⁵. Απαραίτητο όμως είναι να γίνει μία περιληπτική ανασκόπηση των σημαντικότερων θεωρητικών κατευθύνσεων, προς χάριν της ομαλής ροής της θεωρητικής σκέψης και συνέχειας της.

Ακόμα και σήμερα παραμένει κυρίαρχη η Θετικιστική προσέγγιση και η ντετερμινιστική λογική που την προσδιορίζει. Το ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στο άτομο και στις αιτίες που το οδηγούν στην εκάστοτε συμπεριφορά, και όχι στην πράξη αυτή καθαυτή. Η έρευνα για την αναζήτηση των αιτιών βασίζεται στην αντικειμενική επιστημονική μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των αντικοινωνικών ανηλίκων ακολουθώντας το παράδειγμα των θετικών επιστημών. Η συμπεριφορά του ατόμου δεν είναι αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης, αλλά κυριαρχείται από τη νομοτελειακή σχέση μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος. Επομένως, στόχος στην έρευνα των αιτιών της αντικοινωνικής συμπεριφοράς είναι η ανεύρεση των ιδιαιτεροτήτων του ατόμου προερχόμενες από βιολογικούς, ψυχολογικούς ή κοινωνικούς παράγοντες ανάλογα το επιστημονικό πεδίο¹⁵⁶.

---

¹⁵³ Το ίδιο, ο.π. σελ 580

¹⁵⁴ Glueck S.&E.(1952) *Delinquents in the making. Paths to prevention.*, Harper and Brothers, New York. Μετάφραση Αρτινοπούλου Βας., στο Φαρσεδάκης Ι. (1990) *Η εγκληματολογική σκέψη, απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα. σελ 486

¹⁵⁵ Φαρσεδάκης Ι. (1985) *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα. σελ 123

¹⁵⁶ Βλέπε σχετικά Χάιδου Α. (1996), ο.π. σελ 13-20 και Χάιδου Α. (2013), *Εγκληματικότητα ανηλίκων. Αιτιολογικές προσεγγίσεις και κοινωνικός έλεγχος*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα. σελ 5

1.4.1 Βιολογικές και Ψυχοπαθολογικές προσεγγίσεις

Η αντικοινωνική συμπεριφορά προσεγγίζεται ως αποτέλεσμα κάποιας βιολογικής δυσλειτουργίας του ατόμου. Οι έρευνες επηρεασμένες από την Ανθρωπολογία και τη Βιολογία επικεντρώνονται στην αναζήτηση των βιολογικών διαφορετικών χαρακτηριστικών που συγκεντρώνει ο αντικοινωνικός ανήλικος. Οι προσεγγίσεις αυτές, έχοντας καθαρά κλινικό προσανατολισμό, αναφέρονταν στην κληρονομικότητα, σε γενετικές ανωμαλίες, στην εγκεφαλική βλάβη, σε οργανικές δυσλειτουργίες, αλλά και σε ψυχοπαθολογικές ιδιαιτερότητες. Είναι ξεκάθαρη η ιατρικοποίηση της προσέγγισης τόσο σε θεωρητικό όσο και ερευνητικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των ερευνών, οι οποίες στοχεύουν στην απάντηση του ερωτήματος κατά πόσο η αντικοινωνική συμπεριφορά κληρονομείται από τον γονέα στο παιδί, όπως συμβαίνει με άλλα σωματικά χαρακτηριστικά. Οι ερευνητικές προσπάθειες ήταν πολλές και με σοβαρά μεθοδολογικά προβλήματα¹⁵⁷. Σε καμία περίπτωση δεν διαπιστώθηκε ξεκάθαρα, πως οι γενετικοί παράγοντες είναι οι κυρίαρχοι παράγοντες στη γένεση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Μία άλλη προσπάθεια αιτιολόγησης της συμπεριφοράς με βάση και πάλι την ιατρική επιστήμη, προέρχεται από τη μελέτη των οργανικών δυσλειτουργιών. Συγκεκριμένα, μελέτησαν κατά πόσο οι χρωμοσωματικές ανωμαλίες και οι ενδοκρινικές δυσλειτουργίες καθορίζουν τη συμπεριφορά του ατόμου. Και πάλι όμως δεν μπόρεσαν να τεκμηριώσουν κάποια αιτιώδη σχέση μεταξύ αυτών των οργανικών ιδιαιτεροτήτων και της αντικοινωνικότητας¹⁵⁸. Ιδιαίτερα δημοφιλείς ακόμα και σήμερα είναι οι αιτιολογικές προσεγγίσεις που πηγάζουν από την ψυχιατρική επιστήμη. Σε αυτήν την περίπτωση ο αντικοινωνικός ανήλικος, όπως και ο εγκληματίας ενήλικας, αντιμετωπίζονται ως άτομα με κάποιο πρόβλημα στο πεδίο του ψυχισμού. Έχει υποστηριχθεί, πως τα άτομα με ψυχική ασθένεια, έχουν πολύ περισσότερες πιθανότητες να παρεκκλίνουν από τους κοινωνικούς κανόνες σε σχέση με τον ευρύτερο πληθυσμό. Και αυτή η υπόθεση, όμως έχει καταρριφθεί, αφού ούτε έχει αποσαφηνιστεί ο όρος της ψυχικής ασθένειας, ούτε και τα αποτελέσματα των

---

¹⁵⁷ Χαϊδου Α. (1996) ο.π. σελ 36-52

¹⁵⁸ Χαϊδου Α. (1996) ο.π. 52-63

ερευνών που αναφέρονται στην παραβατικότητα των ψυχικά ασθενών, είναι έγκυρα¹⁵⁹.

Σε κάθε περίπτωση η αντικοινωνική συμπεριφορά αντιμετωπιζόταν ως διαταραχή και ο ανήλικος ως ασθενής. Καμία όμως από αυτές τις θεωρίες δεν στάθηκε ικανοποιητικά πειστική ώστε να εξηγήσει τα αίτια εμφάνισης ενός κοινωνικού φαινομένου, όπως αυτό της παρεκκλίνουσας και παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, αλλά ούτε και να την προβλέψει. Η μόνη εξήγηση που μπορούν να δώσουν βρίσκεται σε ατομικό επίπεδο και στα πλαίσια συγκεκριμένων περιπτώσεων.

1.4.2 Ψυχολογικές προσεγγίσεις

Από τη διαδικασία αναζήτησης των αιτιών και ερμηνείας της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων δεν έλειψαν και οι ψυχολογικές θεωρίες. Στα πλαίσια και πάλι της θετικιστικής λογικής επιχειρήθηκε η εύρεση εκείνων των ιδιαίτερων ψυχικών στοιχείων- διαταραχών που δομούν τη διαφορετική προσωπικότητα του «αντικοινωνικού ανηλίκου». Η συμπεριφορά και σε αυτήν την περίπτωση δεν θεωρείται ως προϊόν της ελεύθερης βούλησης του ανηλίκου, αλλά καθορίζεται από ανεξέλεγκτους παράγοντες, οι οποίοι έγκεινται σε βαθύτερες ψυχικές διεργασίες¹⁶⁰ που μόνο η ψυχαναλυτική θεωρία κρίνεται ως ικανή να ερμηνεύσει. Η έρευνα στοχεύει στην κατανόηση της διαμόρφωσης της ψυχικής εξέλιξης του ανηλίκου, από τη γέννηση του μέχρι και την περίοδο εμφάνισης της συμπεριφοράς. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που εντάσσονται στα πλαίσια των συγκεκριμένων μελετών είναι πολλές και πηγάζουν από διαφορετικές Σχολές, καθιστώντας αδύνατη μία αναλυτική καταγραφή τους.

Σε γενικό επίπεδο, πάντως, οι νεότερες κυρίως θεωρίες, εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στις σχέσεις, οι οποίες αναπτύσσονται μεταξύ παιδιού και γονέα και πως αυτές επηρεάζουν τον ψυχισμό του ανηλίκου. Κάποιοι,¹⁶¹ ταυτίζουν την εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς με την έλλειψη πετυχημένης ταύτισης με

---

¹⁵⁹ Βλέπε σχετικά: Τσαλίκου Φ. (1987), *Ο μύθος του επικίνδυνου ψυχασθενή: Οι λειτουργίες μιας κοινωνικής κατασκευής*. Παπαζήσης, Αθήνα. σελ 113- 115

¹⁶⁰ Γεωργούλας Σ., (2000), ο.π. σελ 67

¹⁶¹ Βασικός εκπρόσωπος ο Aichhorn A. Βλέπε σχετικά: Aichhorn A. (1964), *Delinquency and Child Guidance; Selected Papers*. International Universities Press, New York

τους γονείς και επομένως την αδυναμία δημιουργίας θετικών προτύπων συμπεριφοράς. Συμπληρώνουν, πως ακόμα και πετυχημένη να είναι η διαδικασία της ταύτισης, δεν θα έχει θετικό αποτέλεσμα, στην περίπτωση που τα πρότυπα που υιοθετούνται είναι αντικοινωνικά. Μεταγενέστερες προσεγγίσεις τονίζουν τη σημασία του οικογενειακού περιβάλλοντος, της συμπεριφοράς των γονέων (E. Glueck, Nye, Andry) και την ιδιαίτερη σχέση και δεσμό της μητέρας με το παιδί (J. Bowlby¹⁶²). Άλλες πάλι, απομακρύνοντας την προσοχή τους από την νηπιακή ηλικία, επισημαίνουν τη σημασία της μετανηπιακής περιόδου και ιδιαίτερα της εφηβείας, κατά την οποία το άτομο περισσότερο συνειδητά, πλέον, προσπαθεί να διαμορφώσει την προσωπικότητα του επιλέγοντας πρότυπα και κατευθύνσεις (Erikson)¹⁶³. Σε γενικές γραμμές, η ψυχαναλυτική προσέγγιση δεν κατόρθωσε να πείσει τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο, για την επίδραση των ψυχικών διεργασιών ως οι μόνες υπεύθυνες για την εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς¹⁶⁴.

1.4.3 Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις

Η αδυναμία των ατομοκεντρικών θεωριών να δώσουν απαντήσεις στο ερώτημα της εγκληματογένεσης οδήγησε στη στροφή του επιστημονικού ενδιαφέροντος προς τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, ως καταλληλότερες για την ερμηνεία της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Οι κοινωνικές μεταβλητές, όπως η κοινωνικο-οικονομική προέλευση και κοινωνικοποίηση του ανηλίκου και η κοινωνική αποδιοργάνωση, παίζουν τον κυριότερο ρόλο στη διερεύνηση του φαινομένου.

Η σημαντικότερη επίδραση στη μελέτη της κοινωνικής παρέκκλισης ασκήθηκε από τον Γάλλο κοινωνιολόγο Emile Durkheim (1858-1917). Ο Durkheim ήταν αυτός, ο οποίος απομάκρυνε την ατομοκεντρική προσέγγιση από τον θετικισμό, υποστηρίζοντας, πως τα κοινωνικά φαινόμενα, συμπεριλαμβανομένου της παρέκκλισης, μπορούν να ερμηνευθούν μόνο μέσω της ανάλυσης των κοινωνικών συνθηκών και όχι των ψυχολογικών ή βιολογικών. Παράλληλα, ήταν εκείνος που

---

¹⁶² Ιδιαίτερα για τη θεωρία του Bowlby έγινε ήδη εκτενής ανάλυση στο Α' Μέρος κεφ. 1.3.2.

¹⁶³ Χάιδου Α. (1996), ο.π. σελ 108-113

¹⁶⁴ Χάιδου Α. (2013), ο.π. σελ 15 και Γεωργούλας Σ., (2000), ο.π. σελ 74.

εισήγαγε την έννοια της «ανομίας»¹⁶⁵ στην Εγκληματολογία, η οποία υιοθετήθηκε από σημαντικούς θεωρητικούς (R.Merton, R.Cloward και L.Ohlin, A.Cohen) και έως σήμερα αποτελεί έναν από τους βασικότερους κοινωνιολογικούς όρους. Ως ανομία νοείται μία κατάσταση κοινωνικής απορύθμισης, όπου τα άτομα δεν έχουν ηθική καθοδήγηση για τη συμπεριφορά τους, με αποτέλεσμα να μειώνεται η κοινωνική συνεκτικότητα¹⁶⁶. Η ανομία εμφανίζεται σε κοινωνίες που αντιμετωπίζουν ραγδαίες κοινωνικό-οικονομικές αλλαγές και όπου οι μηχανισμοί συγκράτησης της παραβατικής συμπεριφοράς καταρρέουν. Ως μηχανισμούς συγκράτησης αναφέρει την κουλτούρα και την κοινωνική δομή¹⁶⁷.

1.4.3.1 Η θεωρία της Κοινωνικής Αποδιοργάνωσης

Η ιδέα αυτή του Durkheim βρήκε ανταπόκριση στους θεωρητικούς της *Σχολής του Σικάγο*, οι οποίοι ερευνούσαν τη σχέση του ατόμου με το κοινωνικό του περιβάλλον και πως αυτή επηρεάζει την εμφάνιση εγκληματικής συμπεριφοράς. Με κύριους εκπροσώπους τους Shaw C.R. και McKay H.D.¹⁶⁸. υποστήριξαν πως η εγκληματικότητα είναι προϊόν των παθολογικών κοινωνιών οι οποίες χαρακτηρίζονται από αποδιοργάνωση, έλλειψη δηλαδή κοινών αξιών στους πολίτες και ενός αποτελεσματικού κοινωνικού ελέγχου. Η αντικοινωνική δραστηριότητα των ανηλίκων θεωρήθηκε αποτέλεσμα της επιρροής ενός τέτοιου εγκληματογόνου κοινωνικού περιβάλλοντος, στο οποίο μεγάλωσαν, αλλά και των ήδη εγκληματιών νεαρών συντρόφων τους. Συγκεκριμένα, σε τέτοιες περιοχές ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος είναι ανύπαρκτος και επιπλέον, οι θεσμοί που τον αποτελούν (παραδόσεις, θεσμοί, κοινή γνώμη) επικροτούν την παραβατική συμπεριφορά. Παράλληλα, σε αυτές τις κοινότητες απουσιάζει η παρότρυνση και οι ευκαιρίες για μία συμβατική εργασία, ενώ παρέχονται οι ευνοϊκές συνθήκες και οι γνώσεις για την ανάπτυξη εγκληματικής δραστηριότητας.¹⁶⁹

---

¹⁶⁵ Στην ανομία αναφέρθηκε πρώτη φορά στο βιβλίο του *The Division of Labor in Society*, ενώ ολοκλήρωσε τη θεωρία στο *Le Suicide*. Για τη θεωρία της Ανομίας βλέπε σχετικά στο: Durkheim E., (1952) *Suiced*, Macmillan: New York. σελ 246-253

¹⁶⁶ Σπινέλλη Κ.Δ. (2005), ο.π. σελ 239

¹⁶⁷ Χάιδου Α. (1996) ο.π. σελ 147.Επίσης στο Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ 120-123

¹⁶⁸ Βλέπε σχετικά Χάιδου Α. (1996) ο.π. σελ 132-144 και Σπινέλλη Κ.Δ. (2005) ο.π. σελ 241-244 και Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ 136-139

¹⁶⁹ Χάιδου Α.(1996) ο.π. σελ 141

1.4.3.2 Θεωρία της ανομίας

Ο R.Merton υιοθέτησε την έννοια της ανομίας του Durkheim, την εξέλιξε και κατέληξε στη νέα θεωρία της *Ανομίας*¹⁷⁰. Σύμφωνα με αυτήν η αντικοινωνική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα του χάσματος μεταξύ κοινωνικά αποδεκτών στόχων και διαθέσιμων νόμιμων μέσων για την επίτευξη των στόχων αυτών. Στις σύγχρονες αστικές κοινωνίες καλλιεργείται ως αποδεκτός στόχος, κυρίως, η υλική επιτυχία (ανώτερη μόρφωση, επαγγελματική επιτυχία, χρήμα, κ.λ.π.). Παράλληλα, ορισμένες ομάδες του πληθυσμού, εκ των οποίων και οι νέοι των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες πρόσβασης στα μέσα για την επίτευξη του στόχου. Αυτήν ακριβώς την απόκλιση μεταξύ στόχων και νόμιμων διαθέσιμων μέσων για κάποια μέρη του πληθυσμού περιγράφει ο Merton ως ανομία. Οι νέοι βιώνοντας αυτήν την πιεστική κατάσταση έλλειψης ευκαιριών αντιδρούν είτε απορρίπτοντας τα νόμιμα μέσα και προβαίνοντας σε παρεκκλίνουσες συμπεριφορές, προκειμένου να πετύχουν τους αποδεκτούς στόχους, τους οποίους αναβαθμίζουν σε αυτοσκοπό (Καινοτομία) είτε εγκαταλείποντας τους στόχους και προσκολλούνται στα θεσμικά μέσα (Τυπολατρία) είτε αποσύρονται ολοκληρωτικά εγκαταλείποντας τόσο τον στόχο όσο και τα μέσα, υποχωρώντας σε λύσεις όπως αλκοολισμός και ναρκωτικά (Απόσυρση) είτε τέλος ανατρέποντας και υποκαθιστώντας τα συμβατικά μέσα και στόχους με άλλους, εναλλακτικούς (Εξέγερση)¹⁷¹.

Η θεωρία αυτή παρόλο που είχε ευρύτατη αποδοχή, καθώς είναι και αυτή συμβατή με τα πρότυπα του θετικισμού, εμφανίζει σημαντικές αδυναμίες. Πρώτα απ'όλα περιορίζεται στην εξήγηση μορφών «ωφελμιστικής» παραβατικότητας, αδυνατώντας να ερμηνεύσει μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς που τις χαρακτηρίζει η καταστροφική φύση. Επιπλέον, αποτελεί μία στενά ατομοκεντρική προσέγγιση, ερευνώντας την ανταπόκριση του ατόμου στις απαιτήσεις του κοινωνικού συστήματος ως αποτέλεσμα προσωπικής επιλογής, παραλείποντας να συμπεριλάβει την επιρροή της ομάδας στην οποία ανήκει¹⁷². Τέλος έχει έντονα ταξικοκεντρικό προσανατολισμό, αφού προβλέπει αυξημένη παραβατικότητα στην κατώτερη τάξη και πολύ λιγότερη στην αστική¹⁷³.

¹⁷⁰ Merton, R. K. (1938), *Social structure and anomie*, American Sociological Review, 3, σελ 672-682

¹⁷¹ Χαΐδου Α. (1996), ο.π. 146-159. Βλ. Επίσης, σχετικά Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ 154-171

¹⁷² Χαΐδου Α. (1996), ο.π. σελ 156-159

¹⁷³ Λάζος Γ. (2007) *Κριτική Εγκληματολογία*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα σελ: 98-100

1.4.3.3.Υποπολιτισμικές θεωρίες

Οι υποπολιτισμικές θεωρίες επηρεάστηκαν από τη θεωρία της ανομίας του Merton αναφορικά με τη σχέση μεταξύ κοινωνικά αποδεκτών στόχων και διαθέσιμων μέσων για την επίτευξη τους. Η προσέγγιση των θεωριών αυτών αφορά την ερμηνεία, κυρίως, της εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς από ανήλικους που προέρχονται από κατώτερες κοινωνικές τάξεις και είναι μέλη συμμοριών. Σύμφωνα με αυτές η παρέκκλιση είναι αποτέλεσμα της συμμετοχής του ανήλικου σε κάποια υποπολιτισμική¹⁷⁴ ομάδα¹⁷⁵, σε μία δηλαδή κοινωνική ομάδα διαφοροποιούμενη από το γενικότερο πολιτισμό στον οποίο ανήκει, ως προς τις αξίες, τους κοινωνικούς κανόνες, τη γλώσσα κλπ¹⁷⁶. Ο ανήλικος οδηγείται στην παρέκκλιση μαθαίνοντας τις αξίες της ομάδας, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως παρεκκλίνουσες από την ευρύτερη κοινωνία, και παράλληλα του παρέχεται υποστήριξη κατά την εμφάνιση και συνέχιση αυτής της συμπεριφοράς¹⁷⁷.

Ο A.Cohen αντιλαμβάνεται την παραβατικότητα των νέων των κατώτερων κοινωνικών τάξεων ως αντίδραση στις αξίες και κανόνες της αστικής τάξης, που λόγω της κοινωνικής τους θέσης, αδυνατούν να επιτύχουν. Εντάσσονται λοιπόν, σε μία υποπολιτισμική ομάδα, της οποίας οι αξίες είναι αντίθετες από εκείνες της αστικής τάξης. Μέσα σε αυτές τις ομάδες (υποκοουλτούρες) αναπτύσσεται ένα εναλλακτικό κοινωνικό πλαίσιο με αναστραμμένο αξιακό σύστημα το οποίο όμως βολεύει τους ανήλικους, αφού μέσα σε αυτήν την ομάδα παύουν να νιώθουν ενοχή, ματαίωση και απογοήτευση¹⁷⁸. Αποδεχόμενοι τους κανόνες και αξίες της υποκοουλτούρας, έρχονται σε σύγκρουση με το αστικό αξιακό μοντέλο και επομένως εμφανίζονται ως παρεκκλίνοντες. Παρομοίως, οι R. Cloward και L. Ohlin¹⁷⁹ προκειμένου να εξηγήσουν τη συμμετοχή των ανήλικων της εργατικής τάξης σε συμμορίες, κατέληξαν στη θεωρία των διαφορετικών ευκαιριών συνδυάζοντας τις

---

¹⁷⁴ Για ορισμούς, που έχουν δοθεί για τον όρο υπόκοουλτούρα βλέπε σχετικά: Wolfgang M., Ferracuti., (1995), *Η υποκοουλτούρα της βίας: Προς μία ολοκληρωμένη θεωρία στην Εγκληματολογία*. Μετάφραση Μηλιώνη Φ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ 174-184

¹⁷⁵ Χάιδου Α. (1996) ο.π. σελ 160

¹⁷⁶ Σπινέλλη Κ.Δ. (2005) ο.π. σελ 252

¹⁷⁷ Χάιδου Α. (1996) ο.π. σελ 162

¹⁷⁸ Για περισσότερα βλέπε: Cohen A. (1955) *Delinquent Boys: The Culture of the Gang...*, III.: The Free Press, Glencoe, Σπινέλλη Κ.Δ. (2005) σελ 252 – 254, Χάιδου Α.,(1996) ο.π. σελ 162-168

¹⁷⁹ Cloward R, Ohlin L., (1960), *Delinquency and Opportunity: A theory of delinquent gangs*, Free Press: New York,

θεωρίες του R. Merton, του A. Cohen και του E. Sutherland¹⁸⁰. Συνοπτικά, υποστήριξαν, πως η παραβατικότητα των νέων της εργατικής τάξης είναι αποτέλεσμα της διάστασης που υπάρχει μεταξύ των επιθυμιών και αξιών, που έχουν παρακινηθεί να ενστερνιστούν, και των νόμιμων διαθέσιμων μέσων. Βρισκόμενοι σε αυτήν την κατάσταση οι νέοι γίνονται μέλη μίας συμμορίας, επιλέγοντας με βάση τις διαθέσιμες δομές παράνομων ευκαιριών που βρίσκονται στην περιοχή τους. Κατέληξαν λοιπόν, σε τρία είδη συμμοριών:

- Τις *εγκληματικές*, με στόχο τη βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης.
- Τις *συγκρουσιακές*, όπου δημιουργούνται σε συνοικίες οι οποίες δεν προσφέρονται νόμιμες, αλλά ούτε και παράνομες ευκαιρίες, και στοχεύουν στην έκφραση της αγανάκτησης τους.
- Τις συμμορίες *απόσυρσης*, στις οποίες καταφεύγουν οι νέοι που ενώ έχουν αποτύχει να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες τους δεν επιλέγουν τη σύγκρουση, αλλά την παθητική προσαρμογή σε καταστάσεις όπως αλκοολισμός, χρήση ναρκωτικών¹⁸¹.

Τέλος, ο W. Miller υποστήριξε, πως η συγκρότηση των υποπολιτισμικών ομάδων από ανηλίκους της εργατικής τάξης, δεν συνιστά αντίδραση στις αξίες της μεσαίας τάξης, αλλά ένα αυτοδύναμο σύστημα με τις δικές του αξίες και αντιλήψεις ή όπως το διατύπωσε ο ίδιος, με τα δικά του *εστιακά ενδιαφέροντα*. Οι αξίες αυτές είναι αντίθετες εκείνων της μεσαίας τάξης και επομένως, αντί να ενισχύεται η κομοφομιστική συμπεριφορά ενισχύεται η παρεκκλίνουσα. Συγκεκριμένα, ο Miller κατηγοριοποίησε τα έξι σημαντικότερα εστιακά ενδιαφέροντα ως εξής¹⁸²:

- *Εμπλοκή* με τις επίσημες αρχές και τους φορείς της μεσαίας τάξης.
- *Επίδειξη σκληρότητας* και ανδρισμού
- *Εξυπνάδα- πονηριά* και επίδοση σε τεχνάσματα
- *Αναζήτηση της έκστασης*, ισχυρών συγκινήσεων και κινδύνων
- *Πίστη στη μοίρα*, την οποία δεν μπορούν να ελέγξουν
- *Επιδίωξη της αυτονομίας* τους και αντίδραση απέναντι σε προσπάθειες κυριαρχίας τους από άλλα άτομα.

---

¹⁸⁰ Θεωρία διαφορικού συγχρωτισμού, βλέπε σχετικά στη συνέχεια του κεφαλαίου

¹⁸¹ Siegel, L.J., (1992) Criminology- Theories, Patterns, and Typologies, Wadsworth Publishing Co Inc 4th ed., Belmont σελ 208-209

¹⁸² Κουράκης Ν., (2004), ο.π. σελ 103, και στο Χάιδου Α., (1996) ο.π., σελ 176-184

Οι υποπολιτισμικές θεωρίες, παρόλο που η μία συμπληρώνει τα κενά της άλλης, έχουν αρκετούς περιορισμούς, οι οποίοι προέρχονται από την ταξική τους εμμονή. Όλες εστιάζουν στην παραβατικότητα της εργατικής τάξης, αδιαφορώντας για την αντίστοιχη συμπεριφορά που εμφανίζουν τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της παραβατικότητας και της ένταξης των νέων σε υποπολιτισμικές ομάδες ως αποτέλεσμα της κοινωνικής στρωμάτωσης και διαφοροποίησης¹⁸³, παραβλέποντας, πως παρόμοια φαινόμενα εμφανίζονται και σε κοινωνίες, όπου έχουν αμβλυνθεί οι κοινωνικές διαφορές¹⁸⁴.

1.4.3.4 Θεωρία του Διαφορικού Συγχρωτισμού

Ο E.Sutherland¹⁸⁵ διατύπωσε για πρώτη φορά τη δεκαετία του 30 τη θεωρία του *Διαφορικού Συγχρωτισμού* ή αλλιώς τη θεωρία της *Μάθησης*. Σύμφωνα με αυτήν, η παραβατική συμπεριφορά «μαθαίνεται» με τις ίδιες διαδικασίες που μαθαίνεται οποιαδήποτε άλλη συμπεριφορά. Πρόκειται για το αποτέλεσμα της υιοθέτησης παρεκκλινόντων κανόνων, μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλα άτομα στα πλαίσια στενών προσωπικών σχέσεων¹⁸⁶. Η μάθηση της συμπεριφοράς δεν περιλαμβάνει μόνο τεχνικές, αλλά και συγκεκριμένο προσανατολισμό, όπως κίνητρα, ορμές και τάσεις. Ο Sutherland δεν υποστηρίζει, πως είναι απαραίτητη η συναναστροφή με εγκληματίες, αλλά ότι είναι εξίσου σημαντική η επιρροή από άτομα τα οποία είτε ενθαρρύνουν αυτή τη συμπεριφορά είτε δεν την αποδοκιμάζουν¹⁸⁷. Επομένως, το εάν κάποιος ανήλικος εξελιχθεί σε παρεκκλινών εξαρτάται από τις επιρροές που δέχεται από το κοινωνικό του περιβάλλον. Κατά πόσο δηλαδή, τείνουν περισσότερο προς κομφορμιστικές συμπεριφορές ή προς συμπεριφορές που βρίσκονται σε αντίθεση με τους κοινωνικά αποδεκτούς κανόνες.

Η θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού άσκησε σημαντική επιρροή στην εγκληματολογική σκέψη, κυρίως, στο πεδίο εξήγησης της υιοθέτησης παραβατικής συμπεριφοράς τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ομάδων. Παρόλα αυτά,

---

¹⁸³ Οι θεωρίες αυτές διαμορφώθηκαν κυρίως τη δεκαετία του 50 και αφορούσαν τη βορειοαμερικανική κοινωνία, με έντονη μετανάστευση όπου οι κοινωνικές διαστρωματώσεις ήταν έντονες. Βλέπε σχετικά Κουράκης Ν., (2004), ο.π. σελ 105

¹⁸⁴ Χάιδου Α., (1996), ο.π. σελ 185

¹⁸⁵ Βλέπε σχετικά, Sutherland E. (1939) *Principles of Criminology*. J.B. Lippincott, Philadelphia

¹⁸⁶ Χάιδου Α.,(2013), ο.π. σελ 18

¹⁸⁷ Hollin C., λήμμα «differential association», σε: McLaughlin E. and Muncie J., (2001), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications Ltd, London σελ 92

δεν έλειψαν οι κριτικές. Η σημαντικότερη αδυναμία που του καταλογίστηκε ήταν πως προσεγγίζει το άτομο ως έρμαιο του περιβάλλοντος στο οποίο μεγαλώνει και ζει¹⁸⁸. Αποτελεί με άλλα λόγια έναν παθητικό δέκτη επιρροών αποκλείοντας οποιαδήποτε παρεμβολή της ελεύθερης βούλησης του ατόμου. Παράλληλα, παραβλέπει τους βιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανηλίκου¹⁸⁹.

1.4.3.5 Θεωρία της ετικέτας

Η θεωρία της ετικέτας ανήκει στο πλαίσιο των θεωριών της Κοινωνικής Αντίδρασης, καθώς εστιάζει, πρωτίστως, στην απάντηση της κοινωνίας στον παρεκκλίνοντα και όχι στο άτομο που παρεκκλίνει από τους κανόνες¹⁹⁰. Το αρχικό ενδιαφέρον των θεωρητικών της ετικέτας ήταν η αναζήτηση του πώς και γιατί συγκεκριμένες συμπεριφορές χαρακτηρίζονται ως παρεκκλίνουσες ενώ άλλες όχι, αλλά και πως και γιατί συγκεκριμένοι άνθρωποι χαρακτηρίζονται ως παρεκκλίνοντες.

Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με τη θεωρία, η δημιουργία της παρέκκλισης είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής αντίδρασης και των επιδράσεων που αυτή έχει στο άτομο. Όταν γνωστοποιηθεί, πως ένας ανήλικος έχει εμπλακεί σε μία παρεκκλίνουσα πράξη, απευθείας διαχωρίζεται από την συμβατική κοινωνία και στιγματίζεται ως παρεκκλίνων (αλήτης, κλέφτης, ναρκομανής, κλπ.). Αυτός ο κοινωνικός διαχωρισμός οδηγεί στην περιθωριοποίηση¹⁹¹ των ατόμων αυτών οι οποίοι, πλέον, συγχρωτίζονται μόνο με ομοίους τους. Όσο το άτομο δέχεται αντιδράσεις απόρριψης και στιγματισμού τόσο οδηγείται σε όλο και περισσότερες και σοβαρότερες παραβατικές πράξεις, ως μέσω άμυνας ή επίθεσης¹⁹². Παράλληλα, με αυτήν τη διαδικασία μεταλλάσσεται η αυτό-εικόνα την οποία έχει το άτομο και σταδιακά προσαρμόζεται στο στίγμα που του έχει δοθεί και το ακολουθεί.

Οι ρίζες της θεωρίας προέρχονται από την περίοδο του Μεσοπολέμου όπου ο G.H. Mead¹⁹³ είχε υποστηρίξει πως ο παρεκκλίνων δεν θεωρείται ένα άτομο με

---

¹⁸⁸ Matza D. (1969) *Becoming Deviant*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall σελ 107

¹⁸⁹ Χάϊδου (1996) ο.π. σελ 195

¹⁹⁰ Κουράκης (2004) ο.π. σελ 112

¹⁹¹ Όρος, που καθιερώθηκε από τον H. Becker στο βιβλίο του: Becker H., (1963), *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press, New York.

¹⁹² Κουράκης (2004) ο.π. σελ 112

¹⁹³ Adler F., Mueller G., Laufer W S., (1995), *Criminology : the shorter version*. McGraw Hill, New York, New York, σελ 182, βλέπε σχετικά Mead G.H. (1934), *Mind, Self and Society*, The University of Chicago Press, Chicago

δομημένη προσωπικότητα του οποίου η συμπεριφορά είναι το αποτέλεσμα συγκεκριμένων παραγόντων που επιδρούν πάνω του. Αντίθετα, η συμπεριφορά του διαμορφώνεται μέσα από μία συνεχή διαδικασία δράσης και αντίδρασης. Είναι αποτέλεσμα της εικόνας που έχει δημιουργήσει για τον εαυτό του, η οποία διαμορφώνεται μέσα από τη διάδραση με τους άλλους ανθρώπους. Αργότερα, ο F.Tannenbaum ισχυρίστηκε, πως η διαδικασία της τοποθέτησης ετικέτας, είναι υπεύθυνη, για την εξέλιξη ενός ατόμου από «άτακτο» παιδί σε παραβατικό ανήλικο¹⁹⁴. Ο ίδιος επισήμανε, πως παράλληλα με την τοποθέτηση ετικέτας σε έναν ανήλικο, του προσδίδονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, αναγνώριση, απομόνωση και συγκεκριμένη συνείδηση για τον εαυτό του¹⁹⁵. Αυτά τα στοιχεία το άτομο σταδιακά τα ενστερνίζεται και τελικά γίνεται αυτό ακριβώς που περιγράφεται, πως είναι. Στη συνέχεια ο E. Lemert¹⁹⁶ έκανε τη διάκριση ανάμεσα σε πρωτογενή και δευτερογενή αποκλίνουσα συμπεριφορά. Ως πρωτογενή απόκλιση χαρακτήρισε τις αρχικές περιστασιακές παραβιάσεις κάποιων κοινωνικών κανόνων, οι οποίες φέρνουν την πρώτη κοινωνική αντίδραση. Η δευτερογενής απόκλιση αφορά τις πολλαπλάσιες παραβατικές πράξεις, στις οποίες εξωθείται μέσω των συνεχών αντιδράσεων απόρριψης, περιθωριοποίησης και στιγματισμού από την κοινωνία. Το άτομο, πλέον, έχει εσωτερικεύσει το στίγμα και ακολουθεί το νέο του ρόλο. Τη δεκαετία του 60 η προσέγγιση αυτή είχε μεγάλη αποδοχή. Ο H.Becker ολοκλήρωσε τη θεωρία του στιγματισμού υποστηρίζοντας, πως μία συγκεκριμένη πράξη είναι παρεκκλίνουσα, επειδή έχει χαρακτηριστεί ως τέτοια και όχι επειδή, έχει κατ' ανάγκη παραβεί κάποιον κανόνα. Η ίδια συμπεριφορά μπορεί να αποτελεί παραβίαση ενός κανόνα, όταν διαπράττεται, από ένα άτομο και όχι όταν διαπράττεται από ένα άλλο. Επίσης, υπάρχουν κανόνες που παραβιάζονται, αλλά τα άτομα δεν τιμωρούνται. Υπάρχει λοιπόν, σαφής διάκριση ανάμεσα στην παράβαση ενός κανόνα και στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Η παρέκκλιση προσδιορίζεται από την αλληλεπίδραση ανάμεσα σε αυτόν που διαπράττει και σε αυτούς που αντιδρούν¹⁹⁷.

Στην περίπτωση των ανηλίκων, έχοντας κανείς υπόψη την ευκολία και τη συχνότητα που καταγγέλλονται, ακόμα και όταν δεν έχουν παραβεί κάποιον νόμο, και παράλληλα, τις επιπτώσεις του στιγματισμού, αντιλαμβάνεται κανείς πως μπορεί ένας

---

¹⁹⁴ Tannenbaum F. (1938) *Crime and the Community*, Ginn, Boston σελ 27

¹⁹⁵ Χάιδου Α., (1996) ο.π. σελ 240

¹⁹⁶ Lemert E. (1951) *Social Pathology: A systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*, McGraw-Hill, New York. σελ 75-76

¹⁹⁷ Χάιδου Α., (1996) ο.π. σελ 242

ανήλικος να οδηγηθεί στην περιθωριοποίηση και στη συνέχεια στην υιοθέτηση του ρόλου του παρεκκλίνοντα¹⁹⁸. Αυτή η πορεία αφορά περισσότερο ανήλικους που ανήκουν σε αδύναμες κοινωνικές ομάδες όπως είναι οι αλλοδαποί, τα παιδιά φτωχών οικογενειών ή παιδιά ιδρυμάτων. Αυτό συμβαίνει καθώς οι ισχυρές κοινωνικές τάξεις είναι εκείνες που καθορίζουν ποιες συμπεριφορές θα χαρακτηριστούν παρεκκλίνουσες και ποιες όχι. Στόχος τους είναι η εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων, αδιαφορώντας, αδικώντας και αποδοκιμάζοντας τους ανήλικους, αφού τους θεωρούν απειλή και επικίνδυνους.

Φυσικά και σε αυτήν τη θεωρία ασκήθηκε κριτική, κυρίως από τους υποστηρικτές της παραδοσιακής Εγκληματολογίας. Η βασική αδυναμία που εντοπίζουν είναι η αποτυχία να εξηγήσει τους παράγοντες οι οποίοι οδηγούν στην πρωτογενή παρέκκλιση. Στην ανάδειξη δηλαδή των αιτιών της εγκληματογένεσης. Βέβαια, το θεωρητικό αυτό σχήμα δεν έχει στόχο την αιτιολόγηση της παραβατικής συμπεριφοράς μέσω της ανάλυσης της προσωπικότητας του θύτη¹⁹⁹, αλλά την προώθηση μίας διαφορετικής προβληματικής που εστιάζει στην επιρροή που έχει η αλληλεπίδραση με άλλους, στην υιοθέτηση ενός ρόλου, που ουσιαστικά, του έχει έμμεσα επιβληθεί.

1.5 Ιδρύματα παιδικής προστασίας και αντικοινωνική συμπεριφορά ανηλίκων

Όλες οι αιτιολογικές προσεγγίσεις, που προηγήθηκαν, κατέληξαν σε κάποια κριτήρια ατομικά ή κοινωνικά τα οποία λειτουργούν περισσότερο ή λιγότερο ως εγκληματογενείς παράγοντες. Συχνό είναι το φαινόμενο, όπου ένα άτομο ή ένας πληθυσμός κρίνεται, πως βρίσκεται σε κίνδυνο παράβασης, επειδή συγκεντρώνει κάποια από αυτά τα κριτήρια. Ιδιαίτερα οι ατομοκεντρικές θεωρήσεις, προέβαιναν σε θεωρητικούς συσχετισμούς των εγκληματογόνων κριτηρίων, που έχουν οι ίδιοι θέσει, με τα χαρακτηριστικά του εκάστοτε πληθυσμού. Με αυτόν τον τρόπο χαρακτηρίζονταν διάφορες κοινωνικές ομάδες ως υψηλού κινδύνου εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Μία από αυτές τις ομάδες είναι και ο ανήλικος πληθυσμός ο οποίος έχει μεγαλώσει σε ιδρυματικό περιβάλλον. Στη συνέχεια του κειμένου θα επιχειρηθεί να παρουσιαστεί ο συσχετισμός αυτός για τον συγκεκριμένο

---

¹⁹⁸ Χάιδου Α., (2013) ο.π. σελ 30

¹⁹⁹ Χάιδου Α., (1996) ο.π. σελ 247

πληθυσμό, τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε εμπειρικό επίπεδο (πορίσματα εμπειρικών ερευνών και αξιολογήσεων της λειτουργίας των ιδρυμάτων).

1.5.1 Θεωρητικό επίπεδο

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις προερχόμενες τόσο από τη θετικιστική σκέψη όσο και από την θεωρία της κοινωνικής αντίδρασης, είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν ώστε να συσχετιστεί η εμφάνιση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς με τα ιδρύματα παιδικής προστασίας. Κυρίως μέσα από τις θεωρήσεις με Κοινωνιολογική βάση και λιγότερο με Ψυχολογική έχει επιχειρηθεί η ταύτιση μεταξύ εγκληματογόνων παραγόντων και ιδρυματικής φροντίδας. Η ντετερμινιστική αυτή λογική υποστηρίζεται κυρίως από τις θεωρίες με ατομοκεντρική προσέγγιση, αλλά δεν απουσιάζει και η θεωρία της κοινωνικής αντίδρασης μιας και αυτή έχει έντονα θετικιστικά στοιχεία.

Ατομοκεντρική προσέγγιση

Στην πρώτη περίπτωση, η διερεύνηση γίνεται μέσα από την ταύτιση των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών που συγκεντρώνει ένας ανήλικος, ο οποίος μεγαλώνει σε ίδρυμα, με τα κριτήρια εκείνα που διάφορες ατομοκεντρικές θεωρίες καταγράφουν ως παράγοντες κινδύνου (risk factors) για μελλοντική εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς²⁰⁰.

Χρησιμοποιώντας τις «πολιτισμικές θεωρίες» και τη «θεωρία της ανομίας» θα μπορούσαν να εντοπιστούν αιτιολογικοί παράγοντες, που να δικαιολογούν την εμφάνιση αντικοινωνική συμπεριφορά στους συγκεκριμένους ανηλίκους. Το χάσμα, που εντοπίζουν οι θεωρίες αυτές μεταξύ των στόχων και των διαθέσιμων νόμιμων μέσων στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, θα μπορούσε να διαπιστωθεί και στον πληθυσμό των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας. Οι ευκαιρίες πρόσβασης στα νόμιμα μέσα είναι αρκετά περιορισμένα για τους νέους των ιδρυμάτων. Αρκετοί είναι οι παράγοντες που συντελούν προς αυτό. Πρώτα από όλα, η αδυναμία του ίδιου του ιδρύματος να προσφέρει αυτές τις ευκαιρίες στους ανηλίκους είτε λόγω των

---

²⁰⁰ Περισσότερα για παράγοντες κινδύνου και επικινδυνότητα βλέπε κεφάλαιο 1.2

περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων του, είτε λόγω του αυστηρού και συντηρητικού προγράμματος λειτουργίας του, όπου καλύπτονται μόνο οι βασικές ανάγκες και δεν υπάρχουν περιθώρια για περισσότερες ψυχο-κοινωνικές παροχές. Παράλληλα, το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο αντιμετωπίζει τον συγκεκριμένο πληθυσμό με ιδιαίτερη επιφυλακτικότητα και καχυποψία δημιουργώντας έτσι ένα ακόμη εμπόδιο στην πρόσβαση σε νόμιμα μέσα. Αυτή η πιεστική κατάσταση θα μπορούσε να τους οδηγήσει σε παρεκκλίνουσες συμπεριφορές είτε μέσω της χρήσης μη νόμιμων μέσων για την επίτευξη των αποδεχόμενων στόχων, είτε μέσω της πλήρους απόσυρσης τους σε συμπεριφορές όπως ο αλκοολισμός και η χρήση ναρκωτικών ουσιών.

Τον συσχετισμό μεταξύ αντικοινωνικής συμπεριφοράς και ιδρυματικούς ανηλίκους θα μπορούσε να αναδείξει και η θεωρία του «διαφορικού συγχρωτισμού». Ο μεγάλος αριθμός των παιδιών που μεγαλώνουν και φροντίζονται σε ένα ίδρυμα οδηγεί σε έντονη αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Οι συμπεριφορές οι οποίες μαθαίνονται από το ένα παιδί στο άλλο δεν είναι πάντα σύμφωνες με τα κοινωνικά πρότυπα. Στα κλειστού τύπου κυρίως ιδρύματα, οι συναναστροφές είναι αναγκαστικά ιδιαίτερα στενές και επομένως ευνοείται η μετάδοση και υιοθέτηση συμπεριφορών. Αρκετά από αυτά τα παιδιά έχουν προέλθει από ένα προβληματικό και πολλές φορές εγκληματογόνο περιβάλλον. Οι συμπεριφορές, που μέχρι την ημέρα της εισαγωγής τους στο ίδρυμα, έχουν μάθει και υιοθετήσει είναι σε πολλές περιπτώσεις αντικοινωνικές. Παράλληλα, στο χώρο του ιδρύματος δεν είναι πάντα δυνατός ο έλεγχος και η οριοθέτηση τους. Επομένως, η αλληλεπίδραση μεταξύ τους είναι δυνατόν να οδηγήσει στη μεταφορά και μάθηση αντικοινωνικών συμπεριφορών.

Ο συχνότερος βέβαια παράγοντας κινδύνου εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς που εντοπίζεται σε ατομοκεντρικό είναι εκείνο της *κακοποίησης και παραμέλησης*²⁰¹ που έχουν υποστεί τα παιδιά αυτά πριν καταλήξουν σε ένα ίδρυμα. Ο όρος «κακοποίηση- παραμέληση παιδιών» περιγράφει μία κατάσταση, όπου ο ενήλικας ή οι ενήλικες που έχουν την ευθύνη της φροντίδας ενός παιδιού προκαλούν ή επιτρέπουν να προκληθούν στο παιδί σωματικές κακώσεις ή συνθήκες στέρησης, με αποτέλεσμα συχνά να επιφέρουν σοβαρές διαταραχές σωματικής, νοητικής,

---

²⁰¹ Η συσχέτιση αυτή αποτελεί αντικείμενο έρευνας της Ψυματολογίας. Πρόκειται για ένα αυτόνομο επιστημονικό πεδίο της Εγκληματολογίας, με ενδιαφέρον στο θύμα και ειδικότερα στο θύμα των εγκλημάτων σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης. Βλέπε σχετικά Αρτινοπούλου Β., Μαγγανάς Α., (1996) *Ψυματολογία και όψεις θυματοποίησης*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

συναισθηματικής ή κοινωνικής μορφής²⁰². Ο ορισμός που έχει δοθεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας είναι ο εξής²⁰³:

Η κακοποίηση ή κακομεταχείριση του παιδιού περιλαμβάνει όλες τις μορφές σωματικής ή συναισθηματικής κακής μεταχείρισης, σεξουαλικής παραβίασης, παραμέλησης ή παραμελημένης θεραπευτικής αντιμετώπισης ή εκμετάλλευσης για εμπορικούς σκοπούς, η οποία καταλήγει σε συγκεκριμένη ή εν δυνάμει βλάβη που αφορά τη ζωή και την ανάπτυξη του παιδιού στο πλαίσιο μίας σχέσης ευθύνης, εμπιστοσύνης και δύναμης. (W.H.O. 1999)

Οι βασικές μορφές κακοποίησης ανηλίκων είναι η *σωματική*, η *σεξουαλική*, η *συναισθηματική* και η *παραμέληση*. Σύμφωνα με το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού ορίζονται ως εξής²⁰⁴:

A. Σωματική κακοποίηση

Περιλαμβάνει κάθε είδους τραυματισμούς ή κακώσεις, διαφορετικής σοβαρότητας και συχνά διαφορετικών ηλικιών, που δεν οφείλονται σε ατυχήματα.

B. Σεξουαλική κακοποίηση

Θεωρείται η συμμετοχή ή η έκθεση παιδιών και εφήβων σε πράξεις με σεξουαλικό περιεχόμενο υποκινούμενες από ενήλικα, συνήθως, που έχει σχέση φροντίδας ή οικειότητας με το παιδί, οι οποίες έχουν ως σκοπό τη σεξουαλική διέγερση ή/και ικανοποίηση του ενήλικα.

Γ. Συναισθηματική κακοποίηση

Περιλαμβάνει πράξεις και συμπεριφορές, οι οποίες εμπεριέχουν απόρριψη, εκφοβισμό, απομόνωση, εκμετάλλευση υποτίμηση, συναισθηματική απροσφορότητα όπως και κοινωνικά αποκλίνουσες πράξεις.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις για την αιτιολογία του φαινομένου είναι αρκετές και προέρχονται από το ευρύτερο φάσμα των ανθρωπιστικών επιστημών. Το κάθε ένα από αυτά τα μοντέλα τονίζει και ένα διαφορετικό αιτιώδη παράγοντα, με επικρατέστερα την ψυχο-παθολογική προσέγγιση και την κοινωνιολογική. Στη μεν πρώτη προσέγγιση η κακοποίηση οφείλεται σε παθολογικά στοιχεία της

---

²⁰² Σχετικά με τους ορισμούς, που έχουν δοθεί, βλέπε: Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε. (1995), *Η κακοποίηση των παιδιών μέσα στην οικογένεια ως πρόβλημα υγείας.*, στο Κυριόπουλος Γ, Γεωργούση Ε., Μαργαριτίδου Β., Συμεωνίδου Χ., (1995), *Υγεία, κοινωνική προστασία και οικογένεια*. Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών της Υγείας, Αθήνα, σελ 167-169

²⁰³ Νικολαΐδης Γ., (2009) *Μορφές και χαρακτηριστικά της βίας κατά των παιδιών: θεωρητικοί μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα*. στο Νικολαΐδης Γ., επ. εκδ. (2009) *Βία στην οικογένεια. Τεκμηριωμένη πρακτική και τεκμήρια για την πρακτική*. Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, σελ. 34

²⁰⁴ Αγάθωνος- Γεωργοπούλου Ε. (1998), ο.π. σελ16-18

προσωπικότητας του θύτη, όπως κάποια ψυχική νόσο. Ενώ σύμφωνα με την Κοινωνιολογική προσέγγιση το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στο κοινωνικό πλαίσιο μέσα, στο οποίο συμβαίνει η κακοποίηση. Είναι αποτέλεσμα δηλαδή συνύπαρξης παραγόντων που συνδέονται με την οικογένεια, την κοινότητα και το πολιτισμικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο κοινωνικοποιείται το παιδί²⁰⁵.

Η θυματοποίηση αυτή του παιδιού έχει άμεσες και έμμεσες συνέπειες, όχι μόνο στη σωματική υγεία του παιδιού, αλλά και στον ψυχισμό και συμπεριφορά του. Παρουσιάζονται σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα και διαταραχές συμπεριφοράς. Σύμφωνα με το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού²⁰⁶ μερικές από τις συνέπειες της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού είναι οι εξής: Επιθετικότητα προς τους συνομηλίκους, διαταραχές συμπεριφοράς στο σχολείο, καταθλιπτικά στοιχεία, αμφιθυμία, φυγές, χρήση αλκοόλ και τοξικών ουσιών, ακόμα και απόπειρες αυτοκτονίας. Επιπλέον, έρευνες έχουν συνδέσει την κακοποίηση του παιδιού με ύπαρξη ισχυρής πιθανότητας εμφάνισης γενικευμένης αντικοινωνικής συμπεριφοράς μακροπρόθεσμα, όπως βίαιη και επιθετική συμπεριφορά (περικλείοντας και την κακομεταχείριση των ίδιων των παιδιών τους) τοξικοεξάρτηση (υπάρχει ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στη χρήση ναρκωτικών/ αλκοόλ και στο έγκλημα) και αυτοκαταστροφικές τάσεις²⁰⁷. Για παράδειγμα έρευνα του Kent J.T. έδειξε, πως τα κακοποιημένα παιδιά εμφάνιζαν συχνότερα προβλήματα συμπεριφοράς συμπεριλαμβανομένου επιθετικότητας²⁰⁸. Επίσης, έρευνα της Widom C., Spatz²⁰⁹ έδειξε πως τα παιδιά αυτά έχουν περισσότερες συλλήψεις για παραβατική συμπεριφορά από τα μη κακοποιημένα, αλλά και περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν εγκληματική καριέρα στο μέλλον. Οι θεωρίες του κύκλου της βίας υποστηρίζουν με λίγα λόγια, πως ο ανήλικος, αφού έχει υποστεί τις συνέπειες της κακοποίησης, μετατοπίζεται από τη θέση του θύματος στη θέση του θύτη.

Ένα άλλο εγχείρημα συσχέτισης, το οποία έχει τις ρίζες του στην επιστήμη της Ψυχολογίας και συγκεκριμένα στη θεωρία της Προσκόλλησης, τονίζει τις επιπτώσεις

---

²⁰⁵ Περισσότερα σχετικά με τις αιτιολογικές προσεγγίσεις της κακοποίησης βλέπε: Van Hasselt V.B., Morrison R.L., Bellack A.S., Hersen M., (1988), *Handbook of family violence*. Plenum Press, New York, σελ 126-137

²⁰⁶ Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., (1998), ο.π. σελ 20 και 56

²⁰⁷ Μαγγανάς Α., (2006), *Η κακοποίηση παιδιών σε ιδρύματα: η καναδική εμπειρία*. στο Γιωτάκος Ο., Πρεκατέ Β., (2006), *Σεξουαλική κακοποίηση. Μυστικό; Όχι πια*. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, σελ. 201

²⁰⁸ Βλέπε σχετικά: Kent J.T., (1976), A follow up study of abused children. *Journal of pediatric psychology*, 1, 25-31

²⁰⁹ Βλέπε σχετικά Pagelow M., (1984), *Family violence*, Praeger Publishers, New York. σελ. 237 και στο Widom S. C., (2006) Child abuse, neglect, and violent criminal behavior, *Criminology*, 27, p. 251-271

της γονεϊκής αποστέρησης στο παιδί που τη βιώνει. Σύμφωνα με αυτήν, η απομάκρυνση του παιδιού από τη μητέρα του και η διάσπαση αυτού του δεσμού, μπορεί να έχει ψυχοκοινωνικές συνέπειες στην εξέλιξη του παιδιού. Τα παιδιά λοιπόν, που εισάγονται σε ένα ίδρυμα, διακόπτουν τη διαδικασία ανάπτυξης της σχέσης στοργής που θα έπρεπε να αναπτύξουν με τη μητέρα τους ή ένα άλλο άτομο φροντίδας. Η ανάγκη που έχει ένα παιδί, για ένα σταθερό δεσμό με ένα σταθερό πρόσωπο δεν είναι δυνατόν να ικανοποιηθεί σε ένα παραδοσιακό ίδρυμα όπου, όπως αποδεικνύεται και στη συνέχεια²¹⁰, τα πρόσωπα αναφοράς ούτε σταθερά είναι, αλλά ούτε και επαρκούν για όλα τα παιδιά. Σύμφωνα με τη θεωρία, η αδυναμία δημιουργίας ασφαλών δεσμών συνεπάγεται προβλήματα ψυχικής διαταραχής και κοινωνικής προσαρμοστικότητας²¹¹.

Κοινωνική αντίδραση

Σε αυτήν την περίπτωση η θεωρητική συσχέτιση μεταξύ ιδρυματικής φροντίδας και αντικοινωνικής συμπεριφοράς, γίνεται με βάση την προσέγγιση της «θεωρίας της ετικέτας». Σε αντίθεση με τις ατομοκεντρικές προσεγγίσεις, ο ιδρυματικός ανήλικος δεν αντιμετωπίζεται ως ένα άτομο που εμφανίζει υψηλό κίνδυνο διάπραξης κάποιας παράβασης, αλλά ως ένα άτομο με μεγάλη πιθανότητα να χαρακτηριστεί ως αντικοινωνικό. Ο συγκεκριμένος ανήλικος πληθυσμός συγκεντρώνει χαρακτηριστικά ικανά, για να του αποδοθεί το στίγμα του μελλοντικά επικίνδυνου παραβάτη. Πρόκειται για παιδιά κατώτερων κοινωνικών τάξεων, με προβληματικό οικογενειακό ιστορικό (ενδο-οικογενειακή βία, εγκατάλειψη, ψυχιατρικό ιστορικό, εγκληματικότητα γονέων κτλ) που μεγαλώνουν σε ένα πλαίσιο φροντίδας διαφορετικό από το κοινωνικά φυσιολογικό. Το στίγμα του επικίνδυνου παραβάτη ενισχύεται από την ετικέτα του «ιδρύματος», το οποίο πηγάζει από την ταύτιση του όρου με ψυχιατρικά καταστήματα και φυλακές. Αυτή η επιβαρυντική κατάσταση είναι πιθανό να οδηγήσει τον ανήλικο στην υιοθέτηση της ετικέτας και εκείνος να ενστερνιστεί τον ρόλο του αντικοινωνικού ανήλικου²¹².

---

²¹⁰ Βλέπε επόμενη παράγραφο 1.5.2

²¹¹ Αναλυτικά η θεωρία της προσκόλλησης αναπτύσσεται στο Α Μέρος κεφάλαιο 1.3.2

²¹² Περαιτέρω σχετικά με τη θεωρία της ετικέτας στην προηγούμενη παράγραφο.

1.5.2 Εμπειρικό επίπεδο

Η δομή και λειτουργία των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας στην Ελλάδα

Στις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου στόχος της κρατικής πρόνοιας ήταν η περίθαλψη των ορφανών. Έτσι η παιδική προστασία²¹³ ασκήθηκε μέσα από τη δημιουργία μεγάλων ιδρυμάτων (ορφανοτροφεία) μακροχρόνιας παραμονής με σκοπό την επιβίωση των παιδιών²¹⁴ (καθαρά, υγιή, καλοταϊσμένα, πειθαρχικά παιδιά). Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου αποδείχθηκε, πως η κάλυψη των φυσικών αναγκών του παιδιού, δεν αρκεί για την ικανοποιητική κοινωνική και νοητική του ανάπτυξη. Τα ιδρύματα παραδοσιακού τύπου θεωρούνται, πλέον, ακατάλληλα να εξυπηρετήσουν τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες του παιδιού και να το βοηθήσουν να εξελιχθεί σε ένα ανεξάρτητο και αυτόνομο πρόσωπο προσαρμοσμένο και ενταγμένο στις κοινωνικές ομάδες²¹⁵. Σήμερα, η κρατική πρόνοια συνεχίζει να στηρίζεται ακόμα στο παραδοσιακό μοντέλο, παρόλο που έχουν πολλάκις αποδειχθεί απηρχαιωμένα και επιζήμια. Η μόνη διαφοροποίηση σε σχέση με την προσέγγιση φροντίδας είναι η προσθήκη θεραπευτικών ατομοκεντρικών παρεμβάσεων που και αυτές όμως δεν είναι συχνά υλοποιήσιμες λόγω έλλειψης ειδικευμένου προσωπικού, κατάλληλων υποδομών και οικονομικών πόρων. Το κενό αυτό στην πρόνοια επιδίωξαν να καλύψουν διάφοροι φορείς ιδιωτικής πρωτοβουλίας (Εκκλησιαστικά, ιδρύματα και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις), χωρίς όμως πολλοί από αυτούς να απομακρύνονται ιδιαίτερα από το κρατικό πρότυπο.

Χαρακτηριστικά ιδρυμάτων

Τα ιδρύματα παιδικής προστασίας είναι διαφόρων τύπων ανάλογα με το είδος της ακολουθούμενης διαδικασίας και το πλαίσιο υποδοχής. Τα πλαίσια αυτά μπορεί

---

²¹³ Ο όρος «παιδική προστασία» χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις υπηρεσίες που παρέχονται σε οικογένειες και παιδιά εξαιτίας της αδυναμίας της βιολογικής οικογένειας να φροντίσει το παιδί. Η ιδρυματική φροντίδα αποτελεί μία εκδοχή της παιδικής προστασίας. Αμπατζίδης Γ. (2002), ο.π., σελ 260

²¹⁴ Σύμφωνα με το Νόμο 4025/2011 οι Μονάδες Κοινωνικής Φροντίδας, στις οποίες ανήκουν τα κέντρα προστασίας του παιδιού, αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και υπόκεινται στην εποπτεία των Υγειονομικών Περιφερειών. Πολλά Νομικά Πρόσωπα καταργούνται ως νομικά πρόσωπα και συγχωνεύονται με άλλα, λειτουργούντα εφεξής ως παραρτήματα μονάδων ή παραμένουν και αλλάζουν επωνυμία ή και κατηγορία. Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

²¹⁵ Πολυχρόνης Π. (1993), *Η μεταλλαγή δύο κλασικών πλαισίων παιδικής προστασίας: Καλαμάκι-Καλλιθέα*. Στο Αγάθωνος-Γεωργοπούλου Ε (1993), *Οικογένεια, παιδική προστασία, κοινωνική πολιτική*. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα. σελ 319

να απευθύνονται σε «φυσιολογικά παιδιά»²¹⁶ (Ορφανοτροφεία, Οικοτροφεία, Παιδουπόλεις, Εκκλησιαστικά ιδρύματα κ.α.), σε παιδιά με ειδικές ανάγκες (τμήματα ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, ΚΕΠΕΠ²¹⁷, κ.α.) και σε παιδιά με ψυχικά προβλήματα (μονάδες επείγουσας παιδοψυχιατρικής νοσηλείας, ψυχιατρικά πλαίσια νοσηλείας και αποκατάστασης του ιδιωτικού τομέα, ξενώνες παιδιών και εφήβων, κ.α.). Οι επιβλέποντες φορείς υπάγονται στον κρατικό τομέα, την Εκκλησία ή την ιδιωτική πρωτοβουλία²¹⁸.

Έρευνα που διεξήχθη το 2003 στην Ελλάδα²¹⁹ δείχνει πως την χρονιά εκείνη βρίσκονταν 2773 παιδιά 0-18 ετών υπό κρατική φροντίδα. Από αυτά, τα 2173 ζούσαν σε ιδρύματα και τα 600 σε ανάδοχες οικογένειες. Ως προς το φύλο, παραμένει σε ο διαχωρισμός σε ιδρύματα αρένων και θηλέων, παρόλο που έχει αναγνωριστεί η ανάγκη συνύπαρξης των δύο φύλων. Όσον αφορά την καταγωγή, το 85% ήταν ελληνικής καταγωγής, ενώ μόνο το 18% αλλοδαπής. Η μέση ηλικία κατά την εισαγωγή ήταν 11 ετών και η διάρκεια παραμονής κυμαινόταν από 0-15 έτη. Σύμφωνα με τα νεότερα στοιχεία που έχουν δοθεί στη δημοσιότητα από την Στατιστική Υπηρεσία²²⁰ το 2011 το σύνολο των ωφελουμένων στα κρατικά Κέντρα Προστασίας του Παιδιού²²¹ ήταν 883 άτομα, εξυπηρετούμενα από 19 κέντρα και 471 απασχολούμενους σε αυτά.

Αναφορικά με τους λόγους παραπομπής και εισαγωγής σε κάποιο ίδρυμα θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν σχηματικά στους κάτωθι: 1) για κοινωνικά προβλήματα, όπως εγκατάλειψη από τους φυσικούς γονείς, γεννήσεις εκτός γάμου, αρρώστιες γονέων, θάνατος, οικογένειες με πολλά παιδιά και οικονομική αδυναμία, μετανάστευση κ.α. 2) για νομικούς λόγους προστασίας των παιδιών από ακατάλληλους γονείς, συνήθως μετά από εισαγγελική παρέμβαση, ή για παιδιά και εφήβους με παραβατική συμπεριφορά, που αποδίδεται σε ψυχικό πρόβλημα κατόπιν εισαγγελικής απόφασης ή δικαστικής απόφασης (θεραπευτικά μέτρα) 3) για ιατρικούς

²¹⁶ Παιδιά που δεν αντιμετωπίζουν σοβαρά σωματικά ή ψυχιατρικά προβλήματα ή προβλήματα σοβαρής παραβατικότητας.

²¹⁷ Κέντρο Αποθεραπείας και Αποκατάστασης Παιδιών με Αναπηρία.

²¹⁸ Γεωργιάδης Δ.(2002) *Τα παιδιά που (ακόμη) τοποθετούνται σε ιδρύματα, οι ανάγκες τους και οι παρεμβάσεις των παιδοψυχιατρικών υπηρεσιών*. στο Αμπατζόγλου Γ., (2002) ο.π., σελ 236-237

²¹⁹ Agathonos-Georgopoulou, Sarafidou & Stavrianaki, (2004) *Mental health of children in institutional social care: Empirical findings from Greece*. International Journal of Child and Family Welfare, Volume 7 (No. 2-3), p. 98-115

²²⁰ Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. Πίνακας: Μονάδες Κοινωνικής Φροντίδας (Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου) Έτους 2007, 2009, 2011.

²²¹ Τα Κέντρα Παιδικής Μέριμνας και οι Παιδουπόλεις μετονομάστηκαν σε Κέντρα Προστασίας του Παιδιού της αντίστοιχης Περιφέρειας που ανήκουν και μειώθηκαν από 19 σε 12 τα δε υπόλοιπα 7 λειτουργούν εφεξής ως παραρτήματα.

λόγους, όπως για σοβαρό σωματικό ή ψυχικό πρόβλημα του παιδιού²²². Συγκεκριμένα, η διακρατική έρευνα του προγράμματος ΔΑΦΝΗ²²³ της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τον συντονισμό του Πανεπιστημίου του Birmingham, Μ. Βρετανίας και τη συμμετοχή της Ελλάδας, έδειξε πως για το μεγαλύτερο ποσοστό (69%) των παιδιών της ΕΕ²²⁴ ως αιτία εισαγωγής αναφέρεται η κακοποίηση και η παραμέληση, ενώ για το 4% η αναπηρία και 23% άλλοι λόγοι όπως η φυλάκιση του/των γονέων²²⁵. Αρκετές φορές υπάρχει ένας συνδυασμός από τους πιο πάνω λόγους.

Η δομή λειτουργίας και οργάνωσης ενός ιδρύματος έχει άμεση σχέση με την φροντίδα και την πορεία εξέλιξης του παιδιού. Αυτό, το οποίο αναμένεται από ένα οργανωμένο πλαίσιο φροντίδας, είναι πως το περιβάλλον διαβίωσης και η μεταχείριση των παιδιών, θα είναι αντίστοιχα της ανάγκης των παιδιών για την αποκατάσταση της βλάβης που έχουν υποστεί. Δεν αρκεί η κάλυψη της βασικής ανάγκης για κατάλυμα και κάποιων στοιχειωδών υλικών παροχών. Αναγνωρίζεται η ανάγκη του παιδιού για ένα θερμό περιβάλλον ικανό να του παράσχει τα εφόδια και τις ευκαιρίες για την ψυχονοητική του εξέλιξη, έτσι ώστε να δομήσει με τον καλύτερο τρόπο τον συναισθηματικό του και γνωστικό του κόσμο, αλλά και την προσωπική του ταυτότητα.

Η πραγματικότητα όμως είναι αρκετά διαφορετική, αφού πολλές είναι οι καταγγελίες για σημαντικές ελλείψεις σε κτηριακές και υλικοτεχνικές υποδομές, αλλά και για κακομεταχείριση των παιδιών από το προσωπικό. Η τοποθέτηση ενός παιδιού σε ένα παραδοσιακού κλειστού τύπου ίδρυμα χαρακτηρίζεται από τα εξής στοιχεία²²⁶:

- αποκοπή από το οικογενειακό περιβάλλον
- ομαδική συμβίωση με άγνωστα πρόσωπα
- απουσία ατομικού χώρου

²²² Γεωργιάδης Δ., (2002) ο.π., σελ 237-238

²²³ Αγάθωνος-Γεωργοπούλου Ε, (2009), ο.π. σελ 289

²²⁴ Αφορά παιδιά ηλικίας 0-3 ετών, που έχουν εισαχθεί και ζουν σε κρατικά ιδρύματα παιδικής προστασίας το έτος 2003-2004 . Δεν περιλαμβάνει στοιχεία για εκκλησιαστικά ιδρύματα, ούτε μη – κυβερνητικές οργανώσεις.

²²⁵ Οι λόγοι εισαγωγής των παιδιών στα ιδρύματα αντικατοπτρίζουν την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση της εκάστοτε κοινωνίας και ιστορικής περιόδου. Γιαυτόν παρατηρείται, πως τα τελευταία χρόνια αυξάνουν οι περιπτώσεις παιδιών, που πρέπει να απομακρυνθούν από τις φυσικές τους οικογένειες, λόγω της αύξησης των ποσοστών ακραίας φτώχειας, όπου λειτουργεί ως ένας επιπρόσθετος παράγοντας αδυναμίας των γονέων να φροντίσουν κατάλληλα τα παιδιά τους. Βλέπε σχετικά: Συνήγορος του Παιδιού (2012) *Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ. Διαπιστώσεις και προτάσεις της ανεξάρτητης αρχής για την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού στην Ελλάδα (Ιούλιος 2003- Δεκέμβριος 2011)*. Και στο <http://www.synigoros.gr/resources/docs/ek8esh-pros-thn-epitroph-dikaiwmatwn-toy-paidioy-toy-ohe.pdf>

²²⁶ Χρυσικός Φ. (2002) *Το μετέωρο βήμα της ιδρυματικής φροντίδας. Εμπειρίες από τη συνεργασία με υπηρεσίες παιδικής προστασίας*. στο Αμπατζόγλου Γ., (2002), ο.π. σελ 261

- ταύτιση της ειδικής κατάστασης που βρίσκεται το παιδί με την κατηγορία του ιδρύματος
- εξάρτηση από το προσωπικό του ιδρύματος
- υπηρεσιακή αντιμετώπιση των ατομικών αναγκών του από το προσωπικό που εναλλάσσεται
- έλλειψη εναλλαγής παραστάσεων και συναισθηματικής επαφής-ρουτίνα και μονοτονία
- απομόνωση από την κοινωνική ζωή
- ιδρυματισμός
- κοινωνικό στίγμα

Επιβεβαίωση αυτών αποτελούν τα πορίσματα αξιολογικών εκθέσεων²²⁷ που διεξάγονται από κρατικές υπηρεσίες πρόνοιας, αλλά και από ανεξάρτητες αρχές. Μία από αυτές είναι ο Συνήγορος του Παιδιού, τμήμα του Συνήγορου του Πολίτη²²⁸. Τον Απρίλιο του 2012 η Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ από τον Συνήγορο του Παιδιού αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στα σημαντικότερα προβλήματα των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας, δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου²²⁹. Διακρίνουμε τα εξής:

- Η νομοθεσία που καλύπτει τα δημόσια ιδρύματα παιδικής προστασίας είναι αρκετά απαρχαιωμένη και ελλιπής.
- Δεν έχουν θεσπιστεί με νόμο τα πρότυπα και οι προδιαγραφές που πρέπει να πληρούνται από τα ιδρύματα παιδικής προστασίας, δημόσια ή ιδιωτικά.
- Έχει προβλεφθεί δια νόμου η διαδικασία πιστοποίησης των ιδρυμάτων ιδιωτικού δικαίου και έχει ξεκινήσει η υλοποίησή της από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, χωρίς όμως να έχουν θεσπιστεί σχετικές προδιαγραφές και διαδικασίες ποιοτικού ελέγχου.
- Τα περισσότερα ιδρύματα παρουσιάζουν σοβαρές ελλείψεις σε ανθρώπινο δυναμικό, ιδίως σε επιστημονικό και εξειδικευμένο προσωπικό.

²²⁷ Με το νόμο 2920/ 2001 θεσπίστηκε η αρμοδιότητα συστηματικής παρακολούθησης και ελέγχου των ιδρυμάτων από το Σώμα Επιθεωρητών Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας. Το Σώμα κάνει επισκέψεις στα ιδρύματα και στη συνέχεια εκδίδει εκθέσεις ελέγχου με συγκεκριμένες προτάσεις προς τη Διοίκηση των ιδρυμάτων. Ωστόσο, απουσιάζει ένα σύστημα κυρώσεων με συνέπεια οι προτάσεις να μην λαμβάνονται πάντα σοβαρά υπόψη από τους αρμόδιους και να υλοποιούνται εν μέρει μόνο. Επιπλέον, οι έλεγχοι, που διεξάγει το Σώμα και επομένως οι συστάσεις, περιορίζονται σε οικονομικό, νομικό και υλικοτεχνικό επίπεδο. Αναφέρονται στις συνθήκες διαβίωσης, στις κτηριακές εγκαταστάσεις και στην αριθμητική επάρκεια του προσωπικού. Δεν ελέγχεται η δομή λειτουργίας και η παιδαγωγική προσέγγιση του προσέγγιση των προγραμμάτων.

²²⁸ Βλέπε σχετικά: <http://www.0-18.gr/>

²²⁹ Συνήγορος του Παιδιού (2012), ο.π. σελ 11-13

- Υπάρχουν ιδρύματα που εποπτεύονται ελλιπώς στα οποία επιβάλλουν ακραίους κανόνες συμπεριφοράς που αποκλίνουν από τα γενικά αποδεκτά πρότυπα της Ελληνικής κοινωνίας (π.χ. απαγόρευση παντελονιών στα κορίτσια, αυστηρές νηστείες, απαγόρευση συμμετοχής σε σχολικές εκδρομές, περιορισμός επικοινωνίας με γονείς, κ.λπ.).
- Δεν υπάρχουν εξειδικευμένες θεραπευτικές δομές φιλοξενίας για παιδιά και εφήβους με ψυχικές διαταραχές, θύματα κακοποίησης, ανήλικους με παραβατική συμπεριφορά ή χρήστες ουσιών.

Πέρα από τις αξιολογητικές εκθέσεις, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι απόψεις των ίδιων των παιδιών που ζουν σε αυτές τις δομές. Πως δηλαδή αντιλαμβάνονται οι ίδιοι οι επωφελούμενοι την καθημερινότητα τους στο ίδρυμα, ποιες είναι οι ανάγκες και οι επιθυμίες τους και τι θα ήθελαν να αλλάξει. Αυτό ακριβώς επιχείρησε να κάνει μία μεγάλη έρευνα²³⁰ που έγινε στην Ελλάδα την περίοδο 1979-1984 και αφορούσε 282 ιδρύματα κλειστής περίθαλψης. Δεδομένου ότι οι συνθήκες λειτουργίας των ιδρυμάτων δεν έχουν επί της ουσίας αλλάξει²³¹, τα αποτελέσματα της έρευνας έχουν ακόμα και σήμερα ενδιαφέρον. Συγκεκριμένα, κλήθηκαν τα παιδιά να εντοπίσουν εκείνες τις πλευρές από την εμπειρία τους που τους αρέσουν περισσότερο, εκείνες που δεν τους αρέσουν, να εντοπίσουν τα κύρια προβλήματα που αντιμετώπιζαν και να προτείνουν αλλαγές. Οι θετικές αξιολογήσεις για τη ζωή στο ίδρυμα ήταν ελάχιστες (17 θετικά σε αντιπαράθεση με τα 673 αρνητικά σχόλια, από 605 παιδιά 72 ιδρυμάτων)²³². Οι κατηγορίες παραπόνων-αιτημάτων που προέκυψαν σχετίζονται με τα εξής:

A) *Τη σωματική και ψυχολογική μεταχείριση των παιδιών από το προσωπικό των ιδρυμάτων*: Παράπονα για σκληρή μεταχείριση, σωματική και ψυχολογική κακοποίηση, έλλειψη σεβασμού της προσωπικότητας του παιδιού, αδικίες, επιβολή αυστηρών κυρώσεων και αιτήματα για πιο ανθρώπινη συμπεριφορά και εμπιστοσύνη στα παιδιά.

B) *Τις συνθήκες διαβίωσης των παιδιών*: Παράπονα για σοβαρές ελλείψεις στην υλικοτεχνική υποδομή και την παροχή φροντίδας σε θέματα φαγητού, χώρων

²³⁰ Πανοπούλου-Μαράτου Ο., Στάγκου Α., Λαμπίδη Α., Δοξιάδης Σ., (1988), *Σχήματα ιδρυματικής περίθαλψης για παιδιά στην Ελλάδα: Λειτουργία των ιδρυμάτων και επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των παιδιών*. Στο *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα*. Έκδοση Ελληνικής Εταιρίας Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού. Αθήνα σελ 59-78

²³¹ Με βάση τα στοιχεία των εκθέσεων του Συνηγόρου του παιδιού που προηγήθηκαν.

²³² Λαμπίδη Α., *Τα παιδιά μιλούν για το Ίδρυμα*, στο Αγάθωνος- Γεωργοπούλου Ε., (1993) *Οικογένεια Παιδική Προστασία Κοινωνική Πολιτική. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού: Αθήνα*, σελ 304-318

θέρμανσης, ρουχισμού, ιατρικής περίθαλψης και αιτήματα για την κάλυψη αυτών των ελλείψεων.

Γ) *Την κατανόηση και συναισθηματική υποστήριξη από το προσωπικό*: Παράπονα για έλλειψη κατανόησης, συμπαράστασης, προτύπων συμπεριφοράς, ηθικών αξιών και αιτήματα για περισσότερη αγάπη, στοργή, ενεργητική υποστήριξη και καθοδήγηση και ειδικευμένο προσωπικό.

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, πως η κριτική αυτή των παιδιών, αποτελεί μία υποκειμενική παρουσίαση της πραγματικότητας, άκρως καθοδηγούμενη από αισθήματα απογοήτευσης και θυμού. Επιτόπια όμως έρευνα^{233 234} που ακολούθησε και έγινε από την ίδια ερευνητική ομάδα σε όλα τα κλειστά ιδρύματα της περιόδου εκείνης, επιβεβαίωσε τα όσα υποστήριζαν τα παιδιά. Περιληπτικά αναφέρονται τα ακόλουθα:

- Πολλά ιδρύματα βρίσκονται σε μικρά κοινοτικά κέντρα, στα οποία δεν υπάρχει σχολείο και επομένως τα παιδιά παραμένουν συνεχώς μέσα στο ίδρυμα.
- Το προσωπικό, τόσο το επιστημονικό, όσο και το βοηθητικό, είναι εντελώς ανεπαρκές.
- Οι ελλείψεις στον εξοπλισμό των ιδρυμάτων είναι αρκετά μεγάλες, κυρίως σε είδη υγιεινής, υπαίθρια παιχνίδια, στη διατήρηση ιδιωτικότητας του προσωπικού χώρου των παιδιών και του προσωπικού.

Τα περισσότερα παιδιά που εισάγονται, σε ένα ίδρυμα έχουν ήδη ζήσει στις οικογένειες τους διάφορα σύνθετα προβλήματα και μία νοσηρή ατμόσφαιρα. Μεταβαίνοντας σε ένα ιδρυματικό πλαίσιο εντάσσονται πάλι σε ένα περιβάλλον που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κακοποιητικό προσομοιάζοντας με την κακοποίηση και παραμέληση που δέχθηκαν από την οικογένεια τους, αφού: α) κακοποιούνται από τις τεχνικές ελέγχου και συμπεριφοράς που ασκεί το πρόγραμμα²³⁵, β) παραμελούνται από το σύστημα το οποίο είναι ανίκανο να φροντίσει ικανοποιητικά τις ανάγκες τους

---

²³³ Πανοπούλου-Μαράτου Ο., Στάγκου Λ., Λαμπίδη Α., Δοξιάδης Σ., (1988), ο.π.σελ 63-72

²³⁴ Παρ'όλο, που πρόκειται για έρευνα, η οποία διεξήχθη πριν 25 περίπου έτη, οι συνθήκες –κυρίως στα κρατικά ιδρύματα- δεν έχουν βελτιωθεί σημαντικά και τα σοβαρά προβλήματα παραμένουν.

²³⁵ Σχετικά με την κακοποίηση ανηλίκων στα ιδρύματα παιδικής προστασίας βλέπε: Μαγγανάς Α. (2006) ο.π. σελ 1991-204

και τέλος γ) υπάρχουν περιπτώσεις, όπου κακοποιούνται και σωματικά από το προσωπικό²³⁶.

Μία σειρά ερευνών σε Ελλάδα (Βορριά & Σαραφίδου, 1991²³⁷, 1992²³⁸, Βορριά και συν., 2004²³⁹) και εξωτερικό (Rutter M. 1981²⁴⁰, Tizard J. & Tizard B., 1972²⁴¹) αναδεικνύουν τις αρνητικές επιπτώσεις της ιδρυματικής εμπειρίας στα παιδιά. Μεταξύ άλλων τόνισαν, πως αναπτύσσουν διαταρακτική και επιθετική συμπεριφορά, κυρίως, στο σχολείο, όπου παρατηρήθηκε, πως μάλωναν με άλλα παιδιά και κατέστρεφαν αντικείμενα. Απέφευγαν τις σχέσεις με παιδιά εκτός ιδρύματος τόσο κατά τις ώρες του σχολείου, όσο και στον ελεύθερο τους χρόνο. Συχνά διέκοπταν την υποχρεωτική σχολική φοίτηση, παρόλο, ότι δεν υστερούσαν νοητικά. Δυσκολεύονται να ανεξαρτητοποιηθούν, ως προς τη διαχείριση των καθημερινών πρακτικών τους (ντύσιμο, τακτοποίηση του δωματίου του, συμμετοχή στις δουλειές του σπιτιού, προετοιμασία φαγητού, περπάτημα μόνοι τους στο δρόμο, κτλ)²⁴². Ως ενήλικες παρουσίαζαν δυσκολίες στις διαπροσωπικές τους σχέσεις και στη φροντίδα των παιδιών τους²⁴³.

Τα ευρήματα των ερευνών στα κλειστά ιδρύματα παιδικής προστασίας δείχνουν πως τα παιδιά αυτά εμφανίζουν περισσότερα κοινωνικά και ψυχικά προβλήματα από τα παιδιά που μεγαλώνουν στις οικογένειες τους. Θα ήταν όμως λάθος να απομονωθεί ως μοναδικός υπεύθυνος παράγοντας η ζωή στο ιδρυματικό περιβάλλον. Οι οικογενειακές και κοινωνικές συνθήκες, στις οποίες ζούσαν πριν την εισαγωγή τους, πιθανώς να αποτελούν και αυτοί παράγοντες προδιάθεσης στην εμφάνιση ψυχοκοινωνικών προβλημάτων. Παρόλα αυτά όμως, η πιθανότητα εμφάνισης της προβληματικής συμπεριφοράς συνδέεται στενά με τις ιδρυματικές δομές και τις πρακτικές που ακολουθούνται. Η πληθώρα των ερευνητικών στοιχείων δείχνει την

---

²³⁶ Αγάθωνος-Γεωργοπούλου Ε, (2009), ο.π. σελ 280

²³⁷ Βορριά Γ., Σαραφίδου Ε., (1991). *Κοινωνική Συμπεριφορά παιδιών προσχολικής ηλικίας που μεγαλώνουν σε ίδρυμα κλειστής περίθαλψης*. Ψυχολογικά Θέματα, 4, 269-283

²³⁸ Βορριά Γ., Σαραφίδου Ε., (1992) *Αναζήτηση επιβαρυντικών παραγόντων στη συχνότητα εμφάνισης προβλημάτων συμπεριφοράς παιδιών προσχολικής ηλικίας που ζούσαν σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης*. Ψυχολογικά Θέματα, 4, 235-246

²³⁹ Vorria, P., Sarafidou, J., & Papaligoura, Z. (2004). *The effects of state care on children's development: New findings, new approaches*. International Journal of Child & Family Welfare, 7(4), 168-183

²⁴⁰ Rutter, M., (1981) *Maternal Deprivation Reassessed*, 2nd edn. Penguin, Harmondsworth

²⁴¹ Tizard J. & Tizard B., (1972) *The institution as an environment for development*, in Richard M.P.M, (1972), *The integration of a child into a social world*. Cambridge University Press, Cambridge

²⁴² Βορριά Γ. (1998), *Οι συνέπειες στην κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών από τη μακρόχρονη παραμονή τους σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης*. Στο Καλλιδικάκη Θ., (1998), *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα σελ 79-87

²⁴³ Αγάθωνος -Γεωργοπούλου Ε, (2009), ο.π. σελ 284

αποτυχία του κλασικού τύπου ιδρυμάτων να λειτουργήσουν ως υποκατάστατα της οικογένειας και τα παιδιά εξακολουθούν να θυματοποιούνται. Από τον ανήλικο αυτόν πληθυσμό τη δυσκολότερη εξέλιξη έχουν τα παιδιά, που λόγω της αντιδραστικής συμπεριφοράς που αναπτύσσουν, αντιμετωπίζονται ως ανεπιθύμητα από το σύστημα. Τα παιδιά αυτά είτε τα αποβάλλει το σύστημα είτε γίνονται υποκείμενα πολλαπλών μορφών παρεμβάσεων από διαφορετικές υπηρεσίες με προβληματική επικοινωνία μεταξύ τους και χωρίς συντονισμό. Η ζωή τους εξελίσσεται μεταξύ διάφορων συστημάτων παιδικής προστασίας, ψυχικής υγείας και δικαιοσύνης.

Κεφάλαιο 2: Πρόληψη εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς και κοινωνικός έλεγχος

Η απάντηση στον φόβο εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς από ανηλίκους δεν μπορεί να είναι άλλος παρά η πρόληψη. Σε θεωρητικό επίπεδο²⁴⁴ έχει ξεπεραστεί η παραδοσιακή αντίληψη της αντιμετώπισης της παρέκκλισης μέσω κατασταλτικών μηχανισμών ελέγχου (αστυνομία, δικαστήρια, φυλακές, ψυχιατρεία), ενώ έχει επικρατήσει η προληπτική μεταχείριση και η αποποινικοποίηση συμπεριφορών²⁴⁵. Υπενθυμίζεται, πως η αντικοινωνική συμπεριφορά που προέρχεται από τον ανήλικο πληθυσμό έχει κάποια βασικά χαρακτηριστικά τα οποία καθορίζουν τον τρόπο και το επίπεδο παρέμβασης. Πρώτα από όλα, βρίσκονται σε ένα ηλικιακό στάδιο, όπου η συμπεριφορά τους και η προσωπικότητα τους βρίσκεται υπό διαμόρφωση. Παράλληλα, η αντικοινωνική συμπεριφορά εμφανίζει έξαρση μεν στην αρχή της εφηβείας, αλλά έχει περιστασιακό χαρακτήρα δε. Τέλος, πρόκειται για μικρό ποσοστό ατόμων, τόσο σε σχέση με το σύνολο των ανηλίκων, όσο και σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού.

2.1 Πρόληψη

---

²⁴⁴ Η πρακτική των επίσημων μορφών κοινωνικού ελέγχου ακολουθεί ακόμα την παραδοσιακή κατασταλτική προσέγγιση.

²⁴⁵ Tailor I., Walton P., Young J., (1973), *The new criminology: for a social theory of deviance*. Routledge, London

Ο όρος πρόληψη είναι εξαιρετικά περιεκτικός και περικλείει ένα ευρύ φάσμα πολιτικών και παρεμβατικών μηχανισμών²⁴⁶. Πρόκειται για μία έννοια με μεγάλη ελαστικότητα στα όρια παρέμβασης σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο. Έχουν γίνει διάφοροι διαχωρισμοί ανάλογα με τον στόχο, τον πληθυσμό που απευθύνεται, τη χρονική περίοδο παρέμβασης και την προέλευση της. Οι συχνότερες από αυτούς τους διαχωρισμούς είναι ανάμεσα σε γενική και ειδική πρόληψη, σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή και τέλος σε κοινωνική, δικαιοϊκή και περιστασιακή. Είναι απαραίτητο λοιπόν σε κάθε αναφορά στην πρόληψη να έχει προηγηθεί διευκρίνιση και οριοθέτηση του πεδίου διερεύνησης. Με βάση αυτά, στην παρούσα μελέτη η έννοια πρόληψη περικλείει τα εξής χαρακτηριστικά:

- Έκταση: Αφορά την εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς από ανηλίκους.
- Αντικείμενο: Περιλαμβάνει τον ανήλικο πληθυσμό που φιλοξενείται στο ίδρυμα παιδικής προστασίας Παιδικό Χωριό SOS.
- Στόχος: Η αντικοινωνική συμπεριφορά στη νομική της μορφή (παραβατική συμπεριφορά) και στην ανεπίσημη (παρεκκλίνουσα συμπεριφορά).
- Φορέας: Οι ενέργειες που προέρχονται από τις δομές Παιδικό Χωριό SOS Βάρης και Στέγη Νέων SOS.
- Μέθοδος: Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα, είναι απαραίτητο προηγουμένως να έχει διευκρινιστεί το εξής: θα πρέπει η πρόληψη να περιορίζεται σε συγκεκριμένα μέτρα, τα οποία φέρνουν άμεσα τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα ή θα περιλαμβάνει δραστηριότητες και πολιτικές οι οποίες θα απευθύνονται στην «ποιότητα της ζωής» και επομένως θα έχουν έμμεσα αποτελέσματα²⁴⁷; Στην παρούσα προσέγγιση αναφερόμαστε στη δεύτερη περίπτωση. Σε μία δηλαδή στρατηγική παιδαγωγικών μεθόδων που στοχεύει στη βελτίωση των ψυχοκοινωνικών συνθηκών ζωής του ανηλίκου στα πλαίσια μίας συγκεκριμένης δομής λειτουργίας του συγκεκριμένου ιδρύματος.

Καταλήγοντας, θα εστιάσουμε στην προληπτική πολιτική, που ασκείται μέσω σχεδίων κοινωνικής πρόληψης από τον συγκεκριμένο φορέα παιδικής προστασίας. Στην ευρεία έννοια της κοινωνικής πρόληψης μπορούν να αναγνωριστούν δύο υποκατηγορίες, εκείνη της κοινωνικο-ψυχολογικής πρόληψης και της περιβαλλοντικής

---

²⁴⁶ Σπινέλλη Κ. (1982), *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων. Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου*. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Κομοτηνή, σελ 57

²⁴⁷ Crawford A., (1998), *Crime prevention & Community safety*. Longman, London & New York. σελ 8

πρόληψης^{248 249}. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει την εσωτερική των κοινωνικών και νομικών κανόνων, εθίμων και συνηθειών που να είναι κοινωνικά αποδεκτές και επιθυμητές²⁵⁰. Δίνεται έμφαση στον εσωτερικό κοινωνικό έλεγχο, στην κοινωνικοποίηση και στους κοινωνικοποιητικούς θεσμούς²⁵¹. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει προγράμματα και προσπάθειες στο κοινωνικό περιβάλλον που είτε προωθούν και ενισχύουν κοινωνικά αποδεκτές μορφές συμπεριφορών είτε περιορίζουν τις ευκαιρίες για παρεκκλίνουσα δραστηριότητα.

Είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί πως η κοινωνική πρόληψη στη διεθνή βιβλιογραφία αναφέρεται σε αντεγκληματικές πολιτικές και παρεμβάσεις που προέρχονται είτε από επίσημους κρατικούς φορείς είτε από ανεπίσημους κοινωνικούς φορείς και στοχεύουν στον ευρύτερο κοινωνικό πληθυσμό²⁵². Στην παρούσα όμως μελέτη ο φορέας (Παιδικό Χωριό SOS) είναι συγκεκριμένος και ο πληθυσμός (ανήλικοι που φροντίζονται στο Παιδικό Χωριό SOS) που στοχεύει, επίσης πολύ περιορισμένος. Συνεπώς, οι έννοιες και οι κατηγοριοποιήσεις χρησιμοποιούνται ως βάση αναφοράς και προσαρμόζονται στις ανάγκες της μελέτης.

2.1.1 Κοινωνικο-ψυχολογική πρόληψη

Η σημαντικότερη μορφή άσκησης κοινωνικο-ψυχολογικής πρόληψης είναι η *κοινωνικοποίηση*. Ένα επιτυχώς κοινωνικοποιημένο άτομο έχει αναπτύξει τα κοινωνικά επιθυμητά πρότυπα συμπεριφοράς και τις αναστολές εκείνες που θα το εμποδίσουν να εμφανίσει αντικοινωνική συμπεριφορά. Με άλλα λόγια αναπτύσσεται ο *εσωτερικός έλεγχος* του ατόμου²⁵³. Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης περικλείει την εκμάθηση των αξιών, των κοινωνικών και νομικών κανόνων της κοινωνίας στην οποία ζει το άτομο. Έτσι το άτομο μαθαίνει τι πρέπει να πράττει και τι απαγορεύεται. Εκμάθηση όμως μπορεί να περιλαμβάνει και αντικοινωνικά στοιχεία, ανάλογα με το

²⁴⁸ Σπινέλλη Κ.Δ. (1982) ο.π. σελ 80

²⁴⁹ Θεωρητικά υπάρχει και τρίτη κατηγορία κοινωνικής πρόληψης, η *τεχνική ή μηχανική πρόληψη*, που όμως δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στην παρούσα ανάλυση, καθώς αφορά τεχνικές δημιουργίας φυσικών εμποδίων, που λαμβάνονται από επίσημους φορείς όπως η αστυνομία και η δημοτική αρχή. Περισσότερα σχετικά με την τεχνική πρόληψη στο Σπινέλλη (1982) ο.π. σελ 105-116

²⁵⁰ Για το τι σημαίνει κοινωνικά αποδεκτός κανόνας και ποιος τον δημιουργεί, υπενθυμίζεται η θεωρία της Κοινωνικής Αντίδρασης. Βλέπε σχετικά στο κεφάλαιο 1.4.3.5 .

²⁵¹ Σπινέλλη Κ.Δ. (1982) ο.π. σελ 82

²⁵² Περισσότερα σχετικά με την Κοινωνική Πρόληψη βλέπε: Κουράκης Ν. (2004). ο.π. 359-364

²⁵³ Βλέπε σχετικά κεφάλαιο 2.2.1

είδος των αξιών του φορέα που το κοινωνικοποιεί²⁵⁴. Επομένως, ως επιτυχή κοινωνικοποίηση και επιτυχή μορφή κοινωνικο-ψυχολογικής πρόληψης, νοείται η διαδικασία της εκμάθησης των νομικά και ευρύτερα κοινωνικά αποδεκτών αξιών, κανόνων και ρόλων και τελικά της εσωτερικεύσής τους²⁵⁵.

Μία άλλη μορφή κοινωνικο-ψυχολογικής πρόληψης μπορεί να θεωρηθεί και η *συμβουλευτική*²⁵⁶ σε άτομα τα οποία συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά που συμβάλουν στην αύξηση των πιθανοτήτων να εμφανίσουν αντικοινωνική συμπεριφορά. Με τον όρο συμβουλευτική δεν αναφερόμαστε στην αυστηρή υπόδειξη συμβουλών με άκαμπτο και υποχρεωτικό χαρακτήρα. Αντίθετα, έχει υποστηρικτική και καθοδηγητική μορφή, με σκοπό την κατανόηση του προβλήματος και τη σωστή λήψη σχετικών αποφάσεων²⁵⁷. Δεν αποσκοπεί στην άμεση παροχή έτοιμων συστάσεων και προτάσεων, αλλά επιδιώκει τη δραστηριοποίηση του ίδιου του ατόμου και την ενεργοποίηση των δυνατοτήτων που διαθέτει για να ξεπεράσει τα προβλήματα και τις δυσκολίες που συναντά. Τρία είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της διαδικασίας της συμβουλευτικής. Πρώτον, ανάμεσα στον Σύμβουλο και στο άτομο, που ζητά τη βοήθειά του, αναπτύσσεται υποστηρικτική σχέση, η οποία για να δημιουργηθεί προϋποθέτει ειδικές συνθήκες και δεξιότητες εκ μέρους του πρώτου. Δεύτερον, το σύνολο των μεθόδων στηρίζονται σε διάφορες ψυχολογικές θεωρίες και τεχνικές, οι οποίες αποσκοπούν στην παροχή ψυχολογικής στήριξης σε άτομα, τα οποία συναντούν προβλήματα ή δυσκολίες στην καθημερινή τους ζωή. Τρίτον, τα άτομα τα οποία στηρίζονται συμβουλευτικά, δεν υποφέρουν από σοβαρές διαταραχές της συμπεριφοράς²⁵⁸. Η συμβουλευτική δεν αποτελεί μία αυτόνομη διαδικασία ικανή από μόνη της να αποτρέψει μία μελλοντική αντικοινωνική συμπεριφορά, αλλά λειτουργεί

---

²⁵⁴ Βλέπε σχετικά Υποπολιτισμικές θεωρίες κεφάλαιο 1.4.3.3 και θεωρία Διαφορικού Συγχρωτισμού κεφάλαιο 1.4.3.4

²⁵⁵ Για περισσότερα σχετικά με τον μηχανισμό εσωτερικεύσης βλέπε: Olsen M.E., (1968) *The process of social organization*. Holt, Rinehart, Winston, New York, σελ 124

²⁵⁶ Σύμφωνα με τον Δημητρόπουλο Ε. η Συμβουλευτική αποτελεί την διαδικασία εκείνη, κατά την οποία είτε κατά τρόπο ατομικό είτε κατά τρόπο ομαδικό, ένας ειδικός, που υπό ορισμένες προϋποθέσεις λέγεται Σύμβουλος, συνεξετάζει με ένα άτομο (ή κάποια άτομα) θέματα ή προβλήματα που απασχολούν το άτομο (ή τα άτομα) και διευκολύνει τη λύση τους. στο Atkinson R.L., Atkinson R.C, Smith E, Bem D, Hoeksema S.N. (2003) *Εισαγωγή στην Ψυχολογία του Hilgard*. 2^η έκδοση, μετάφραση Σόλμαν Μ., εκδόσεις Παπαζήση, σελ 130

²⁵⁷ Σχετικά με Συμβουλευτική βλέπε: Μπούζος Α., (2004) *Προσωποκεντρική Συμβουλευτική, θεωρία, έρευνα και εφαρμογές*. Τυπωθήτω, Αθήνα. Βλ., επίσης Geldard K. και Geldard D. (2011), *Η συμβουλευτική ψυχολογία στα παιδιά*., μετάφραση Μεταξάς Σ., εκδόσεις Πεδίο

²⁵⁸ Κασσωτάκης Μ., (2002) *Συμβουλευτική και επαγγελματικός προσανατολισμός: Εννοιολογικές διασαφήσεις, σκοποί και στόχοι*. Στο Κασσωτάκης Μ., (2002) *Συμβουλευτική και επαγγελματικός προσανατολισμός*. Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, σελ 46

υποστηρικτικά στα πλαίσια μία ολοκληρωμένη παιδαγωγικής και προνοιακής πλαισίωσης του ανηλίκου²⁵⁹.

Ενισχυτικά στη συμβουλευτική λειτουργεί η μέθοδος της *εργασίας σε ομάδες*²⁶⁰. Στην πράξη αυτή η μέθοδος μπορεί να έχει δύο μορφές. Στην πρώτη περίπτωση η πρόληψη επιχειρείται με την ένταξη του ατόμου σε μία ομάδα (δημιουργικής απασχόλησης, αθλητικά, κτλ.) στην οποία θα του εκπληρωθούν ορισμένες κοινωνικο-ψυχολογικές ανάγκες, όπως η ασφάλεια, η αναγνώριση, η ανάγκη του ανήκειν, κτλ. Στη δεύτερη περίπτωση η πρόληψη επιχειρείται με την ανακατεύθυνση των δραστηριοτήτων της ήδη συγκροτημένης ομάδας, στην οποία ανήκουν τα άτομα, σε νόμιμους και κοινωνικά αποδεκτούς στόχους. Η μέθοδος αυτή αναφέρεται, κατά βάση, σε νέους που έχουν αρχίσει να εμφανίζουν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, αλλά όχι σοβαρά παραβατική.

2.1.2 Περιβαλλοντική πρόληψη

Η περιβαλλοντική πρόληψη ταυτίζεται περισσότερο με την κοινωνιολογική κατεύθυνση, όπου το βάρος πέφτει στη διαχείριση του κοινωνικού περιβάλλοντος και όχι του ατόμου. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στο περιβάλλον του ανηλίκου και ιδιαίτερα στις πρωτογενείς κοινωνικές ομάδες, όπως η οικογένεια, το περιβάλλον της κατοικίας και το σχολείο. Στόχος των προγραμμάτων περιβαλλοντικής πρόληψης είναι αφενός η ενίσχυση των ευκαιριών για κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά και αφετέρου ο περιορισμός των ευκαιριών για εγκληματική δράση²⁶¹.

Προς αυτήν την κατεύθυνση βρίσκονται οι προσπάθειες διαμόρφωσης ενός κοινωνικού περιβάλλοντος φροντίδας και κοινωνικοποίησης του ανηλίκου το οποίο να ενισχύει και να προωθεί τις κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές. Η εκμάθηση της θετικής συμπεριφοράς έναντι της αρνητικής, επιτυγχάνεται μέσω της συναναστροφής και επικοινωνίας με άτομα που σέβονται τους κοινωνικούς και νομικούς κανόνες.

Ένα παράδειγμα περιβαλλοντικής πρόληψης είναι οι ενέργειες προς μία στοχευόμενη οργάνωση του ελεύθερου χρόνου των ανηλίκων. Ο ελεύθερος χρόνος μπορεί να οργανωθεί μέσω προγραμμάτων ψυχαγωγίας, άθλησης και δημιουργικότητας σε σταθερή βάση. Σκοπός δεν είναι απαραίτητα να μεταβληθούν οι

---

²⁵⁹ Έχει αναπτυχθεί ένας ξεχωριστός κλάδος της Ψυχολογίας με τον όρο Συμβουλευτική Ψυχολογία (Counseling Psychology). Για περισσότερα βλέπε: Μαλικιώση –Λοΐζου Μ. (1996) *Συμβουλευτική Ψυχολογία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα και στο Δημητρόπουλος Ε. (1998) *Συμβουλευτική και Συμβουλευτική Ψυχολογία*, Γρηγόρης, Αθήνα

²⁶⁰ Σπινέλλη Κ.Δ. (1982), ο.π. σελ. 89-91

²⁶¹ Σπινέλλη Κ.Δ. (1982), ο.π. σελ 92

αντικοινωνικές ροπές των ανηλίκων, αλλά να τους συγκρατήσουν μακριά από δραστηριότητες που τις ευνοούν²⁶² και από την απραξία. Ο ανήλικος έχει τη δυνατότητα εκτόνωσης της ενέργειάς του μέσα σε κοινωνικά αποδεκτά πλαίσια και με αποδεκτούς τρόπους. Παράλληλα, καλύπτει κάποιες από τις ψυχογενείς του ανάγκες, όπως η ασφάλεια, η εκτίμηση και το να ανήκει σε μία ομάδα. Ο κίνδυνος που παρουσιάζεται εδώ είναι η πιθανή μετατροπή ενός κέντρου ψυχαγωγίας σε πηγή παραβατικότητας και αντί να συσχετίζεται με θετικά πρότυπα να συμβαίνει το αντίθετο.

Στα πλαίσια της περιβαλλοντικής πρόληψης μπορούμε να εντάξουμε και διάφορα προγράμματα προστασίας και φροντίδας αναφορικά τόσο με το χωροταξικό περιβάλλον του ανηλίκου, όσο και με τις προσωπικές ανάγκες και δικαιώματα. Έχοντας υπόψη τα πορίσματα της οικολογικής σχολής του Σικάγου, η διαμόρφωση του περιβάλλοντα χώρου μπορεί να παίζει ανασταλτικό ρόλο στην εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Ένα περιβάλλον σεβόμενο τις ανάγκες του ανηλίκου για ελεύθερο χώρο, πράσινο, παιδικές χαρές, χώρους αναψυχής, αλλά και για ιδιωτικό χώρο, βελτιώνει τη ποιότητα ζωής του και επομένως μειώνει την ανάγκη αντίδρασης²⁶³. Επιπλέον, ενισχύει την ανάγκη υπεράσπισης και προστασίας του «χώρου τους».

Στο μοντέλο των προνοιακών προγραμμάτων εντάσσονται και τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης. Η περίοδος της μετάβασης του νέου από το σχολείο στην αναζήτηση εργασίας, αποτελεί σημείο αιχμής στην εμφάνιση προβλημάτων και ιδιαίτερα αν έχει εγκαταλείψει πρόωρα το σχολείο. Η ενθάρρυνση του ανηλίκου να ενταχθεί σε ένα πρόγραμμα επαγγελματικού προσανατολισμού και επαγγελματικής κατάρτισης από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς θα βοηθήσει τον νέο στην προσπάθειά του για ομαλή ένταξη στην ενήλικη ζωή. Παράλληλα, με την πρακτική βοήθεια στην επαγγελματική αποκατάσταση, θα ωφεληθεί σε πνευματικό επίπεδο και θα αναπτυχθεί η κοινωνικότητά του.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί, πως οποιαδήποτε προληπτική πρακτική και αν ακολουθηθεί, απαιτείται να γίνει μέσα σε συγκεκριμένα όρια και περιορισμούς. Η συνεχής και πέρα από τα όρια παρέμβαση, είναι δυνατόν να γίνει καταπιεστική, να καταπατά τα δικαιώματα του ατόμου και τελικά να αποφέρει

---

²⁶² Σπινέλλη Κ.Δ. (1982), ο.π. σελ 96

²⁶³ Γεωργούλας Σ. (2009), *Παρέκκλιση ανηλίκων. Θεωρητική, ερευνητική προσέγγιση & πολιτικές*. Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα. σελ 144-155

περισσότερα κοινωνικά προβλήματα (στιγματισμός, γκετοποίηση, καταπίεση, κλπ.) από αυτά που στοχεύει να επιλύσει. Τα όρια θα πρέπει να καθορίζονται από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού²⁶⁴. Η τήρηση των άρθρων μπορεί να αποτελέσει έναν αξιόπιστο τρόπο αποφυγής δυσμενών αποτελεσμάτων.

2.2 Ο προληπτικός ρόλος του κοινωνικού ελέγχου

2.2.1 Κοινωνικός έλεγχος

Ο κοινωνικός έλεγχος συχνά συνδέεται με την πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς και τις στρατηγικές για την προώθηση της σύννομης συμπεριφοράς. Ασκείται σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητας και στόχος είναι η συμμόρφωση με τους κοινωνικούς κανόνες. Η βασικότερη διάκριση του κοινωνικού ελέγχου είναι εκείνη μεταξύ του επίσημου (ή τυπικού) και του ανεπίσημου (ή άτυπου). Ο ανεπίσημος περιλαμβάνει διάφορες κοινωνικές ομάδες που περιβάλλουν το άτομο όπως το σχολείο, η οικογένεια, οι συνομήλικοι. Αντίθετα, ο επίσημος αποτελείται από κρατικούς φορείς όπως η αστυνομία, τα δικαστήρια, η φυλακή και παρεμβαίνει εκεί που οι μηχανισμοί του άτυπου ελέγχου δεν είναι επιτυχείς. Ασκείται μέσω του νόμου και επιβάλλει κυρώσεις προκειμένου να επιτευχθεί η σύννομη συμπεριφορά.

Παράλληλα, ο κοινωνικός έλεγχος διαχωρίζεται στον εξωτερικό και στον εσωτερικό. Ο πρώτος αφορά τον έλεγχο της συμπεριφοράς μέσω οποιασδήποτε μορφής πίεσης ή κύρωσης προερχόμενη από επίσημους, αλλά και ανεπίσημους κοινωνικούς φορείς. Σε αυτόν περιλαμβάνεται η κοινωνική αντίδραση σε μία συμπεριφορά η οποία έχει ήδη χαρακτηριστεί ως αποκλίνουσα²⁶⁵. Ο δε εσωτερικός έλεγχος θεωρείται περισσότερο αποτελεσματικός ως μέσο πρόληψης, καθώς προέρχεται από την εσωτερική υποκίνηση του ατόμου για σεβασμό στους κοινωνικούς κανόνες και όχι από τον φόβο επιβολής κάποιας τιμωρίας. Το άτομο μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης εσωτερικεύει τους κανόνες, ενισχύει την ικανότητα του αυτοελέγχου και της επεξεργασίας των απογοητεύσεων του, ενδυναμώνει την κοινωνική υπευθυνότητα και τελικά επιλέγει να απορρίπτει την παραβατική συμπεριφορά.

---

²⁶⁴ Αναλυτικά σχετικά με τη Σύμβαση στο κεφάλαιο Α' Μέρος 2.1.1

²⁶⁵ Λαμπροπούλου Ε. (1994), ο.π. σελ, 76

Πολλάκις η έννοια του κοινωνικού ελέγχου έχει ταυτισθεί με το ποινικό και σωφρονιστικό σύστημα και τον αντιδραστικό του ρόλο απέναντι στην παραβατική συμπεριφορά παραμερίζοντας την εσωτερική διάσταση του. Υπάρχει βέβαια και η ριζοσπαστική προσέγγιση κατά την οποία ο κοινωνικός έλεγχος αποτελεί μία αρνητικά φορτισμένη έννοια, αφού αποκρύπτει μέσα από τους μηχανισμούς του (ποινικούς και προνοιακούς) και τους επαγγελματίες που τον ασκούν (κοινωνικοί λειτουργοί, δικαστές, αστυνομικοί, κλπ.), τον πραγματικό στόχο που είναι η διεύρυνση του πεδίου ελέγχου, μεταχείρισης και χειραγώγησης της κοινωνίας²⁶⁶.

2.2.2 Θεωρίες ελέγχου

Τον προληπτικό ρόλο του επίσημου και ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου (εσωτερικό και εξωτερικό) τονίζουν οι «*θεωρίες ελέγχου*». Το κύριο χαρακτηριστικό των θεωριών ελέγχου είναι η αντικατάσταση του ερωτήματος «γιατί ορισμένα άτομα παραβαίνουν το νόμο;» με το ερώτημα «γιατί τα περισσότερα άτομα δεν παραβαίνουν το νόμο;». Βασική παραδοχή των υποστηρικτών της θεωρητικής αυτής κατεύθυνσης είναι, πως η παράβαση των νόμων είναι φυσική και αναμενόμενη, ενώ η μη παράβαση είναι εκείνη που πρέπει να ερμηνευθεί²⁶⁷. Η προσέγγιση αυτή εστιάζει στους παράγοντες εκείνους οι οποίοι συμβάλουν στη συμμόρφωση με τους κοινωνικούς κανόνες ή στη δυνατότητα των κοινωνικών θεσμών (οικογένεια, σχολείο, παρέες, ομάδες, κλπ) να συγκρατούν την ανθρώπινη συμπεριφορά σε κοινωνικά αποδεκτά όρια. Όταν αυτές οι δυνάμεις αδυνατίζουν και καταρρέουν το άτομο οδηγείται στην παρέκκλιση. Συνεπώς, το άτομο οδηγείται στην αντικοινωνική συμπεριφορά λόγω της «ατονίας» των δυνάμεων συγκράτησης και όχι λόγω κάποιων εγκληματογόνων παραγόντων²⁶⁸.

Ακολουθούν οι σημαντικότερες από τις θεωρίες κοινωνικού ελέγχου, εστιάζοντας στην ερμηνεία που δίνει η καθεμία από αυτές σχετικά με την εκμάθηση της σύννομης συμπεριφοράς και τη συμμόρφωση με τους κοινωνικούς κανόνες.

---

²⁶⁶ Περισσότερα σχετικά με αυτήν την προσέγγιση του κοινωνικού ελέγχου και κριτική στην άσκηση του από τους επίσημους κυρίως φορείς βλέπε στο: Cohen S. (1985), *Visions of social control*. Polity Press, Cambridge, σελ. 13-36, αλλά και στο Foucault M. (1989) *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Μετάφραση Χατζηδημού Κ.- Ράλλη Ι. Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα, (1^η έκδοση στα ελληνικά Εκδόσεις Κέδρος 1976)

²⁶⁷ Σπινέλλη Κ. (2005), ο.π. σελ. 270

²⁶⁸ Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ 203

Θεωρία του εσωτερικού ελέγχου ή αυτοεκτίμησης του Reiss A.

Η πρώτη έκφραση της θεωρίας του κοινωνικού ελέγχου έρχεται από τον Reiss A. (1951) με τη «*θεωρία του εσωτερικού ελέγχου*». Το ενδιαφέρον του εστιάστηκε στους ανήλικους παραβάτες και στην εξέταση των παραγόντων που σχετίζονται με την ανάκληση της αναστολής που τους είχε απαγγελθεί²⁶⁹. Κατέληξε, πως η παρέκκλιση είναι αποτέλεσμα της αποτυχίας του εσωτερικού και κοινωνικού ελέγχου να παράγουν συμπεριφορές οι οποίες να βρίσκονται σε συμφωνία με τα πρότυπα του κοινωνικού συστήματος²⁷⁰. Ως «*εσωτερικό έλεγχο*» ορίζει την ικανότητα του ατόμου να απέχει από την ικανοποίηση αναγκών που απαιτούν μέσα και τρόπους, οι οποίοι έρχονται σε αντίθεση με τους κανόνες και τα πρότυπα της κοινωνίας. Ως κοινωνικό έλεγχο ορίζει την ικανότητα των κοινωνικών θεσμών και ομάδων να κάνουν τους κανόνες αποτελεσματικούς. Το είδος και η δυναμική του εσωτερικού ελέγχου είναι ένας δείκτης της κατεύθυνσης την, οποία θα ακολουθεί το άτομο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Ο Reiss κατέληξε πως τα άτομα που συμμορφώνονται με τα κοινωνικά αποδεκτά πρότυπα χαρακτηρίζονται από ισχυρό «*εγώ*»²⁷¹ και ορθολογικό κοινωνικό έλεγχο συμπεριφοράς επιτρέποντας έτσι την καθοδήγηση της συμπεριφοράς του ατόμου σε συμφωνία με τις σύννομες προσδοκίες της ομάδας²⁷².

Ως βασικούς υπεύθυνους για τη διαμόρφωση του εσωτερικού ελέγχου του παιδιού και την άσκηση του κοινωνικού ελέγχου είναι οι πρωτογενείς ομάδες, με σημαντικότερες την οικογένεια και το σχολείο²⁷³. Οι ομάδες αυτές ασκούν αποτελεσματικά τον κοινωνικό έλεγχο στο παιδί μέσω της παροχής μη παραβατικών

---

²⁶⁹ Το ίδιο σελ 204

²⁷⁰ Reiss A., (1951) *Delinquency as the failure of personal and social controls*. American Sociological Review, vol 16, 2 σελ. 196-207, σελ 196

²⁷¹ Στην ψυχαναλυτική θεωρία του Φρόυντ για την προσωπικότητα, το ιδανικό εγώ είναι το τμήμα του υπερεγώ, που περιλαμβάνει τους κανόνες και τα πρότυπα για την καλή συμπεριφορά. Αυτές οι συμπεριφορές περιλαμβάνουν εκείνες, που έχουν εγκριθεί από τα στοιχεία της γονικής και άλλης αρχής. Υπακούοντας αυτούς τους κανόνες οδηγείτο άτομο σε αισθήματα υπερηφάνειας και ολοκλήρωσης. Η παραβίαση αυτών των κανόνων μπορεί να οδηγήσει σε αισθήματα ενοχής.

²⁷² Reiss A., (1951) σελ 203

²⁷³ Ο Cooley C. (1909) ταξινόμησε τις κοινωνικές ομάδες σε πρωτογενείς και δευτερογενείς στο βιβλίο του *Social Organization: A Study of the Larger Mind*. Πρωτογενής ομάδα είναι μία μικρή κοινωνική ομάδα, όπως η οικογένεια, οι ομάδες φίλων ή συναδέλφων στην εργασία, τα μέλη της οποίας μοιράζονται στενές, προσωπικές και σταθερές σχέσεις. Δευτερογενής είναι ευρύτερες ομάδες, όπως συνδικάτα και πολιτικά κόμματα, όπου σπάνια περιλαμβάνουν ευθεία αλληλεπίδραση μεταξύ όλων των μελών τους. Jary, D., Jary J., *Λεξικό όρων κοινωνιολογίας : Αγγλο-Ελληνικό και Ελληνο-Αγγλικό με λεπτομερείς επεξηγήσεις*. μετάφραση Π. Ναθαναήλ. Στρατηγικές Εκδόσεις: Αθήνα στο λίκμα primary groups

κοινωνικών ρόλων και μέσω της χρήσης τεχνικών που καθιστούν τα μη παραβατικά πρότυπα και κανόνες αποτελεσματικούς²⁷⁴.

Ιδιαίτερο βάρος δίνει ο Reiss στο ρόλο της οικογένειας και στο πώς θα πρέπει να ασκεί τον κοινωνικό έλεγχο. Πρώτα απ' όλα, τονίζει τη σημασία της κάλυψης των αναγκών των μελών της μέσω της αγοράς των υλικών αγαθών και υπηρεσιών. Επιπλέον, η οικογένεια είναι υπεύθυνη για τη διάδοση προτύπων και συμπεριφορών. Συνεπώς, το οικογενειακό περιβάλλον πρέπει να είναι δομημένο έτσι ώστε το παιδί να ταυτίζεται με τα μέλη της οικογένειας, τα οποία έχουν αποδεχθεί τους κοινωνικούς κανόνες και τους έχουν ενσωματώσει στους κοινωνικούς τους ρόλους. Έτσι το παιδί αναπτύσσει το κατάλληλο εσωτερικό έλεγχο και η οικογένεια ασκεί αποτελεσματικό κοινωνικό έλεγχο.

Θεωρία της εμμονής στην κομφορμιστική συμπεριφορά του Toby J.

Το 1957 ο Toby J.²⁷⁵ εισαγάγει την έννοια της «εμμονής στην κομφορμιστική συμπεριφορά» (stakes in conformity). Η βάση της θεωρίας του είναι, πως το αν θα παραβεί το άτομο το νόμο εξαρτάται από το τι έχει να χάσει. Εξήγησε, πως όλοι οι νέοι βρίσκονται στον πειρασμό να παραβούν, αλλά κάποιοι ρισκάρουν πολλά περισσότερα σε σχέση με άλλους, όταν ενδίδουν σε αυτόν. Για παράδειγμα, οι νέοι με καλή απόδοση στο σχολείο δεν ρισκάρουν μόνο να τιμωρηθούν για μία ενδεχόμενη παραβίαση του νόμου, αλλά παράλληλα διακινδυνεύουν τη μελλοντική τους καριέρα²⁷⁶. Αντίθετα, οι νέοι που δεν έχουν καλή απόδοση στο σχολείο και ήδη αποδοκιμάζονται είναι πιο πιθανό να ενδώσουν στον πειρασμό της παράβασης. Η θεωρία βέβαια δεν αναφέρεται μόνο στη σχέση του ανηλίκου με το σχολείο, αλλά τονίζει και τον ρόλο της οικογένειας, της παρέας με τους συνομηλίκους και των στόχων που θέλει να ικανοποιήσει. Όσο περισσότερο επιτυχημένος είναι σε αυτούς τους τομείς, τόσο περισσότερα έχει να χάσει και επομένως, τόσο ισχυρότερη είναι η εμμονή στην κομφορμιστική συμπεριφορά.

---

²⁷⁴ Reiss A. (1951) ο.π., σελ 197

²⁷⁵ Toby J. (1957), *Social disorganization and stake in conformity: Complementary factors in the predatory behavior of hoodlums*. The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science, Vol. 48, 1 σελ. 12-17

²⁷⁶ Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ 204

Ο κοινωνικός έλεγχος του Nye I.

Τον επόμενο χρόνο (1958)²⁷⁷ ο Nye χρησιμοποίησε τον κοινωνικό έλεγχο με μία ευρύτερη έννοια και τόνισε τον ρόλο της οικογένειας, ως την σημαντικότερη πηγή ελέγχου στους ανηλίκους²⁷⁸. Τον κοινωνικό έλεγχο τον διαχώρισε σε τρεις τύπους: στον άμεσο, στον εσωτερικό και στον έμμεσο. Ο άμεσος περιλαμβάνει όλους τους μηχανισμούς τιμωρίας και περιορισμών από την οικογένεια, εμποδίζοντας το νέο να παρεκκλίνει, αλλά και τις επιβραβεύσεις για μία θετική συμπεριφορά. Ο εσωτερικός προέρχεται από τη συνείδηση του ατόμου και το αίσθημα της ενοχής, ενώ ο έμμεσος πηγάζει από τις στοργικές σχέσεις του ανηλίκου με τους γονείς του και με άλλα μη – παραβατικά άτομα, αλλά και από τη διαθεσιμότητα νόμιμων μέσων για την ικανοποίηση των αναγκών. Αναφερόμενος στον τελευταίο τύπο ελέγχου υποστήριξε, πως αν όλες οι ανάγκες του ατόμου ήταν δυνατόν να ικανοποιηθούν επαρκώς και χωρίς καθυστέρηση, χωρίς την παραβίαση των νόμων, ένας ελάχιστος εσωτερικός, έμμεσος και άμεσος έλεγχος θα επαρκούσε για τη διασφάλιση της συμμόρφωσης²⁷⁹.

Θεωρία της συγκράτησης του Reckless W.

Ο Reckless το 1961²⁸⁰ στην προσπάθεια του να απαντήσει στο ερώτημα γιατί κάποιοι νέοι, που ζουν σε εγκληματογόνες περιοχές δεν παραβατούν, δημιούργησε ένα νέο θεωρητικό σχήμα. Σύμφωνα με αυτήν, το άτομο επηρεάζεται αποφασιστικά από διάφορες «ωθητικές» και «απωθητικές δυνάμεις» προς την παραβατικότητα. Οι ωθητικές δυνάμεις είναι εκείνες, οι οποίες πιέζουν και ελκύουν το άτομο προς της παραβατικότητα και διακρίνονται σε «κοινωνικές πιέσεις», που περιλαμβάνουν διάφορα κοινωνικά προβλήματα (δυσανεπεία για τις συνθήκες διαβίωσης και τις οικογενειακές συγκρούσεις, επιθετικότητα και εχθρότητα, απογοήτευση και πλήξη) και σε «κοινωνικές έλξεις», που αποτρέπουν το άτομο από την κομφορμιστική συμπεριφορά (παρές συνομηλίκων με παραβατική συμπεριφορά και υποπολιτισμικές ομάδες)²⁸¹.

²⁷⁷ Nye I.F. (1958), *Family relationships and delinquent behavior*. Wiley, New York

²⁷⁸ Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ 204

²⁷⁹ Nye I. (1958) ο.π. σελ 5-8

²⁸⁰ Reckless W.C. (1961), *A new theory of delinquency and crime*. , Federal Probation, 25, 42-46

²⁸¹ Χάιδου Α. (1996), ο.π. σελ 206

Στα άτομα τα οποία δεν παραβατούν, οι δυνάμεις αυτές εξουδετερώνονται από τις απωθητικές δυνάμεις. Εδώ ο Reckless αναφέρεται στα προσωπικά στοιχεία που εσωτερικεύει το άτομο κατά την κοινωνικοποίηση του και έχει σχέση με την αυτοεκτίμηση του²⁸². Αυτά τα στοιχεία είναι υπεύθυνα για την αυτοσυγκράτηση του ατόμου, την οποία διακρίνει σε «εσωτερική» και «εξωτερική». Η εσωτερική συνίσταται από στοιχεία, όπως ο αυτοέλεγχος, η θετική αυτοεικόνα, δυνατό Εγώ, καλά δομημένο Υπερεγώ, ανεκτικότητα στην απογοήτευση, υψηλή αίσθηση της ευθύνης κλπ. Τα στοιχεία αυτά είναι ικανά να απομονώσουν το άτομο από πιέσεις και έλξεις προς την κατεύθυνση της παρέκκλισης. Παράλληλα με τη εσωτερική αυτοσυγκράτηση λειτουργούν οι δυνάμεις της εξωτερικής, η οποία αντικατοπτρίζει τις ισχυρές κοινωνικές σχέσεις του ανηλίκου με τους καθηγητές και άλλες πηγές της συμβατικής κοινωνικοποίησης μέσα στη γειτονιά. Περιλαμβάνει στοιχεία όπως την υποστήριξη από κοινωνικούς θεσμούς για πίστη προς την εσωτερικεύση των κοινωνικών κανόνων, στόχων και προσδοκιών και δυνατότητα αποδοχής, ταύτισης και ένταξης σε μία ομάδα²⁸³.

Θεωρία της εξουδετέρωσης των Matza D. και Sykes G

Οι Matza D. και Sykes G. Εμφανώς επηρεασμένοι από τις θεωρίες μάθησης (Sutherland) και τις υποπολιτισμικές θεωρίες (Cohen) διαμόρφωσαν τη θεωρία της εξουδετέρωσης με δύο σημαντικές διαφοροποιήσεις. Πρώτα απόλα, δεν υποστηρίζουν, πως οι παραβάτες έχουν διαφορετικό σύστημα αξιών από την υπόλοιπη κοινωνία. Αντίθετα, θεωρούν, πως ακριβώς επειδή αναγνωρίζουν τις κυρίαρχες αξίες, χρησιμοποιούν τεχνικές για την εξουδετέρωση τους, προκειμένου να προχωρήσουν σε παραβατικές πράξεις, χωρίς ενοχές. Αυτά ακριβώς τα αισθήματα ενοχής είναι που αποδεικνύουν την αποδοχή των κυρίαρχων αξιών. Σύμφωνα με τους Matza και Sykes, φαίνεται πως η νεανική παραβατικότητα είναι εν μέρει προσηλωμένη στην κυρίαρχη κοινωνική τάξη με την έννοια, πως παρουσιάζει συχνά ενοχή ή ντροπή, όταν παραβιάζει τις προγραφές της²⁸⁴. Επιπλέον, αυτό το οποίο μαθαίνουν οι νέοι παραβάτες, δεν είναι οι πρακτικές εγκληματικής συμπεριφοράς,

---

²⁸² Το ίδιο σελ 207

²⁸³ Pfohl S. (), *Images of deviance and social control. A sociological history*. 2nd edition, McGraw-Hill, New York, σελ 205

²⁸⁴ Sykes G.M. and Matza D. (1957), *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*. *American Sociological Review*, Vol. 22, (6), 664-670. σελ 666

αλλά οι τεχνικές εξουδετέρωσης των αξιών της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης, που έχουν ήδη αποδεχθεί. Με αυτόν τον τρόπο καθίσταται ανενεργός ο κοινωνικός έλεγχος και τα άτομα παρεκκλίνουν²⁸⁵. Έτσι το αν ο ανήλικος θα παραβεί το νόμο είναι τυχαίο γεγονός και εξαρτάται παράλληλα από την ικανότητα του να εξουδετερώνει τις κυρίαρχες ηθικές αρχές.

Τις τεχνικές εξουδετέρωσης τις ενεργοποιεί το άτομο πριν από την παράνομη πράξη, για να καταστήσουν ανενεργό τον κοινωνικό έλεγχο. Οι κυριότερες από αυτές είναι οι εξής:

1. Άρνηση της ευθύνης (Denial of responsibility): Ο δράστης ισχυρίζεται, πως η πράξη δεν ήταν δική του ευθύνη, αλλά οφείλεται σε απρόβλεπτα γεγονότα και καταστάσεις και πως δεν είχε πρόθεση να την κάνει.
2. Άρνηση της βλάβης (Denial of injury): Ο δράστης προσπαθεί να εκλογικεύσει την παράνομη συμπεριφορά του δίνοντας διάφορες ερμηνείες για την πράξη του.
3. Άρνηση του θύματος (Denial of the victim): Ακόμη και αν ο δράστης αποδεχθεί την ευθύνη για την αποκλίνουσα ενέργεια του και είναι πρόθυμος να παραδεχτεί, ότι η αποκλίνουσα δράση του περιλαμβάνει κάποια βλάβη, η ηθική αγανάκτηση του εαυτού και των άλλων μπορεί να εξουδετερωθεί από την επιμονή του, ότι η ζημία δεν ήταν λάθος υπό το φως των περιστάσεων²⁸⁶. Θεωρεί ότι το θύμα είναι άξιο για τη βλάβη που υπέστη²⁸⁷.
4. Κατηγορία κατά των κατηγορών (Condemnation of the condemners): Ο δράστης ενοχοποιεί αυτούς που τον κατηγορούν και ρίχνουν τις ευθύνες στο σύστημα και τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.
5. Επίκληση ανωτέρων αξιών (Appeal of higher loyalties): Ο δράστης επικαλείται την αφοσίωση του στην ομάδα την οποία ανήκει για να δικαιολογήσει την πράξη του. Η υπακοή στην ομάδα έχει τόσο μεγάλη σημασία που δεν διστάζουν να παραβούν το νόμο όταν έρχεται σε αντίθεση με τους κανόνες της²⁸⁸.

Η θεωρία της εξουδετέρωσης, εκτός από την απόρριψη του ισχυρισμού για διαφορετικό σύστημα αξιών των παραβατών, συνέβαλε στην αιτιολόγηση της

---

²⁸⁵ Λαμπροπούλου Ε. (1994), ο.π. σελ 100

²⁸⁶ Sykes G.M. and Matza D. (1957), σελ 667

²⁸⁷ Χάιδου Α. (1996) ο.π. σελ 211

²⁸⁸ Λαμπροπούλου Ε. (1994) ο.π. σελ 104

διακοπής της παραβατικής συμπεριφοράς των νέων από την ενηλικίωση τους και μετά. Θεωρώντας, πως αποδέχονται το συμβατικό σύστημα αξιών, ωριμάζοντας αναλαμβάνουν υποχρεώσεις οι οποίες απαιτούν τη συμμόρφωση με τους κοινωνικά αποδεκτούς κανόνες²⁸⁹.

Η θεωρία των κοινωνικών δεσμών του Hirschi T.

Ο θεωρητικός, που έχει περισσότερο ταυτιστεί με τη θεωρία ελέγχου, είναι ο Hirschi T. μέσω της θεωρίας των κοινωνικών δεσμών²⁹⁰ που ανέπτυξε στο βιβλίο του *Causes of delinquency* το 1969²⁹¹. Υποστήριξε, πως δεν έχει κανένα νόημα να αναζητούνται τα αίτια εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς, καθώς είναι στη φύση του ανθρώπου να παραβαίνει τους νόμους. Ο στόχος της προσέγγισης του ήταν η ερμηνεία της σύννομης συμπεριφοράς των μελών της κοινωνίας. Διαμόρφωσε έτσι ένα θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο βασίζεται στις κοινωνικές σχέσεις και δεσμούς με πρόσωπα και θεσμούς, συνδυάζοντας κοινωνιολογικές και ψυχολογικές προσεγγίσεις²⁹².

Η κεντρική θέση της προσέγγισης του είναι, πως υπάρχουν στενοί κοινωνικοί δεσμοί του ατόμου με ομάδες όπως η οικογένεια, παρέες, φίλοι κ.λπ. το συνδέουν με την κοινωνία και τους θεσμούς της. Αυτοί οι δεσμοί και ο φόβος του ελέγχου συγκρατούν το άτομο, από την παραβατική δραστηριότητα. Όταν αντίθετα αυτοί οι δεσμοί αδυνατήσουν ή εκλείψουν, τότε εμφανίζεται η παραβατικότητα²⁹³.

Ο κοινωνικός δεσμός έχει τόσο εξωτερικές όσο και εσωτερικές διαστάσεις²⁹⁴ και συνίσταται σε τέσσερα στοιχεία ελέγχου:

1. «Προσκόλληση» (*attachment*). Αναφέρεται στην ισχύ του δεσμού του ατόμου με άλλους με αισθήματα στοργής και ευαισθησίας, κυρίως, με άτομα που είναι συμμορφωμένα με τα κοινωνικά αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς²⁹⁵. Η

---

²⁸⁹ Το ίδιο σελ 106

²⁹⁰ Ο όρος «δεσμοί» σημαίνει την αποδοχή από το άτομο των κοινωνικών κανόνων και τον προσανατολισμό του προς αυτούς. Σύμφωνα με Λαμπροπούλου Ε. (1994), ο.π. σελ 106

²⁹¹ Hirschi T. (1969) *Causes of delinquency*, University of California Press, Berkeley

²⁹² Ενώ αρχικά επικεντρώθηκε στους κοινωνικούς δεσμούς και θεσμούς, στη συνέχεια (1990) στράφηκε στο άτομο και στον «αυτοέλεγχο» αναπτύσσοντας τη θεωρία του αυτοελέγχου (*self-control theory*), η οποία παρουσιάζεται στη συνέχεια του κειμένου.

²⁹³ Χάιδου Α. (1996), ο.π. σελ 213

²⁹⁴ Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ 206

²⁹⁵ Pfohl S., () σελ 206

προσκόλληση αναγνωρίζεται ως το βασικότερο στοιχείο για μία επιτυχημένη εσωτερικήυση των κοινωνικών αξιών και κανόνων. Οι πρώτες και ουσιαστικότερες προσκολλήσεις του ατόμου είναι με τους γονείς του, τους φίλους του, τους συμμαθητές του και δασκάλους του. Όσο ισχυρότερη είναι η προσκόλληση του ατόμου με πρόσωπα αναφοράς που ακολουθούν τη συμβατική συμπεριφορά, τόσο ανεπτυγμένη είναι η κοινωνική του συνείδηση και επομένως, τόσο μικρότερες είναι οι πιθανότητες το άτομο να παρεκκλίνει από τη συμβατότητα²⁹⁶.

2. «*Δέσμευση*» (*commitment*). Αναφέρεται στο βαθμό δέσμευσης του ατόμου με τον κομοφομιστικό τρόπο συμπεριφοράς και τα οφέλη που αυτή αποφέρει και τα οποία δεν θέλουν να ρισκάρουν να χάσουν. Όταν κάποιος έχει δαπανήσει κόπο και ενέργεια για να δημιουργήσει μία καλή φήμη ή μία αξιοσέβαστη μόρφωση, δεν θα θελήσει να τα θέσει όλα αυτά σε κίνδυνο εκδηλώνοντας παραβατική συμπεριφορά. Όσες περισσότερες συμβατικές δεσμεύσεις έχει το άτομο, τόσα περισσότερα θα έχει να χάσει από μία παραβατική συμπεριφορά²⁹⁷.
3. «*Συμμετοχή σε συμβατικές δραστηριότητες*» (*involvement in conventional activities*). Το στοιχείο αυτό αναφέρεται στο ποσοστό του χρόνου του ατόμου που απασχολείται με συμβατικές δραστηριότητες. Όταν το άτομο αφιερώνει χρόνο και δυνάμεις σε μία κομοφομιστική δραστηριότητα, ελαχιστοποιεί το διαθέσιμο χρόνο για τη διάπραξη παραβατικής συμπεριφοράς²⁹⁸. Κατά τον Hirschi η αδράνεια ή ο μη σωστά δομημένος χρόνος απασχόλησης, λειτουργεί ενισχυτικά για την ανάπτυξη παρεκκλίνουσας και εγκληματικής συμπεριφοράς.
4. «*Πίστη*» (*belief*). Το τέταρτο στοιχείο αναφέρεται στην πίστη στις κοινωνικές αντιλήψεις, αξίες και κανόνες. Όσο το άτομο αποδέχεται τις κοινωνικές αξίες και κανόνες, τόσο μειώνεται η πιθανότητα να ακολουθήσει κάποια αντικοινωνική συμπεριφορά²⁹⁹. Οι παραβάτες αναγνωρίζουν τυπικά την ύπαρξη των νόμων, δεν αποδέχονται όμως την ισχύ τους για τον εαυτό

---

²⁹⁶ Η «προσκόλληση» ομοιάζει με τη θεωρία του «εσωτερικού ελέγχου» του Reiss A., αλλά και την προσέγγιση του Nye I σχετικά με τον «εσωτερικό και έμμεσο έλεγχο».

²⁹⁷ Το στοιχείο της «δέσμευσης» έχει έντονες ομοιότητες με τη θεωρία του Toby J. και την «εμμονή στην κομοφομιστική συμπεριφορά.»

²⁹⁸ Χάιδου Α. (1996), ο.π. σελ 214

²⁹⁹ Λαμπροπούλου Ε. (1994), ο.π. σελ 107

τους³⁰⁰. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τον Matza D., ο οποίος είχε υποστηρίξει, πως οι παραβάτες είναι δεμένοι με τις συμβατικές αξίες και κανόνες και πρέπει να χρησιμοποιούν τεχνικές εξουδετέρωσης για να παραβούν το νόμο χωρίς ενοχές³⁰¹.

Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός εμπειρικών ερευνών με στόχο τη διερεύνηση της θεωρίας του Hirschi³⁰². Οι περισσότερες από αυτές καταλήγουν στο συμπέρασμα πως γενικά η θεωρία των κοινωνικών δεσμών υποστηρίζεται από τα αποτελέσματα και περισσότερο συχνά επιβεβαιώνονται τα δύο από τα τέσσερα στοιχεία ελέγχου: η προσκόλληση και η δέσμευση³⁰³. Η έρευνα, που διενήργησε ο ίδιος, είχε σημαντικά ενθαρρυντικά αποτελέσματα για την ενίσχυση της εγκυρότητας της θεωρίας του. Τα συμπεράσματα του συνοπτικά είναι³⁰⁴:

- Οι νέοι, που είχαν στενούς δεσμούς με την οικογένεια τους, ήταν λιγότερο πιθανό να εγκληματήσουν.
- Οι νέοι, που είχαν καλύτερη επίδοση στο σχολείο και δεν έμεναν αδρανείς κατά τις παραγωγικές ώρες της μέρας, είχαν μικρότερο ποσοστό παραβατικότητας.
- Οι σχέσεις των νέων με τις παρέες τους ήταν καλύτερες και στενότερες, όταν επρόκειτο για μη παραβατικά άτομα. Αντίθετα, οι σχέσεις μεταξύ παραβατικών νέων ήταν λιγότερο θερμές, καθώς δεν θεωρούσαν τα μέλη τους άξια σεβασμού.

Η θεωρία του αυτοελέγχου του Hirschi D. Και Gottfredson M.

Το 1990³⁰⁵ ο Hirschi εξέλιξε τη «θεωρία των δεσμών» και μαζί με τον Gottfredson παρουσίασαν μία νέα προσέγγιση η οποία εστιάζει στον αυτοέλεγχο (self-control). Μετατόπισαν το ενδιαφέρον τους από τους περιορισμούς της

---

³⁰⁰ Χάιδου Α. (1996) ο.π. σελ 215

³⁰¹ Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ 209

³⁰² Ενδεικτικά βλέπε: Thompson W.E., Mitchell J.& Dodder R.A.,(1984)

An empirical test of Hirschi's control theory of delinquency, Deviant Behavior, 5:

11-22, επίσης: Agnew R., (1985), *Social control theory and delinquency: A longitudinal analysis*. Criminology 23: 47-61, καθώς και: Krohn D.M., Massey J., L., (1980) *Social Control and Delinquent behavior: An examination of the elements of the Social Bond*. *The Sociological Quarterly* 21:529-543

³⁰³ Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ 211

³⁰⁴ Λαμπροπούλου Ε. (1994), ο.π. σελ 108

³⁰⁵ Gottferdson M and Hirschi T., (1990), *A general theory of crime*. Stanford Press, Stanford

συμπεριφοράς, που πηγάζουν από το εξωτερικό περιβάλλον και εστίασαν στην εσωτερική αυτοσυγκράτηση (internal restraints). Χρησιμοποίησαν τον αυτοέλεγχο ως παράγοντα συμμόρφωσης με τις κοινωνικές αξίες και κανόνες. Το επίπεδο αυτοελέγχου του κάθε ατόμου καθορίζει την τάση του ατόμου προς συμμόρφωση με τους κοινωνικούς κανόνες ή προς παρέκκλιση από αυτούς³⁰⁶. Όσο χαμηλότερο αυτοέλεγχο έχει το άτομο, τόσο μεγαλύτερη είναι η τάση προς διάπραξη παράβασης, ενώ όσο αυξάνεται ο αυτοέλεγχος, τόσο μεγαλύτερη είναι η τάση για αποχή από την παραβατικότητα και συμμόρφωση με τους κοινωνικούς κανόνες και νόμους. Όπως εξηγεί ο ίδιος ο Hirschi³⁰⁷, τα άτομα δεν έχουν τα ίδια επίπεδα αυτοελέγχου και κατατάσσονται στα έχοντα υψηλό και χαμηλό αυτοέλεγχο. Στην περίπτωση του υψηλού αυτοελέγχου (high self control) οι θεσμοί κοινωνικοποίησης του παιδιού και οι κρίσιμες καταστάσεις της ζωής έχουν με κάποιο τρόπο χτίσει στο άτομο μία γενικευμένη αντίσταση ή αδιαφορία στις εφήμερες παράνομες απολαύσεις. Σε αντάλλαγμα τα άτομα αυτά αποφεύγουν το μακροπρόθεσμο φυσικό, νομικό και κοινωνικό κόστος που συνεπάγονται αυτές οι απολαύσεις. Αντίθετα, στα άτομα με χαμηλό αυτοέλεγχο, οι θεσμοί κοινωνικοποίησης έχουν αποτύχει να χτίσουν στο παιδί αυτή την αντίσταση και αναζητούν την ικανοποίηση μέσα από τις στιγμιαίες απολαύσεις, με αποτέλεσμα τα άτομα αυτά να έρχονται μακροπρόθεσμα αντιμέτωπα με το κοινωνικό, οικονομικό και φυσικό κόστος που αυτές συνεπάγονται.

Ο Gottfredson και ο Hirschi διαφοροποιούνται από την αρχική θεωρία του δεύτερου σχετικά με την πεποίθηση, πως η συνεχής δημιουργία κοινωνικών δεσμών προστατεύουν από την εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς. Υποστήριξαν πως ο αυτοέλεγχος, ο οποίος εσωτερικεύεται στα παιδικά χρόνια, είναι εκείνος που καθορίζει την πιθανότητα διάπραξης κάποιας παράβασης³⁰⁸. Γιαυτόν το λόγο ισχυρίζονται, πως παιδιά με προβλήματα συμπεριφοράς, λόγω αδυναμίας εσωτερίκευσης του εσωτερικού ελέγχου, έχουν την τάση να εξελιχθούν σε παραβατικούς ανηλίκους και τελικά σε ενήλικες εγκληματίες³⁰⁹.

---

³⁰⁶ Akers, R. L. (1991). *Self-control as a general theory of crime*. Journal of Quantitative Criminology. 7(2), 201-211. σελ 201

³⁰⁷ Hirschi T. & Gottfredson M.R., (1994) *The generality of deviance*, Transaction Publishers, New Brunswick, N.J, σελ 53

³⁰⁸ Grasmick, Harold G., Charles R. Tittle, Robert J. Bursik, Jr., and Bruce J. Arneklev. (1993). *Testing the core empirical implications of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime*. Journal of Research in Crime and Delinquency. 30(1), 5-29. σελ 7

³⁰⁹ Gottfredson M and Hirschi T., (1990), ο.π. σελ 155

Το επίπεδο του αυτοελέγχου εξαρτάται από την ποιότητα της γονικής μέριμνας στα πρώτα χρόνια του παιδιού. Η θεωρία ισχυρίζεται ότι η ανατροφή των παιδιών είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας που θα καθορίσει το επίπεδο αυτοελέγχου ενός ατόμου. Εάν ένα παιδί έχει μια κακοποιητική ή παραμελητική ανατροφή, θα τείνει να είναι παρορμητικό, αναισθητο, κοντόφθαλμο και θα τείνει επίσης να συμμετέχει σε εγκληματικές πράξεις³¹⁰. Αντίθετα, τα παιδιά, των οποίων οι γονείς νοιάζονται για αυτούς και τα εποπτεύουν και τιμωρούν τα παράπτωμά τους, θα αναπτύξουν τον αυτοέλεγχο που απαιτείται μέσω της κοινωνικοποίησης και να αντισταθούν στους πειρασμούς που προσφέρονται εύκολα από το έγκλημα. Αυτό θα τους βοηθήσει στο σχολείο, στην εργασία, και στις σχέσεις.

Ο ρόλος λοιπόν της οικογένειας στην εσωτερίκευση του αυτοελέγχου και επομένως στην πρόληψη είναι ουσιαστικός. Ο ίδιος ο Hirschi περιέγραψε τον ρόλο του θεσμού της οικογένειας στην πρόληψη. Περιληπτικά αναφέρονται οι εξής κατευθύνσεις³¹¹:

1. Το παιδί πρέπει να διδάσκεται μέσω της κοινωνικοποίησης του τον αυτοέλεγχο. Σε αυτήν τη διαδικασία συμπεριέλαβαν τέσσερα στοιχεία: παροχή φροντίδας στο παιδί, έλεγχος της συμπεριφοράς του, αναγνώριση της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, όταν αυτή συμβαίνει και υποβολή τιμωρίας.
2. Πρέπει να διατηρείται πραγματική φυσική επιτήρηση του παιδιού κατά τις δραστηριότητες διασφαλίζοντας έτσι, ότι γνωρίζουν πάντα, που βρίσκονται.
3. Πρέπει να προωθείται η αγάπη, ο σεβασμός και η ανεξαρτησία των μελών της οικογένειας.
4. Το σπίτι πρέπει να προστατεύεται από εν δυνάμει διαρρήξεις, βανδαλισμούς.
5. Τα μέλη πρέπει να προστατεύονται από κακοποιητικές συμπεριφορές.
6. Οι γονείς πρέπει να λειτουργούν υποστηρικτικά στον ανήλικο σε περιπτώσεις επαφής με τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο.

Επισημαίνουν, ότι η έλλειψη αυτοελέγχου δεν είναι ούτε επαρκής ούτε και αποτελεί απαιτούμενη προϋπόθεση για να υπάρξει παραβατική συμπεριφορά. Οι άλλες ιδιότητες του ατόμου ή της κατάστασης στην οποία βρίσκεται μπορεί να

---

³¹⁰ Το ίδιο σελ 90

³¹¹ Hirschi T. & Gottfredson M.R., (1994), ο.π. σελ 53-58

εξουδετερώσουν την πιθανότητα για τη διάπραξη αποκλίνουσα πράξης³¹². Ακόμα και αν κάποιος έχει χαμηλό αυτοέλεγχο και ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη του απέτυχε, δεν σημαίνει, ότι κατηγορηματικά θα γίνει αποκλίνων, αλλά ότι θα υπάρχουν οι προϋποθέσεις που θα καταστήσουν ευνοϊκές τις συνθήκες για την παραβατικότητα. Δεν υπάρχει δηλαδή ντετερμινιστική σχέση μεταξύ χαμηλού αυτοελέγχου και εγκληματικότητας. Προσεγγίζουν τον αυτοέλεγχο σαν ένα εμπόδιο μεταξύ του ατόμου και των εμφανών πρόσκαιρων οφελών που προσφέρει το έγκλημα.

Αμφότερες οι δύο θεωρητικές προσεγγίσεις του Hirschi, έχουν αρκετές εφαρμογές στον τομέα της πρόληψης. Η θεωρία των δεσμών υποστηρίζει, πως οι νέοι είναι λιγότερο πιθανόν να αναπτύξουν αντικοινωνική συμπεριφορά, όταν είναι περισσότερο προσκολλημένοι με άτομα μη παραβατικά, όταν απασχολούνται με δραστηριότητες, όταν έχουν να χάσουν πολλά από τη διάπραξη κάποιας παράβασης και όταν έχουν δυνατή πίστη στην ηθική ισχύ του νόμου. Όλα αυτά μπορούν να συνδεθούν με πρακτικές πρόληψης. Για παράδειγμα, να προωθηθούν οι αθλητικές δραστηριότητες και τα πολιτισμικά προγράμματα για παιδιά, προκειμένου να απασχολούν τον ελεύθερο τους χρόνο σε νόμιμες δραστηριότητες. Επίσης, να αναπτυχθούν προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού και απασχόλησης για τα παιδιά της πόλης, έτσι ώστε να ενταχθούν στην οικονομική παραγωγή και να αποκτήσουν μία θέση, την οποία θα φοβούνται να χάσουν σε περίπτωση που παραβούν κάποιο νόμο. Θα μπορούσαν τέλος, να δημιουργηθούν εκπαιδευτικά προγράμματα για να ενδυναμωθεί η πίστη τους στους κοινωνικούς κανόνες και νόμους μέσω της διδασκαλίας των οφελών μίας εύρυθμης κοινωνίας³¹³. Σκοπός είναι να δημιουργηθούν οι συνθήκες εκείνες που εντείνουν τη σύνδεση του ατόμου με την κοινωνία.

Με βάση τη θεωρία του αυτοελέγχου οι πολιτικές θα πρέπει να στοχεύουν στην ενίσχυση και προστασία του θεσμού της οικογένειας έτσι ώστε το παιδί να αναπτύξει υψηλά επίπεδα αυτοελέγχου. Η κρατική πολιτική θα πρέπει να περιλαμβάνει προνοιακά προγράμματα που θα υποστηρίζουν το ρόλο της οικογένειας. Για παράδειγμα, προτείνουν πολιτικές που θα προωθούν και θα διευκολύνουν τις διγονεϊκές οικογένειας. Όπως επίσης, τον σχεδιασμό προγραμμάτων που να παρέχουν

---

³¹² Hirschi, T. and Gottfredson M, (1993). *Commentary: Testing the general theory of crime*. Journal of Research in Crime and Delinquency. 30(1), 47-54, σελ 53

³¹³ Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), ο.π., σελ. 219

εκπαίδευση και φροντίδα των παιδιών, αναφερόμενοι σε δυσλειτουργικές οικογένειες.

Κεφάλαιο 1 Γενικά στοιχεία της έρευνας

1.1 Ερευνητικά ερωτήματα

Η έρευνα, που διεξήχθη, δεν έχει σκοπό να αναζητήσει τους αιτιακούς παράγοντες υπεύθυνους για την εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς στους ανηλίκους. Αυτό δεν θα προσέφερε τίποτα καινούριο, καθώς υπάρχει πλειάδα τέτοιων ερευνών και όπως έχει αποδειχθεί, πρόκειται για ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο. Σκοπός είναι η ανάδειξη της έκτασης του φαινομένου στον συγκεκριμένο πληθυσμό και η παρουσίαση των πρακτικών αντιμετώπισης και πρόληψης ενός προγράμματος εναλλακτικού σε σχέση με το κατεστημένο. Υπενθυμίζεται η υπόθεση εργασίας της παρούσας διατριβής η οποία είναι η προληπτική λειτουργία που μπορεί να διατελέσει το συγκεκριμένο παιδαγωγικό πλαίσιο φροντίδας ιδρυματικών ανηλίκων στην εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Μέσω της διερεύνησης και της ανάλυσης της πολιτικής προσέγγισης του αντικοινωνικού ανηλίκου, καθώς και των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται, θα αναζητηθεί ο προληπτικός ρόλος του προγράμματος. Συγκεκριμένα, θα επιδιωχθεί να απαντηθούν τα εξής ερωτήματα:

- Ποια είναι τα επίπεδα εμφάνισης του φαινομένου στον οργανισμό.
- Ποια είναι τα είδη της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, τόσο σε γενικό επίπεδο (παρέκκλιση- παράβαση), όσο και σε ειδικότερο επίπεδο (συγκεκριμένες πράξεις).
- Ποια είναι η πολιτική αντίδρασης του οργανισμού στην εμφάνιση τέτοιων συμπεριφορών.
- Ποια είναι η εξέλιξη των παιδιών αυτών, αφού αποφοιτήσουν από τις δομές του οργανισμού και ποια η σχέση τους με τον οργανισμό.
- Πως οι ίδιοι οι εμπλεκόμενοι εξέλαβαν τη λειτουργία του προγράμματος και ποια είναι η άποψη τους για τον προληπτικό του ρόλο.

1.2 Περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας

Πρόκειται για έρευνα με ποιοτικά χαρακτηριστικά βασισμένη σε δεδομένα που αντλήθηκαν τόσο πρωτογενώς³¹⁴ όσο και δευτερογενώς³¹⁵. Διεξήχθη σε δύο επίπεδα χρησιμοποιώντας τις μεθόδους της συνέντευξης και της αρχειακής έρευνας. Επιπλέον, το κείμενο έχει εμπλουτιστεί με κάποια στατιστικά στοιχεία, για λόγους, κυρίως, περιγραφικούς και ενίσχυσης της ποιοτικής ανάλυσης.

Αρχικά διεξήχθησαν οι συνεντεύξεις, οι οποίες ήταν προσωπικές, μη τυποποιημένες. Επιλέχθηκε αυτό το σχήμα συνέντευξης ως πιο ανοιχτό και με περισσότερο ποιοτικό προσανατολισμό σε σχέση με το αυστηρά δομημένο ερωτηματολόγιο. Ο ερωτώμενος είχε την ευκαιρία να κάνει τις δικές του περιγραφές των γεγονότων και να δώσει τις δικές του ερμηνείες. Η συζήτηση κατευθυνόταν από τον ερευνητή και οι ερωτήσεις διαμορφώνονταν ανάλογα με την πορεία της συνέντευξης³¹⁶. Οι ερωτώμενοι χωρίζονταν σε τρεις ομάδες.

Η πρώτη και μεγαλύτερη σε πληθυσμό ($n=20$) αποτελούταν από ενήλικες (γυναίκες και άντρες) 20 έως 36 ετών, οι οποίοι έχουν φιλοξενηθεί στο παιδικό Χωριό SOS Βάρης, αργότερα στη Στέγη Νέων και σήμερα είναι είτε πλήρως ανεξάρτητοι είτε βρίσκονται στην ημιαυτόνομη φάση και στην προσπάθεια της ανεξαρτητοποίησης. Στη συνέχεια ακολούθησαν οι συνεντεύξεις των μητέρων SOS και των επαγγελματιών: (α) δύο παιδαγωγοί, ένας από το Παιδικό Χωριό Βάρης και ένας από τη Στέγη Νέων, (β) ο διευθυντής κοινωνικής εργασίας του οργανισμού, (γ) δύο μητέρες SOS.

Οι συνεντεύξεις βασίζονταν σε ανοικτές ερωτήσεις και, κυρίως, σε ερωτήσεις γνώμης. Στόχος των συνεντεύξεων ήταν ουσιαστικά η διερεύνηση των στάσεων και των αντιλήψεων των ερωτώμενων μέσα από την προσωπική τους εμπειρία. Κρίθηκε αναγκαίο πριν από οποιαδήποτε άλλη ερευνητική διαδικασία να διεξαχθούν αυτές οι συνεντεύξεις, προκειμένου να καταγραφούν οι ανάγκες και οι απόψεις των ίδιων των υποκειμένων και άμεσα ενδιαφερομένων. Πέρα από την ηθική διάσταση, αποτελεί

---

³¹⁴ Πρόκειται για στοιχεία, που συλλέγει ο ερευνητής με δικές του μεθόδους, για το σκοπό της δικής του έρευνας.

³¹⁵ Πρόκειται για στοιχεία, που έχουν συλλέξει τρίτοι για σκοπούς άλλους, σε κάποιο άλλο χρονικό διάστημα.

³¹⁶ Περισσότερα για τις κατηγορίες των συνεντεύξεων στο: Κυριαζή Ν. (1999) *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα σελ 99-148

μέρος της προσπάθειας για μία, όσο είναι δυνατόν, ολιστική προσέγγιση του συγκεκριμένου θέματος.

Οι κύριες θεματικές, στις οποίες βασίστηκαν οι συνεντεύξεις είναι οι ακόλουθες:

A. Τα παιδιά ως θύματα

- Χρονικά
  1. Πριν την είσοδο τους στο SOS
  2. Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο SOS
  3. Μετά την αποχώρηση-ανεξαρτητοποίησης τους από το SOS

- Είδος θυματοποίησης
  1. Κακοποίηση
  2. Περιθωριοποίηση
  3. Ίδρυματισμός

- Υπαίτιοι (φορείς - άτομα)
  1. Βιολογική οικογένεια.
Κακοποίηση από οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο ζούσαν πριν την είσοδο τους στο SOS. Μορφές κακοποίησης.
  2. SOS (μητέρες, επαγγελματίες, παιδιά)
    - A. Στοιχεία κακοποίησης από μητέρες SOS προς παιδιά, από επαγγελματίες προς παιδιά και από παιδιά σε παιδιά (bullying)
    - B. Ίδρυματισμός των παιδιών.
  3. Ευρύτερο κοινωνικό σύνολο (σχολείο, αθλητικά σωματεία, κατασκήνωση, κτλ)
Πιθανή απόρριψη, περιθωριοποίηση από κοινωνικούς φορείς

B. Τα παιδιά ως θύτες

- Χρονικά (ηλικία-εξέλιξη)
  1. Περίοδος εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Ηλικιακά και χρονικά σε σχέση με την είσοδο τους στο SOS ή την αποχώρησή τους από αυτό.
  2. Διάρκεια και εξέλιξη της συμπεριφοράς

- Μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς
Συμπεριφορές που εμφανίζονται συνήθως
- Αποδέκτες
Ποιοι είναι οι αποδέκτες αυτής της συμπεριφοράς. Εντός και εκτός SOS.

Γ. Πρόληψη

- Προσανατολισμό προγράμματος σε σχέση με την πρόληψη εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς και την ψυχοκοινωνική αποκατάσταση των παιδιών.
- Συνεργασία με κοινωνικούς φορείς και φορείς επίσημου κοινωνικού ελέγχου.
- Εκπαίδευση των επαγγελματιών και μητέρων για την αποτροπή εμφάνισης αντικοιν. συμπεριφοράς και αντιμετώπιση της.

Ακολούθησε η αρχειακή έρευνα στους προσωπικούς φακέλους όλων των παιδιών που μέχρι σήμερα είχαν φιλοξενηθεί από τον οργανισμό και πλέον έχουν ανεξαρτητοποιηθεί. Το σύνολο των αποφοίτων από την αρχή λειτουργίας του οργανισμού (1982) μέχρι και την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας (Νοέμβριο-Δεκέμβριο 2011) ήταν η=115. Από τον πληθυσμό αυτόν διαχωρίστηκαν 21 άτομα και αποτέλεσαν την ομάδα με άμεσο ερευνητικό ενδιαφέρον. Πρόκειται για τα άτομα που εμφάνισαν παρεκκλίνουσα ή παραβατική συμπεριφορά κατά τη διάρκεια της ζωής τους στον οργανισμό μέχρι και την αυτονόμηση τους. Η συνέχεια της έρευνας αφορά αυτόν τον πληθυσμό και συνεχίστηκε με την εξέταση, ταξινόμηση και ανάλυση των προσωπικών τους φακέλων. Στόχος ήταν να συλλεχθούν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με:

- 1) Ηλικία εμφάνισης στοιχείων αντικοινωνικής συμπεριφοράς
- 2) Οικογενειακό ιστορικό
- 3) Από πού έγινε η παραπομπή του ανηλίκου στον οργανισμό
- 4) Πολιτισμικά-εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά
- 5) Ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά
- 6) Σχέση με μητέρα και οικογένεια SOS

- 7) Χρόνος παραμονής σε κάθε δομή
- 8) Πως εκδηλώνεται η αντικοινωνικότητά του
- 9) Χειρισμός της περίπτωσης από τον οργανισμό
- 10) Διατήρηση σχέσεων- επαφής του οργανισμού με τον «απόφοιτο» μετά την αυτονόμηση του.

1.3 Προβληματισμοί

Σχετικά με την αρχειακή έρευνα, είναι σημαντικό να επισημανθεί, πως η πληροφόρηση των φακέλων και επομένως η ορθότητα και πληρότητα των στοιχείων εξαρτάται άμεσα από την διάθεση και τον επαγγελματισμό του εκάστοτε επαγγελματία (συνήθως κοινωνικό λειτουργό) που τους συμπλήρωνε. Γιαυτόν το λόγο μετά την ολοκλήρωση της συλλογής των πληροφοριών, ακολούθησαν επαναλαμβανόμενες συναντήσεις με επαγγελματίες του οργανισμού, απασχολούμενοι σε αυτόν από την αρχή της λειτουργίας του, με σκοπό την επανεξέταση, διόρθωση και επιβεβαίωση των όσων είχαν συναχθεί.

Ένας άλλος προβληματισμός που προέκυψε στην πορεία της διατριβής ήταν η χρησιμότητα ή όχι της χρήσης ομάδας ελέγχου. Αν δηλαδή έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ένας αντίστοιχος πληθυσμός από ένα ίδρυμα παιδικής προστασίας κλασικού τύπου και να ακολουθούταν η ίδια ερευνητική διαδικασία. Αποφασίστηκε όμως να μην χρησιμοποιηθεί για δύο βασικούς λόγους. Πρώτα απ'όλα, υπήρχε μία πρακτική δυσκολία. Ήταν εξαιρετικά δύσκολο να βρεθεί ένα ίδρυμα που να έχει διατηρήσει αρχεία με τους προσωπικούς φακέλους των παιδιών από την περίοδο που ερευνούσαμε και να διατηρούν ακόμα επαφές ώστε να υπάρχει η πιθανότητα να γίνουν κάποιες συνεντεύξεις. Πέρα από το ζήτημα των αποφοίτων υπήρχε δυσκολία και στην ανεύρεση ιδρύματος με παρόμοια χαρακτηριστικά με το Παιδικό Χωριό. Παράλληλα, υπενθυμίζεται πως στόχος της παρούσας μελέτης δεν ήταν να γίνει μία συγκριτική έρευνα μεταξύ δύο διαφορετικών ιδρυμάτων, στα πλαίσια της οποίας θα ήταν απαραίτητη η χρήση μίας ομάδας ελέγχου. Στόχος ήταν η μελέτη και παρουσίαση μίας εναλλακτικής πρότασης παιδικής προστασίας και του προληπτικού ρόλου, που πιθανώς να μπορεί να διαδραματίσει. Αυτό μπορεί να γίνει με την αναζήτηση όσο το δυνατόν περισσότερων εμπειρικών και θεωρητικών στοιχείων για τη λειτουργία του, την παιδαγωγική προσέγγιση που ακολουθούν και την εξέλιξη των παιδιών.

Κεφάλαιο 2 Ερευνητικά αποτελέσματα

Σκοπός του κεφαλαίου είναι να αναδειχθεί η στρατηγική που ακολουθεί ο οργανισμός στην προσέγγιση του φαινομένου, μέσα από την παράθεση πραγματικών περιπτώσεων αντικοινωνικής συμπεριφοράς και χειρισμού τους. Παράλληλα, αυτό πλαισιώνεται από τις προσωπικές απόψεις και οπτική των άμεσα εμπλεκομένων (παιδιά SOS, εργαζόμενοι, μητέρες SOS) μέσω των συνεντεύξεων.

Η παράθεση των στοιχείων ακολουθεί τη διαδρομή, που κάνει ο κάθε ανήλικος από την εισαγωγή του στον οργανισμό, μέχρι την αυτονόμηση και ανεξαρτησία του. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται αφορούν αποκλειστικά τους νέους που εμφάνισαν αντικοινωνική συμπεριφορά (παρεκκλίνουσα και παραβατική) και την εξέλιξη τους κατά την περίοδο της φροντίδας τους από το Παιδικό Χωριό SOS.

Αρχικά δίνονται κάποια γενικά στοιχεία του συγκεκριμένου πληθυσμού. Πρόκειται για δημογραφικά και ψυχοκοινωνικά στοιχεία που συνδέονται άμεσα με το φαινόμενο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Στη συνέχεια, τα επόμενα τρία υποκεφάλαια αφορούν τις τρεις υποπεριόδους φροντίδας: στο Παιδικό Χωριό SOS Βάρης, στη Στέγη Νέων Π. Φαλήρου και τέλος στην περίοδο της αυτονόμησης. Και στις τρεις αυτές περιόδους το ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στην εξέλιξη της συμπεριφοράς των αντικοινωνικών νέων σε συνάρτηση με την παρέμβαση και χειρισμό του οργανισμού και των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Το αρχικό δείγμα της έρευνας, όπως ήδη αναφέρθηκε, ήταν 115 απόφοιτοι του οργανισμού. Οι 21 εμφάνισαν αντικοινωνική συμπεριφορά και αποτελούν το τελικό δείγμα της έρευνας που χρησιμοποιήθηκε ως βάση των στατιστικών στοιχείων που θα παρατεθούν³¹⁷. Συμπληρωματικά, παρατίθενται και οι συνεντεύξεις συνδυαστικά και υποστηρικτικά στην απάντηση των ερωτημάτων και στην εξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας στα αρχεία του οργανισμού.

Η ηλικιακή περίοδος που εξετάστηκε ξεκινά από την αρχή της φιλοξενίας τους στον οργανισμό και καταλήγει στη συμπλήρωση του 21^{ου} έτους. Το συγκεκριμένο ηλικιακό όριο επιλέχτηκε, καθώς αποτελεί τον μέσο όρο ηλικίας εισόδου του ατόμου στην ημιαυτόνομη φάση (21,6), που σημαίνει και την απομάκρυνση του από τη Στέγη

---

³¹⁷ Στις περιπτώσεις όπου χρησιμοποιείται ως βάση ο συνολικό αριθμός των αποφοίτων (η=115) θα διευκρινίζεται.

Νέων και έτσι την συνεχή φροντίδα και προστασία από τον οργανισμό, όπως συμβαίνει και στις φυσικές οικογένειες.

2.1 Γενικά στοιχεία του πληθυσμού

Στις παραγράφους που ακολουθούν γίνεται μία προσπάθεια σκιαγράφησης του φαινομένου της αντικοινωνικής συμπεριφοράς ανηλίκων, όπως εμφανίστηκε και εξελίχθηκε στον συγκεκριμένο οργανισμό. Οι πληροφορίες που δίνονται από τις πιο γενικές μέχρι και τις πιο συγκεκριμένες και σχετικές με το φαινόμενο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, παρουσιάζουν τις ψυχοκοινωνικές-κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες εμφανίστηκε και εξελίχθηκε το φαινόμενο.

2.1.1 Ηλικία εισαγωγής

Ο μέσος όρος ηλικίας εισαγωγής των παιδιών στον οργανισμό, που στη συνέχεια εμφάνισαν αντικοινωνική συμπεριφορά, είναι στα 7 έτη. Οι 10 από το σύνολο των 21, όταν έγινε η εισαγωγή τους, βρίσκονταν σε ηλικία 8 ετών και άνω. Στις περιπτώσεις αυτές δεν τηρήθηκε το ηλικιακό κριτήριο εισαγωγής, το οποίο ορίζει ως ανώτατο όριο εισαγωγής τα 8 έτη³¹⁸. Βέβαια, αυτό δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου πληθυσμού, καθώς συμφωνεί με τον μέσο όρο ηλικίας εισαγωγής του υπόλοιπου αυτόνομου πληθυσμού (7,36 ετών) του οργανισμού που δεν παρουσίασαν αντικοινωνική συμπεριφορά.

Είναι εμφανές, πως υπάρχει διαλλακτικότητα ως προς την τήρηση του συγκεκριμένου κριτηρίου. Δύο είναι οι βασικοί λόγοι, για τους οποίους συμβαίνει αυτό. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων υπήρχαν άλλα φυσικά αδέρφια μικρότερης ηλικίας και έτσι ιεραρχήθηκε η ανάγκη μη διαχωρισμού των αδερφών υψηλότερα από το ηλικιακό κριτήριο, τηρώντας το δικαίωμα του παιδιού σχετικά με τον μη χωρισμού των φυσικών αδερφών³¹⁹. Επίσης, υπήρχαν περιπτώσεις, όπου κρίθηκε αναγκαία η εισαγωγή τους λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης στην οποία βρίσκονταν.

2.1.2 Φύλο

---

³¹⁸ Σχετικά βλέπε Α Μέρος Κεφάλαιο 1,2

³¹⁹ Σχετικά βλέπε Α Μέρος Κεφάλαιο 1,3

Όσον αφορά το φύλο των συγκεκριμένων παιδιών υπερισχύουν τα αγόρια (19 άτομα), έναντι των κοριτσιών που περιορίζονται στα 2 άτομα. Η εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς στο συγκεκριμένο πληθυσμό φαίνεται να είναι σχεδόν αποκλειστικότητα των αγοριών. Το συμπέρασμα αυτό βέβαια δεν αποτελεί κάτι νέο, καθώς πολλές είναι οι έρευνες που έχουν γίνει στο παρελθόν και αποδεικνύουν αυτήν ακριβώς τη σχέση φύλου και παραβατικότητας.

2.1.3 Πηγή παραπομπής

Οι παραπομπές των παιδιών αυτών, όπως και όλων των εισαχθέντων του οργανισμού, προέρχονται από ποικίλες πηγές (Πίνακας 1). Παρόλα αυτά, τρεις είναι οι συνηθέστερες: οι Κοινωνικές Υπηρεσίες Πρόνοιας, οι Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί (ΜΚΟ) παιδικής προστασίας και τα Δημόσια Ιδρύματα παιδικής προστασίας.

Πίνακας 1: Πηγές παραπομπών παιδιών στον οργανισμό

Πηγή παραπομπής	Παιδιά
Κοινωνικές Υπηρεσίες Πρόνοιας	9
ΜΚΟ Παιδικής Προστασίας	5
Δημόσια Ιδρύματα Παιδικής Προστασίας	4
Βιολογική Οικογένεια	1
Εισαγγελέας ανηλίκων	1
Κοινωνική Υπηρεσία Φυλακών	1

Εντυπωσιακός είναι ο εξαιρετικά μικρός αριθμός παραπομπών από τη βιολογική οικογένεια (1 άτομο). Αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί, λαμβάνοντας υπ' όψιν την επόμενη παράγραφο (Κεφ. 3.1.4. Λόγοι Εισαγωγής), όπου παρουσιάζονται οι λόγοι εισαγωγής. Εκεί εμφανίζεται το υψηλότερο ποσοστό να κατέχουν η εγκληματικότητα γονέων και η κακοποίηση- παραμέληση του ανηλίκου. Αναλογιζόμενοι αυτό και γνωρίζοντας, πως οι οικογένειες όπου εμφανίζουν ζητήματα

κακοποίησης και εγκληματικότητας αποφεύγουν να γνωστοποιήσουν το πρόβλημα και κατ' επέκταση να ζητήσουν βοήθεια, Γίνεται κατανοητό γιατί υπάρχει αυτό το πολύ μικρό ποσοστό.

2.1.4 Λόγοι εισαγωγής

Σύμφωνα με τις αρχές λειτουργίας του οργανισμού, αλλά και τις δεσμεύσεις του στη Σύσταση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η απομάκρυνση ενός παιδιού από την οικογένεια του και η εισαγωγή του σε ίδρυμα, αποτελεί την έσχατη λύση και προϋποθέτει την εξάντληση κάθε εναλλακτικής επιλογής. Αυτό σημαίνει, πως τα παιδιά, τα οποία τελικά εισάγονται, αντιμετωπίζουν σοβαρές και πολυπροβληματικές οικογενειακές καταστάσεις, οι οποίες δεν δύναται να αντιμετωπιστούν πέρα από την απομάκρυνση τους από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Αυτό γίνεται εμφανές μέσα από την αναζήτηση του ιστορικού της βιολογικής οικογένειας των παιδιών αυτών και των λόγων που τα οδήγησε τελικά στην εισαγωγή τους στο ίδρυμα. Μόνο σε μία περίπτωση η βασική αιτία εισαγωγής ήταν «η ανωριμότητα και η αδυναμία των γονέων να το φροντίζουν», χωρίς να συντρέχουν παράλληλα άλλα σοβαρά ζητήματα. Στη συγκεκριμένη μάλιστα περίπτωση, το παιδί επέστρεψε στην οικογένεια του μαζί με τα αδέρφια του, χωρίς να χρειαστεί να ολοκληρώσει το πρόγραμμα του οργανισμού, αφού προηγουμένως είχε διαπιστωθεί η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, καθώς και της ικανότητας των γονέων να ανταποκριθούν στο ρόλο τους.

Σε μία προσπάθεια κατηγοριοποίησης των βασικών λόγων παραπομπής, έγιναν οι ακόλουθες ομαδοποιήσεις. Αρχικά, η πρώτη μεγάλη ομάδα αποτελείται από την πλειοψηφία των περιπτώσεων (13 άτομα) με κύρια αιτία εισαγωγής την εγκληματική συμπεριφορά του ενός ή και των δύο γονέων³²⁰. Συγκεκριμένα, τα παιδιά αυτά ζούσαν σε ένα οικογενειακό περιβάλλον, με τον ένα ή και με τους δύο γονείς, οι οποίοι παρουσίαζαν έντονη εγκληματική σταδιοδρομία και κακοποιητική-συμπεριφορά απέναντι τους.

Η δεύτερη κατηγορία (4 άτομα) αφορά παιδιά τα οποία ζούσαν με τον ένα φυσικό γονέα, ο οποίος δεν είχε μεν εμπλοκή με τον ποινικό νόμο, αλλά η

---

³²⁰ Στην πλειοψηφία των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων συνδέεται το εγκληματικό περιβάλλον με την εμφάνιση παραβατικότητας. Βλέπε σχετικά Β Μέρος Κεφάλαιο 1.4.3

συμπεριφορά του απέναντι στο παιδί του ήταν κακοποιητική. Ο δεύτερος γονέας απουσίαζε και πάλι λόγω θανάτου ή εγκατάλειψης.

Οι δύο αυτές κατηγορίες, που συγκεντρώνουν και τη συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων που εξετάζουμε, μοιράζονται ένα σημαντικό κοινό χαρακτηριστικό. Και τα 17 αυτά άτομα πρόκειται για παιδιά που έχουν υποστεί ενδοοικογενειακή κακοποίηση και παραμέληση³²¹, πριν εισαχθούν στο Παιδικό Χωριό.

Η τρίτη και τελευταία κατηγορία αποτελείται από 3 παιδιά, τα οποία εισήχθησαν στον οργανισμό, λόγω της πλήρους εγκατάλειψης τους και από τους δύο βιολογικούς γονείς. Εδώ δεν υπάρχουν στοιχεία κακοποίησης, ούτε και εγκληματικής συμπεριφοράς των γονέων.

2.1.5 Εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς

Σε προηγούμενο κεφάλαιο³²² έγινε ανάλυση και διευκρίνιση του όρου «αντικοινωνική συμπεριφορά», καθώς και διαχωρισμός των επιμέρους όρων «παρέκκλιση» και «παράβαση». Αυτή η ορολογία θα διατηρηθεί σε όλη την πορεία της περιγραφής των ερευνητικών αποτελεσμάτων, για λόγους ευκολίας και κατανόησης. Επιπλέον, τα στοιχεία που παρουσιάζονται στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αφορούν το σύνολο της περιόδου φροντίδας από τον οργανισμό. Αναφέρονται δηλαδή, από την εισαγωγή του παιδιού στο Παιδικό Χωριό SOS, μέχρι την αυτονόμηση του και συγκεκριμένα την ηλικία των 21 ετών. Το ενδιαφέρον για αυτήν την ηλικιακή περίοδο είναι έντονο καθώς τα πρώτα αυτά χρόνια της ενηλικότητας αρχίζει να φαίνεται περισσότερο ξεκάθαρα η εξέλιξη της συμπεριφοράς του νέου.

2.1.5.1 Ηλικία εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς

Όσον αφορά την αναζήτηση της ηλικίας εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς, χρησιμοποιήθηκαν οι δύο βασικές ηλικιακές ομάδες της ανηλικότητας (παιδιά, έφηβοι)³²³. Αυτό κρίθηκε ορθότερο σε σχέση με μία απλή καταγραφή

---

³²¹ Σχετικά με τη σχέση ενδοοικογενειακής βίας και εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς βλέπε Β Μέρος κεφάλαιο 1.5.1

³²² Βλέπε σχετικά Β Μέρος κεφάλαιο 1

³²³ Στο Νόμο περί αναμόρφωσης της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων, τα ηλικιακά αυτά στάδια καταργούνται και, πλέον, ως ανήλικοι νοούνται: αυτοί που, κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης, έχουν

απόλυτων ηλικιών για δύο λόγους. Αρχικά, η ολοκλήρωση της διαμόρφωσης μίας συμπεριφοράς, αλλά και η αντίληψη της από τρίτους, απαιτεί το πέρας μίας χρονικής περιόδου που τις περισσότερες φορές υπερβαίνει το ένα έτος. Θεωρείται αδύνατον να καταχωρήσουμε μία συγκεκριμένη ηλικία ως εκείνη, στην οποία πρωτοεμφανίστηκαν στοιχεία αντικοινωνικής συμπεριφοράς και στο ίδιο έτος να εξελίχθηκε τόσο, ώστε να γίνει αντιληπτό από τους φροντιστές του ανήλικου. Είναι άλλωστε μία κατηγοριοποίηση η οποία έχει ήδη χρησιμοποιηθεί από την πλειοψηφία των θεωριών και ερευνών στο παρελθόν που μελέτησαν την παραβατικότητα ανηλίκων.

Έτσι, με βάση τα στοιχεία, που είναι καταγεγραμμένα στους φακέλους των παιδιών, την υπό εξέταση συμπεριφορά παρουσίασαν 4 παιδιά (έως 12 ετών) και 17 έφηβοι (12 έως 17 ετών). Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνονται και από τους συνεντευξιαζόμενους «νέους SOS», καθώς σε σχετική ερώτηση όλοι πρόβαλαν ως ηλικιακή έναρξης της εμφάνισης της συμπεριφοράς την εφηβεία και συγκεκριμένα τα ηλικιακά έτη μεταξύ 11 και 13. Αντίθετα, οι επαγγελματίες του οργανισμού εντοπίζουν στοιχεία παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς να πρωτοεμφανίζονται στην ηλικία των 6 με 7 ετών, στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Μιλούν για απλές μορφές παρέκκλισης, οι οποίες δεν είναι καταγεγραμμένες στα αρχεία και δεν είναι εύκολα αντιληπτές από τα υπόλοιπα παιδιά. Όπως εξηγούν οι ίδιοι:

«[...] Η συμπεριφορά αυτή αποτελεί ενδεικτικό στοιχείο μη ομαλής ένταξης στις ομάδες των συνομήλικων τους. Δυσκολεύονται πολύ με την πρώτη τους επαφή από την 1^η Δημοτικού. Έτσι συμπεριφέρονται επιθετικά, φεύγουν από την τάξη και κάνουν μικροκλοπές.» (Παιδαγωγός Παιδικού Χωριού SOS)

Επίσης, διευκρινίζουν, πως σοβαρότερες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς εμφανίζονται κατά την ηλικιακή περίοδο της εφηβείας, λόγω των ούτως ή άλλως δυσκολιών της ηλικίας αυτής, καθώς και των ιδιαίτερων ψυχοκοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα παιδιά αυτά. Συγκεκριμένα:

«[...] Όταν μιλάμε για σοβαρή παραβατικότητα, τότε πρωτοεμφανίζεται συνήθως στα πρώτα χρόνια του Γυμνασίου. Εκεί ξεκινούν τις παρέες με άτομα εκτός χωριού και ελέγχονται λιγότερο από εμάς στο σχολείο. Είναι

ηλικία μεταξύ του όγδοου και του δέκατου όγδοου έτους της ηλικίας τους συμπληρωμένων. Η αλλαγή αυτή ήταν αναγκαία και προς όφελος των ανηλίκων όσον αφορά την ποινική ευθύνη, αλλά σε επίπεδο ποιοτικής έρευνας η κατηγοριοποίηση της ηλικίας σε στάδια ανάπτυξης έχει αποδειχτεί αρκετά βοηθητική.

έτσι και αλλιώς η δύσκολη περίοδος της εφηβείας.» (Διευθυντής Κοινωνικής Υπηρεσίας)

2.1.5.2 Είδος συμπεριφοράς

Με βάση τη διαφοροποίηση μεταξύ παρεκκλίνουσας και παραβατικής συμπεριφοράς³²⁴ και ερευνώντας τα στοιχεία, που είναι καταγεγραμμένα στους προσωπικούς φακέλους των παιδιών, καταλήξαμε στην ακόλουθη αρχική ταξινόμηση των υπό εξέταση παιδιών με αντικοινωνική συμπεριφορά.

Η πλειοψηφία των ατόμων που εμφάνισαν αντικοινωνική συμπεριφορά, από την εισαγωγή τους στον οργανισμό μέχρι και την περίοδο της αυτονόμησης τους, ενεπλάκησαν με τον ποινικό νόμο. Αυτό σημαίνει, πως τα άτομα αυτά δεν περιορίστηκαν σε πράξεις κοινωνικής παρέκκλισης, αλλά εξέλιξαν τη συμπεριφορά τους σε αξιόποινες πράξεις. Συγκεκριμένα πρόκειται για 12 άτομα που στο σύνολο των αυτόνομων παιδιών SOS (η=115 άτομα) μεταφράζεται στο 10,43%.

Αντίθετα, τα άτομα που εμφάνισαν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και περιορίστηκαν σε αυτή, ανέρχονται στα 9. Πρόκειται δηλαδή για παιδιά που εμφάνισαν σε κάποια περίοδο της ζωής τους στοιχεία αντικοινωνικότητας, αλλά περιορίστηκαν σε πράξεις απλή παρέκκλισης, χωρίς να προβούν σε ποινικό αδίκημα. Στο σύνολο των αυτόνομων τα άτομα αυτά αποτελούν το 7,82%.

2.1.5.3 Είδη παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και παραβατικότητας

Στο σημείο αυτό θα παρουσιαστούν τα είδη αντικοινωνικής συμπεριφοράς που εμφάνισε ο συγκεκριμένος πληθυσμός. Παράλληλα, θα γίνει και διαχωρισμός ανάμεσα στις πράξεις παρέκκλισης και παραβατικότητας. Η ανάλυση βασίστηκε στα στοιχεία, τα οποία συλλέχθηκαν από τους φακέλους των παιδιών και στη συνέχεια επιβεβαιώθηκαν και συμπληρώθηκαν από το επιστημονικό προσωπικό του οργανισμού. Επαναλαμβάνεται, πως η καταγραφή των στοιχείων στηρίζεται εξολοκλήρου στην προθυμία και επαγγελματισμό του εκάστοτε κοινωνικού λειτουργού προς ενημέρωση του ιστορικού και φακέλου του κάθε παιδιού, και επιπλέον στη μνήμη των επαγγελματιών που ερωτήθηκαν στη συνέχεια της έρευνας

---

³²⁴ Βλέπε σχετικά Β Μέρος κεφάλαιο 1.1

για διευκρινήσεις. Παρόλα αυτά, η ενδεικτική αυτή καταγραφή βοηθά σημαντικά στο να αποδοθεί μία εικόνα του είδους των συμπεριφορών παρέκκλισης και παραβατικότητας, στις οποίες επιδίδεται ο συγκεκριμένος πληθυσμός, καθώς και των ψυχοκοινωνικών συνθηκών εξέλιξης της συμπεριφοράς.

Πέντε είναι οι βασικότερες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς που εντοπίστηκαν από τον υπό εξέταση πληθυσμό στο σύνολο του. Οι συχνότερες από αυτές είναι οι κλοπές -συμπεριλαμβάνοντας τις μικροκλοπές-, ακολουθούν οι φυγές από το σπίτι SOS, η χρήση ναρκωτικών ουσιών, η επιθετικότητα και το σκασιαρχείο. Αναλυτικότερα όλες οι καταγεγραμμένες και δηλωθέντες πράξεις αντικοινωνικότητας παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα. (Πίνακας 2)

Πίνακας 2: Μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς

Κατηγορία συμπεριφοράς	Άτομα
Κλοπές/ μικροκλοπές	15
Φυγές	13
Επιθετικότητα,	11
Ναρκωτικά	11
Σκασιαρχείο	11
Φθορές ξένης περιουσίας	3
Απόπειρα ασέλγειας	3
Λιποταξία	2

Απόλυτα ταυτόσημες με αυτά τα αποτελέσματα ήταν και οι αποκρίσεις των ερωτηθέντων «νέων SOS» σε ερώτηση σχετικά με τα είδη αντικοινωνικής συμπεριφοράς που είχαν αντιληφθεί κατά τη διαμονή τους στα προγράμματα του οργανισμού. Συγκεκριμένα, οι συμπεριφορές που ανέφεραν στην πλειοψηφία τους ήταν η επιθετικότητα, οι μικροκλοπές και η χρήση ναρκωτικών. Κάποια άτομα νεώτερης ηλικίας (21-24 ετών³²⁵) εντόπισαν και περιπτώσεις ασέλγειας.

« [...] Υπήρχαν αρκετά τέτοια περιστατικά. Εκτός και εντός του χωριού.

Για παράδειγμα αρκετές μικροκλοπές. Βία, κυρίως, εντός SOS, μεταξύ

³²⁵ Αναφέρεται στην ηλικία των συνεντευξιζόμενων. Αναλυτικά δεξ Γ' Μέρος: Κεφάλαιο 1.2

μας. Αλλά και σε περιπτώσεις έξω όπου μας ενοχλούσαν, μόνο τότε. Μαζεύομασταν και πηγαίναμε και τους βρίσκαμε. Από ναρκωτικά δε άλλο τίποτα. Υπήρχαν πολλά.» (αυτόνομος 22 ετών)

Στα ίδια περίπου πλαίσια κινούνται και οι απαντήσεις των εργαζομένων στον οργανισμό. Δίνουν και αυτοί έμφαση σε πράξεις επιθετικότητας, μικροκλοπών, φυγών από το σπίτι και σκασιαρχείο.

Ακολουθεί μία δεύτερη κατηγοριοποίηση της συμπεριφοράς με βάση την ύπαρξη ή μη εμπλοκής με το ποινικό δίκαιο. Διαχωρίζονται δηλαδή οι συμπεριφορές που εντοπίστηκαν ανάμεσα σε Παρεκκλίνουσες και Παραβατικές. Η διαφοροποίηση αυτή βοηθά στην μετέπειτα κατανόηση της συνολικής δραστηριότητας της κάθε ομάδας, αλλά και στη συγκριτική ανάλυση, που θα ακολουθήσει. Κατά συνέπεια, στον Πίνακα 3 καταγράφονται τα είδη συμπεριφορών αποκλειστικά από εκείνους που περιορίστηκαν στην *παρέκκλιση*.

Πίνακας 3: Συμπεριφορά Παρεκκλινόντων

Παρεκκλίνουσα συμπεριφορά	Άτομα
Επιθετικότητα	6
Φυγές	5
Μικροκλοπές	4
Σκασιαρχείο	4
Περιστασιακή χρήση ναρκωτικών	2
Φθορές	2

Ακολουθεί ο Πίνακας 4, στον οποίο καταγράφονται οι συμπεριφορές παρέκκλισης και ποινικών αδικημάτων που προέβη ο πληθυσμός των ατόμων με *παραβατική συμπεριφορά*. Είναι φανερό, πως σε αυτήν την περίπτωση, είναι καταγεγραμμένες

πράξεις όχι μόνο παραβατικές, αλλά και απλής κοινωνικής παρέκκλισης, οι οποίες μάλιστα ταυτίζονται με τις πράξεις της προηγούμενης ομάδας (Πίνακας 3). Πρόκειται για άτομα που εξέλιξαν τη συμπεριφορά τους από κοινωνικά αποκλίνουσα σε σοβαρά παραβατική.

Πίνακας 4: Συμπεριφορά Παραβατικών

Παρέκκλιση/ Αδίκημα	Άτομα
Κλοπές	11
Συστηματική χρήση ναρκωτικών	9
Φυγές	8
Σκασιαρχείο	7
Επιθετικότητα	4
Απόπειρα ασέλγειας	3
Λιποταξία	2
Φθορές	1
Σωματική βλάβη	1
Κοκ	1

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να γίνουν ορισμένες διευκρινήσεις σχετικά με κάποιες συμπεριφορές που ενώ αρχικά φαίνονται ταυτόσημες στις δύο ομάδες, επί της ουσίας έχουν σημαντικές ποιοτικές διαφορές.

Χρήση Ναρκωτικών

Με βάση το ποινικό δίκαιο η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών,³²⁶ οποιαδήποτε μορφή και αν παίρνει, ευκαιριακή ή συστηματική, συνιστά ποινικό αδίκημα³²⁷.

³²⁶ Ο Νόμος 3459/2006 - ΦΕΚ Α'/103/25.5.2006, άρθρο 1 παρ. 1 ορίζει τις παράνομες ναρκωτικές ουσίες ως εξής: *Ναρκωτικά, κατά την έννοια του νόμου αυτού, είναι ουσίες τεχνητές ή φυσικές που δρουν στο κεντρικό νευρικό σύστημα και προκαλούν εξάρτηση του ατόμου από αυτές.*

Κρίθηκε όμως, πως δεν θα πρέπει να ακολουθηθεί το νομικό πρότυπο και να μπου σε μία ενιαία κατηγορία, καθώς αυτό αντικρούει την κοινωνική πραγματικότητα. Τα άτομα, τα οποία χαρακτηρίζονται ως περιστασιακοί χρήστες, κάνουν χρήση ανά διαστήματα, οι δόσεις είναι μικρές και γίνονται σε συγκεκριμένες περιστάσεις, στις οποίες επιθυμούν να ανταποκριθούν. Οι ίδιοι δεν βρίσκονται σε σχέση εξάρτησης από την ουσία. Επομένως, και η κοινωνική τους συμπεριφορά δεν επηρεάζεται αρνητικά στο σύνολο της. Αντίθετα, εκείνοι, οι οποίοι κάνουν συστηματική χρήση, έχουν συνήθως ψυχική εξάρτηση από την ουσία, χωρίς όμως να συνεπάγεται απαραίτητα την κοινωνική εξασθένηση των άλλων κοινωνικών ενδιαφερόντων τους. Θεωρείται βέβαια, πολύ πιθανό να υπάρξουν συνέπειες τόσο στην υγεία του χρήστη, όσο και στην κοινωνική του συμπεριφορά³²⁸.

Αυτή ακριβώς η διαφοροποίηση επιβεβαιώνεται από τη σχέση που φαίνεται πως υπάρχει μεταξύ της μορφής της χρήσης με το είδος της αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Διαπιστώνεται δηλαδή, πως στον συγκεκριμένο πληθυσμό ταυτίζεται η παραβατική συμπεριφορά με τη συστηματική χρήση και η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά με την περιστασιακή χρήση.

Ο διαχωρισμός αυτός έχει και μία άλλη ποιοτική προέκταση αναφορικά με τη σχέση χρήσης και εγκληματικότητας. Από τα 9 άτομα παραβατικών χρηστών (όπως φαίνεται στον πίνακα 4), οι 7 προέβησαν σε ένα οι περισσότερα ποινικά αδικήματα που συνδέονται με τη χρήση. Συγκεκριμένα, τα αδικήματα αυτά αφορούσαν κλοπές και εμπόριο ναρκωτικών, με σκοπό την ανεύρεση χρημάτων για την προμήθεια της προσωπικής τους δόσης³²⁹.

---

³²⁷ Σύμφωνα με το Νόμο 3459/2006 - ΦΕΚ Α'/103/25.5.2006, άρθρο 29: « Όποιος για δική του αποκλειστικά χρήση προμηθεύεται ή κατέχει με οποιονδήποτε τρόπο ναρκωτικά σε ποσότητα, που αποδεδειγμένα εξυπηρετεί αποκλειστικά τις δικές του ανάγκες ή κάνει χρήση τους ή καλλιεργεί φυτά κάνναβης σε αριθμό ή έκταση που δικαιολογούνται μόνο για δική του αποκλειστική χρήση, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός (1) έτους. Η διαπίστωση της εξυπηρέτησης της δικής του αποκλειστικά ανάγκης για τη συγκεκριμένη ουσία γίνεται με συνεκτίμηση του είδους, της ποσότητας και της καθαρότητας της ουσίας, καθώς και των διαγνωστικών στοιχείων που αναφέρονται στο άρθρο 30. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης μπορεί να προσδιορίζονται τα όρια ποσότητας της κάθε επί μέρους ναρκωτικής ουσίας, που θεωρείται ότι καλύπτει τις ανάγκες ενός χρήστη, έστω και εξαρτημένου, για ορισμένο χρόνο. Κατά την επιμέτρηση της ποινής λαμβάνεται υπόψη ο βαθμός βλαπτικότητας της κάθε ναρκωτικής ουσίας και ιδιαίτερα η κατηγορία, στην οποία ανήκει.»

³²⁸ Κουκουτσάκη Α., (2002), *Χρήση ναρκωτικών, ομοφυλοφιλία. Συμπεριφορές μη συμμόρφωσης μεταξύ ποινικού νόμου και ιατρικού ελέγχου*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, σελ 27

³²⁹ Δεν γίνεται σε καμία περίπτωση προσπάθεια απόδοσης της συνολικής παραβατικότητας του συγκεκριμένου πληθυσμού στη χρήση ουσιών. Ταυτίζονται μόνο οι συγκεκριμένες πράξεις με τη μορφή χρήσης από τα συγκεκριμένα άτομα.

Επιθετικότητα – Σωματική βλάβη

Μία άλλη ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση, που έγινε κατά την καταγραφή των συμπεριφορών και πρέπει να διευκρινιστεί, είναι εκείνη μεταξύ της επιθετικότητας και της σωματικής βλάβης. Αρχικά, στην καταγραφή των συμπεριφορών, επί του συνόλου του πληθυσμού των αντικοινωνικών (Πίνακας 2), διατηρείται η κοινή έννοια της επιθετικότητας. Στη συνέχεια όμως, διαχωρίζονται (Πίνακας 3 και 4) και παρατηρείται, πως στους μεν παρεκκλίνοντες παρουσιάστηκαν 6 περιπτώσεις επιθετικότητας, στους δε παραβατικούς 4 περιπτώσεις επιθετικότητας και 1 σωματικής βλάβης. Είναι απαραίτητο λοιπόν, να γίνουν οι ακόλουθες διευκρινήσεις.

Η επιθετικότητα ως όρος έχει πολλές όψεις και μεγάλο φάσμα εκδηλώσεων και πράξεων. Ο κάθε θεωρητικός ανάλογα με την επιμέρους συμπεριφορά ή πράξη την οποία μελετά³³⁰, ορίζει και το φαινόμενο. Αυτό δημιουργεί δυσκολία στην κατασκευή ενός συγκεκριμένου ορισμού και την καθολική αποδοχή του. Παρόλα αυτά υπάρχει ένα βασικό κοινό στοιχείο προσέγγισης, σύμφωνα με το οποίο η επιθετικότητα χαρακτηρίζεται από την τάση στη συμπεριφορά του ατόμου διάπραξης μίας ενέργειας με σκοπό να προκαλέσει βλάβη ή και να τραυματίσει. Με βάση αυτήν την παραδοχή έγινε η αρχική καταγραφή (Πίνακας 2). Στη συνέχεια όμως, κατά την επιμέρους καταγραφή των συμπεριφορών των παραβατικών νέων (Πίνακας 4), κρίθηκε απαραίτητο να διαχωριστεί από αυτήν η πράξη της σωματικής βλάβης. Στόχος είναι να τονιστεί, πως η συγκεκριμένη πράξη αποτελεί μία ποινικοποιημένη μορφή επιθετικότητας³³¹ και όχι απλά μία παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, συνηθισμένη στους εφήβους και ανεκτή από το νομικό πλαίσιο και δεν τιμωρείται.

Πέρα όμως από τις επιμέρους διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο βασικών μορφών αντικοινωνικής συμπεριφοράς (παρέκκλιση-παράβαση), κυριαρχεί ένα κοινό βασικό στοιχείο, το οποίο αποτελεί και το σημείο εκκίνησης της εμφάνισης αντικοινωνικότητας. Πρόκειται για την αδυναμία των παιδιών να προσαρμοστούν ομαλά σε κάθε νέο κοινωνικό σύνολο (ίδρυμα, σχολείο, αθλητική ομάδα, κλπ), στο οποίο είναι κοινωνικά υποχρεωμένοι να ενταχθούν. Αυτή η δυσκολία εκφράζεται με

---

³³⁰ Ζώγε Δ. (1985), *Σχέση επιθετικότητας και εγκληματικότητας στη σχιζοφρένεια*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα

³³¹ Σύμφωνα με το άρθρο 308 παρ. 1 : 'Όποιος με πρόθεση προξενεί σε άλλον σωματική κάκωση ή βλάβη της υγείας του τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών ετών. Αν η κάκωση ή η βλάβη της υγείας που του προξένησε είναι εντελώς ελαφρά, τιμωρείται με φυλάκιση το πολύ έξι μηνών ή με χρηματική ποινή. Και αν είναι ασήμαντη, τιμωρείται με κράτηση ή πρόστιμο.

τη μη τήρηση των κανονισμών λειτουργίας των εκάστοτε οργανωμένων πλαισίων. Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Διευθυντής της κοινωνικής υπηρεσίας του οργανισμού:

«[...]Η αντικοινωνική συμπεριφορά γενικά πρωτοεμφανίζεται στις πρώτες τάξεις του δημοτικού, όπου το παιδί μπαίνει για πρώτη φορά σε σχολικό περιβάλλον και ξεκινάει και τις δραστηριότητες εκτός «χωριού». Εμφανίζεται η αδυναμία του να ενταχθεί στο νέο σχολικό πλαίσιο, όπως και σε κάθε νέο πλαίσιο.»

Σε καμία περίπτωση όμως δε μεταφράζεται αυτή η δυσκολία ως ο βασικός παράγοντας εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς

Σχετικά με το αξιακό τους σύστημα

Ερωτηματικά παρουσιάστηκαν σχετικά με την αδυναμία σοβαρού αριθμού παιδιών να αναγνωρίσουν κάποιες συμπεριφορές ως παρεκκλίνουσες, όταν αυτές εμφανίζονταν στο χώρο του ιδρύματος. Αντίθετα, τις ίδιες συμπεριφορές εκτός ιδρύματος τις κατανοούσαν ως παραβατικές και επέλεγαν να τις αποφύγουν. Ενδεικτικό είναι, πως κανένας από τους συνεντευξιαζόμενους δεν ανέφερε τη «φυγή από το σπίτι» ως παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Υπήρχαν περιστατικά μικροκλοπών ή φθορών σε σπίτια του ιδρύματος από παιδιά του ιδρύματος, των οποίων η αντίδραση απέναντι στην αποδοκιμασία των φροντιστών τους ήταν η αντίληψη, πως «τα πάντα είναι κοινά», πως «όλο το Χωριό είναι ένα σπίτι» ή πως «δεν έχουμε ένα σπίτι αλλά 13». Η συμπεριφορά αυτή δεν μεταφέρεται έξω από το ιδρυματικό περιβάλλον. Αυτό δεν θα μπορούσε να εξηγηθεί με το ότι έχουν διαφορετικό αξιακό σύστημα, αφού αναγνωρίζουν τους κανόνες. Πιθανώς θα μπορούσε να εξηγηθεί ως αποτέλεσμα χρησιμοποίησης «τεχνικών εξουδετέρωσης»³³² (το σπίτι και τα πράγματα όλων των παιδιών είναι κοινά, άρα δεν είναι κλοπή), για να εκλογικεύσουν τη συμπεριφορά τους, να καταστήσουν ανενεργό τον κοινωνικό έλεγχο και να προβούν στην πράξη χωρίς ενοχές.

---

³³² Σύμφωνα με τη θεωρία των Matza και Sykes. Βλέπε σχετικά Μέρος Β, κεφάλαιο 2.2.1

2.1.6 Ψυχιατρική διαταραχή και νοητική υστέρηση

Μία από τις βασικές προϋποθέσεις, προκειμένου να γίνει δεκτή προς εισαγωγή στον οργανισμό οποιαδήποτε παραπομπή ενός παιδιού, είναι η μη ύπαρξη σοβαρής ψυχιατρικής διαταραχής. Παρόλα αυτά, η έρευνα έδειξε, πως από το σύνολο των αυτόνομων παιδιών (n=115), οι 14 (12,17%) παρουσίασαν στην πορεία της φροντίδας του από τον οργανισμό κάποιο είδος ψυχιατρικού προβλήματος. Πρόκειται δηλαδή για περιπτώσεις, στις οποίες η διαταραχή δεν ήταν δυνατόν να διαγνωσθεί σε μικρή ηλικία³³³, αλλά έγινε φανερή αργότερα και συγκεκριμένα στην εφηβεία³³⁴.

Προκειμένου να γίνει η ψυχιατρική αξιολόγηση, ο οργανισμός συνεργάζεται είτε με εξειδικευμένα διαγνωστικά κέντρα είτε με κάποιον ιδιώτη ψυχίατρο και τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιεί τους επαγγελματίες του Κέντρου Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας. Το διαγνωστικό test το οποίο χρησιμοποιούνταν δεν ήταν σταθερό, αλλά ποίκιλε, ανάλογα με το φορέα που το διεξήγαγε. Την αρχική αξιολόγηση της κάθε περίπτωσης ακολουθούσε σχεδόν πάντα ένα follow up, καθώς τα αποτελέσματα αφορούν την εκάστοτε περίοδο που γίνεται το test. Κάποιες φορές σε αυτήν την επανεξέταση εντοπιζόταν κάποιο ψυχιατρικό ζήτημα.

Αναφορικά με τη σχέση μεταξύ αντικοινωνικής συμπεριφοράς και ψυχιατρικής διαταραχής, παρατηρείται, πως από το σύνολο των αυτόνομων με ψυχιατρική διαταραχή (14 άτομα), περισσότεροι από τους μισούς (8 άτομα) παρουσίασαν και αντικοινωνική συμπεριφορά. Από τους οποίους μάλιστα οι 6 αφορούν περιπτώσεις με έντονη παραβατικότητα.

Στο ερώτημα αν μπορούμε να συνδέσουμε την ύπαρξη ψυχιατρικής διαταραχής με την εμφάνιση παραβατικότητας, δεν επιτρέπεται να δοθεί θετική απάντηση, καθώς υπάρχουν σοβαροί προβληματισμοί. Πρώτα από όλα, θα ήταν λάθος να γίνει μία ενδο-κεντρική προσέγγιση του φαινομένου, στοχεύοντας στην ερμηνεία του αποκλειστικά μέσα από την ανάλυση του ατόμου, αποκόβοντας το από τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα του, αλλά και τον κοινωνικό έλεγχο που του ασκείται. Δεύτερον, μία τέτοια θετικιστική προσέγγιση, η οποία στηρίζεται σε μία ψυχιατρική

---

³³³ Μικρότερη των 8 ετών, που γίνεται η εισαγωγή.

³³⁴ Αυτό ισχύει για όλες τις περιπτώσεις εκτός από μία, όπου είχε διαγνωσθεί η διαταραχή κατά την εισαγωγή, αλλά έγινε εξαίρεση προκειμένου να μη χωριστεί από τα αδέρφια του.

γνωμάτευση περί ύπαρξης ή μη ψυχιατρικής ασθένειας, είναι έντονα αμφισβητήσιμη³³⁵.

Σχετικά με το θέμα της νοητικής υστέρησης, προέκυψε, πως αφορούσε ένα σχετικά μικρό αριθμό ατόμων (4 άτομα) μέσα από το σύνολο των αντικοινωνικών ανηλίκων. Σε γενική βάση είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, το ότι η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών που εισήχθησαν στον οργανισμό διαγνώστηκαν με χαμηλό δείκτη νοημοσύνης. Στη συνέχεια όμως, και μετά από το πέρας μικρής περιόδου διαβίωσης στο Παιδικό Χωριό, οι επαναληπτικές εξετάσεις έδειχναν αρκετά υψηλότερο τον δείκτη αυτόν. Φαίνεται δηλαδή, πως η νοημοσύνη δεν είναι μία σταθερή και παγιωμένη κατάσταση, αλλά υπόκειται στις επιδράσεις του περιβάλλοντος και στην εκάστοτε ψυχοκοινωνική κατάσταση του ατόμου. Σχετικές έρευνες, σε υιοθετημένα, κυρίως, παιδιά, έχουν δείξει, πως η νοημοσύνη μπορεί να σφυρηλατηθεί μέσα στα πλαίσια ενός μορφωσιογόνου περιβάλλοντος, μέσα από την οικογένεια, το σχολείο ή και άλλους φορείς³³⁶. Επομένως, και οι δείκτες, που εμφανίζονται από τα αντίστοιχα τεστ, δεν είναι σταθεροί, αλλά αποτελούν μία προσωρινή ένδειξη της επίδοσης του ατόμου στη διαβάθμιση των νοητικών έργων. Παράλληλα, ο δείκτης νοημοσύνης αποτελεί μία συνοπτική ένδειξη, από την οποία δεν αναδεικνύονται σημαντικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων, αλλά ούτε και μοναδικές νοητικές ιδιότητες σε κάποιο άτομο. Υπάρχουν βασικές ιδιότητες της γνωστικής συμπεριφοράς του παιδιού, για τις οποίες δεν δίνει πληροφορίες, για παράδειγμα η επιμονή, η ταχύτητα, η δημιουργική νόηση κτλ. Άλλωστε η νοημοσύνη δεν ταυτίζεται με τον βαθμό σε ένα τεστ, αλλά με τον τρόπο που αντιδρά και συμπεριφέρεται το άτομο στις διάφορες καταστάσεις της ζωής^{337 338}.

---

³³⁵ Το αντιψυχιατρικό κίνημα με κύριους εκφραστές τους: Ronald D. Laing, David Cooper και Thomas Szasz. Μεταξύ άλλων υποστηρίζεται, πως υπάρχει απροσδιοριστία και ασάφεια στον ορισμό της ψυχικής ασθένειας, καθώς είναι ανύπαρκτα κριτήρια αντικειμενικού κύρους της διάγνωσης.

³³⁶ Παπανελοπούλου Ε. (2002), *Πολλαπλοί τύποι νοημοσύνης: θεωρία-εφαρμογή και προοπτικές στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου, Τμήμα Ειδικής Αγωγής.

³³⁷ Herbert M., (1996), *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*. Τόμος Β', Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ.173

³³⁸ Για περισσότερα βλέπε; Howe M., (1997), *I.Q. in question: the truth about intelligence*. London, Sage Publication και Steirnerberg R.J.,(1998), *In search of the human mind*. 2nd Edition, New York, Harcourt Brace College Publishers

2.1.7 Ανακύκλωση της γονεϊκής εγκληματικότητας

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο σημαντικός αριθμός (14 περιπτώσεις³³⁹) των υπό εξέταση ανηλίκων, των οποίων οι γονείς είχαν παρουσιάσει στο παρελθόν κάποια μορφή εγκληματικής συμπεριφοράς. Το φαινόμενο αυτό του κύκλου της εγκληματικότητας είναι ιδιαίτερα συχνό στις οικογένειες με γονεϊκή εγκληματικότητα. Οι συγκεκριμένες περιπτώσεις όμως διαφοροποιούνται λόγω ενός βασικού στοιχείου. Τα παιδιά αυτά κοινωνικοποιούνται και μεγαλώνουν μακριά από το εγκληματογόνο περιβάλλον της βιολογικής τους οικογένειας³⁴⁰.

Επίσης, ο πραγματικός αριθμός της εγκληματικότητας των γονέων ενδέχεται να είναι υψηλότερος. Δεν γνωστοποιούνται όλες οι εγκληματικές πράξεις στον οργανισμό, παρά μόνο εκείνες που έχουν έμμεσο αντίκτυπο στη σχέση του παιδιού με τον γονέα. Συγκεκριμένα, πρόκειται είτε για περιπτώσεις εγκληματικότητας, όπου έχει επέμβει ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος και μέσω δικαστικών αποφάσεων έχει εμποδιστεί η επαφή γονέα-παιδιού ή για περιπτώσεις, που δεν έχουν μεν αναμιχτεί οι επίσημοι φορείς, αλλά ο γονέας δεν είναι σε θέση να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις που του έχει ορίσει ο οργανισμός λόγω εξάρτησης ή άλλου είδους παραβατικής συμπεριφοράς. Υπάρχει λοιπόν στη συγκεκριμένη καταγραφή ένας σκοτεινός αριθμός.

2.1.8 Η ετικέτα του ιδρύματος

Η σχέση και επαφή των παιδιών SOS με το κοινωνικό σύνολο είναι συνεχής και άμεση. Προς αποφυγή εμφάνισης ιδρυματικών στοιχείων, αλλά και για λόγους κοινωνικοποίησης, όλες οι δραστηριότητες των παιδιών (εκπαιδευτικές, αθλητικές, πολιτιστικές) λαμβάνουν χώρα στην τοπική κοινότητα. Τα παιδιά SOS κατά την επαφή τους με τους κοινωνικούς φορείς μεταφέρουν την ετικέτα του ιδρύματος, η οποία τροφοδοτεί συμπεριφορές περιθωριοποίησης και θυματοποίησης τους.

Χαρακτηριστικό είναι πως σε ερωτήσεις, που έγιναν σχετικά με τη σχέση τους με τους κοινωνικούς θεσμούς, όλοι οι απόφοιτοι ανέφεραν από ένα τουλάχιστον

---

³³⁹ Δεν συμπίπτει το ποσοστό με εκείνο του κεφαλαίου 3.1.4 στο οποίο παρουσιάστηκαν οι λόγοι εισαγωγής των παιδιών στον οργανισμό, και όπου η εγκληματικότητα γονέων αποτελούσε το συνηθέστερο αίτιο (54,5 %), καθώς υπάρχει διαφορά στη χρονική περίοδο μέτρησης. Η πρώτη περίπτωση αφορά την περίοδο μέχρι και την εισαγωγή των παιδιών στον οργανισμό, ενώ η δεύτερη τη συνολική κοινωνική πορεία των γονέων μέχρι και σήμερα.

³⁴⁰ Βλέπε σχετικά κεφάλαιο 1.5.1.

παράδειγμα περιθωριοποίησης και διαχωρισμού εις βάρους τους. Αυτό το εισέπρατταν, κυρίως από άλλα παιδιά και συνήθως συμμαθητές τους, αλλά και από εκπροσώπους φορέων, όπως δασκάλους ή προπονητές σε αθλητική ομάδα. Μιλούν για προκατάληψη, ρατσισμό, στιγματισμό. Χαρακτηριστική είναι η έκφραση «sosάκι» με την οποία αναφέρονταν οι συμμαθητές τους στα παιδιά του SOS.

«[...]Τα παιδιά ήταν σκληρά. Σε εισαγωγικά υπήρχε ρατσισμός. Θυμάμαι απλά έντονα, αυτό με τον χαρακτηρισμό, τα sosακια. Το θέμα είναι το κάθε παιδί να το αντιμετωπίσει. Εγώ στην πορεία τους έδειξα ποια είμαι και έτσι εξισωθήκαμε.» (αυτόνομος, 37 ετών)

«[...]Καθηγητές, συμμαθητές και άτομα μεγάλης ηλικίας ασκούσαν αρνητική κριτική. Όλο τους φταίγαμε και τίποτα δεν κάναμε σωστά. Και οι καθηγητές την ίδια συμπεριφορά είχαν. Τα παιδιά ήταν τα χειρότερα. Μας φώναζαν ορφανά, χωρίς μάνα και πατέρα. Τα sosάκια. Ήμασταν δακτυλοδεικτούμενοι. Πολλοί από εμάς ντρεπόντουσαν να πηγαίνουν στο σχολείο με το λεωφορειάκι του sos και πήγαιναν με τα πόδια.» (αυτόνομος 27 ετών)³⁴¹

Η αντίδραση των παιδιών SOS δεν ήταν σταθερή και όμοια από όλους. Στην πλειοψηφία τους προσπαθούσαν να περνούν απαρατήρητοι και να μην δίνουν στόχο για περεταίρω σχολιασμό. Τα παιδιά αυτά συνήθως δεν συμμετείχαν σε παρέες εκτός SOS.

«[...]Εγώ με τα παιδιά από το σχολείο είχα ελάχιστη ως μηδαμινή επαφή. Λόγω του ότι ήμουν λίγο κλειστός χαρακτήρας και είχα αυτό το άγχος, το ότι είμαι από το SOS και ίσως δεν κολλάω στην παρέα τους, ίσως να ένιωθα και κάποια στιγμή ότι δεν με ήθελαν κιόλας. Το εισέπραττα αλλά με την πορεία κάπως με αποδέχτηκαν. Νομίζω πως είναι λόγω του ότι το άφησα και εγώ, άφησα και εγώ τον εαυτό μου.» (αυτόνομος 33 ετών)

Υπήρχαν άλλοι που προσπαθούσαν να αποδείξουν την «ανωτερότητα» τους σε σχέση με τα υπόλοιπα παιδιά και την μεγαλύτερη ψυχική τους δύναμη. Η πλειοψηφία των παιδιών αυτών συμμετείχαν στις ευρύτερες παρέες του σχολείου και σε όλες τις δραστηριότητες (αθλητικές, πολιτισμικές) που διοργάνωνε το σχολείο. Τέλος, υπήρχε

---

³⁴¹ Η πλήρης συνέντευξη βρίσκεται στο Παράρτημα

βέβαια και η περιορισμένη αριθμητικά κατηγορία παιδιών, η οποία δυσκολευόταν να αντιμετωπίσει αυτή τη «ρατσιστική» συμπεριφορά και αντιδρούσε με βία.

«[...]Στο σχολεία υπήρχε κάποιος ρατσισμός από συγκεκριμένη ομάδα παιδιών. Αλλά για λίγο, μετά το έκοψαν. Τους το κόψαμε εμείς. Μαζευτήκαμε και τους πλακώσαμε.» (αυτόνομος, 22 ετών)

Η αντίδραση του οργανισμού απέναντι σε αυτό το φαινόμενο είναι διαρκής. Οι ενέργειες αρχικά στόχευαν στη γνωστοποίηση της λειτουργίας του Παιδικού Χωριού και στη συνέχεια στην προσφορά βοήθειας και εκπαίδευσης στους λειτουργούς των θεσμών σχετικά με την αντιμετώπιση διάφορων παιδαγωγικών ζητημάτων. Τα «σπίτια SOS» είναι πάντα ανοιχτά στην κοινότητα, οι εκπαιδευτικοί καλούνται στα σπίτια, γίνονται πολύ συχνά δραστηριότητες εντός του χώρου του ιδρύματος με παιδιά της κοινότητας και παράλληλα και διοργανώνονται ημερίδες και σεμινάρια σε εκπαιδευτικούς σχετικά με αντιμετώπιση προβλημάτων στην τάξη. Η ανταπόκριση δεν φαίνεται να είναι πάντα θετική. Σε γενικές γραμμές ο θεσμός μετά από 30 χρόνια λειτουργίας φαίνεται να έχει γίνει αποδεκτός, με το πρόβλημα όμως να παραμένει όταν κάποιο παιδί παρουσιάζει κάποια μη αποδεκτή συμπεριφορά. Σε αυτές τις περιπτώσεις η προκατάληψη και η δυσκολία συνεργασίας επιστρέφουν.

2.2 Αντιμετώπιση - Παρέμβαση κατά τη διαμονή στο Παιδικό Χωριό SOS

Όταν η λειτουργία του οργανισμού και η συνολική παιδαγωγική προσέγγιση δεν επιφέρει το αναμενόμενο προληπτικό αποτέλεσμα και εμφανίζονται στοιχεία παρέκκλισης και παραβατικότητας, τότε τίθενται σε ισχύ οργανωμένα παρεμβατικά μέτρα του ανεπίσημου, αλλά και του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Σε γενικές γραμμές, η αντιμετώπιση και πλαισίωση των περιπτώσεων αντικοινωνικότητας έχει έντονα εξατομικευμένο χαρακτήρα. Κάθε περίπτωση, προσεγγίζεται ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες και προβλήματα του ανηλίκου. Αυτό ακριβώς επιβεβαιώνει και η έρευνα στα ιστορικά αρχεία των συγκεκριμένων ανηλίκων που έδειξε πως δεν ταυτίζονται πάντα τα μέτρα που λαμβάνονται τόσο σε επίπεδο μορφής όσο και σε επίπεδο αυστηρότητας, αλλά για κάθε ξεχωριστή περίπτωση, καθορίζονταν από τις ιδιαίτερες ανάγκες του παιδιού και προσαρμόζονταν σε αυτές. Είναι ευδιάκριτη η επικράτηση της αντίληψης, πως το κάθε παιδί αποτελεί μία ξεχωριστή και αυτόνομη

περίπτωση, η οποία απαιτεί ιδιαίτερη προσέγγιση και ενασχόληση. Διευκρινίζεται βέβαια πως υπάρχει και τηρούνται κάποιες σταθερές γενικές αρχές που αφορούν όμως τον καθορισμό των ρόλων των εμπλεκόμενων επαγγελματιών, τα όρια της ανάμειξης τους και την κλιμακωμένη πορεία της αυστηρότητας των μέτρων. Με βάση αυτές, η πορεία της παρεμβατικής πολιτικής του οργανισμού σε περιπτώσεις αντικοινωνικής συμπεριφοράς έχει την ακόλουθη πορεία³⁴².

Αρχικά, όταν εμφανίζονται τα πρώτα στοιχεία παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, η αντίδραση του οργανισμού είναι αρκετά περιορισμένη, όσον αφορά την αυστηρότητα και τους εμπλεκόμενους. Το άτομο εκείνο, το οποίο αντιλαμβάνεται πρώτο και πολλές φορές εκείνο στο οποίο στοχεύει αυτή τη συμπεριφορά, είναι η μητέρα. Σε εκείνη πέφτει το βάρος της αρχικής αντίδρασης και της διαχείρισης της κατάστασης. Αν η προσέγγιση της είναι αποτελεσματική και περιοριστεί η συμπεριφορά, τότε ολοκληρώνεται η παρέμβαση με την ενημέρωση του παιδαγωγού και ίσως με μία επίπληξη-συζήτηση από την πλευρά του με το παιδί. Στην περίπτωση όμως, που δεν είναι θετική η έκβαση και η προβληματική συμπεριφορά επαναληφθεί, η συνεργασία μητέρας και παιδαγωγού δεν περιορίζεται στην απλή ενημέρωση του, αλλά επεκτείνεται στην αναζήτηση πιο δραστικών μέσων επιβολής ορίων. Συνήθως, πρόκειται για μέτρα όπως σοβαρότερη επίπληξη, απλή τιμωρία, αποκατάσταση της βλάβης κλπ.

Μέχρι και αυτό το επίπεδο αντίδρασης αναφερόμαστε σε μορφές παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς που είναι σύνηθες στους εφήβους χωρίς ανησυχητικές διαστάσεις. Όταν όμως η παρέκκλιση παραμένει και εξελίσσεται σε μορφή και ένταση, τότε κινητοποιούνται άλλου τύπου διαδικασίες, περισσότερο διευρυμένες σε διάρκεια και κάποιες φορές σε ανάμειξη επαγγελματιών. Αναγνωρίζεται δηλαδή, η σοβαρότητα του προβλήματος και η ανάγκη περιορισμού του. Ενεργοποιείται η διεπιστημονική ομάδα³⁴³ του Παιδικού Χωριού υπό την εποπτεία της Παιδαγωγικής Ομάδας του οργανισμού. Στόχος είναι η χάραξη ενός εξατομικευμένου προγράμματος παιδαγωγικής παρέμβασης. Συνήθως, καταλήγουν με μέτρα όπως, ψυχολογική υποστήριξη, απομάκρυνση από εγκληματογόνες συνθήκες³⁴⁴ και ενίσχυση

---

³⁴² Η περιγραφή της πορείας της παρέμβασης περιορίζεται στην περίοδο της διαμονής του παιδιού στο Παιδικό Χωριό SOS.

³⁴³ Συνήθως, αποτελείται από τον Διευθυντή του Παιδικού Χωριού, τον Κοινωνικό λειτουργό, τον Παιδαγωγό του παιδιού, τη μητέρα SOS. Υπάρχει η πιθανότητα να συμμετέχει και κάποιος ειδικός εξωτερικός συνεργάτης στην περίπτωση, για παράδειγμα, όπου το παιδί παρακολουθεί κάποια θεραπεία ή κάποιο παιδαγωγικό πρόγραμμα.

³⁴⁴ Για παράδειγμα, αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος, λόγω συμμετοχής σε συμμορίες ανηλίκων.

κοινωνικοποιητικών δραστηριοτήτων. Στις περιπτώσεις που και αυτή η προσπάθεια μένει άκαρπη και η συμπεριφορά περνάει στο επίπεδο του ποινικού αδικήματος, το πρόβλημα παύει να είναι αποκλειστικό ενδιαφέρον του οργανισμού και παρεμβαίνει, πλέον, ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος. Η Αστυνομία, η Εισαγγελία Ανηλίκων και η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων είναι οι φορείς που συνήθως εμπλέκονται. Τα μέτρα βέβαια που λαμβάνονται είναι αναμορφωτικά ή θεραπευτικά, αφού πρόκειται για παιδιά κάτω των 18 ετών³⁴⁵.

Ακολουθεί η παρουσίαση των μέτρων που λήφθηκαν για το υπό εξέταση δείγμα των αντικοινωνικών ανηλίκων. Τα μέτρα αφορούν την περίοδο που βρίσκονταν υπό τη φροντίδα του Παιδικού Χωριού SOS. Τα στοιχεία, και σε αυτήν τη περίπτωση, συλλέχθηκαν από τα αρχεία των φακέλων των παιδιών και από τις συνεντεύξεις σε παιδιά και επαγγελματίες. Η σειρά παράθεσης των μέτρων ακολουθεί τη σταδιακή κλιμάκωση της σοβαρότητας της συμπεριφοράς. Τα μέτρα κατηγοριοποιούνται σε δύο μεγάλες ομάδες, σε εκείνα που λήφθηκαν προς αντιμετώπιση συμπεριφορών παρέκκλισης και σε εκείνα που αφορούν τις παραβατικές συμπεριφορές. Το κομβικό στοιχείο διαφοροποίησης τους είναι το πέρασμα του ανηλίκου στην ποινικοποιημένη πράξη και επομένως στην ανάμειξη των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

2.2.1 Μέτρα προς αντιμετώπιση Παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς.

Η παρέμβαση του προγράμματος απέναντι σε συμπεριφορές παρέκκλισης χαρακτηρίζεται από προνοιακή και ολιστική προσέγγιση της κάθε περίπτωσης. Η επιβολή μίας τιμωρίας και η προσπάθεια καταστολής της συμπεριφοράς αποτελεί το ένα μέρος της συνολικής προσέγγισης, η οποία συμπληρώνεται από ενισχυμένη ψυχοκοινωνική υποστήριξη και απομάκρυνση των εγκληματογόνων καταστάσεων. Η πλαισίωση πάντως του ανηλίκου έχει περισσότερο προστατευτικό χαρακτήρα και λιγότερο τιμωρητικό. Στις επόμενες παραγράφους περιγράφεται μία σειρά από τα μέτρα αυτά στη γενική τους μορφή, καθώς εξατομικεύονται αναλόγως την περίπτωση, αλλά και τον ρόλο των εμπλεκόμενων επαγγελματιών.

---

³⁴⁵ Στο περιβάλλον του Παιδικού Χωριού SOS τα παιδιά, όπως έχει ειπωθεί, φιλοξενούνται παιδιά μέχρι την ηλικία των 17 ετών το ανώτερο. Από την ηλικία αυτή και μετά τη μετάβαση τους στην ενηλικότητα, διαμένουν στη Στέγη Νέων, με την οποία, απασχολείται το Κεφ 3.3.

Ο ρόλος της μητέρας SOS

Η μητέρα SOS είναι το πρώτο πρόσωπο που έρχεται συνήθως αντιμέτωπο με τα αρχικά ακόμα στάδια εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Πολλές φορές μάλιστα είναι το άτομο εκείνο, στο οποίο στοχεύει μία αντικοινωνική πράξη, όπως βία, φυγές από το σπίτι ή μικροκλοπές. Άλλες φορές πάλι είναι το πρόσωπο, στο οποίο απευθύνονται άτομα και φορείς εκτός Χωριού SOS, τα οποία υπήρξαν θύματα του «παιδιού» της. Συχνά παραδείγματα είναι οι γονείς συμμαθητών, των οποίων τα παιδιά έπασαν θύματα βίας ή και κλοπής, αλλά και οι δάσκαλοι και καθηγητές που διαμαρτύρονται για φαινόμενα απειθαρχίας και σκασιαρχείου.

Η μητέρα λοιπόν μαζί με τον παιδαγωγό του παιδιού, αξιολογούν τη σοβαρότητα του περιστατικού και αναλόγως το χειρίζονται είτε μόνοι τους είτε σε συνεργασία με την υπόλοιπη παιδαγωγική ομάδα του οργανισμού. Το βασικό κριτήριο, το οποίο καθορίζει την απόφαση τους σχετικά με την κρισιμότητα της κατάστασης, είναι το αν η συμπεριφορά αποτελεί ένα τυχαίο και μοναδικό γεγονός, το οποίο θεωρείται αναμενόμενο για ένα παιδί της ηλικίας του ή όχι.

Η αρχική και καθοριστικής σημασίας αντίδραση της μητέρας βασίζεται σε βασικές κατευθύνσεις που της έχουν δοθεί κατά την περίοδο της εκπαίδευσης της είτε από τους επαγγελματίες του οργανισμού είτε από τη Σχολή Μητέρων³⁴⁶. Οι οδηγίες αυτές αφορούν περισσότερο τη διατήρηση της ψυχικής ηρεμίας και ασφάλειας μητέρας και παιδιού, όπως την αποφυγή έντονων ξεσπασμάτων θυμού και αυστηρής τιμωρίας και λιγότερο τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων ως απάντηση στη συμπεριφορά. Η μορφή της αντίδρασης καθορίζεται, κυρίως από την ξεχωριστή σχέση που έχει δημιουργηθεί μεταξύ μητέρας παιδιού και της εμπειρίας που έχει αποκτήσει. Όπως δηλώνει μία μητέρα SOS:

«[...]Μας έχουν δώσει κάποιες γενικές συμβουλές, αλλά η κάθε περίπτωση είναι τελείως διαφορετική. Αυτό που είναι κοινό και πάντα ακολουθούμε είναι να μην κάνουμε βεβιασμένες κινήσεις, να παίρνουμε χρόνο πριν απαντήσουμε ή κάνουμε κάποια κίνηση και να μην χάνουμε ποτέ την ψυχραιμία μας. Δεν μπορείς να καθορίσεις από πριν το τι θα σου εμφανιστεί σε κάθε παιδί και δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη συνταγή. Ο χρόνος

³⁴⁶ Η Σχολή Μητέρων ξεκίνησε τη λειτουργία της το 1993 σε διάφορες μορφές. Τα τελευταία χρόνια έχει σταθεροποιηθεί η δομή και το πρόγραμμα λειτουργίας. Πριν τη σχολή η εκπαίδευση τους γινόταν από τους επαγγελματίες του οργανισμού μέσω θεωρητικών σεμιναρίων και πρακτικής άσκησης στο Χωριό.

είναι πολύ βασικό. Χρειάζεται επεξεργασία πριν από κάθε απάντηση και αντίδραση. Τώρα πια μας έχει μάθει η εμπειρία. Αυτό που έχω καταλάβει εγώ είναι πως σε τέτοιες καταστάσεις δεν πρέπει να υποχωρείς. Πρέπει να μπορείς να αντέχεις και να αισθάνεσαι βράχος. Τα παιδιά χτυπάνε πάνω σου και σε θέλουν δυνατό και σταθερό, θέλουν στήριξη και πρέπει εσύ να πιστεύεις πως είσαι δυνατός. Τα παιδιά πρέπει να αισθάνονται σιγουριά, να ξέρουν πως είσαι εκεί και θα αντέξουν ότι και να κάνουν. Μπορεί και να σε δοκιμάζουν αρχικά να δουν πόσο αντέχεις από αυτό που έχουν να σου βγάλουν. Ειδικά στους έφηβους πρέπει να είσαι πολύ σταθερός στις αντιδράσεις σου. Δεν πρέπει να αμφιταλαντεύεσαι. Είναι σημαντικό για το μέλλον τους.» (Μητέρα στο Παιδικό Χωριό SOS)

Η έρευνα που διεξήχθη, τόσο μέσω των φακέλων των παιδιών, όσο και μέσω των συνεντεύξεων, ανέδειξε ορισμένα σημαντικά στοιχεία σχετικά με τη συνεργασία της μητέρας με τους υπόλοιπους επαγγελματίες του Παιδικού Χωριού και ιδιαίτερα με τους παιδαγωγούς. Όπως επίσης και σχετικά με την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του ρόλου της.

Οι αποφάσεις που λαμβάνονται σχετικά με την πρακτική που πρέπει να ακολουθηθεί, για να αντιμετωπιστεί μία προβληματική συμπεριφορά, είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας της μητέρας με τον παιδαγωγό και αναλόγως της σοβαρότητας και με τον διευθυντή³⁴⁷. Από τα λεγόμενα όλων των συνεντευξιαζόμενων, αποδείχτηκε, πως αρκετές είναι οι φορές, όπου υπάρχει δυσκολία τόσο στην ταύτιση των απόψεων για τη χάραξη μίας κοινής γραμμής προσέγγισης του παιδιού, όσο και στην εφαρμογή των αποφάσεων, από την πλευρά, κυρίως, της μητέρας. Το πρόβλημα έγκειται βασικά στη δυσκολία να συμβαδίσει το *συναίσθημα* της μητέρας με τον *επαγγελματισμό* του παιδαγωγού. Στόχος του ρόλου της μητέρας SOS είναι η δημιουργία και η διατήρηση μίας σταθερής και θετικής συναισθηματικής σχέσης με το παιδί. Παράλληλα όμως υπάρχει και η επαγγελματική διάσταση στη σχέση μητέρας - παιδιού και στη σχέση μητέρας - παιδαγωγού, την οποία πρέπει να τηρεί και η πολλές φορές όμως παραγκωνίζεται, καθώς η σχέση στοργής και φροντίδας υπερισχύει. Στην αντίθετη πλευρά βρίσκεται ο παιδαγωγός, ο οποίος αντιπροσωπεύει τον «επαγγελματία» με λιγότερο συναίσθημα και περισσότερο επιστημονικότητα. Η συνύπαρξη αυτών των δύο στην προσπάθεια για

---

³⁴⁷ Η συνεργασία μεταξύ διευθυντή και μητέρας ήταν πιο συχνή τα πρώτα έτη λειτουργίας του οργανισμού, όπου δεν είχε ξεκινήσει ο θεσμός του παιδαγωγού.

μία από κοινού προσέγγιση του παιδιού, ιδιαίτερα του αντικοινωνικού, δεν είναι πάντα ομαλή. Συχνά οι μητέρες σχολιάζουν τη σχέση, που έχουν αναπτύξει οι παιδαγωγοί με τα παιδιά, ως τυπικά επαγγελματική. Την ίδια στιγμή οι παιδαγωγοί δηλώνουν, πως πολλές φορές δυσκολεύονται να «δουλέψουν» με το παιδί, λόγω της «κυρίευσης» της μητέρας από το συναίσθημα της και την αδυναμία της να ακολουθήσει τις συμβουλές τους. Χαρακτηριστική είναι η κάτωθι αναφορά μία μητέρας:

«[...]Ας πούμε για τους παιδαγωγούς, Θεωρητικά είναι ένας πολύ χρήσιμος ρόλος, όπως περιγράφεται στο παιδαγωγικό πλαίσιο, αλλά στην πραγματικότητα τα πράγματα δεν είναι όσο καλά θα έπρεπε. Το πρόβλημα είναι πως δεν υπάρχει ζήλος. Βλέπουν αυτό που κάνουν πολύ επαγγελματικά. Όταν δουλεύεις εδώ κάνεις παράλληλα και λειτούργημα. Δεν είναι απλή δουλεία. Έχεις να κάνεις με παιδιά. Είναι τυπικοί. Όταν βρουν τα δύσκολα κάνουν πίσω. Το παιδί για παράδειγμα όταν έχει να αντιμετωπίσει ένα πρόβλημα πρέπει να μιλάει στον παιδαγωγό του. Εκείνοι λένε πως πρέπει να μάθει μόνο του και αποφεύγουν να εμπλακούν. Σταματάνε στις δυσκολίες. Υπάρχει αλλαγή ρόλων. Βάζουμε συνέχεια εμείς τα όρια. Είναι φυγόπονοι και φοβούνται έντονα να μην έρθουν σε σύγκρουση με τους εφήβους. Όμως αν ακολουθούσαν όσα ορίζει το παιδαγωγικό πλαίσιο θα ήταν πολύ βοηθητικοί. Πρέπει να είναι οι άντρες του σπιτιού.» (μητέρα στο Παιδικό Χωριό SOS)

Το φαινόμενο αυτό ήταν ιδιαίτερα έντονο τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του θεσμού του παιδαγωγού, όπου οι μητέρες άρχισαν να τους αντιλαμβάνονται ως εισβολείς στο σπίτι τους, οι οποίοι ξαφνικά άρχισαν να τις οριοθετούν και να τις κατευθύνουν. Με την πάροδο των ετών, η αναγκαιότητα του παιδαγωγού παγιώθηκε και, πλέον, έχει ενταχθεί σχετικά ομαλά στην καθημερινότητα της οικογένειας SOS. Βέβαια, το πρόβλημα των απόψεων παραμένει, αλλά έχουν, πλέον, καθοριστεί τα όρια του ρόλου του καθενός.

Σε αυτό ακριβώς το ζήτημα αναφέρεται και ο Διευθυντής της Κοινωνικής Υπηρεσίας του οργανισμού λέγοντας ότι:

«[...]Έπρεπε να γίνει αυτό (η συνεργασία μητέρων με παιδαγωγού). Έπρεπε να υπάρχει μέσα στο σπίτι ένα μάτι πιο ειδικό. Σε ορισμένα σημεία λειτούργησε ενώ σε άλλα προέκυψαν θέματα. Για παράδειγμα

είναι πιο έντονο στοιχείο του επαγγελματισμού. Υπάρχει απόσταση ανάμεσα στον επαγγελματισμό των παιδαγωγών και το συναισθηματισμό των μητέρων. Έχει σημασία το πώς διαχειρίζονται τις σχέσεις τους.»

Ένα ακόμα στοιχείο, που αναδύθηκε από την έρευνα και που έρχεται σε συνάρτηση με το προηγούμενο, είναι η συχνή δυσκολία της μητέρας να αντιληφθεί την αντικοινωνική συμπεριφορά που παρουσιάζει ένα από τα παιδιά της, όχι τόσο λόγω αδυναμίας, αλλά περισσότερο λόγω συναισθηματικής εξάρτησης, η οποία την εμποδίζει να δεχτεί την ύπαρξη του προβλήματος. Όπως αναφέρουν οι ίδιοι οι επαγγελματίες:

«[...]Αυτό που συμβαίνει στην πραγματικότητα είναι, πως πολλές φορές χάνεται η μπάλα, γιατί η μητέρα είναι συναισθηματικά δεμένη με το παιδί και υπάρχουν περιπτώσεις, όπου η μητέρα προσπαθεί να αποκρύψει κάτι που έχει προσέξει για να προστατέψει το παιδί ή και ο παιδαγωγός αποφεύγει να την εμπλέξει και να την ενημερώσει γιατί δεν μπορεί να το αντέξει.» (Διευθυντής Κοινωνικής Υπηρεσίας του Παιδικού Χωριού SOS)

Τιμωρία

Η τιμωρία κατέχει και αυτή ουσιαστική θέση στις πρακτικές αντίδρασης απέναντι σε παρεκκλίνουσες συμπεριφορές. Δύο είναι τα στοιχεία που αναδείχθηκαν από την έρευνα αναφορικά με την απόδοση τιμωρίας. Το πρώτο αφορά τον τύπο τιμωρίας που επιλέγεται, αλλά και την οριοθέτηση της αυστηρότητας της. Ενώ το δεύτερο, αφορά τη διαδικασία απόδοσης της τιμωρίας, η οποία είναι ανάλογη της σοβαρότητας της πράξης και η οποία έχει μορφή κλιμακωμένης παρέμβασης, τόσο σε επίπεδο αυστηρότητας, όσο και σε επίπεδο εμπλοκής επαγγελματιών.

Βασική αρχή στην απόδοση οποιασδήποτε μορφής τιμωρίας είναι να μην λειτουργεί εις βάρος των δικαιωμάτων του παιδιού. Απαγορεύεται οποιαδήποτε μορφή σωματικής τιμωρίας ή στέρησης κάποιας ανάγκης του παιδιού. Όταν κριθεί λοιπόν, πως υπάρχει η ανάγκη να τιμωρηθεί ένας ανήλικος, λόγω παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, επιλέγονται ήπιες τιμωρίες, όπως η επίπληξη, η στέρηση χαρτζιλικιού, η απαγόρευση βόλτας, αλλά και η αποκατάσταση της ζημιάς που προκάλεσαν. Στόχος είναι να τεθούν όρια στη συμπεριφορά του ανηλίκου. Η σχέση πράξης τιμωρίας δεν είναι απόλυτη και σταθερή για όλες τις περιπτώσεις. Έχει

εξατομικευμένη μορφή και καθορίζεται τόσο από τις ανάγκες του παιδιού, όσο και από αυτόν που την εφαρμόζει.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις των εμπλεκομένων σχετικά με τη σοβαρότητα και την αποτελεσματικότητα του μέτρου. Συγκεκριμένα, αποτελεί κοινή παραδοχή των «παιδιών SOS», πως η τιμωρίες που δίνονται είναι ιδιαίτερα ήπιες και ελαστικές, με συνέπεια να μην είναι αποτελεσματικές. Χαρακτηριστικά αναφέρει ένας από αυτούς:

«[...] Η αντίδραση ήταν στο να φέρουν το παιδί στο γραφείο και να του κάνουν επίπληξη και να μιλήσουν στο γιατί το έκανε και να υπάρξει διαμάχη. Αν δεν λειτουργούσε η απλή επίπληξη υπήρχαν και άλλα μέτρα. Να του κόψουν το χαρτζιλίκι για παράδειγμα. Ή να μην τον αφήνουν να παίζει μπάσκετ, να μην τον αφήσει η μητέρα να βγαίνει έξω, αλλά αυτός θα έβγαινε από το μπαλκόνι. Δεν τους κράταγε τίποτα. Δηλαδή τα παιδιά που έτρωγαν αυτή την επαναλαμβανόμενη επίπληξη ήταν ατίθασα παιδιά που δεν μπορούσες να τα κρατήσεις, να τα ελέγξεις.»³⁴⁸ (αυτόνομος 35 ετών)

Σε αντίθετη διάσταση απόψεων βρίσκονται οι επαγγελματίες του χώρου όπου θεωρούν, πως πράττουν σύμφωνα με τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού και πως αυστηρότερη μορφή τιμωρίας μπορεί να έχει κακοποιητικό αποτέλεσμα. Στο σημείο αυτό φαίνεται να υπάρχει και πάλι διάσταση μεταξύ μητέρας SOS και παιδαγωγών, όπου η πρώτη επηρεάζεται συναισθηματικά από τη συμβίωση με το παιδί και ο δεύτερος τηρεί μία περισσότερο ψυχρή επαγγελματική προσέγγιση. Ο συναισθηματισμός της μητέρας λειτουργεί σε δύο ταχύτητες. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, είναι ιδιαίτερος επιεικής και προστατευτική με το παιδί αποφεύγοντας την ιδιαίτερη αυστηρότητα. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις, όπου η συναισθηματική φόρτιση που προκάλεσε η συμπεριφορά ενός παιδιού, ιδιαίτερα όταν επαναλαμβάνεται, οδηγεί τη μητέρα σε μορφές τιμωρίας ιδιαίτερος αυστηρές, ξεπερνώντας ακόμα και τα όρια των δικαιωμάτων του παιδιού. Αναφέρθηκαν συγκεκριμένα παραδείγματα κακοποίησης παιδιών από μητέρες μέσω τιμωρητικών πράξεων, όπως άσκηση σωματικής και ψυχολογικής βίας, αλλά και παραμέληση.

---

³⁴⁸ Η πλήρης συνέντευξη βρίσκεται στο Παράρτημα

«[...]Ναι βεβαίως. Υπάρχουν περιπτώσεις παραμέλησης. Περιπτώσεις όπου φαίνεται πως δεν σέβονται το παιδί. Όταν όμως γίνεται αντιληπτό τακτοποιείται το θέμα πάντα. Άλλη μορφή κακοποίησης είναι εξαιρετικά σπάνια. Εμένα μου έχει τύχει μία φορά μία «θεία SOS³⁴⁹» καινούρια ή οποία χάιδευε τα παιδιά. Μου παραπονέθηκαν τα ίδια τα παιδιά και μετά από μεγάλη προσοχή το διασταυρώσαμε και την έδιωξαν. Είναι όμως πολύ σπάνιο.» (μητέρα στο Παιδικό Χωριό SOS)

Η πλειοψηφία αυτών των περιστατικών αφορά τα πρώτα έτη λειτουργίας του οργανισμού, όπου δεν υπήρχε ακόμα ο θεσμός του παιδαγωγού. Ο μοναδικός έλεγχος προερχόταν από τον διευθυντή του Παιδικού Χωριού, ο οποίος, λόγω του φόρτου εργασίας και του υψηλού αριθμού παιδιών, δεν ήταν πάντα εφικτό να αντιληφθεί τι συμβαίνει.

Παρόλα αυτά, όλα τα παιδιά δικαιολογούν την παρουσία των μητέρων αυτών στον οργανισμό, καθώς ήταν πολύ δύσκολη η ανεύρεση διατεθειμένων γυναικών για να ασκήσουν το συγκεκριμένο επάγγελμα. Διακριτό ήταν αυτό, κυρίως, από τα παιδιά της πρώτης γενιάς, τα οποία έζησαν στο SOS στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του και το επάγγελμα της «μητέρας SOS» ήταν άγνωστο στην τότε κοινωνία. Ένας από αυτούς αναφέρει:

«[...] Και ξέρεις ο διευθυντής δεν μπορεί να τα δει αν δεν πάει το παιδί. Αλλά που να πάει. Θα σου έλεγαν αν μιλήσεις ζύλο. Ε που να το μάθουν. Και ξέρεις εκείνα τα χρόνια «μητέρες» δεν υπήρχαν, έκαναν προσευχή αν έβρισκαν μία. Πώς να τη διώξεις την τρελή; Που θα πήγαιναν αυτά τα 5-6 παιδιά. Έπρεπε να τις κρατήσεις³⁵⁰.» (αυτόνομος 32 ετών)

Όσο ο ανήλικος ζει στο Παιδικό Χωριό μπορεί να τιμωρηθεί είτε από τη μητέρα σε συνεργασία με τον παιδαγωγό είτε από τον Διευθυντή. Η σοβαρότητα της παρέκκλισης και η ενδεχόμενη επανάληψη της καθορίζουν το ποιος επαγγελματίας θα εμπλακεί. Η μητέρα, όπως και στις φυσικές οικογένειες, είναι εκείνη με τις περισσότερες πιθανότητες να τιμωρήσει το «παιδί» της, σε περιπτώσεις απλών μορφών παρέκκλισης. Όταν όμως το επίπεδο της συμπεριφοράς είναι πιο σοβαρό και επαναλαμβάνεται, η παρέμβαση κλιμακώνεται τόσο μέσω της εμπλοκής του διευθυντή όσο και μέσω της σοβαρότερης τιμωρίας που δίνεται.

³⁴⁹ Γυναίκα που αντικαθιστά τη μητέρα SOS στα ρεπό της.

³⁵⁰ Η πλήρης συνέντευξη βρίσκεται στο Παράρτημα

Απομάκρυνση από το εγκληματογόνο περιβάλλον

Μία από τις βασικότερες πρακτικές παρέμβασης του οργανισμού σε περιπτώσεις παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς είναι η απομάκρυνση του ανηλίκου από τις περιβαλλοντικές συνθήκες που μπορούν να γεννήσουν αντικοινωνικές συμπεριφορές. Είναι σύνηθες για παράδειγμα, να αποφεύγεται η φοίτηση στο ίδιο σχολικό περιβάλλον για παιδιά από τον οργανισμό, τα οποία έχουν αρχίσει να παρουσιάζουν στοιχεία αντικοινωνικότητας. Απομακρύνεται έτσι το ενδεχόμενο ομαδοποίησης τους και άμεσης επιρροής του ενός από του άλλου. Σε περιπτώσεις επαναλαμβανόμενης παρέκκλισης και εκκολαπτόμενης εγκληματικότητας που τροφοδοτείται από το κοινωνικό περιβάλλον του ανηλίκου και που δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί διατηρώντας το υπάρχον πλαίσιο κοινωνικοποίησης, εφαρμόζονται ριζικές αλλαγές ακόμα και στο πλαίσιο διαβίωσης του. Υπάρχουν παραδείγματα, όπου ανήλικοι με συνεχή παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, η οποία ενισχυόταν από άτομα του περιβάλλοντος του είτε μέσα στον οργανισμό είτε εκτός και αφού δοκιμάστηκαν ανεπιτυχώς άλλες πρακτικές, τελικά απομακρύνθηκαν από το Παιδικό Χωριό και είτε μεταφέρθηκαν σε άλλο πρόγραμμα του οργανισμού³⁵¹ είτε σε άλλον κοινωνικό φορέα³⁵². Είναι σημαντικό να σημειωθεί, πως σε κάθε περίπτωση αυτή η επιλογή αποτελεί την έσχατη λύση και πως η επικοινωνία και η υποστήριξη του οργανισμού παραμένει και είναι συνεχής μέσω των επαγγελματιών και, κυρίως, τη μητέρα SOS. Σε κάποιες περιπτώσεις η αλλαγή αυτή ήταν προσωρινή και ο ανήλικος επέστρεφε στο σπίτι SOS μετά το πέρας του προβλεπόμενου χρόνου.

Ψυχολογική υποστήριξη και Ψυχιατρική θεραπεία

Σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση των παρεκκλίνοντων ανηλίκων παίζει η επιστημονικά πλαισιωμένη ψυχολογική υποστήριξη τους. Υπάρχει στενή συνεργασία με κέντρα ψυχικής υγείας, συμβουλευτικής και υποστήριξης, αλλά και ιδιώτες. Συχνή είναι και η συνεργασία με εναλλακτικές μορφές ψυχοκοινωνικής υποστήριξης.

---

³⁵¹ Συγκεκριμένα πρόκειται για μεταφορά του ανηλίκου σε άλλο Παιδικό Χωριό από εκείνο στο οποίο ζει, καθώς στην Ελλάδα δραστηριοποιούνται 3 τέτοια προγράμματα. Εναλλακτικά, ακολουθείται ένας συνδυασμός προγράμματος SOS και άλλου οργανισμού. Για παράδειγμα, μπορεί ο ανήλικος να ζει σε ανάδοχη οικογένεια, αλλά παράλληλα να παρακολουθείται από τους επαγγελματίες του οργανισμού, μέσω κάποιου Κέντρου Υποστήριξης SOS της περιοχής.

³⁵² Στα πλαίσια της συνεργασίας με άλλους φορείς παιδικής προστασίας είναι δυνατόν να μετακινηθεί ένα παιδί από το ένα ίδρυμα σε κάποιο άλλο, ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες, που προκύπτουν.

Η έρευνα έδειξε πως ψυχολογική και θεραπευτική υποστήριξη ακολουθήθηκε σε όλες τις περιπτώσεις αντικοινωνικής συμπεριφοράς από το πρώτο στάδιο εμφάνισης της. Ακόμα και στις περιπτώσεις που δεν υπήρχαν εμφανείς ψυχικές διαταραχές, κρίθηκε αναγκαίο να ακολουθήσουν κάποιο πρόγραμμα ψυχολογικής υποστήριξης ή και ψυχιατρικής θεραπείας. Αυτό το στοιχείο περιορίζει τον χαρακτήρα της εξατομικευμένης προσέγγισης που ακολουθείται σε όλα τα επίπεδα παιδαγωγικής λειτουργίας του οργανισμού. Παράλληλα, σε αρκετές περιπτώσεις ακολουθήθηκαν εναλλακτικοί τρόποι θεραπείας, όπως δραματοθεραπεία, μουσικοθεραπεία, κλπ. Τέλος, στις πολύ σοβαρές περιπτώσεις, που έχρηζαν ειδική μεταχείριση και διατρέχονταν κίνδυνος ασφάλειας του ατόμου αλλά και των άλλων παιδιών, έγινε προσωρινή νοσηλεία σε ψυχιατρικά νοσοκομεία³⁵³.

Σημαντικό στοιχείο είναι η ανταπόκριση των παιδιών στα μέτρα ψυχιατρικού χαρακτήρα. Η έρευνα έδειξε πως το 50% των ατόμων με αντικοινωνική συμπεριφορά, που οδηγήθηκαν σε ψυχιατρική θεραπεία, δεν την ακολούθησε ποτέ. Δεν ανταποκρίθηκαν σε οποιαδήποτε είδους ψυχιατρικής βοήθειας, από οποιονδήποτε φορέα και αν αυτή προερχόταν. Αυτή η αντίδραση έρχεται σε πλήρη συμφωνία με τη στάση ενός μεγάλου μέρους του συνόλου των παιδιών που φιλοξενήθηκε στον οργανισμό και τους παρεχόταν ψυχολογική υποστήριξη. Όπως έχει ήδη ειπωθεί, η βοήθεια αυτή δίνεται σε όλα τα παιδιά, καθώς αποτελεί βασική αρχή λειτουργίας του προγράμματος. Πολλοί είναι εκείνοι όμως που δυσκολεύονται να συνεργαστούν, αλλά και να δεχτούν, πως έχουν χρεία της συγκεκριμένης βοήθειας. Μέσα από τις συνεντεύξεις φαίνεται, πως αυτό προέρχεται από την στερεοτυπική ταύτιση της παροχής ψυχολογικής υποστήριξης με την ύπαρξη ασθένειας. Νοιώθουν δηλαδή, πως ιατροκοποιείται ο τρόπος λειτουργίας του προγράμματος και τους αντιμετωπίζουν ως ασθενείς. Χαρακτηριστικά λέει ένας από αυτούς:

«[...]Εμένα με ενοχλεί που υπάρχουν τόσοι ψυχολόγοι και παιδαγωγοί. Που είναι συνέχεια πάνω από το κεφάλι του παιδιού, το κάνουν να νοιώθει, πως έχει κάποια αρρώστια. Οι ψυχολόγοι είναι κοντά στα παιδιά; Το θέμα είναι αν βλέπουν οι ψυχολόγοι τα παιδιά και σε άλλες στιγμές, όχι μόνο όταν έχουν πρόβλημα.» (αυτόνομος 36 ετών)

---

³⁵³ Εκτός από μία περίπτωση που η νοσηλεία ήταν μόνιμη.

Παράλληλα, αντιλαμβάνονται πως ο ρόλος του ψυχολόγου είναι επαγγελματικός και όχι φιλικός και αυτό έρχεται σε αντίθεση με την αίσθηση που έχουν δημιουργήσει για τον χώρο, πως πρόκειται δηλαδή για ένα περιβάλλον οικογενειακό και φιλικό.

«[...]γιαυτό τα παιδιά δεν ανοίγονται, βλέπουν πως ο άλλος ήρθε να κάνει απλά τη δουλειά του και φεύγει.[...]Το θέμα είναι να βλέπουν το παιδί ως φίλο, όχι μόνο επαγγελματικά.»(αυτόνομος 35 ετών)

Η εξήγηση από τη πλευρά των επαγγελματιών σχετικά με τη στάση αυτή ήταν πως οι ανήλικοι αδυνατούν να διακρίνουν τη διαφορά μεταξύ ψυχολόγου και ψυχιάτρου και ως εκ τούτου, ενστερνίζονται τη στερεοτυπική ταύτιση του ατόμου, που στηρίζεται ψυχολογικά με εκείνο που χαρακτηρίζεται ως ψυχιατρικά ασθενής. Στην προσπάθεια τους λοιπόν, να αποφύγουν ένα ακόμα στίγμα-αυτό του αρρώστου-και δεδομένου πως έχουν ήδη να αντιμετωπίσουν το στίγμα του ιδρύματος και του προβληματικού κοινωνικού ιστορικού τους, απομακρύνονται από οποιαδήποτε τέτοιου είδους επαφή. Σύμφωνα με τον Herbert M. η ετικέτα του ψυχοπαθητικού ενέχει τη βαρύτερη ηθική καταδίκη, από όλους του διαγνωστικούς χαρακτηρισμούς (ετικέτες) που η κοινωνία κολλάει στα άτομα με αποκλίνουσα συμπεριφορά³⁵⁴. Παράλληλα, η χρήση του όρου «ψυχοπαθολογία» έχει, πλέον, καταχραστεί και δίνεται με μεγάλη ευκολία σε άτομα που δεν ανήκουν απαραίτητα σε κάποια ψυχιατρική κατηγορία, αλλά η συμπεριφορά τους ενοχλεί, ταλαιπωρεί και αποδιοργανώνει το κοινωνικό τους περιβάλλον.

2.2.2 Μέτρα προς αντιμετώπιση παραβατικής συμπεριφοράς

Σύμφωνα με τα ποσοτικά στοιχεία, που παρουσιάστηκαν στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, από το σύνολο των ατόμων με αντικοινωνική συμπεριφορά (η=21) οι 12 μετεξέληξαν τη συμπεριφορά τους από παρεκκλίνουσα σε παραβατική. Οι 8 από αυτούς, εισήχθησαν στην παραβατικότητα την περίοδο που ζούσαν στο Παιδικό

---

³⁵⁴ Herbert M., (1996) ο.π. σελ 113

Χωριό και βρίσκονταν σε εφηβική ηλικία λίγο πριν μετοικήσουν στη Στέγη Νέων³⁵⁵. Μέσα από την αρχειακή έρευνα αναδείχθηκαν τα κοινά στοιχεία της προσέγγισης του οργανισμού στις περιπτώσεις παραβατικότητας από τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα³⁵⁶. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η κατεύθυνση των μέτρων που λήφθηκαν, ο ρόλος των επαγγελματιών και η σχέση του οργανισμού με τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Το στοιχείο εκείνο, που διαφοροποιεί τη συγκεκριμένη ομάδα αντικοινωνικών σε σχέση με εκείνη του προηγούμενου υποκεφαλαίου και εκείνο που διαμορφώνει την κατεύθυνση της παρέμβασης, είναι η ύπαρξη ποινικού αδικήματος. Αυτό σημαίνει, πως αυτόματα εμπλέκεται ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος και άρα η αντιμετώπιση του προβλήματος γίνεται παράλληλα από δύο πηγές. Από τη μία ο οργανισμός μέσω των προγραμμάτων του πλαισιώνει τον ανήλικο παιδαγωγικά, με κάποιες όμως διαφοροποιήσεις σε σχέση με ό,τι έχει ήδη περιγραφεί. Από την άλλη, οι φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου που εφαρμόζουν το δίκαιο ανηλίκων μέσω αναμορφωτικών και σωφρονιστικών μέτρων.

Ατυπος Κοινωνικός έλεγχος

Η αντίδραση απέναντι σε μία παραβατική συμπεριφορά πηγάζει πρωτίστως από τον ίδιο τον οργανισμό και σε δεύτερο επίπεδο εμπλέκονται οι επίσημοι φορείς. Με βάση τα αρχεία των περιπτώσεων που εξετάστηκαν, αλλά και τις συνεντεύξεις, φαίνεται πως η λογική της πλαισίωσης του παραβατικού ανηλίκου δεν αλλάζει, στη βάση της γενικής αντίληψης περί παιδαγωγικής προσέγγισης, σε σχέση με την αντίστοιχη που ακολουθείται στον παρεκκλίνοντα ανήλικο. Αυτό που συμβαίνει είναι, πως διαφοροποιείται σε επίπεδο στρατηγικής και αυστηρότητας. Εξακολουθούν, δηλαδή, να τηρούνται οι βασικές παιδαγωγικές αρχές και πρακτικές που, όπως έχει περιγραφεί, αποτελούν και τον πυρήνα της γενικής λειτουργίας του οργανισμού. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται διατηρούν τον εξατομικευμένο χαρακτήρα τους. Ακολουθούνται και εδώ κάποιες γενικές πρακτικές, όπως η τιμωρία

---

³⁵⁵ Οι ανήλικοι αυτής της κατηγορίας δεν μεταφέρθηκαν ποτέ στη Στέγη Νέων για λόγους μη επιρροής ασφαλείας των υπόλοιπων ανηλίκων, αλλά και ανάγκης διαφορετικού χειρισμού. Έτσι για όσο διάστημα βρίσκονταν υπό την επιμέλεια του οργανισμού (έως 18 ετών) και για όσο μετά από αυτό επιθυμούσαν, άνηκαν τυπικά στο δυναμικό των ανηλίκων του Παιδικού Χωριού και όχι της Στέγης Νέων. Αυτό σημαίνει, πως και στην παρούσα έρευνα ανήκουν στην ομάδα ανηλίκων του Παιδικού Χωριού, παρόλο που ηλικιακά θα έπρεπε να ανήκουν στην αντίστοιχη της Στέγης Νέων.

³⁵⁶ Αφορά τα ερευνητικά αποτελέσματα για την περίοδο διαμονής των παιδιών στο Παιδικό Χωριό.

και η ψυχολογική υποστήριξη, αλλά η κάθε μία από αυτές προσαρμόζεται στις ανάγκες του εκάστοτε ανηλίκου.

Ως βασικός στόχος παραμένει η προστασία τόσο του ίδιου του ανήλικου παραβάτη, όσο και τον υπόλοιπων παιδιών. Έτσι, ο ανήλικος παραμένει στην οικογένεια SOS, εκτός αν κριθεί επικίνδυνο για τα υπόλοιπα παιδιά ή αν αποφασιστεί από τους επίσημους φορείς³⁵⁷, πως είναι απαραίτητη η μετακίνηση του σε κάποιο άλλο περιβάλλον³⁵⁸. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Παιδικό Χωριό, το βάρος της λήψης των αποφάσεων επιβαρύνει σχεδόν αποκλειστικά τον Διευθυντή και τον Παιδαγωγό του ανηλίκου, με τους οποίους βέβαια συνεργάζεται η μητέρα στο επίπεδο της εφαρμογής. Παράλληλα, η σχέση και συνεργασία του οργανισμού με τους κοινωνικούς φορείς, με τους οποίους εμπλέκεται ο ανήλικος, όπως το σχολείο και διάφορες πολιτισμικές ή αθλητικές ομάδες, διατηρείται και ενισχύεται. Η συνεργασία αυτή δεν περιορίζεται στην ενημέρωση των φορέων σχετικά με το πρόβλημα, αλλά ουσιαστικά τους καθοδηγούν προς την καταλληλότερη πλαισίωση του παιδιού, η οποία θα πρέπει να συμφωνεί με τη προσέγγιση που ακολουθούν στον οργανισμό και να αποτελεί συνέχεια αυτής.

Επίσημος κοινωνικός έλεγχος

Ο οργανισμός υποστηρίζει και πλαισιώνει τον ανήλικο, σε όλα τα στάδια του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Πέρα από την ψυχοκοινωνική υποστήριξη, ο ρόλος του επεκτείνεται και στη νομική κάλυψη. Άλλωστε, ο ανήλικος βρίσκεται υπό την επιμέλεια του ιδρύματος και όπως συμβαίνει σε κάθε φυσική οικογένεια, οι γονείς είναι εκείνοι που καλούνται να συνεργαστούν με τους φορείς του επίσημου ελέγχου για την λήψη και εφαρμογή των αποφάσεων.

Συνεργασία με τα όργανα εφαρμογής του επίσημου κοινωνικού ελέγχου

Από τα πρώτα στάδια της επαφής με τα όργανα εφαρμογής του ελέγχου, η προσπάθεια του οργανισμού επικεντρώνεται στην ομαλή μεταξύ τους συνεργασία. Σε κάθε επαφή με τους επίσημους φορείς οι επαγγελματίες του οργανισμού επισημαίνουν την ανάγκη προσεκτικού χειρισμού και πλαισίωσης του εκάστοτε

³⁵⁷ Δικαστική απόφαση, Εισαγγελική απόφαση ή επιμελητής ανηλίκων.

³⁵⁸ Στέγες Ανηλίκων, άλλοι φορείς παιδικής προστασίας περισσότερο εξειδικευμένοι στα ιδιαίτερα ζητήματα του εκάστοτε ανηλίκου, επαγγελματικά εργαστήρια κυρίως στην επαρχία, φορείς απεξάρτησης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Παιδουπόλεις, κτλ.

ανηλικίου, καθώς πρόκειται για παιδιά μακριά από τη φυσική τους οικογένεια και κατ' επέκταση με ψυχοκοινωνικές ιδιαιτερότητες. Παράλληλα, σε κάθε στάδιο ελέγχου ο οργανισμός φροντίζει την πλαισίωση του παιδιού από εξειδικευμένους επαγγελματίες, ικανούς να συνεργαστούν στη λήψη και εφαρμογή των αποφάσεων.

Η συνεργασία αυτή σε γενικό επίπεδο χαρακτηρίζεται από τους ίδιους τους επαγγελματίες του Παιδικού Χωριού ως θετική με λίγες εξαιρέσεις. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα συνεργασίας με τους επιμελητές ανηλικίων. Όπως είναι γνωστό, ο κάθε επιμελητής είναι επιφορτισμένος με έναν αρκετά μεγάλο αριθμό υποθέσεων, η κάθε μία από τις οποίες, απαιτεί πολύ χρόνο παρακολούθησης, έρευνας, συναντήσεων και σύνταξης εκθέσεων. Επιπρόσθετα σε αυτό, έρχεται η δυσκολία της επικοινωνίας, που υπάρχει συχνά, με το ίδιο το παιδί και τους γονείς του. Αντίθετα, όταν προκύπτει μία περίπτωση ενός παραβατικού ανηλικίου των Παιδικών Χωριών, η συνεργασία μεταξύ των φορέων είναι τόσο άμεση, που η δουλειά του ενός αποτελεί τη συνέχεια της δουλειάς του άλλου. Όχι μόνο συμβάλλουν οι επαγγελματίες του ιδρύματος στη λήψη των αποφάσεων, μέσω της ενημέρωσης τους σχετικά με τα ψυχοκοινωνικά ζητήματα του παιδιού, αλλά επιπλέον αναλαμβάνουν και την εφαρμογή των αποφάσεων. Η ίδια πρακτική εφαρμόζεται από την πλευρά του ιδρύματος απέναντι και σε άλλους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συνεργασία μεταξύ του Παιδικού Χωριού και του τοπικού αστυνομικού τμήματος, το οποίο αναγνωρίζοντας τις δυσκολίες των συγκεκριμένων παιδιών και δεχόμενοι τις παιδαγωγικές συμβουλές των επαγγελματιών του ιδρύματος και μετά από σειρά ετών συνεργασίας και συμβίωσης στην ίδια κοινότητα, αντιμετωπίζουν με ιδιαίτερη ευαισθησία τις κατά καιρούς αντικοινωνικές συμπεριφορές των συγκεκριμένων ανηλικίων. Έτσι πολλές φορές, ακόμα και σε παραβατικές συμπεριφορές, επιλέγουν την απλή σύσταση ή μία ολιγόωρη κράτηση στο τμήμα με σκοπό τον παραδειγματισμό, παρά να ακολουθήσουν την τυπική προβλεπόμενη αυστηρότερη διαδικασία. Η στάση αυτή της Αστυνομίας είναι αναγνωρισμένη και από τους ίδιους τους ανήλικους, σε σημείο μάλιστα, που πολλές φορές γίνεται εκμεταλλεύσιμη. Όπως λέει χαρακτηριστικά ένας αυτόνομος, πλέον, νέος του οργανισμού:

«[...]Εγώ δεν έχω αλλάζει την ταυτότητα μου από τότε που ζούσα στο SOS, για να φαίνεται πως είμαι από εκεί και να την γλυτώνω.»

(αυτόνομος 35 ετών)

Ενδιαφέρουσα είναι η σχέση που έχει αναπτυχθεί μεταξύ του οργανισμού και του Εισαγγελέα Ανηλίκων. Και εδώ, όπως και με τους επιμελητές ανηλίκων, οι επαγγελματίες του ιδρύματος καλούνται να συμβάλλουν στη συλλογή στοιχείων για το ανήλικο, προκειμένου να ληφθεί μία απόφαση. Αυτό συμβαίνει πρωτίστως, γιατί ο φόρτος των εργασιών του εισαγγελέα και των κοινωνικών υπηρεσιών που τον πλαισιώνουν, είναι τόσο μεγάλος, που οι διαδικασίες γίνονται ιδιαιτέρως χρονοβόρες και δεύτερον γιατί έχει διαμορφωθεί, πλέον, σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ των φορέων.

Μέτρα

Η επικοινωνία μεταξύ του οργανισμού και των φορέων άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, εντείνεται κατά την περίοδο εφαρμογής των μέτρων που επιβάλλονται στους ανηλίκους. Οι επαγγελματίες του οργανισμού δεν παύουν να φροντίζουν τον ανήλικο σε όλα τα επίπεδα (οικονομικά, ψυχολογικά, συναισθηματικά και νομικά) μέχρι την ενηλικίωση του και μετά από αυτήν για όσο ο ίδιος επιθυμεί. Έτσι κατά την εφαρμογή των μέτρων, ακόμα και εκείνων του περιορισμού της ελευθερίας, ο οργανισμός λειτουργεί ως το κέντρο αναφοράς τόσο του ανηλίκου, όσο και των φορέων άσκησης των μέτρων. Εξακολουθεί δηλαδή να κατέχει το ρόλο της οικογένειας.

Μελετώντας το δείγμα των παραβατικών ανηλίκων του Παιδικού Χωριού παρατηρείται η σταθερή προσπάθεια αποφυγής επιβολής των μέτρων που εμπεριέχουν περιορισμό της ελευθερίας³⁵⁹. Πράγματι, στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων επιβαλλόταν το μέτρο της επιμέλειας σε επιμελητή ανηλίκων, σε συνδυασμό με παρακολούθηση θεραπευτικού προγράμματος, κυρίως, λόγω εξάρτησης στη χρήση ναρκωτικών ουσιών. Προς αυτή την κατεύθυνση βρίσκεται όχι μόνο ο οργανισμός, όπως είναι αναμενόμενο, αλλά και οι φορείς του επίσημου ελέγχου και ιδιαιτέρως οι επιμελητές ανηλίκων. Ο χαρακτήρας της παρέμβασης, που επιδιώκεται, είναι πρωτίστως συμβουλευτικός και θεραπευτικός. Η ανάμειξη των επιμελητών ανηλίκων έχει ακριβώς αυτόν το σκοπό, την καθοδήγηση του ανηλίκου από έναν επίσημο θεσμό, ο οποίος ξεπερνά το προστατευτικό πλαίσιο φροντίδας του οργανισμού. Αντιλαμβάνεται έτσι ο ανήλικος τη σοβαρότητα της συμπεριφοράς του,

---

³⁵⁹ Αφορά το σωφρονιστικό μέτρο του «Περιορισμού σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων», αλλά και την «Τοποθέτηση του ανηλίκου σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή ιδιωτικό ίδρυμα αγωγής».

καθώς, πλέον, η μεταχείριση του έχει περάσει στα «χέρια» των επίσημων φορέων της κοινωνίας και οι αποφάσεις είναι δικές τους. Αυτό βέβαια δε είναι δυνατόν να ευδοκιμήσει αν δεν υπάρχει παράλληλα ένα σταθερό περιβάλλον φροντίδας, το οποίο θα πλαισιώσει τον ανήλικο και θα τον βοηθήσει να αντιληφθεί τη σημασία τόσο του μέτρου αυτού όσο και της αποφυγής επαχθέστερων.

Παρόλη όμως την προσπάθεια, δεν αποφεύγεται πάντα η επιβολή αυστηρότερων μέτρων για κάποιους ανηλίκους. Όσον αφορά το δείγμα, οι τρεις περιπτώσεις, όπου επιβλήθηκε περιορισμός σε κλειστό ίδρυμα είτε επρόκειτο για Ίδρυμα Αγωγής είτε για Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων, αφορούσαν εξαιρετικά σοβαρές περιπτώσεις συνεχούς παραβατικότητας, στις οποίες είχε προηγηθεί αναποτελεσματικά η εφαρμογή αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων. Ενδεικτικά παρουσιάζεται επιγραμματικά η πορεία της παρέμβασης των επίσημων φορέων μίας περίπτωσης παραβατικού ανηλίκου και η σχέση του οργανισμού με τους φορείς αυτούς³⁶⁰:

Ο Χ. στην εφηβεία του δημιουργούσε σημαντικά προβλήματα στο Παιδικό Χωριό. Ήταν ιδιαίτερα βίαιος απέναντι σε άλλα παιδιά, έκανε συχνά φυγές από το σπίτι SOS, μικροκλοπές και επηρέαζε έντονα μικρότερα παιδιά.

14 ετών: Σε συνεργασία με άλλους δύο ανηλίκους κατηγορούνται για κλοπή καντίνας και μέχρι τη δίκη βρίσκεται υπό παρακολούθηση ενός επιμελητή ανηλίκων.

15 ετών: Ξεκινά μεγάλες φυγές από το Παιδικό Χωριό κατά τη διάρκεια των οποίων βρίσκεται με παραβατικούς ενήλικους.

Στη δίκη επιβλήθηκε το αναμορφωτικό μέτρο της «φοίτησης του ανηλίκου σε σχολή επαγγελματική ή άλλης εκπαίδευσης ή κατάρτισης»

Επιλέχτηκε μία επαγγελματική σχολή – φάρμα με άλογα στη Ιστιαία.

---

³⁶⁰ Τα στοιχεία, που παρατίθενται, συλλέχθηκαν ύστερα από έρευνα στον προσωπικό φάκελο του νέου.

16 ετών: Γίνεται δίκη για χρήση ουσιών. Η απόφαση ήταν να παραμείνει για μικρό ακόμα χρονικό διάστημα στην Ιστιαία και στη συνέχεια να παρακολουθήσει κλειστό πρόγραμμα απεξάρτησης.

Ξεκίνησε συναντήσεις στη Στροφή, αλλά παράλληλα έκλεψε μία μηχανή, τον συνέλαβαν και ορίστηκε δικάσιμο. Έρχεται σε διαμάχη με τον υπεύθυνο της φάρμας και επέστρεψε κρυφά στο Παιδικό Χωριό, όπου του δίνουν άδεια να μείνει 4 μέρες με τα αδέρφια του και μετά να επιστρέψει μαζί με Διευθυντή του Χωριού στην Ιστιαία. Εκείνος δεν τηρούσε τους κανόνες του οργανισμού δημιούργησε σοβαρά προβλήματα και ήταν υπό την επίβλεψη ουσιών.

Ο επιμελητής ανηλίκων αποφασίζει να μεταβεί στην Ισπανία, προκειμένου να ακολουθήσει ένα πρόγραμμα απεξάρτησης.

Ολοκλήρωσε το πρόγραμμα με δυσκολία.

18 ετών: Επιστρέφει στον βιολογικό του πατέρα, εργάζεται και βρίσκεται σε συνεχή επαφή με τους επαγγελματίες του οργανισμού. Του προσφέρεται και οικονομική ενίσχυση.

19 ετών: Γίνεται η δίκη για την κλοπή μηχανής. Η απόφαση είναι καταδικαστική. Το μέτρο είναι ο περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων για 6 μήνες.

Αποφυλακίστηκε νωρίτερα με περιοριστικούς όρους.

Αρνείται να δεχτεί συμβουλευτική από το Παιδικό Χωριό. Ξεκίνησε πάλι τη χρήση. Συνελήφθη για κλοπές και κατοχή σουγιά. Έτσι λόγω μη τήρησης των όρων επέστρεψε στη φυλακή για την ολοκλήρωση της ποινής του.

2.3 Αντιμετώπιση-Παρέμβαση κατά τη διαμονή στη Στέγη Νέων SOS

Σύμφωνα με το πρόγραμμα λειτουργίας του οργανισμού, κάθε παιδί που μεγαλώνει στο Παιδικό Χωριό SOS και βρίσκεται στην ηλικία 16-17 ετών μετοικεί στη Στέγη Νέων, προκειμένου να ξεκινήσει και να ολοκληρωθεί η περίοδος της αυτονόμησης του.

«[...]Η ανάγκη που οδήγησε στη δημιουργία της Στέγης Νέων ήταν η διαπίστωση πως στις πρώτες γενιές υπήρχε η ανάγκη να υπάρξει μία νέα δομή, η οποία θα βοηθήσει το παιδί να απομακρυνθεί ομαλά από το χωριό και να μπει στο κοινωνικό αστικό περιβάλλον. Αυτή νέα δομή εξυπηρετεί την αυτονόμηση του και την κοινωνικοποίηση του.»
(Παιδαγωγός Στέγης Νέων Παλαιό Φάληρο)

Βασική προϋπόθεση αποτελεί η ψυχοκοινωνική ετοιμότητα του ανηλίκου, ώστε να ανταποκριθεί στη νέα αυτή συνθήκη ζωής³⁶¹. Παράλληλα με τα κριτήρια, που θα πρέπει να τηρεί ο ίδιος ο ανήλικος, προϋποθέεται, πως το πρόγραμμα της Στέγης ανταποκρίνεται στις ανάγκες του και αποτελεί την καλύτερη επιλογή. Δεν είναι καθόλου σπάνιο το φαινόμενο να κρίνεται προτιμότερο η επιστροφή ανηλίκων στη βιολογική τους οικογένεια ή σε στενό συγγενικό τους περιβάλλον από την μετοίκηση τους στη Στέγη. Για να συμβεί αυτό βέβαια έχει προηγηθεί συνεργασία ετών με την οικογένεια και έχει αξιολογηθεί ως ικανή, πλέον, να φροντίσει τα παιδιά της.

Αναφορικά με τις περιπτώσεις των ανηλίκων που παρουσιάζουν αντικοινωνική συμπεριφορά υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις σε σχέση με τους υπόλοιπους νέους του οργανισμού. Η μη μετάβαση τους στη Στέγη αποτελεί συνήθης επιλογή, ιδιαίτερα για τις περιπτώσεις εκείνων με έντονη παραβατικότητα. Συγκεκριμένα, στο σύνολο των ανηλίκων με αντικοινωνική συμπεριφορά οι δέκα (10 σε σύνολο των 21 αντικοινωνικών)³⁶² δεν πέρασαν στο πρόγραμμα της Στέγης. Οι ανήλικοι αυτοί παρέμειναν υπό τη φροντίδα του οργανισμού και ακολουθήθηκε εξατομικευμένη μεταχείριση, όπως ήδη παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο³⁶³.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στους έντεκα ανήλικους που μετοίκησαν στη Στέγη Νέων και είτε μετέφεραν την αντικοινωνική τους συμπεριφορά είτε εμφανίστηκε κατά την διαμονή τους εκεί για πρώτη φορά.

³⁶¹ Βλέπε σχετικά Μέρος Α', κεφάλαιο 1.4.2.

³⁶² Ποσοστό αρκετά υψηλότερο σε σχέση με το γενικό ποσοστό των εισαχθέντων στη Στέγη και που σήμερα είναι αυτόνομοι 64%.

³⁶³ Βλέπε σχετικά Α' μέρος, κεφάλαιο 2.2.4.2

Παρουσιάζεται η εξέλιξη της συμπεριφοράς τους, καθώς και η παρέμβαση που επιλέγει το συγκεκριμένο πρόγραμμα να ακολουθήσει. Μέσω της μελέτης της πορείας των συγκεκριμένων νέων, θα γίνει κατανοητή η σχέση της νέας συνθήκης ζωής στη Στέγη με την εξέλιξη της συμπεριφοράς τους, και παράλληλα η προσέγγιση του προγράμματος απέναντι στο φαινόμενο.

2.3.1 Εξέλιξη συμπεριφοράς

Από τα 11 αυτά άτομα, μόνο σε μία περίπτωση πρωτοεμφανίστηκε η αντικοινωνική συμπεριφορά, κατά τη διαμονή του εκεί. Όλοι οι υπόλοιποι είχαν ήδη εμφανίσει στοιχεία αντικοινωνικότητας, εκ των οποίων ο ένας είχε προβεί και σε παραβατικές πράξεις. Παρόλα αυτά, αξιολογήθηκαν ως ικανοί να ακολουθήσουν το νέο πρόγραμμα και επιπλέον η Στέγη θεωρήθηκε ως το πιο ενδεδειγμένο για αυτούς πλαίσιο φροντίδας. Πολλές φορές βέβαια, σε αυτήν την απόφαση οδηγεί η έλλειψη εξειδικευμένων πλαισίων φροντίδας και όχι η αντικειμενική καταλληλότητα του προγράμματος.

Αναφορικά με τη μορφή της αντικοινωνικότητας, παρατηρείται, πως πρόκειται για μεταφορά της ίδιας συμπεριφοράς, που είχαν ήδη αναπτύξει στο Παιδικό Χωριό, με τη διαφορά, πως η συχνότητα και η ένταση είναι αρκετά αυξημένες. Κατά κοινή ομολογία όλων των συνεντευξιαζόμενων, αλλά και σύμφωνα με την πορεία της εξέλιξης της συμπεριφοράς των νέων του δείγματος, η αρχική περίοδος της αλλαγής με τη μετάβαση τους στη Στέγη Νέων και την προσαρμογή στη νέα συνθήκη διαβίωσης, αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα στην ενίσχυση των προβληματικών συμπεριφορών. Η νέα αυτή κατάσταση ζωής στη συγκεκριμένη ηλικία συνοδεύεται από χαρακτηριστικά, τα οποία επηρεάζουν την ψυχοκοινωνική κατάσταση του εφήβου και ιδιαίτερα εκείνων που αντιμετωπίζουν ήδη ζητήματα συμπεριφοράς. Σχετικά με το είδος των συμπεριφορών, η παράβαση των κανονισμών λειτουργίας του προγράμματος και η χρήση ναρκωτικών ουσιών κατέχουν και πάλι την κυριαρχία.

Η σημαντικότερη αλλαγή στη ζωή τους, παράλληλα με τη μετοίκηση στο νέο χώρο, αφορά τη νέα τους θέση απέναντι στη διαχείριση της καθημερινότητας τους. Ζώντας πια μακριά από την προστασία του σπιτιού SOS και τη φροντίδα της μητέρας SOS, επωμίζονται την ευθύνη διαχείρισης τόσο του σπιτιού τους όσο και του εαυτού τους. Αυτό σημαίνει αυξημένες υποχρεώσεις και δικαιώματα σε σχέση με ό,τι ίσχυε

στο Παιδικό Χωριό. Για κάποιους όμως εφήβους με έντονο αντικοινωνικό παρελθόν, η δυσκολία ανταπόκρισης στη νέα αυτή πραγματικότητα, λειτούργησε επιβαρυντικά.

Όπως λέει και μία νεαρή απόφοιτος του προγράμματος:

«[...]Ενιωθα πως δεν υπήρχε η μαμά μου να με προσέχει. Άργησα να μπω στο κλίμα της Στέγης. Μου στοίχησε. Είναι μία διαδικασία ωρίμανσης που έπρεπε να περάσουμε. Είναι δύσκολη έτσι και αλλιώς η εφηβεία. Πόσο μάλλον σε εμάς. Ήθελα να ασχολούνται οι υπεύθυνοι παραπάνω μαζί μου. Ήθελα την προσοχή.» (αυτόνομος 25 ετών)

Παράλληλα, η νέα αυτή κατάσταση μεταφράζεται από πολλούς εφήβους ως ευκαιρία για διεκδίκηση περισσότερης ελευθερίας, τα όρια της οποίας όμως δεν τα γνωρίζουν και φροντίζουν να τα δοκιμάσουν. Αντιδρώντας λοιπόν στους κανονισμούς του προγράμματος και μεταφέροντας τις αντικοινωνικές πρακτικές, που ήδη εφάρμοζαν στο SOS, ελέγχουν τα όρια της ατιμωρησίας.

Ένα άλλο στοιχείο, το οποίο ενισχύει την παρέκκλιση και ιδιαίτερα την παραβατικότητα, είναι η συχνότερη και στενότερη επαφή των νέων με την κοινότητα. Η συναναστροφή τους με την κοινωνία είναι αμεσότερη, ευκολότερη και συχνότερη, καθώς το κλειστό προστατευτικό περιβάλλον της κοινότητας του Παιδικού Χωριού δεν υπάρχει πια. Ο νέος ζει, πλέον, σε νέο κοινωνικό περιβάλλον. Από τη στενότητα και την μικροκοινωνία του χωριού μεταφέρεται σε μία αστική περιοχή. Επομένως και ο συγχρωτισμός με παρεκκλίνουσες ομάδες, είναι ευκολότερος. Ενδεικτικό είναι, πως όλοι οι έφηβοι με ιστορικό αντικοινωνικής συμπεριφοράς, εντάχθηκαν σε τέτοιες ομάδες με ενδιαφέροντα είτε τη χρήση ναρκωτικών είτε αθλητικούς συνδέσμους.

Επιπλέον, την ευκολία προς την παρέκκλιση ενισχύει και το γεγονός, πως έχει παραμείνει στη συνείδηση του νέου το αίσθημα της προστασίας του οργανισμού, και της παρουσίας του σε κάθε δυσκολία που εμφανίζεται. Αυτό αυτόματα του μειώνει τους φόβους τιμωρίας, από μία παραβατική πράξη. Όπως είπε και ένας αυτόνομος νέος SOS:

«[...]Σαν οργανισμός σου προσφέρει πολλά περισσότερα από μία κανονική οικογένεια, απλά χανόταν ο έλεγχος. Δεν πάταγες στη γη. Τα είχαν όλα στα πόδια σου. Υπήρχε η κάλυψη πως είσαι στο χωριό και σου τα παρείχαν όλα.»

Γινόσουν κακομαθημένο. Ήξερες πως το SOS ήταν πάντα εκεί. Είχες back up.»(αυτόνομος 27 ετών)³⁶⁴

2.3.2 Αντιμετώπιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς

Η Στέγη Νέων, ως εξέλιξη του προγράμματος του Παιδικού Χωριού, συνεχίζει την προσπάθεια οριοθέτησης των αντικοινωνικών ανηλίκων πάνω στην ίδια βάση της παιδαγωγικής παρέμβασης του δεύτερου. Η πλαισίωση του νέου διατηρεί τον εξατομικευμένο χαρακτήρα της, προσαρμόζοντας το κάθε μέτρο στις διαφορετικές ανάγκες του ανηλίκου. Κυρίως, για τις περιπτώσεις των παραβατικών εφήβων, όπου υπάρχει έντονη δυσκολία οριοθέτησης και προσαρμογής τους στη νέα συνθήκη ζωής, γίνεται συνεχώς αναζήτηση εναλλακτικών μεθόδων παρέμβασης. Σε κάθε περίπτωση βέβαια αποφεύγονται οι ακραίες πρακτικές που μπορεί να αποτελέσουν καταπάτηση των δικαιωμάτων τους. Παράλληλα, δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στους υπόλοιπους ένοικους της Στέγης προς αποφυγή αρνητικής επιρροής, προερχόμενη από την ανοχή, εκ μέρους του προγράμματος, της αντικοινωνικής συμπεριφορά κάποιων νέων. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως η προσπάθεια προσέγγισης και πλαισίωσης των αντικοινωνικών ανηλίκων και συγκεκριμένα των παραβατικών οριοθετείται σε ένα βαθμό και από την επιρροή που αυτή έχει στους υπόλοιπους ενοίκους της Στέγης. Βασική προϋπόθεση επίτευξης του σκοπού του προγράμματος είναι η διατήρηση του κλίματος ηρεμίας και ο μη αποπροσανατολισμός και απομάκρυνση του κάθε εφήβου από τον προσωπικό του στόχο ζωής. Η συγκατοίκηση με συνομήλικους, που αντιδρούν στους κανόνες του προγράμματος και επομένως στην ομαλή λειτουργία της καθημερινότητας, είναι εύκολο να διαταράξει αυτήν την πορεία.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι πρακτικές παρέμβασης, που ακολουθεί το πρόγραμμα, αποτελούν συνέχεια της παρεμβατικής πολιτικής του Παιδικού Χωριού. Υπάρχει, παρόλα αυτά, μία σημαντική διαφοροποίηση αναφορικά με τα μέτρα που λαμβάνονται, όχι τόσο στο είδος, αλλά όσο στην ένταση της αυστηρότητας. Στην περίπτωση της Στέγης η ανοχή απέναντι σε αντικοινωνικές συμπεριφορές είναι μικρότερη και τα μέτρα είναι περισσότερο άμεσα. Αυτό ενισχύεται από την ηλικιακή

---

³⁶⁴ Η πλήρης συνέντευξη βρίσκεται στο Παράρτημα

φάση των νέων, οι οποίοι, πλέον, οφείλουν να είναι σε θέση να αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεων τους και να διαχειρίζονται τις επιπτώσεις αυτών. Αποτελεί και αυτό μέρος της συνεχούς προσπάθειας προς την ομαλή ένταξη του νέου στο κοινωνικό σύνολο και την τελική αυτονόμηση του.

Πρακτικές παρέμβασης

Η συνεργασία μεταξύ των παιδαγωγών των δύο προγραμμάτων (Παιδικό Χωριό και Στέγη Νέων) και οι πληροφορίες που μεταδίδονται από το ένα στο άλλο αναφορικά με τη συμπεριφορά, προσωπικότητα και δυσκολίες του εφήβου, αποτελούν τη βάση του σχεδιασμού της παρέμβασης.

«[...]Υπάρχει μία καλή συνεργασία με τον κύκλο στη Βάρη (Παιδικό Χωριό Βάρης) με ανταλλαγή πληροφοριών για το κάθε παιδί που θα μεταβεί στη Στέγη. Έτσι έχουμε ήδη μία εικόνα για το παιδί από πριν έρθει εδώ. Με βάση αυτό καταστρώνουμε ως πούμε ένα σχεδιασμό χειρισμού του κάθε παιδιού.» (παιδαγωγός Στέγης Νέων, Παλαιό Φάληρο)

Ιδιαίτερως, για τις περιπτώσεις των εφήβων με αντικοινωνική συμπεριφορά, η συνεργασία αυτή αποτελεί το κεντρικό στοιχείο της προσπάθειας για μία ομαλή προσαρμογή στο νέο πλαίσιο διαβίωσης. Λαμβάνονται από κοινού αποφάσεις σχετικά με τα πρώτα στάδια της μετοίκησης, όπως την επιλογή του παιδαγωγού του κάθε εφήβου, και τη διαμόρφωση των ομάδων συγκατοίκησης του κάθε διαμερίσματος. Παράλληλα, επαναπροσδιορίζεται η παιδαγωγική προσέγγιση που ακολουθούταν όσο ζούσε στο Παιδικό Χωριό και προσαρμόζεται στα νέα δεδομένα.

Αυτή η διαρκής σχέση αποδεικνύει τη συγγένεια της παιδαγωγικής προσέγγισης μεταξύ των προγραμμάτων, όχι όμως και την απόλυτη ταύτιση, καθώς η Στέγη αφορά εφήβους και ενήλικες. Επιπλέον, η σχέση μεταξύ προσωπικού και παιδιού έχει περισσότερο επαγγελματικό χαρακτήρα παρά συναισθηματικό, αφού δεν παρεμβαίνει, πλέον, η «μητέρα SOS». Οι δυσκολίες που προκύπτουν, συμπεριλαμβανομένου της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, αντιμετωπίζονται μέσω της συνεργασίας παιδαγωγού με έφηβο. Η εμπλοκή μάλιστα του δεύτερου στη

εύρεση λύσεων είναι πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με εκείνη που είχε στο Παιδικό Χωριό όπου αποφάσιζαν, κατά βάση, η μητέρα και ο παιδαγωγός. Ο διάλογος και οι συνεχείς διαπραγματεύσεις αποτελούν το κυρίαρχο τρόπο αντίδρασης του προγράμματος σε προβληματικές καταστάσεις. Η σχέση αυτή μεταξύ του νέου και του παιδαγωγού του είναι κυρίαρχης σημασίας, καθώς ο δεύτερος αποτελεί το μοναδικό πρόσωπο αναφοράς του πρώτου για ό,τι ζητήματα προκύπτουν. Πολλές φορές μάλιστα σε προβλήματα αντικοινωνικότητας και προσπαθώντας να ενισχυθεί αυτός ο δεσμός, παρέχεται στον νέο η αποκλειστικότητα πρόσβασης σε έναν παιδαγωγό³⁶⁵. Την αποτελεσματικότητα αυτής της επικοινωνίας αναγνωρίζουν και οι ίδιοι οι απόφοιτοι του προγράμματος θεωρώντας, πως ήταν ουσιαστική και πως σε αντίθεση με το Παιδικό Χωριό, οι ίδιοι είχαν σημαντική εμπλοκή στην αναζήτηση λύσεων.

«[...]Στη Στέγη υπήρχε διαφορετική παιδαγωγική προσέγγιση, σε πιο τακτική βάση και λίγο πιο προληπτικά. Όταν ανίχνευαν πως άρχισε να δημιουργείται κάποιο πρόβλημα προσπαθούσαν να το προλάβουν. Εξαρτάται βέβαια και από τον παιδαγωγό. Γινότουσαν meeting, συζητήσεις, ραντεβού. Είχες την ευκαιρία να μιλήσεις. Είχες πιο ενεργητικό ρόλο στην διαχείριση του προβλήματος. Συζητούσες το τι έγινε, γιατί και πως θα το διορθώσεις.» (αυτόνομος 24 ετών)

Σημαντικό μέρος στην αντιμετώπιση αντικοινωνικών πράξεων κατέχει η επιβολή τιμωρίας. Το μέτρο αυτό αποτελεί μία επιλεγμένη παιδαγωγική μέθοδο -για τη συγκεκριμένη ηλικιακή περίοδο- με σκοπό ο νέος να αντιληφθεί τη σχέση μεταξύ πράξης και συνέπειας. Η αυστηρότητα της τιμωρίας είναι ανάλογη της σοβαρότητας της πράξης, χωρίς όμως ποτέ να ξεπερνά τα θεσμοθετημένα όρια των Δικαιωμάτων του Παιδιού. Στόχος είναι η αντιστοιχία πράξης- συνέπειας να συμβαδίζει με την κοινωνική πραγματικότητα. Άλλωστε, ο σκοπός ίδρυσης και λειτουργίας της Στέγης είναι η επίγνωση των κοινωνικών τους υποχρεώσεων και δικαιωμάτων, ώστε να φτάσουν σταδιακά στην πλήρη αυτονομία τους και ένταξη στην κοινωνική ζωή. Οι τιμωρίες έχουν κυρίως οικονομική μορφή, όπως στέρηση της καταβολής οικονομικής ενίσχυσης (χαρτζηλίκι). Συνηθισμένη είναι, επίσης και η στέρηση βραδινής εξόδου

---

³⁶⁵ Ένας παιδαγωγός απασχολείται με έναν μόνο έφηβο και δεν έχει υπό την ευθύνη κανέναν άλλον. Δίνεται έτσι η ευκαιρία στον νέο να αναπτύξει σχέση εμπιστοσύνης με τον παιδαγωγό του Και από την πλευρά του ο παιδαγωγός να συγκεντρώσει όλες του τις προσπάθειες, προκειμένου να περιοριστεί η εξέλιξη ενός σοβαρού προβλήματος.

και η συναναστροφή με συγκεκριμένα άτομα ή παρέες, οι οποίες αναγνωρίζονται ως παραβατικές. Η συντριπτική πλειοψηφία των απόψεων των νέων δεν συμβαδίζει με αυτήν την αντίληψη, αφού θεωρούν πως η επιβολή τέτοιου είδους τιμωρίας σε περιπτώσεις επαναλαμβανόμενης παρέκκλισης, δεν έχει κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα και πως πολλές φορές γίνεται ακραία και άδικη.

«[...] Απλά έβαζαν περισσότερα πρόστιμα, νόμιζαν πως με τον περιορισμό κάτι έκαναν, αλλά δεν γινόταν τίποτα. Ήταν αργά μετά. Μα όταν ο άλλος έχει φτάσει 16-17 χρονών και το έχει μέσα του και το κάνει μετά είναι δύσκολο να του το βγάλεις. Όταν ο Σ. έχει μάθει σε αυτή τη συμπεριφορά και ήταν 'επαναστάτης' από τα 13 και τα έβαζε με όλους που να τον κρατήσεις στα 17 του. Ο Ν. όταν είχε μάθει εθισμένος από τόσο μικρός στα ναρκωτικά, θα τον κρατήσεις 17 χρονών; Ξύπναγε το πρωί, άνοιγε τις πόρτες και κάπνιζε μαύρο και τι πρόστιμο θα του έβαζες; Δεν θα καταλάβαινε.»(αυτόνομος 32 ετών)

Όσον αφορά τις περιπτώσεις παραβατικής συμπεριφοράς και την ανάμειξη των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, η στάση της δομής δεν διαφοροποιείται σημαντικά, σε σχέση με εκείνη που τηρεί στο Παιδικό Χωριό³⁶⁶. Ο στόχος της παρέμβασης παραμένει διττός. Πρώτα απ' όλα, πρέπει να οριοθετηθεί ο νέος και να αντιληφτεί το επίσημο της συμπεριφοράς του. Παράλληλα όμως, πρέπει να εξασφαλίζεται η ασφάλεια των υπολοίπων εφήβων. Η διατήρηση της τάξης και η απομάκρυνση των αρνητικών επιρροών αποτελούν βασικές αρχές λειτουργίας του προγράμματος, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, που σε εξαιρετικές περιπτώσεις επαναλαμβανόμενης παραβατικής συμπεριφοράς δεν αποκλείεται ακόμα και η απομάκρυνση του νέου από τη Στέγη³⁶⁷ νωρίτερα από το προβλεπόμενο.

Οι αποφάσεις αυτές λαμβάνονται σε συνεργασία με τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου και, κυρίως, με τους επιμελητές ανηλίκων. Η επικοινωνιακή σχέση του οργανισμού με τους φορείς παραμένει ενισχύοντας την προσπάθεια αποφυγής των επαχθέστερων ποινών περιορισμού και η συνεχής αναζήτηση εναλλακτικών μέτρων. Στόχος, που φαίνεται να επιτυγχάνεται, μέχρι και το διάστημα

³⁶⁶ Βλέπε σχετικά Μέρος Α, Κεφ 3.2.4.2

³⁶⁷ Σε αυτές τις περιπτώσεις ο νέος δεν εγκαταλείπεται από τον οργανισμό, αλλά αναζητείται ένα άλλο καταλληλότερο πλαίσιο. Παράλληλα, διατηρείται η σχέση τόσο με τον ίδιο όσο και με το νέο πρόγραμμα, για όσο ο νέος επιθυμεί.

που ζουν στη Στέγη, αφού με βάση το δείγμα της έρευνας, κανένας από τους παραβατικούς δεν τιμωρείται με περιορισμό σε Ίδρυμα Αγωγής ή με εγκλεισμό σε κατάσταση κράτησης. Αντίθετα, επιλέγεται η υποβολή θεραπευτικού μέτρου, με κυρίαρχο τον συνδυασμό παρακολούθησης προγράμματος απεξάρτησης και ανάθεση της επιμέλειας σε επιμελητή ανηλίκων. Τη σχέση αυτή με τους επίσημους φορείς και την πορεία των παραβατικών περιπτώσεων στα πλαίσια της λειτουργίας της Στέγης περιγράφει επιγραμματικά ένας από τους Παιδαγωγούς του προγράμματος ως εξής:

«[...]Όταν μιλάμε για περιπτώσεις παραβατικότητας, όπου έχουμε και εμπλοκή του νόμου, γίνονται διάφορες κινήσεις. Συνεργαζόμαστε με τις αρχές που διαθέτει η κοινωνία- εισαγγελείς, κοινωνικές υπηρεσίες. Υπάρχει συνεργασία με όλο το δίκτυο σε επίπεδο πρόληψης και αντιμετώπισης. Η κάθε προσέγγιση βέβαια προσαρμόζεται στο προφίλ του κάθε παιδιού. Μιλάμε για εξατομικευμένη προσέγγιση. Έχει να κάνει με την πηγή από την οποία πηγάζει το πρόβλημα. Για παράδειγμα όταν σχετίζεται με χρήση, που είναι και το πιο σύνηθες, ακολουθεί κάποιο πρόγραμμα απεξάρτησης. Όταν τα μέτρα αυτά δεν αποδίδουν, εξαντλούμε όλα τα περιθώρια που μας προσφέρει το σύστημα, ώστε να αποφευχθεί να καταλήξει το παιδί σε κάποιο ίδρυμα αγωγής. Αλλά έχουμε και πάντα υπόψη μας το πόσο επηρεάζει τους άλλους συνομήλικους του στη Στέγη. Μέχρι τώρα δεν έχει γίνει κάτι ακραίο. Έχουμε φτάσει μέχρι τις υπηρεσίες προστασίας ανηλίκων και θεραπευτικά προγράμματα.» (Παιδαγωγός Στέγης Νέων)

2.4. Η πορεία της αυτονόμησης

Η ολοκλήρωση του προγράμματος της Στέγης Νέων και η αποχώρηση από αυτήν επέρχεται όταν ο νέος έχει ενηλικιωθεί, έχει ολοκληρώσει τις εκπαιδευτικές του υποχρεώσεις και έχει μία σταθερή εργασία. Ο οργανισμός με τη σειρά του τον βοηθά στην ανεύρεση στέγης και τον ενισχύει οικονομικά, αλλά και συμβουλευτικά προκειμένου να αντιμετωπίσει οποιοδήποτε πρακτικό και ψυχοκοινωνικό ζήτημα προκύψει.

«[...]Την σταδιακή πορεία προς την αυτονόμηση τη νοιώθαμε από τη Στέγη. Δεν ξέρω αν όντως το προγραμματίζαν ή αν έτσι μας έβγαινε, αλλά εμείς το

νιώθαμε αυτό. Και το νιώθαμε ως κάτι ευχάριστο, όχι δυσάρεστο. Ξέραμε πως δεν θα μας πετάξουν, αλλά νιώθαμε πως θα στραφούμε προς τα εκεί όταν χρειαστεί και έτσι είναι το σωστό.» (αυτόνομος 36 ετών)

Η περίοδος αυτή διαρκεί τυπικά δύο χρόνια, αλλά ουσιαστικά μπορεί να διαρκέσει και περισσότερο, ανάλογα με τις δυσκολίες που προκύπτουν.

« [...]Η μεγαλύτερη δυσκολία ήταν η νέα πραγματικότητα την οποία έπρεπε να διαχειριστούμε. Το ότι δηλαδή ο οργανισμός, που ήταν η οικογένεια μας, ξαφνικά απομακρύνεται, κόβει τις παροχές, μας σπρώχνει στον έξω κόσμο, αραιώνουν την επικοινωνία μας. Χάνεται η αίσθηση ασφάλεια που έχεις με την οικογένεια σου. Ξαφνικά γίνεσαι μία μονάδα σε μία πόλη εκατομμυρίων.» (αυτόνομος 24 ετών)

Αφού ολοκληρωθεί ομαλά και αυτή η φάση και ο νέος απόφοιτος κριθεί, πως είναι, πλέον, ικανός να ανταποκριθεί στην αστική κοινωνική πραγματικότητα, θεωρείται αυτόνομος. Η οικονομική ενίσχυση παύει, αλλά ο οργανισμός παραμένει στη διάθεση του νέου για όσο εκείνος επιθυμεί³⁶⁸.

«[...]Εγώ έφυγα μια χαρά. Είχα μεγάλη βοήθεια από τους παιδαγωγούς μου στη Στέγη. Το βασικό μου πρόβλημα ήταν το οικονομικό. Πώς να πληρώσω το ενοίκιο, το νερό. Προσπαθούσα να μάθω τα έξοδα μου.» (αυτόνομος, 22 ετών)

Η διαδικασία αυτή είναι απαραίτητη για κάθε ενήλικα που ολοκληρώνει το πρόγραμμα της Στέγης Νέων και ετοιμάζεται για την πλήρη ανεξαρτησία του. Το ζητούμενο είναι τι προβλέπεται για τους ενήλικες που εξακολουθούν να παρουσιάζουν αντικοινωνική συμπεριφορά και ιδιαίτερα εκείνοι με παραβατική. Η ανάγκη για αυτονόμηση και απομάκρυνση κάποια στιγμή από το προστατευτικό περιβάλλον του οργανισμού, παραμένει. Παράλληλα, ο οργανισμός δεν εγκαταλείπει τις προσπάθειες για αντιμετώπιση των προβλημάτων του νέου, για όσο βέβαια εκείνος το επιτρέπει, καθώς πρόκειται, πλέον, για ενήλικες. Έτσι, ο νέος μεταφέρεται, πλέον, σε αστικό περιβάλλον, και τυπικά περνάει τα προβλεπόμενα στάδια με στόχο να φτάσει και εκείνος στην αυτονόμηση του. Επί της ουσίας όμως, αυτό που συμβαίνει, είναι πως σε κάθε περίπτωση ακολουθείται μία απόλυτα εξατομικευμένη προσέγγιση και διαρκώς αναζητούνται εναλλακτικές λύσεις, ώστε ο ενήλικας πλέον,

---

³⁶⁸ Για τα στάδια της Ημιαυτόνομης φάσης και της Αυτονόμησης βλέπε σχετικό Μέρος Α Κεφάλαιο 4.4

να καταφέρει να περιορίσει την προβληματική συμπεριφορά του και να σταθεροποιηθεί κοινωνικά. Σημειώνεται, πως η παρέμβαση αυτή από την πλευρά του οργανισμού συμβαίνει στον βαθμό και στη διάρκεια που ο ίδιος ο νέος επιθυμεί.

«[...]Υπάρχουν παιδιά που έχουν φύγει από μόνα τους και έχουν καταστραφεί. ήθελαν να φύγουν από Στέγη νωρίτερα και κατέστρεψαν τη ζωή τους από μόνοι τους. Μετά δεν ξέρουν τι να κάνουν με τη ζωή τους, ενώ η Στέγη προσπαθεί να τους κρατήσει. Για παράδειγμα ο Θ. ήθελε να φύγει νωρίτερα μόνος του από Στέγη. Ο παιδαγωγός του τον βοήθουσε συνέχεια αλλά αυτός επέμενε. Έφυγε, χώρισε με την κοπέλα του, πήγε φαντάρος. Η Στέγη πάλι τον βοήθουσε, μετά δεν ήθελα και τώρα έχει καταλήξει να μην έχει που να πάει και τι να κάνει. Τον φιλοξενώ εγώ.»(αυτόνομος 23 ετών)

Στη συνέχεια παρουσιάζεται αυτή ακριβώς η προσπάθεια μέσα από παραδείγματα παρεμβάσεων που ακολουθήθηκαν στις περιπτώσεις που ερευνήθηκαν³⁶⁹.

2.4.1 Παρέμβαση – Πλαισίωση των νέων με αντικοινωνική συμπεριφορά στην προσπάθεια της αυτονομίας.

Ο τελικός στόχος σε κάθε περίπτωση παραμένει η ολοκλήρωση της ένταξης τους στην κοινωνική πραγματικότητα. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινούνται οι προσπάθειες των επαγγελματιών σε συνεργασία πάντα με τους ίδιους τους επωφελούμενους νέους. Σημαντικό εμπόδιο αποτελεί η δυσκολία εισόδου και προσαρμογής στο εργασιακό περιβάλλον. Παρατηρείται, όπως είναι και αναμενόμενο, νέοι με αντικοινωνική συμπεριφορά και ιδιαίτερα παραβατική, να αλλάζουν πολύ συχνά εργασιακό πλαίσιο είτε γιατί αναζητούν καλύτερες εργασιακές συνθήκες είτε γιατί απολύονται. Η δυσκολία προσαρμογής, που αντιμετωπίζουν σε όλους τους τομείς της κοινωνικής τους ζωής, μεταφέρεται και στο επίπεδο της εργασίας. Προκειμένου ο οργανισμός να ενισχύσει αυτήν τους την προσπάθεια, θέτει

---

³⁶⁹ Αφορά ενήλικες που αποφοίτησαν από το πρόγραμμα της Στέγης Νέων μέχρι τον Δεκέμβριο 2011 και εξακολουθούν να παρουσιάζουν αντικοινωνική συμπεριφορά.

την κινητοποίηση του νέου προς εύρεση εργασίας ως προαπαιτούμενο για να συνεχίσει να του παρέχει οικονομική βοήθεια.

Η οικονομική ενίσχυση αποτελεί τη βασική βοήθεια που παρέχεται στους νέους που βρίσκονται στην προσπάθεια αυτονόμησης. Το ίδιο συμβαίνει και για τους νέους με αντικοινωνική συμπεριφορά. Βασική προϋπόθεση για αυτό είναι η τήρηση των συμφωνιών που έχουν γίνει μεταξύ νέου και οργανισμού. Οι υποχρεώσεις αυτές ορίζονται από ένα άτυπο συμβόλαιο υπογεγραμμένο και από τις δύο πλευρές. Οι υποχρεώσεις του νέου αφορούν την ανεύρεση ή διατήρηση εργασίας, την παρακολούθηση κάποιου θεραπευτικού προγράμματος, αν πρόκειται για χρήστη, και γενικώς όλες εκείνες τις ενέργειες που θα τον βοηθήσουν να ενταχθεί στο κοινωνικό περιβάλλον. Από την πλευρά του ο οργανισμός υποχρεούται να του παρέχει ένα συγκεκριμένο οικονομικό βοήθημα, να τον στηρίζει συμβουλευτικά και σε κάποιες περιπτώσεις να του παρέχει στέγη. Αυτή η μεταξύ τους συμφωνία επαναπροσδιορίζεται στο διάστημα, που ορίζει το συμβόλαιο, και είτε διατηρείται είτε διακόπτεται, αναλόγως την πορεία και την επιθυμία του νέου.

Οι όροι που ορίζονται στις μεταξύ τους συμφωνίες και οι υποχρεώσεις που προκύπτουν, προσαρμόζονται στις ανάγκες του κάθε νέου. Στις περιπτώσεις των νέων απόφοιτων με σοβαρή χρήση, η προσπάθεια προς ανεξάρτηση αποτελεί και τη μοναδική υποχρέωση τους. Άλλωστε στην πλειοψηφία τους έχει ήδη επέμβει ο επίσημος έλεγχος και τους έχει επιβληθεί το θεραπευτικό μέτρο παρακολούθησης προγράμματος ανεξάρτησης. Από την πλευρά του ο οργανισμός συγκεντρώνει όλες του τις προσπάθειες προς αυτήν την κατεύθυνση, παρέχοντας τους περισσότερη στήριξη (οικονομική, συμβουλευτική) από ότι συνήθως, απαλλάσσοντας τους από άλλες υποχρεώσεις, όπως αναζήτηση εργασίας ή κατοικίας. Παρόλα αυτά, τα άτομα με σοβαρό πρόβλημα χρήσης δυσκολεύονταν εξαιρετικά να συνεργαστούν και τελικά επιλέγουν την πλήρη αυτονομία τους, απαλλαγμένοι από οποιουδήποτε τύπου βοήθειας και υποχρέωσης.

«[...]Σοβαρά προβλήματα στη διαδικασία της αυτονόμησης αντιμετωπίζουν, κυρίως, περιπτώσεις παιδιών με ζητήματα χρήσης, τα οποία δυσκολεύονται να ενταχθούν σε οποιοδήποτε πλαίσιο θεραπευτικό-υποστηρικτικό. Οποιαδήποτε προσπάθεια με φορείς δεν έχει αποτέλεσμα. Αυτά τα παιδιά βγαίνουν στην κοινωνία. Αλλά μιλάμε για μειοψηφία. Η

πλειοψηφία ολοκληρώνει τη διαδικασία με όλες τις δυσκολίες που παρουσιάζονται». (Παιδαγωγός Στέγης)

Η διακοπή της υποστήριξης από τον οργανισμό και η πλήρης αυτονόμηση του νέου επέρχεται, όταν εκείνος, υπό κανονικές συνθήκες, έχει καταφέρει να ενταχθεί στην κοινωνία ως ανεξάρτητο μέλος και να διαχειρίζεται την καθημερινότητα του. Στις περιπτώσεις, όμως των νέων με παραβατική συμπεριφορά, συχνά η λήξη αυτής της σχέσης δεν είναι το αποτέλεσμα μίας επιτυχημένης συνεργασίας, όπου τελικά ο νέος έχει καταφέρει να αντιμετωπίσει τα προβλήματα του. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων λόγω της επαναλαμβανόμενης αδυναμίας των νέων να τηρήσουν τους βασικούς συμφωνηθέντες όρους, διακόπτεται η παροχή βοήθειας από τον οργανισμό και λήγει η συνεργασία.

2.4.2 Τελική εξέλιξη συμπεριφοράς

Η αυτονόμηση των νέων κατά μέσο όρο έρχεται στην ηλικία των 21 ετών. Τότε τυπικά τελειώνει η συστηματική οικονομική και συμβουλευτική υποστήριξη του νέου από τον οργανισμό. Από την ηλικία αυτή και έπειτα διατηρείται η επικοινωνία και όποτε χρειαστεί και ζητηθεί παρέχεται περεταίρω βοήθεια. Αυτή η περίοδος λοιπόν αποτελεί το ορόσημο για τον έλεγχο της τελικής κατάληξης της συμπεριφοράς των αντικοινωνικών νέων³⁷⁰. Ενδιαφέρον αποτελεί η διαφοροποίηση της πορείας τους αναλόγως από το αν είχαν εμπλακεί με τον ποινικό νόμο ή όχι. Όπως θα αποδειχθεί και στην πορεία, η τελική εξέλιξη της συμπεριφοράς των νέων με παραβατικό παρελθόν διαφοροποιείται σημαντικά από εκείνη όσων περιορίστηκαν σε συμπεριφορές παρέκκλισης.

Συγκεκριμένα, όλοι οι παρεκκλίνοντες νέοι, οι οποίοι δεν εξέλιξαν τη συμπεριφορά τους σε παραβατική, κατάφεραν τελικά να την αποβάλλουν όταν βρίσκονταν στην περίοδο της προσπάθειας της αυτονόμησης τους. Παράλληλα, κατάφεραν να ενσωματωθούν πλήρως στην κοινωνική ζωή και να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους ως ενεργοί πολίτες. Η είσοδος στο εργασιακό περιβάλλον σε κάποιους ήταν ομαλότερη από κάποιους άλλους. Όλοι πάντως κατόρθωσαν να ενταχθούν σε αυτό και αναλόγως των δυνατοτήτων τους να αποκτήσουν σταθερή ή

---

³⁷⁰ Αναφέρεται στο βαθμό εμφάνισης αντικοινωνικών πράξεων και προσαρμογής στην κοινωνική πραγματικότητα.

περιστασιακή απασχόληση. Αυτό αποτέλεσε τις περισσότερες φορές πλήρη οικονομική απεξάρτηση από τον οργανισμό. Αυτό δεν σημαίνει, πως έπαυσε η επικοινωνία με τον οργανισμό. Σε έκτακτες περιπτώσεις αντιμετώπισης προβλημάτων που προέκυψαν (οικονομικών, εργασιακών, ανάγκης συμβουλευτικής) απευθύνθηκαν στον οργανισμό και υπήρξε η ανάλογη πλαισίωση.

Αντίθετη τελείως εξέλιξη είχαν οι νέοι με παραβατικό παρελθόν. Η αδυναμία περιορισμού της συμπεριφοράς τους διατηρήθηκε σε όλα τα επίπεδα και στάδια παρέμβασης από τον οργανισμό. Παρόλη τη διαρκή πλαισίωση και υποστήριξη, σε συνεργασία με τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου, η ανήλικη παραβατικότητα εξελίχτηκε σε σοβαρή εγκληματικότητα. Τα ποινικά αδικήματα είναι συνεχή και όλα συνδέονται με την εξάρτηση σε ναρκωτικές ουσίες. Πρόκειται δηλαδή είτε για συστηματική χρήση και εμπόριο ναρκωτικών είτε για κλοπές και ληστείες με σκοπό την χρήση. Οι ποινές, πλέον, είναι αυστηρότερες, αφού έχει παρέλθει το όριο της ανηλικότητας και η επανάληψη των αδικημάτων είναι συνεχής. Παράλληλα, αδυνατούν να προσαρμοστούν σε κάθε επίπεδο της κοινωνικής ζωής. Ιδιαίτερα εμφανές είναι στον εργασιακό τομέα, όπου αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες εύρεσης εργασίας και ακόμα σοβαρότερες διατήρησής της.

Δ Μέρος : Συμπεράσματα

Σκοπός της έρευνας δεν ήταν να γίνει η σκιαγράφιση του αντικοινωνικού ανηλίκου που μεγαλώνει σε ίδρυμα. Ούτε υπήρχε ενδιαφέρον για μία ακόμη ανάλυση των αιτιών εμφάνισης της ανήλικης παραβατικότητας. Στόχος ήταν η διερεύνηση και η παρουσίαση μίας εναλλακτικής πρότασης ιδρυματικής λειτουργίας και παιδαγωγικής προσέγγισης του συγκεκριμένου πληθυσμού και του προληπτικού ρόλου που μπορεί να έχει στην εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας έγινε μία αναζήτηση των θεωριών, τόσο Κοινωνιολογικής όσο και Ψυχολογικής κατεύθυνσης με σκοπό να υποστηρίξουν τα εμπειρικά αποτελέσματα, αλλά και την υπόθεση εργασίας. Σχετικά με την εμπειρική έρευνα, διενεργήθηκε σε δύο επίπεδα (συνεντεύξεις και αρχειακή έρευνα) και τα συμπεράσματα της ήταν διαφωτιστικά για την κατανόηση της λειτουργίας του οργανισμού, της παιδαγωγικής πολιτικής, που ακολουθεί, αλλά και του τρόπου προσέγγισης και χειρισμού του πληθυσμού με αντικοινωνικά στοιχεία.

Κεφάλαιο 1: Συμπεράσματα εμπειρικά

Η ανάγνωση των εμπειρικών αποτελεσμάτων έχει δύο επίπεδα. Καταρχήν υπάρχει η ποσοτική ανάλυση με περιορισμένη εμβέλεια διεύρυνσης των συμπερασμάτων. Κατά δεύτερον έρχεται η ποιοτική ανάλυση, όπου το ενδιαφέρον είναι μεγαλύτερο και τα επιστημονικά ερωτήματα που προκύπτουν περισσότερο διευρυμένα.

Επιγραμματικά λοιπόν, υπενθυμίζονται τα βασικά ποσοτικά αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας. Πρώτα απ' όλα, η ηλικιακή ομάδα, κατά την οποία πρωτοεμφανίζεται η αντικοινωνική συμπεριφορά είναι εκείνη της εφηβείας, με ενδείξεις, όμως για εμφάνιση προβληματικών στοιχείων, σε νεότερη ηλικία. Όσον αφορά το φύλο είναι εμφανής η συντριπτική πλειοψηφία των αγοριών. Σε στατιστικό δε επίπεδο τρία είναι τα ενδιαφέροντα στοιχεία:

- 1) Το ποσοστό εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς είναι αρκετά μικρό³⁷¹, αφού αποτελεί το 18% του συνόλου των αυτόνομων (η=115).
- 2) Το ποσοστό των ανηλίκων με παραβατική συμπεριφορά είναι (10%) στο σύνολο των αυτόνομων.
- 3) Παρόλο, που στο σύνολο τους οι αντικοινωνικοί ανήλικοι είναι περιορισμένοι, οι μισοί από αυτούς προχώρησαν σε παραβατική συμπεριφορά εκ των οποίων οι περισσότεροι δεν κατάφεραν να την περιορίσουν.

Σε ποιοτική ανάλυση, είναι ευδιάκριτη η τάση των παραβατικών ανηλίκων, προς συμπεριφορές που χαρακτηρίζονται ως αυτοκαταστροφικές με σημαντικότερη τη χρήση ναρκωτικών ουσιών. Η συμπεριφορά αυτή ομοιάζει με τον τύπο της «απόσυρσης», που έχει περιγραφεί από τις θεωρίες του Merton, Cloward και Ohlin³⁷², με τη σημαντική διαφοροποίηση πως δεν πηγάζει από την ταξική τους θέση και την αποτυχία τους να ανέλθουν κοινωνικά, αλλά από άλλους ψυχοκοινωνικούς παράγοντες³⁷³ που οδηγούν στην αδυναμία τους να ενταχθούν στους συμβατικούς θεσμούς.

Ένα από τα σημαντικότερα και συχνότερα στοιχεία το οποίο χαρακτηρίζει τους ανηλίκους που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας και το οποίο λειτουργεί και ως προωθητικός παράγοντας για παρέκκλιση, είναι η συνεχής θυματοποίηση τους³⁷⁴. Σχεδόν όλοι οι ανήλικοι που εισάγονται στο Παιδικό Χωριό SOS έχουν βιώσει κάποια μορφή κακοποίησης (σωματική, συναισθηματική, παραμέληση). Σε κάποιες περιπτώσεις, τα παιδιά έρχονται αντιμέτωπα με περισσότερες από μία. Δεν πρόκειται όμως για ένα στοιχείο που παύει πάντα με την τοποθέτηση του ανηλίκου στο ίδρυμα. Όπως αποδείχτηκε, υπήρχαν μεμονωμένες περιπτώσεις κακοποίησης παιδιών από συγκεκριμένες μητέρες SOS ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του οργανισμού, όπου υπήρχε έλλειψη εμπειρίας αναγνώρισης τέτοιων καταστάσεων. Παράλληλα, τα παιδιά αυτά γίνονται αποδέκτες και κοινωνικής κακοποίησης μέσω του «στίγματος»³⁷⁵ που τους επιβάλλεται. Στο στίγμα του ιδρύματος έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή και τα ίδια τα «παιδιά SOS» μέσα από τις συνεντεύξεις τους. Ήταν το πρώτο στο οποίο αναφέρονταν ως απάντηση σε ερωτήσεις που αφορούσαν τη σχέση τους με την ευρύτερη κοινωνία και τους θεσμούς της.

---

³⁷¹ Πρόκειται για μικρό ποσοστό αναλογιζόμενοι ότι οι μισές πράξεις αφορούν παρεκκλίσεις περιστασιακού χαρακτήρα συνηθισμένες για άτομα εφηβικής ηλικίας.

³⁷² Βλέπε σχετικά στο Β Μέρος κεφάλαιο 1.4.3.3

³⁷³ Βλέπε σχετικά στο Β Μέρος κεφάλαιο 1.4

³⁷⁴ Βλέπε σχετικά Β Μέρος κεφάλαιο 1.5

³⁷⁵ Βλέπε σχετικά Β Μέρος κεφάλαιο 1.4.3.5

Όσον αφορά την παρέμβαση του οργανισμού στο σύνολο της και από όλες τις δομές του, απέναντι σε συμπεριφορές αντικοινωνικού χαρακτήρα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από:

- Εξατομικευμένη προσέγγιση σε επίπεδο μέτρων και αυστηρότητας. Προκαθορισμένη όμως διάκριση ρόλων, αρμοδιοτήτων, αλλά και πορείας κλιμάκωσης της παρέμβασης.
- Έντονα προνοιακό χαρακτήρα μέσω υποστήριξης, προστασίας, προσπάθειας οριοθέτησης συμπεριφορών, απομάκρυνσης εγκληματογόνων καταστάσεων.
- Αποφυγή επιβολής τιμωρίας με το παιδαγωγικό πλαίσιο λειτουργίας του οργανισμού να είναι αντίθετο στην αυστηρή τιμωρία προσπαθώντας να τηρηθεί η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού. Εντοπίστηκαν όμως κάποιες περιπτώσεις δυσκολίας ταύτισης με αυτό από ορισμένες μητέρες, οι οποίες λόγω της συναισθηματικής σχέσης με τα παιδιά, παρασύρονται από το θυμικό τους. Έτσι, άλλοτε είναι υπερβολικά ήπιες στις αντιδράσεις τους και άλλοτε αρκετά αυστηρές, ίσως και κακοποιητικές.
- Η ιατρικοποίηση της προσέγγισης είναι παρούσα σε αρκετά από τα στάδια της παρέμβασης, κυρίως, στα αρχικά. Οι ίδιοι οι ανήλικοι θέτουν τα όρια σε αυτό το μοντέλο προσέγγισης αρνούμενοι να συνεργαστούν.
- Γίνονται προσπάθειες αποφυγής εμπλοκής με τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο, αλλά όταν συμβαίνει, η συνεργασία με τους επίσημους φορείς είναι συνεχής και τις περισσότερες φορές επιτυχής. Αυτό καθορίζεται, πρωτίστως, από τη διάθεση των φορέων και των λειτουργών τους.

Κεφάλαιο 2: Ο προληπτικός ρόλος του Παιδικού Χωριού SOS

Εμπειρικό επίπεδο

Ο προληπτικός ρόλος του Παιδικού Χωριού πηγάζει από την παιδαγωγική λειτουργία του οργανισμού και τη συνολική προσέγγιση και φροντίδα του παιδιού. Το περιβάλλον κοινωνικοποίησης του ανηλίκου διαμορφώνεται μέσα σε ένα πλαίσιο, το οποίο όχι μόνο εξυπηρετεί τις βασικές ανάγκες του παιδιού, αλλά παράλληλα σέβεται και προωθεί τις κοινωνικά και νομικά αποδεκτές συμπεριφορές, απομακρύνει τις εγκληματογόνες συνθήκες, σέβεται τα δικαιώματα του παιδιού και στηρίζει τον

επωφελούμενο καθ' όλη την προσπάθεια ένταξης του στην κοινωνία ακόμα και μετά την αυτονόμηση του. Πάνω απ' όλα όμως, υποστηρίζει το οικογενειακό πρότυπο φροντίδας, προσπαθώντας να δημιουργήσει σταθερούς και ασφαλείς δεσμούς με πρόσωπα αναφοράς.

Προς αυτήν την κατεύθυνση κινούνται και οι απόψεις των ίδιων των ωφελούμενων του προγράμματος, οι οποίοι σε γενικές γραμμές θεωρούν, πως η βάση λειτουργίας του είναι προς τη σωστή κατεύθυνση. Αναγνωρίζουν κάποια στοιχεία ως βοηθητικά στην αντιμετώπιση του προβλήματος με τα βασικότερα από αυτά:

A) Την χωροταξική λειτουργία του Παιδικού Χωριού ως μία μικρή προστατευμένη κοινότητα, ενώ παράλληλα παραμένει ανοιχτό στην κοινωνία μέσω της συνεχούς επικοινωνίας του και συνεργασίας του με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

B) Την διαδικασία που ακολουθείται για την ανεξαρτητοποίηση του παιδιού που γίνεται μέσω της μετοίκησης του εφήβου στη Στέγη Νέων και από εκεί στη νέα του ζωή. Αυτή η σταδιακή διαδικασία αυτονόμησης δημιουργεί την αίσθηση ασφάλειας στον νέα.

Γ) Την επιμονή του οργανισμού για επαγγελματική και οικονομική αποκατάσταση του νέου πριν αποχωρήσει από τη Στέγη Νέων.

Δ) Την στήριξη από τον οργανισμό, η οποία παραμένει και μετά την απομάκρυνση του παιδιού από τη Στέγη, κυρίως με τη μορφή οικονομικής βοήθειας και συμβουλευτικής υποστήριξης.

Η μη απόλυτη αποτελεσματικότητα του προγράμματος κρίνουν πως έγκειται στην ανικανότητα ορισμένων μητέρων και παιδαγωγών να αναγνωρίσουν αρχικά το πρόβλημα και στη συνέχεια να ανταποκριθούν στον ρόλο τους για την αντιμετώπιση του. Γι'αυτον το λόγο επισημαίνουν συνεχώς την ανάγκη μεγαλύτερης προσοχής στην επιλογή μητέρων και στον συνεχή έλεγχο τους. Όπως επίσης και σε σχέση με την διεπιστημονική υποστήριξη του προγράμματος, το οποίο ενώ το θεωρούν βοηθητικό στοιχείο, στέκονται επικριτικά απέναντι στον τρόπο άσκησης των ρόλων και συγκεκριμένα της διεΐσδυσης της «επιστημονικότητας» στην προσέγγισή τους.

Θεωρητικό επίπεδο

Σε θεωρητικό επίπεδο, ο προληπτικός ρόλος που δύναται να εξυπηρετήσει το συγκεκριμένο πρόγραμμα μπορεί να κατανοηθεί μέσα από τις Θεωρίες ελέγχου και ιδιαίτερα των δύο θεωριών του Hirschi («θεωρία των δεσμών» και «θεωρία του

αυτοελέγχου») σε συνδυασμό με τη «θεωρία της προσκόλλησης» του Bowlby³⁷⁶. Οι θεωρίες αυτές συνδέονται στη βάση της προσεγγίσης τους που είναι ο ρόλος του ασφαλούς δεσμού μεταξύ παιδιού και προσώπου αναφοράς και συγκεκριμένα στην αποτρεπτική λειτουργία του δεσμού αυτού στην εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Για τη «θεωρία των δεσμών» του Hirschi ένα από τα βασικά στοιχεία ελέγχου, που συνιστούν τους κοινωνικούς δεσμούς, είναι η προσκόλληση με πρόσωπα αναφοράς συμμορφωμένα με τους κοινωνικούς κανόνες. Στην μετέπειτα επίσης, θεωρία του μαζί με τον Gottfredson υποστηρίζεται, πως ο συναισθηματικός δεσμός του προσώπου αναφοράς με το παιδί είναι ο βασικός υπεύθυνος για τη διαμόρφωση «αυτοελέγχου», ο οποίος αναστέλλει την αντικοινωνική συμπεριφορά. Σε αυτό το στοιχείο υπάρχει σύνδεση με τη «θεωρία της προσκόλλησης» του Bowlby. Για εκείνον το θεμέλιο για μία θετική πορεία εξέλιξης του κάθε παιδιού είναι η ασφαλής προσκόλληση με τον φροντιστή του και ιδιαίτερα με τη μητέρα του. Αυτή ακριβώς η θεωρητική προσέγγιση αποτελεί τη βάση του παιδαγωγικού σχεδιασμού του οργανισμού. Στη δημιουργία λοιπόν ασφαλών και σταθερών δεσμών μεταξύ μητέρας-παιδιού και παιδιού-παιδαγωγών, επενδύει το πρόγραμμα των Παιδικών Χωριών.

Ειδικότερα, οι θεωρίες ελέγχου στο σύνολο τους, υποστηρίζουν σε μεγάλο βαθμό την προσέγγιση του οργανισμού αναφορικά με τον προληπτικό ρόλο που μπορεί να διατελέσει. Υπενθυμίζοντας, ο Hirschi εκτός από τη σημασία της προσκόλλησης θεωρεί και τη συμμετοχή σε συμβατικές δραστηριότητες, ως ένα από τα βασικά στοιχεία ελέγχου. Ο οργανισμός από την πλευρά του ταυτίζεται απόλυτα με αυτό και προωθεί τα παιδιά προς ένταξη σε πολιτιστικές, εκπαιδευτικές και αθλητικές ομάδες. Έτσι το παιδί όχι μόνο καλύπτει παραγωγικά τον ελεύθερο του χρόνο, αλλά παράλληλα, ενισχύεται η προσήλωση του στην κομορμιστική συμπεριφορά. Κατ' επέκταση έρχεται σε συμφωνία με την προσέγγιση του Toby, αλλά και του στοιχείου της δέσμευσης του Hirschi, όπου υποστηρίζεται, πως μέσω της δημιουργίας καλών σχέσεων με συνομήλικους και καλών σχολικών αποδόσεων μειώνεται το ενδιαφέρον του ανηλίκου να παραβεί το νόμο και έτσι να ρισκάρει όλα αυτά. Επιπλέον, η προσέγγιση του Nye ταυτίζεται με τη σημασία που δίνει το SOS για μία ολοκληρωμένη ικανοποίηση των αναγκών των παιδιών, ως το βασικότερο βήμα για την αποτροπή στοιχείων αντικοινωνικότητας. Τέλος, ο Reiss τόνισε τη

---

³⁷⁶ Βλέπε σχετικά: Katz R.S. (1999), *Building the foundation for a side-by-side explanatory model: A general theory of crime, the age-graded life course theory, and attachment theory*. *Western Criminology Review* 1(2)

σπουδαιότητα της φροντίδας του παιδιού από ένα υγιές και συμβατικό με τους κοινωνικούς κανόνες οικογενειακό περιβάλλον στη διαμόρφωση ενός ισχυρού εσωτερικού ελέγχου του παιδιού, αλλά και στην ορθή άσκηση του κοινωνικού ελέγχου.

Κεφάλαιο 3: Προσφορά

Η πληθώρα των ερευνητικών και εμπειρικών στοιχείων σχετικά με την αποτυχία του κλασικού τύπου ιδρυμάτων παιδικής προστασίας να λειτουργήσουν ως υποκατάστατα της οικογένειας, πείθουν, πλέον, για την ανάγκη μετεξέλιξης τους. Παρόλα αυτά, οι κλασικές δομές παραμένουν και νέες δημιουργούνται διατηρώντας και διαιωνίζοντας την απαρχαιωμένη αυτή ιδεολογία και εφαρμογές. Τα πλαίσια αυτά εξακολουθούν να μην ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών και εφήβων καλλιεργώντας τις προϋποθέσεις εμφάνισης ψυχοκοινωνικών προβλημάτων συμπεριλαμβανομένης της αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Πολλά από τα παιδιά αυτά ξεφεύγουν από τον έλεγχο του συστήματος παιδικής προστασίας, το οποίο αντιδρά με αυστηρότερη κινητοποίηση και έλεγχο.

Απέναντι σε αυτήν την παγιωμένη κατάσταση, η παρούσα διατριβή αντιπαρέβαλε μία εναλλακτική πρόταση, μέσω του παραδείγματος του Παιδικού Χωριού SOS. Μία πρόταση που δεν μένει σε ερευνητικό και θεωρητικό στάδιο, αλλά έχει προοπτική ευρείας υλοποίησης, αφού ήδη υλοποιείται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Αποτελεί επίσης, μία πρόταση συρρίκνωσης του χάσματος μεταξύ κοινωνικής έρευνας και κοινωνικής πολιτικής, αφού το συγκεκριμένο πρόγραμμα αποτελεί υλοποίηση των αποτελεσμάτων μακροχρόνιων ερευνών. Το παιδαγωγικό του πλαίσιο στο πέρας τόσων χρόνων λειτουργίας διατηρεί μεν την βασική του γραμμή, αλλά αναπροσαρμόζεται διαρκώς στις κοινωνικές αλλαγές και νέες απαιτήσεις με νέα προγράμματα και αλλαγές στα υπάρχοντα.

Σχετικά με το ερώτημα για την αποτελεσματικότητα του προγράμματος αναφορικά με την προληπτική του λειτουργία είναι εμφανές πως μπορούμε να έχουμε μία θετική απάντηση τόσο με βάση τα ποσοτικά αποτελέσματα όσο και με βάση τις συνεντεύξεις. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το ποσοστό εκείνο των ανηλίκων που εμφάνισαν αντικοινωνική συμπεριφορά και ακόμα περισσότερο εκείνους που παράλληλα την μεταχείριση και συνεχή πλαισίωση τους προέβησαν σε παραβατικές πράξεις. Όπως επισήμαναν και οι συνεντευξιαζόμενοι, το πρόβλημα δεν

έγκειται τόσο στην βάση και πολιτική του σχεδιασμού και προγραμματισμού της παιδαγωγικής προσέγγισης και πλαισίωσης του παιδιού, αλλά στη μη ακολουθία αυτών. Παρατηρήθηκε πως η μη τήρηση θεμελιωδών στοιχείων του προγράμματος φέρνει ανισορροπία στην μεταχείριση του ανηλίκου και επομένως στη συμπεριφορά του. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα της μη τήρησης ενός ή περισσότερων άρθρων από τη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του παιδιού, όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις κακοποιητικής συμπεριφοράς από μητέρες, ή στις περιπτώσεις συχνών αλλαγών της μητέρας SOS και επομένως του σταθερού προσώπου αναφοράς. Σημαντικές επίσης δυσκολίες προκύπτουν όταν δεν τηρείται μία κοινή γραμμή προσέγγισης του παιδιού από όλους τους επαγγελματίες που το πλαισιώνουν.

Είναι ουσιαστικό πάντως να τονιστεί πως είναι αδύνατον να προληφθούν και να αντιμετωπιστούν όλες οι αντικοινωνικές συμπεριφορές που γεννιούνται, ιδιαίτερα όταν αφορούν συμπεριφορές ανηλίκων, των οποίων η προσωπικότητα, αντιλήψεις, επιθυμίες, ανάγκες διαρκώς αναπροσαρμόζονται.

Παράρτημα

Παραδείγματα συνεντεύξεων

Συνέντευξη 1: Κ. αυτόνομος 35 ετών

Πόσα χρόνια έζησες στο Παιδικό Χωριό SOS;

Από το 1990 μέχρι το 1996 σίγουρα ήμουν στο SOS. Από το 1996 πήγα στη Στέγη μέχρι το τέλος του 2000.

Πως έφυγες;

Είχα ήδη πιάσει δουλειά, μετά βρήκα σπίτι και έφυγα.

(Αφού έγινε συζήτηση σχετικά με το τι σημαίνει αντικοινωνική συμπεριφορά.)

Θυμάσαι κάποιο τέτοιο παράδειγμα είτε στο Παιδικό Χωριό είτε στη Στέγη;

Δεν είχα ούτε τάσεις φυγής, ούτε ήμουν βίαιος, ούτε αντιδραστικός γενικά. Ήμουν πολύ συνεσταλμένος.

Θυμάσαι παραδείγματα άλλων παιδιών με τέτοια συμπεριφορά;

Ναι και στο SOS και στη Στέγη.

Για πες μου κάποια παραδείγματα.

Ε να. Μπορεί να παίζαμε μπάσκετ και πάνω στο παιχνίδι να τσακώνονταν κάποιοι και ο ένας να κυνηγάει τον άλλον και να θέλει να τον χτυπήσει τόσο πολύ που να μπαίνει μέσα από το παράθυρο του σπιτιού του. Υπερβολική αντίδραση. Ένοιωθαν πως έπρεπε οπωσδήποτε να ξεθυμάνουν. Υπήρχαν και κλοπές και απάτες.

Οι αποδέκτες αυτών των συμπεριφορών ήταν άτομα εντός του SOS³⁷⁷ ή ήταν και εκτός;. Για παράδειγμα γίνονταν κλοπές και έξω από το SOS;

Ου ναι φυσικά. Για παράδειγμα φεύγει ο άλλος 12:00 από το σπίτι και κάνει βόλτες στις γύρω περιοχές, βρίσκει ένα ψυγείο με αναψυκτικά, πίνει ό,τι πίνει, κάνει και καμιά βλακεία στον δρόμο και επιστρέφει.

Δεν θυμάσαι κάτι πιο σοβαρό;

Φυσικά. Ναρκωτικά, κλοπές;

---

³⁷⁷ Όπου SOS νοείται το Παιδικό Χωριό.

Κλοπές; Τι είδους; Μικροκλοπές ή κάτι πιο σοβαρό;

Μόνο μικροκλοπές γνωρίζω εγώ.

Αναφέρεσαι σε πράξεις οι οποίες είχαν αποκλειστικά ως θύματα πρόσωπα του SOS και γίνονταν εντός SOS ή συνέβαιναν και εκτός του χώρου του οργανισμού;

Για εκτός SOS σε πρόσωπα δεν έχω ακούσει κάτι. Σίγουρα πάντως μέσα στο SOS γίνονταν.

Θυμάσαι σε τι ηλικίες περίπου πρωτοεμφανίζονταν αυτά τα περιστατικά;

Αυτό ξεκινούσε ακόμα και από τα 11 με 12.

Στη Στέγη αυτή η συμπεριφορά θυμάσαι αν άλλαζε από το ίδιο το παιδί;

Και στη Στέγη γίνονταν μικροκλοπές, αλλά όχι σε τέτοιο βαθμό.

Αυτή η αλλαγή με τι είχε να κάνει;

Ήταν πιο ελεγχόμενο και ο φόβος ήταν πιο έντονος. Νομίζω πως περισσότερο ο φόβος έπαιζε ρόλο. Ήταν και πιο μικρή η κοινωνία και μπορούσες να τον «κράξεις» μετά αν έκανε κάτι.

Όσο ζούσες στο Παιδικό Χωριό θυμάσαι την αντίδραση των υπευθύνων και των μητέρων σε αυτές τις περιπτώσεις;

Πρώτα απ' όλα, όσο ήμουν εγώ στο SOS δεν υπήρχαν ακόμα οι παιδαγωγοί ως προσωπικό. Οι υπεύθυνοι ήταν ο διευθυντής, ο βοηθός του και η κοινωνική λειτουργός. Η αντίδραση ήταν στο να φέρουν το παιδί στο γραφείο και να του κάνουν επίπληξη και να μιλήσουν στο γιατί το έκανε και να υπάρξει διαμάχη. Αν δεν λειτουργούσε η απλή επίπληξη υπήρχαν και άλλα μέτρα. Να του κόψουν το χαρτζιλίκι για παράδειγμα. Ή να μην τον αφήνουν να παίξει μπάσκετ, να μην τον αφήσει η μητέρα να βγαίνει έξω, αλλά αυτός θα έβγαινε από το μπαλκόνι. Δεν τους κράταγε τίποτα. Δηλαδή τα παιδιά που έτρωγαν αυτή την επαναλαμβανόμενη επίπληξη ήταν ατίθασα παιδιά, που δεν μπορούσες να τα κρατήσεις, να τα ελέγξεις. Βασικά οι μητέρες δεν είχαν τις γνώσεις του να παιδαγωγήσουν τα παιδιά και να καταφέρουν να τα ελέγξουν. Ήταν μαμάδες που μπορούσαν να φροντίσουν πολύ καλά τα παιδιά μεν, αλλά όχι να τα διαπαιδαγωγήσουν.

Στη Στέγη ήταν διαφορετική η αντίδραση;

Όχι δεν ήταν διαφορετική η αντίδραση, απλά ήταν πιο συζητήσιμοι η όλη διαδικασία, πιο ήρεμα, αλλά και πάλι πάντα υπήρχε η επίπληξη, πάντα υπήρχε το γιατί, να συζητήσουν τις αιτίες, το ποιο είναι το πρόβλημα που οδήγησε εκεί το παιδί. Καμία ιδιαίτερη διαφορά.

Σε σχέση με τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου, όπως αστυνομία, δημόσιοι φορείς, δικαστήρια κτλ. Θυμάσαι κάποια περίπτωση όπου να χρειάστηκε να επέμβουν αυτοί;

Θυμάμαι μία περίπτωση, όπου έπαιρναν τηλέφωνα σε ένα γνωστό ξενοδοχείο και έκανα φάρσα ότι έχουν βάλει βόμβα, και φυσικά τους βρήκε η αστυνομία και η αστυνομία μας κουβαλήθηκε στη Στέγη και έγινε χαμός.

Θυμάσαι τη διαδικασία που ακολουθήθηκε;

Δεν θυμάμαι λεπτομέρειες. Αλλά ξέρω πως ίσως να ήταν υπό το μάτι και υπό παρακολούθηση για κάποιο διάστημα.

Γενικά η συνεργασία και η σχέση των υπευθύνων του SOS με τους επίσημους κοινωνικούς φορείς πως ήταν;

Δεν ξέρω. Δεν νομίζω κάτι ιδιαίτερο.

Η σχέση των παιδιών με τους ευρύτερους κοινωνικούς φορείς, δηλαδή, σχολείο, αθλητικά σωματεία, φροντιστήρια κλπ, χώροι δηλαδή όπου τα παιδιά έρχονταν σε επαφή και με άλλα παιδιά και με την ας το πούμε «εκτός SOS κοινωνία», πως ήταν;

Κοίτα προφανώς δεν το έκαναν όλοι, αλλά μας ξεχώριζαν. Μπορεί να θεωρούσε κάποιος πως τα παιδιά που έχουν μεγαλώσει σε ορφανοτροφεία τύπου έχουν περισσότερη ενέργεια να δώσουν. Για άλλους θεωρείται λίγο ανασταλτικός παράγοντας αυτό, και λένε «τι μου το φέρατε εδώ αυτό, αλλά τι να κάνω το λυπάμαι που είναι από το SOS και θα το βάλω».

Στο σχολείο;

Εγώ ως προσωπική εμπειρία, δεν είχα καταλάβει κάτι.

Με τα παιδιά στο σχολείο τι σχέση υπήρχε;

Εγώ με τα παιδιά από το σχολείο είχα ελάχιστη ως μηδαμινή επαφή. Λόγω του ότι ήμουν λίγο κλειστός χαρακτήρας και είχα αυτό το άγχος, το ότι είμαι από το SOS και ίσως δεν κολλάω στην παρέα τους, ίσως να ένιωθα και κάποια στιγμή ότι δεν με

ήθελαν κιάλας. Το εισέπραττα αλλά με την πορεία κάπως με αποδέχτηκαν. Νομίζω πως είναι λόγω του ότι το άφησα και εγώ, άφησα και εγώ τον εαυτό μου.

Νομίζεις πως αυτή η δυσκολία ήταν δική σου προσωπικά ή γενικά ισχύει;

Δεν νομίζω πως ισχύει γενικά. Είναι και θέμα προσωπικότητας νομίζω.

Τώρα θα έρθουμε λίγο στο κομμάτι της κακοποίησης. Γνωρίζεις εσύ κάποια περιστατικά κακοποίησης προς τα παιδιά από υπεύθυνους SOS ή από μητέρες ίσως;

Σαφώς! Αν μία μητέρα ήθελε για παράδειγμα να επιβάλει την ησυχία και άκουγε κάποια φασαρία, αρχικά θα έβαζε μία φωνή, μπορεί και να έβριζε και με τη δεύτερη θα σηκωνόταν να έδινε και τη σφαλιάρα.

Αυτό πιστεύεις πως οι υπεύθυνοι το γνώριζαν και το υπέμεναν για κάποιο λόγο; Ήταν τακτική του SOS; Ή δεν είχαν ίσως ιδέα;

Δεν το γνωρίζω. Εγώ καταρχήν όλα αυτά τα έμαθα εκ των υστέρων.

Τα παιδιά τα οποία, όπως μου είπες, είχαν συμπεριφορά είτε παραβατική είτε αντικοινωνική η οποία ξεκίναγε στο SOS και μετά συνεχιζόταν στη Στέγη. Υπήρχαν περιπτώσεις όπου πρωτοεμφανιζόταν στη Στέγη;

Ναι υπήρχαν.

Αυτό γιατί λες να συνέβαινε;

Ίσως γιατί ένιωθαν αυτή την καταπίεση στο χωριό και ήθελαν να ξεδώσουν και έκαναν το κάτι παραπάνω, και έτσι υπήρχαν ας πούμε κρούσματα.

Τα παιδιά που είτε ξεκίναγαν να παρουσιάζουν τέτοια συμπεριφορά στο SOS και συνεχιζόταν στη Στέγη, είτε πρωτοεμφανιζόταν στη Στέγη, θυμάσαι να διατηρείται και μετά τη Στέγη; Όταν ήταν στην περίοδο της ανεξαρτητοποίησης ας πούμε;

Σαφώς!

Σε πιο σοβαρή συμπεριφορά ή παρέμενε στον ίδιο βαθμό;

Και σε πιο σοβαρή και στο ίδιο. Αυτό όμως δείχνει- το ότι συνεχίζει να το κάνει- πως δεν κατάφερε το SOS γενικώς να χαλιναγωγήσουν, να ηρεμήσουν, ή να καθοδηγήσουν το παιδί αυτό. Να μπει σε ένα καλό δρόμο. Όχι γιατί ήταν αυτοί ανίκανοι, αλλά γιατί το παιδί το ίδιο δεν ήθελε. Αν και πιστεύω πως αν βρεις τα κουμπιά των παιδιών τελικά τα καταφέρνεις.

Υποτίθεται πως ένας από τους στόχους της λειτουργίας του SOS είναι και να προλαμβάνεις την εμφάνιση τέτοιου είδους συμπεριφοράς. Πιστεύεις πως σε κάποιο σημαντικό ποσοστό το καταφέρνουν; Τα παιδιά τα οποία έφτασαν και μετά το SOS να διατηρούν μία τέτοια συμπεριφορά είναι ευθύνη του SOS;

Σαφώς υπάρχει μία ευθύνη, αλλά και αυτοί είναι άνθρωποι που προσπαθούν να κάνουν τη δουλειά τους όσο καλύτερα μπορούν. Άλλοι δεν είχαν ίσως την εμπειρία. Το να φέρνεις έναν κοινωνικό λειτουργό που μόλις έχει τελειώσει τη σχολή, ε δεν θα τα καταφέρει. Θα πρέπει να μάθει και αυτός. Στις μεγάλες θέσεις χρειάζεται πιο έμπειρους.

Το SOS θεωρείται πιο εναλλακτικό πρόγραμμα σε σχέση με τα παραδοσιακά ορφανοτροφεία. Πιστεύεις πως αυτό είναι βοηθητικό στην πρόληψη της εμφάνισης μίας ενδεχόμενης παραβατικής συμπεριφοράς;

Ναι σαφέστατα. Αν ήταν αλλιώς, τα παιδιά θα έφευγαν νωρίτερα και από τη Στέγη και από το χωριό. Δεν θα το πάλευαν τόσο. Δεν θα είχαν κάποιο κίνητρο στο να προσπαθούσαν. Γιατί αν του το επιβάλεις ή αν τον βάλεις απλά σε ένα δωμάτιο και του κάνεις ψυχολογικά τεστ, δεν βγαίνει τίποτα. Τα παιδιά αυτά δεν είναι χαζά. Για χαζά παιδιά υπάρχουν άλλοι χώροι. Η αντιμετώπιση πρέπει να είναι σε φιλικό, συμβουλευτικό επίπεδο. Σίγουρα υπήρχαν κάποιοι οι οποίοι δεν ήταν τόσο καλοί κοινωνικοί λειτουργοί όσο θα έπρεπε.

Εσύ εντοπίζεις το πρόβλημα σε ατομικό επίπεδο ή σε επίπεδο προγράμματος.

Θεωρώ πως το άτομο έχει πολύ μεγάλη σημασία. Το πρόγραμμα κατά βάση είναι σωστό.

Το μεγαλύτερο ποσοστό παραβατικότητας των παιδιών του SOS είναι η χρήση ναρκωτικών καθώς και διάφορα αδικήματα που σχετίζονται με αυτό. Αυτό το φαινόμενο τα τελευταία χρόνια έχει πολλαπλασιαστεί. Τι λες για αυτό;

Γενικότερα οι παράγοντες είναι πάρα πολλοί για να φτάσει κάποιο παιδί στη χρήση. Απλά πιστεύω πως ο αριθμός των παιδιών του SOS που κάνουν χρήση, θα έπρεπε να είναι πιο περιορισμένος, γιατί το SOS υποτίθεται πως ειδικεύεται και σε αυτό. Υποτίθεται πως ειδικεύεται στην παιδοψυχολογία. Ένας γονέας ο οποίος δεν γνωρίζει από αυτά και έχει ίσως βγάλει απλά το λύκειο, δεν έχουν παρακολουθήσει ποτέ κανένα σεμινάριο που να τους λέει πώς να μεγαλώσουν ένα παιδί. Άρα το SOS θα

έπρεπε να είχε μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα σε σχέση με μία απλή καθημερινή οικογένεια.

(Προηγήθηκε επεξήγηση σχετικά με το φαινόμενο του ιδρυματισμού) Το SOS δεν είναι ένα κλειστό πρόγραμμα και αυτό θεωρητικά βοηθά στο να μην εμφανιστούν τέτοια φαινόμενα. Εσύ πιστεύεις πως έχουν αποφευχθεί αυτά τα στοιχεία του ιδρυματισμού;

Ναι πιστεύω πως κατά 80% το έχουν καταφέρει. Απλά μερικές φορές κάποια παιδιά απέφευγαν να έρθουν σε επαφή με παιδιά εκτός SOS γιατί δεν ήθελαν να εκτεθούν και να πουν πως είναι παιδιά από κάποιο ίδρυμα.

Θυμάσαι εσύ κάποιο παιδί που να είχε δυσκολία στο να ανεξαρτητοποιηθεί από το SOS;

Ναι υπήρχε και υπάρχει νομίζω. Αλλά λίγες περιπτώσεις. Όχι σε βαθμό που να το θεωρώ προβληματικό. Απλά έχει δημιουργήσει την πεποίθηση πως δεν μπορεί να ζήσει μόνος του και εφησυχάζεται. Αλλά είναι πολύ λίγες περιπτώσεις. Νομίζω πως το θέμα είναι στη Στέγη. Το να φύγεις από εκεί και να πας να μείνεις μόνος σου, ίσως ήθελε έναν πιο λεπτό χειρισμό στο πως το επικοινωνείς. Θέλει λίγο πιο προσοχή. Αλλά και αυτοί είναι άνθρωποι. Αλλά πρέπει να μάθουν.

Συνέντευξη 2: Χ. ημιαυτόνομος 21 ετών

Πότε ήρθες στο Χωριό;

2 Μαΐου 1990, 3 μηνών. Είμαι το παιδί του Χωριού που έχει μείνει τα περισσότερα χρόνια στον οργανισμό.

Θυμάσαι καθόλου περιπτώσεις όπου τα παιδιά θυματοποιούνταν κατά τη διάρκεια της ζωής τους στο SOS;

Ναι παραμέληση. Δεν είχαν όλες οι μητέρες το ίδιο ενδιαφέρον για τα παιδιά. Για παράδειγμα ο Ν. δεν του έδωσε η μητέρα του βάσεις. Δεν υπήρξε ισορροπία. Δεν άκουγε τη μαμά του και έκανε ότι ήθελε. Βία δεν νομίζω πως υπήρχε από τις μητέρες. Υπήρχε από τα μεγαλύτερα παιδιά στα μικρότερα, μέχρι και σεξουαλική κακοποίηση. Bullying. Στην αρχή, πριν δημιουργηθεί η Στέγη, το φαινόμενο αυτό ήταν πιο έντονο, σχεδόν καθημερινό. Μετά τα πράγματα ήταν πιο ήπια.

Εξω από το SOS με τους διάφορους κοινωνικούς φορείς τι σχέσεις είχατε; Με τα παιδιά και με τους υπευθύνους. Πως σας αντιμετώπιζαν και εσείς πως τους αντιμετωπίζατε;

Τα παιδιά στο σχολείο μας έβλεπαν ως μειονότητα αλλά εμείς αποδεικνύαμε πως ήμασταν πιο δυνατοί. Μας κορόιδευαν πολύ άσχημα. Μέχρι και «μπάσταρδα» μας έλεγαν. Από τους καθηγητές δεν υπήρχε καμία ιδιαίτερη διαφοροποίηση. Μας αντιμετώπιζαν ως ισότιμους. Πολλές φορές μας διέκριναν προς το καλύτερο, υπέρ μας. Π.χ. εγώ πήγαίνα ΤΑΕ ΚΒΟ ΝΤΟ και ήμουν πολύ καλός και ο προπονητής μου με ήθελε να το κάνω για πρωταθλητισμό, αλλά εγώ το έκανα για τα νεύρα μου.

Στη Στέγη υπήρχαν τέτοια περιστατικά θυματοποίησης;

Μόνο τα παιδιά μεταξύ τους. Ήταν πιο έντονο μετά από κάποια δυσάρεστα γεγονότα. Έτσι άλλαξαν τους κανόνες. Τους έκαναν πιο αυστηρούς. Αυτό όμως επηρέασε περισσότερο την κατάσταση και έγινε πιο έντονη η διαμάχη ανάμεσα στους παιδαγωγούς και στα παιδιά. Δεν έκανε πίσω κανένας. Είχαμε όλο τσακωμούς.

Υπήρχε από την πλευρά των παιδιών στο χωριό κάποιου είδους συμπεριφοράς που θα χαρακτήριζες ως αντικοινωνική;

Πολλά: Κλοπές, ξύλο, μέχρι και βιασμός -και σε κορίτσι και σε αγόρι.

Σε ποια ηλικία θυμάσαι να πρωτοεμφανίζονται αυτές οι συμπεριφορές;

Ξεκίναγε 13 μέχρι 19. Κοντά στην εφηβεία.

Η αντίδραση των υπευθύνων ποια ήταν; Και πως την κρίνεις;

Υπήρχαν κυρώσεις. Προσπαθούσαν να συμμορφώσουν τα παιδιά. Από τα πολύ απλά. Να τους κόψουν ας πούμε το χαρτζιλίκι μέχρι να τους πάνε σε πρόγραμμα για τα ναρκωτικά. Ή μπορεί και να τους έδιωχναν γιατί ήταν ενήλικοι. Αυτά όλα πριν τη δημιουργία της Στέγης.

Μετά την εμφάνιση των πρώτων περιστατικών υπήρξε κάποια αλλαγή στη λειτουργία;

Νέα μέτρα ίσως;

Στα πολύ σοβαρά περιστατικά έπαιρναν κάποια μέτρα. Να μην φύγει ας πούμε από το σπίτι. Να μείνει μέσα κλεισμένος. Φυσικά αυτό παραβιαζόταν. Δεν ήταν αποτελεσματικό.

Στη Στέγη, όταν υπήρχε κάποιο τέτοιο περιστατικό ποια ήταν η αντίδραση τους;

Σε περίπτωση βλακείας γινόταν απλά διακοπή του χαρτζιλικιού. Σε πιο σοβαρά, πχ να φύγει χωρίς άδεια, μπορούσε να εγκλειστεί στο διαμέρισμα του.

Γενικά τα περισσότερα παιδιά μετά τον οργανισμό τι έκβαση είχαν;

Τα περισσότερα μια χαρά. Ανταπεξήλθαν έξω. Αλλά και πάλι υπάρχουν οι μειονότητες όπου βοηθάει και πάλι ο οργανισμός.

Τα παιδιά που βρίσκονται στο μεταβατικό στάδιο της ανεξαρτητοποίησης τους από τη Στέγη και γενικότερα από τον οργανισμό ποια είναι οι βασικότερες δυσκολίες που έχουν να αντιμετωπίσουν;

Δυσκολίες αντιμετωπίζουν τα παιδιά που δεν πήραν τις σωστές βάσεις στη σωστή περίοδο. Δεν καταλαβαίνουν πως πρέπει να πάρουν τις ευθύνες στη ζωή τους. Τα είχαν όλα έτοιμα στο χωριό. Δεν μπορούν να βρουν δουλεία, έχουν χρέη. Δεν μπορούν να πληρώσουν τους λογαριασμούς. Ο οργανισμό τότε προσπαθεί να βοηθήσει είτε βρίσκοντας τους δουλειές, είτε συμβουλευοντας τους. Να τους βοηθήσουν να καταλάβουν τι να κάνουν στη ζωή τους.

Εσύ σε τι στάδιο βρίσκεσαι;

Δεν είμαι τελείως ανεξάρτητος. Μένω μόνος μου. Είμαι καλά επαγγελματικά, αλλά ακόμα συνεργάζομαι με τη Στέγη. Εξαρτώμαι ακόμα λίγο οικονομικά, αφού με βοηθούν με το ενοίκιο.

Τι δυσκολίες αντιμετωπίζεις;

Στην αρχή αντιμετώπιζα. Δεν ήξερα πώς να συμμορφωθώ σε κάποια βασικά πράγματα, όπως την πληρωμή των κοινοχρήστων στην πολυκατοικία. Στην αρχή μόνο.

Πιστεύεις πως η λειτουργία του SOS όσον αφορά αυτόν τον τομέα (πρόληψη εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς) είναι αποτελεσματική;

Εξαρτάται την περίπτωση του παιδιού και των ανθρώπων που θα το αναλάβουν. Το πρόγραμμα γενικά βοηθάει πάντως.

(προηγήθηκε συζήτηση σχετικά με τον ιδρυματισμό)

Δεν ισχύει κάτι τέτοιο σε εμάς. Όλοι θέλουν και προσπαθούν αν βγουν στην κοινωνία. Ζητούν βέβαια πάντα συμβουλές και ξέρουν πως έχουν ένα στήριγμα. Ξέρουν απλά πως κάτι βρίσκεται πάντα πίσω.

Συνέντευξη 3: αυτόνομος 27 ετών

Πόσο χρονών ήρθες στο Χωριό;

10 ετών

Στη Στέγη πόσο χρονών πήγες;

16 ετών

Θυμάσαι καθόλου περιπτώσεις αντικοινωνικής συμπεριφοράς από παιδιά του Χωριού, όσο ζούσες εκεί;

Ναι κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις, όπως και σε κάθε περίπτωση νέου. Μιλάμε για μικροκλοπές, απουσίες από το σχολείο, μικροεπεισόδια βίας όχι όμως σοβαρή βία.

Που στρέφονταν αυτές οι συμπεριφορές κυρίως; εντός ή εκτός Χωριού;

Κυρίως εκτός Χωριού. Πολλές φορές υπήρχαν αντιδράσεις από τη πλευρά μας λόγω ρατσιστικής συμπεριφοράς εναντίον μας.

Η συμπεριφορά αυτή συνεχίστηκε στη Στέγη ή διακόπηκε;

Συνεχίστηκε και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό. Είναι λόγω της μεγαλύτερης ελευθερίας που είχαμε. Δεν υπήρχε καθόλου έλεγχος και λόγω ηλικίας δεν καταλάβαιναν μάλλον τι έκαναν. Δεν υπήρχε καθόλου συγκράτηση. Σαν οργανισμός σου προσφέρει πολλά περισσότερα από μία κανονική οικογένεια, απλά χανόταν ο έλεγχος. Δεν πάταγες στη γη. Τα είχαν όλα στα πόδια σου. Υπήρχε η κάλυψη πως είσαι στο Χωριό και σου τα παρείχαν όλα. Γινόσουν κακομαθημένο. Ήξερες πως το χωριό ήταν πάντα εκεί. Είχες back up.

Αυτό δεν ήταν βοηθητικό; Να νιώθεις ασφάλεια.

Έχει να κάνει με το άτομο. Αν πας καλά και έχεις στόχους, το Χωριό σε βοηθάει, και να μην έχεις, πάλι θα σε βοηθήσει. Στη Στέγη μας βοηθούσαν και μας συμβούλευαν ακόμα και όταν δεν βρίσκαμε στόχους. Εγώ ήμουν αντιδραστικός, αλλά δε φοβόμουν

γιατί ήξερα πως πάντα θα με βοηθούσε το SOS. Και οι αντιδράσεις μας στο SOS έχουν να κάνουν με τις μαμάδες.

Σε σχέση με τις μητέρες SOS. Υπήρχαν στοιχεία κακοποίησης ή παραμέλησης;

Όχι, οι μητέρες δεν ήταν κακοποιητικές. Υπήρχαν διακρίσεις, αλλά όχι βία ούτε αδιαφορία. Το πρόβλημα ήταν πως οι μαμάδες δεν είχαν ανταπόκριση από τα πιο υψηλά στελέχη σε ό,τι έχει να κάνει με τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν. Προσπαθούσαν μόνες τους μέχρι που κουράζονταν και το άφηναν.

Αντιμετωπίσατε συμπεριφορές ρατσιστικού χαρακτήρα;

Ναι από καθηγητές, συμμαθητές και από άτομα μεγάλης ηλικίας, οι οποίοι ασκούσαν αρνητική κριτική. Όλο τους φταίγαμε και τίποτα δεν κάναμε σωστά. Και οι καθηγητές την ίδια συμπεριφορά είχαν. Τα παιδιά ήταν τα χειρότερα. Μας φώναζαν ορφανά, χωρίς μάνα και πατέρα. Τα σοσάκια. Ήμασταν δακτυλοδεικτούμενοι. Πολλοί από εμάς ντρεπόντουσαν να πηγαίνουν στο σχολείο με το λεωφορείκι του SOS και πήγαιναν με τα πόδια.

Πιστεύεις πως η λειτουργία του SOS είναι αποτελεσματική σε σχέση με την πρόληψη της εμφάνισης αντικοινωνικής συμπεριφοράς;

Το SOS βοηθάει πολύ. Είναι καλύτερα και από κανονική οικογένεια. Το πρόβλημα υπάρχει σε σχέση με τη Στέγη και την αποχώρηση του παιδιού από τον οργανισμό. Είσαι 10 – 15 χρόνια σε έναν οργανισμό και φεύγεις κακήν κακώς και σε πάνε σε αυτούς που σε παράτησαν.

Μπορείς να μου περιγράψεις τη διαδικασία αποχώρησης;

Ήταν ένα σοκ. Μετά το στρατιωτικό μου, μου ανακοινώθηκε πως θα πρέπει να φύγω σε 2 μήνες. Μου είπαν βρες σπίτι και δουλειά και γεια σου. Ναι μεν είχαμε οικονομική βοήθεια, αλλά αυτό που χρειάζεται είναι περισσότερες βάσεις.

Η βοήθεια που σας παρείχαν ήταν μόνο οικονομική;

Όχι, ήταν και ψυχολογική και κοινωνική στήριξη, αλλά αυτό είχε να κάνει με την προσωπική επαφή που είχαμε με τους υπευθύνους και όχι με τον οργανισμό.

Τι είναι αυτό που θα χαρακτήριζες ως προβληματικό και θα ήθελες να λειτουργεί διαφορετικά;

Είναι προβληματική η μετάβαση στη Στέγη. Είσαι μεν πιο ανεξάρτητος και έχεις βοήθεια, αλλά δεν υπάρχει πίεση και όριο από τους υπευθύνους. Στο σπίτι είσαι μόνος σου. Τα κάνεις όλα μόνος σου. Μαγειρεύεις, καθαρίζεις, ψωνίζεις. Μόνο σε σοβαρά προβλήματα επεμβαίνουν. Πλήρης ανεξαρτησία χωρίς όρια. Οι προοπτικές που έδινε η Στέγη ήταν μόνο για παιδιά με ικανότητες και χωρίς σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα. Επίσης υπάρχει πρόβλημα στην επιλογή κριτηρίων για να φύγεις. Πρέπει δηλαδή να βρεις δουλειά και σπίτι και να φύγεις οπωσδήποτε, μπορείς δεν μπορείς. Γενικά όμως το χωριό δίνει πολλές δυνατότητες στο παιδί. Σπουδές, εμπειρίες, ταξίδια, παροχές στήριξη. Δεν είναι απλά μία οικογένεια. Σου καλύπτει τα κενά που έχεις από την έλλειψη οικογένειας. Νιώθεις ασφάλεια.

Ερώτηση σε σχέση με στοιχεία ιδρυματισμού.

Εξαρτάται πως το αντιλαμβάνονταν το κάθε παιδί. Σίγουρα κάποιοι είχαν πρόβλημα. Όλοι όμως ξέραμε πως κάποια στιγμή θα φεύγαμε και προετοιμαζόμασταν. Θα βοηθούσε όμως περισσότερη προετοιμασία πριν φύγουμε από τη Στέγη.

Έχεις καθόλου εικόνα για την πορεία των παιδιών μετά από το Χωριό; Αν αντιμετώπισαν κάποια σοβαρά προβλήματα;

Οι περισσότεροι έχουν πάει καλά. Και ο οργανισμός πάντα βοηθούσε, ακόμα και στα χειρότερα. Πρέπει να αλλάξει η διαδικασία που μπαίνεις στη Στέγη και η μετάβαση για να μείνεις μόνος σου.

Συνέντευξη 4: αυτόνομος 32 ετών

Καταρχήν τι είδους συμπεριφορές θα χαρακτήριζες ως αντικοινωνικές;

Παραβάσεις του νόμου.

Πέρα από αυτές θα ήθελα να συμπεριλάβουμε στη συζήτηση μας και συμπεριφορές που δεν περιέχουν απαραίτητα τη νομική παράβαση, αλλά ήταν ας πούμε βίαιες, αντιδραστικές, εναντιωματικές. Για παράδειγμα βίαιες συμπεριφορές, φυγές από το χωριό, επιθετική συμπεριφορά, έντονα αντιδραστικό, δυσκολία να συνυπάρξει με το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο κλπ. Έχεις εσύ στο μυαλό σου παραδείγματα παιδιών με τέτοιου είδους συμπεριφορές; Παραβατική ή γενικά αντικοινωνική;

Ναι αμέ. Πως δεν υπήρχαν. Υπήρχαν.

Θυμάσαι να μου πεις κάποια παραδείγματα τέτοιων συμπεριφορών; Τι έκαναν;

Έκλεβαν, τσακωνόντουσαν συνέχεια. Θυμάσαι τον Ν. που κάποια στιγμή μπλέχτηκε και με τα ναρκωτικά. Ή ο Δ., που κάποια στιγμή έβγαλε μαχαίρι. Ήταν και άλλοι αλλά δεν θυμάμαι τώρα.

Θυμάσαι σε τι ηλικία πρωτοεμφανιζόταν αυτή η συμπεριφορά;

Κοίτα δεν ήμασταν πολλά παιδιά στη δική μου τη φουρνιά. Εγώ έφυγα για τη Στέγη 15 χρονών. Ε αυτοί άρχιζαν περίπου στα 12.

Μετά συνεχιζόταν; Όταν πηγαίνατε στη Στέγη;

Στη Στέγη μόνο ένας ξέφυγε, ο Δ. και έφυγε. Από τα κορίτσια δεν πιστεύω. Τα κορίτσια τίποτα, καμία. Όχι ξέχασα ήταν και άλλοι μετά.

Η συμπεριφορά αυτή περιοριζόταν στα πλαίσια του SOS;

Όχι, όχι. Παντού! Και μέσα και έξω. Αφού όταν κλέβεις μέσα στο σπίτι σου κλέβεις άνετα και έξω. Αν δεν σέβεσαι το σπίτι σου θα σεβαστείς τον έξω; Δεν είναι δυνατόν. Ο άλλος έκλεβε τα παγωτά έτσι για πλάκα.

Θυμάσαι ποια ήταν η αντίδραση των μαμάδων και των υπευθύνων τότε;

Δεν θυμάμαι. Αφού δεν τα μάθαιναν τα περισσότερα και από εμάς στο σπίτι κανένας δεν έκλεβε.

Δεν θυμάσαι κάτι; Κάποια αντίδραση από τις μητέρες; Κάποια τιμωρία ας πούμε;

Όχι γιατί ήταν σε οικογένειες ξέρεις... Ο Σ. που ήταν στην Ν. (μητέρα SOS) μόλις πήγαινες να του πεις κάτι ήταν δραπέτης και ο Ν. τα ξέρεις... με τα ναρκωτικά... δεν καταλάβαινε τίποτα. Και ο Δ. τα έκανε στη Στέγη. Στη Στέγη και οι παιδαγωγοί προσπαθούσαν να βοηθήσουν αλλά δεν...

Πως δηλαδή;

Προσπαθούσαν με τη συζήτηση, κάποια στιγμή έβαλαν το πρόστιμο αλλά τίποτα. Ξέρεις ο Δ. έφυγε από το SOS, από την πίεση που είχε από τη μητέρα SOS είδε ελευθερία στη Στέγη και τρελάθηκε. Δεν εξηγείται αλλιώς. Η πολύ ελευθερία βλάπτει.

Όσο πέρναγε ο καιρός και άρχιζαν να εμφανίζονται τέτοιες συμπεριφορές θυμάσαι να άλλαζε κάποια τακτική από τους υπευθύνους; Είχαν λάβει κάποιο μέτρο προληπτικό για την αποφυγή τέτοιων περιπτώσεων;

Όχι. Μα ήταν μεμονωμένο. Το έκανε ο Χ. για παράδειγμα, θα ασχολούνταν με τον Χ. Αφού όμως πρώτα γινόταν.

Ναι. Εννοώ πριν, όχι τι έκαναν αφού γίνει. Όταν άρχιζε να εμφανίζεται το πρόβλημα στο SOS δεν είδες να αλλάζει κάτι για να το προλαβαίνουν;

Απλά έβαζαν περισσότερα πρόστιμα, νόμιζαν πως με τον περιορισμό κάτι έκαναν, αλλά δεν γινόταν τίποτα. Ήταν αργά μετά. Μα όταν ο άλλος έχει φτάσει 16-17 χρονών και το έχει μέσα του και το κάνει, μετά είναι δύσκολο να του το βγάλεις. Όταν ο Σ. έχει μάθει σε αυτή τη συμπεριφορά και ήταν ‘επαναστάτης’ από τα 13 και τα έβαζε με όλους, που να τον κρατήσεις στα 17 του. Ο Ν. όταν είχε μάθει εθισμένος από τόσο μικρός στα ναρκωτικά, θα τον κρατήσεις 17 χρονών; Ξύπναγε το πρωί, άνοιγε τις πόρτες και κάπνιζε μαύρο και τι πρόστιμο θα του έβαζες; Δεν θα καταλάβαινε.

Εσύ τι θα πρότεινες;

Αυτό έπρεπε να το έχεις παρακολουθήσει. Και οι μητέρες φταίνε. Έπρεπε να το προσέχουν και να το λένε στους υπεύθυνους και αυτοί να πάρουν τα κατάλληλα μέτρα. Δεν είναι δυνατόν ο άλλος (διευθυντής) να ξέρει σε 15 σπίτια τι γίνεται.

Πως είναι η συνεργασία μεταξύ μητέρων και παιδαγωγών;

Όχι καλή. Νομίζω πως η κάθε μάνα προσπαθεί να κλείσει τα προβλήματα μέσα στο σπίτι να μην βγούνε προς τα έξω και λένε οι άλλες manáδες «μην γίνεται σαν τα παιδιά της τάδε». Όπως τα χωριά. Δεν θέλουν να βγαίνουν τα άπλυτα του σπιτιού προς τα έξω. Και έλεγαν οι manάδες πως μπορούσαν μόνες τους, δεν είχαν ανάγκη τους υπεύθυνους.

Θυμάσαι από τη πλευρά των μητέρων ή των υπευθύνων κανένα παράδειγμα κακοποιητικής συμπεριφοράς;

Ναι αμέ. Η Ι. αντί για χαρτοπετσέτες τους έδινε και σκουπίζονταν με το πανί. Εγώ σου τα λέω αυτά, γιατί τα έχω δει, δεν μου τα έχουν πει. Η Ζ. έριχνε ξύλο. Τα παιδιά έτρεχαν. Αν πέρναγε δευτερόλεπτο έπεφτε ξύλο γιατί άργησαν. Η Ν. όλα τα παιδιά παίζανε σαν παιδιά και τα δικά της τα φώναζε πάνω. Δεν ήταν κακό για αυτά τα παιδιά που όλοι παίζαμε και αυτά μας έβλεπαν. Φωνάζανε από πάνω. Τι ψυχολογία θα έχουν αυτά τα παιδιά. Η Π. πανηγύρι. Πρώτα τα παιδιά να σου πουν.

Μου περιγράφεις αρκετές περιπτώσεις.

Ναι. Και ξέρεις ο διευθυντής δεν μπορεί να τα δει αν δεν πάει το παιδί. Αλλά που να πάει. Θα σου έλεγαν αν μιλήσεις ξύλο. Ε που να το μάθουν. Και ξέρεις εκείνα τα χρόνια «μητέρες» δεν υπήρχαν, έκαναν προσευχή αν έβρισκαν μία. Πώς να τη διώξεις την τρελή; Που θα πήγαιναν αυτά τα 5-6 παιδιά. Έπρεπε να τις κρατήσεις

Πιστεύεις πως αυτή η συμπεριφορά των συγκεκριμένων μητέρων επηρέασε σε κάτι τα παιδιά;

Ε ναι αυτό τους βγήκε στη Στέγη. Έβλεπες έναν Θ. (παιδί) που ήταν τυπικός στο σπίτι και στη Στέγη πάταγε στα ρούχα. Η Τ. το ίδιο, ο Δ. το ίδιο. Ήταν και άλλοι που ήταν πιο καλά. Αν και μπορεί να μεγάλωσαν στο ίδιο σπίτι ήταν καλύτερα. Είναι διαφορετική και η ψυχολογία τους. Βλέπεις για παράδειγμα τη Τ. και τη Σ. που ήταν στο ίδιο σπίτι και όταν ήρθαν Στέγη η Σ. ήταν ήρεμη και η Τ. έκανε επανάσταση, φωνές. Ε είναι γιατί είχαν περισσότερη ελευθερία. Όταν δίνεις ελευθερία στον άλλον καταλαβαίνεις τι είναι. Τότε καταλαβαίνεις τι έχει περάσει.

Από μία μικρή έρευνα που έκανα διαπίστωσα πως το 80% περίπου των παιδιών που είχαν εμπλοκή με τον νόμο,, ήταν λόγω χρήσης ναρκωτικών. Τι έχεις να μου πεις;

Ε. Είναι η εποχή τώρα. Είναι μόδα τώρα. Τα παιδιά όμως από το ίδρυμα θα έπρεπε να είναι διαφορετικά. Αυτά που έχουν περάσει πρέπει να σε κάνουν και πιο δυνατό. Αλλά έχει να κάνει και με τον χαρακτήρα του καθενός. Δεν πιστεύω, πάντως, πως αν ζητήσουν στήριγμα ή βοήθεια από κάποιον από τη Στέγη δεν θα τη βρουν. Άρα τους αρέσει αυτός ο τρόπος ζωής. Γενικά, πάντως, τα παιδιά στη Στέγη και μετά τη Στέγη, όταν αρρωσταίνουν και όταν τα βρίσκουν πολύ σκούρα ζητούν τη βοήθεια του SOS. Μόνο και μόνο που έχουν βρεθεί σε αυτόν τον χώρο και βλέπουν τι έχουν γλιτώσει, θα έπρεπε να καταλάβαιναν. Γιατί αν έμπαιναν πουθενά αλλού θα ήταν πολύ χειρότερα, πολύ χειρότερες συνθήκες. Θα πρέπει να καταλαβαίνουν από μόνοι τους ή να τους δίνει κάποιος να καταλάβουν. Πρέπει προφανώς να τους παίρνουν από το χεράκι και να τους πηγαίνουν σε τέτοια μέρη και να τους δείχνουν. Και αυτοί που πάνε να ξεκινήσουν τη χρήση να τους παίρνουν από το χεράκι και να τους δείχνουν που θα καταλήξουν γιατί το να τους λες απλά πως θα πεθάνουν δεν το καταλαβαίνουν. Δεν καταλαβαίνω γιατί δεν το σκέφτονται. Είναι απλό, αφού είναι σκληρή η κοινωνία, πρέπει να τους το δείξεις αυτό. Αύριο μεθαύριο τα παιδιά θα βγουν από εκεί και θα δουν τη πραγματικότητα. Να τους χαϊδεύεις τα αυτιά δεν γίνεται. Και τώρα τα πράγματα είναι πιο σκληρά. Τα βλέπουν παντού. Τηλεόραση,

περίπτερα, έξω, παντού. Ε δεν θα τα πάρουν; Έχει αλλάξει και ο νέος σήμερα. Εμείς θέλαμε απλά να παίζουμε. Τώρα θέλουν να τα κάνουν όλα. Πρέπει να τους δείξεις πιο ωμή την αλήθεια.

Σχετικά τώρα με την υπόλοιπη κοινωνία που είπες. Η σχέση σας με τους άλλους κοινωνικούς φορείς πως ήταν; Με το σχολείο, τα αθλητικά σωματεία, τα ωδεία κλπ. Όσο ήσουν στο SOS, στη Στέγη αλλά και μετά. Πως ήταν;

Με τα παιδιά από το σχολείο πολλές φορές διοργανώναμε παιχνίδια να παίζουμε. Στο σχολείο ποτέ δεν μας κράταγαν απόμακρους. Καλά βέβαια είναι και στον άνθρωπο, αν είναι κολλημένοι κάνουν διακρίσεις, αλλά δεν νομίζω πως είναι λόγω SOS. Γενικά γίνονται διακρίσεις παντού. Και στο σχολείο είχαμε όλοι τις παρέες μας. Βέβαια δεν μπορούσαμε να φεύγουμε συχνά από το SOS γιατί το SOS ήταν χτισμένο σχετικά μακριά από τα υπόλοιπα σπίτια της Βάρης. Αλλά στο σχολείο ήμασταν όλοι μαζί, δεν μας ξεχώριζαν.

Σε σχέση με τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου, για παράδειγμα με την αστυνομία τι σχέση υπήρχε;

Γενικά είναι πιο βοηθητικοί.

Ξέρεις εσύ κανένα παράδειγμα όπου ήταν πιο βοηθητικοί ή πιο αυστηροί; Ή θυμάσαι να είναι τυπικοί;

Από άλλες περιπτώσεις παιδιών που έχω ακούσει τους έχει σώσει πολλές φορές το ότι είχαν σχέση με το SOS. Και όπου και να το πεις αν ο άλλος είναι άνθρωπος θα δείξει κατανόηση. Αν θέλει να σου την ρίξει, θα σου την ρίξει. Νομίζω πως γενικά αν ο αστυνομικός δει στην ταυτότητα το SOS, τον μαλακώνει. Σκέφτεται πως το παιδί έχει περάσει από ίδρυμα και τον μαλακώνει, αλλά και πάλι μπορεί να σκεφτεί πως αφού έχει περάσει από ίδρυμα τι παλιόπαιδο που θα έχει γίνει, με τόσα που έχουν ακουστεί για διάφορα ιδρύματα.

Ξέρεις μήπως κάποια περίπτωση όπου κάποιο παιδί είχε συλληφθεί για κάποιο αδίκημα και θα περνούσε δικαστήριο;

Ναι θυμάμαι τον Θ. ο οποίος είχε περάσει δικαστήριο για κάποια οικονομικά θέματα, κάτι οφειλές. Τον είχε βοηθήσει αμέσως ο οργανισμός. Ναι είχε μπει στο κρατητήριο και την ίδια μέρα πλήρωσαν από το SOS το ποσό και βγήκε. Και τον Χ. που είχε μπλέξει με ναρκωτικά μου είπε πως ζήτησε βοήθεια και του είπαν πως θα τον

βοηθήσουν αλλά πρέπει να ακολουθήσει αυτό που λέει το δικαστήριο, δηλαδή να πάει για αποτοξίνωση.

Αυτή είναι η στάση του SOS. Οι δικαστές και γενικά οι δικαστικοί υπάλληλοι πιστεύεις πως έχουν διαφορετική στάση απέναντι στα παιδιά τους SOS;

Για τον Χ. πιστεύω πως ναι. Θα είχε πιστεύω άλλη αντιμετώπιση αν δεν ήταν από ίδρυμα.

Και κάτι τελευταίο. Υπάρχει μία γενική δυσκολία σε άτομα που έχουν περάσει αρκετά χρόνια της ζωής τους σε κάποιο ίδρυμα να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνία. Να απομακρυνθούν από το ίδρυμα. Νιώθουν ασφάλεια μόνο μέσα σε αυτό και μόνο με τους ανθρώπους που ζουν εκεί. Δυσκολεύονται πολύ να αναπτύξουν σχέσεις μακριά από αυτό. Τι λες;

Το SOS τι είναι; Σαν τον πατέρα και την μητέρα είναι. Όταν έχεις μία ανάγκη που θα απευθυνθείς; Στον πατέρα σου και την μητέρα σου. Έτσι βλέπαμε και εμείς το SOS. Σε κάποια δυσκολία απευθυνόμασταν στους υπεύθυνους. Αλλά όχι συνέχεια από πίσω. Και όχι να κάνουμε παρέες μόνο με τα παιδιά του SOS, επειδή αυτούς ξέραμε και ξέραμε τι έχουν περάσει και αυτοί. Πιστεύω πως δεν ισχύει αυτό και βοηθάει το ότι περάσαμε το στάδιο της Στέγης. Και η συγκατοίκηση με άλλα άτομα χωρίς να έχεις τη μητέρα SOS βοηθάει πολύ. Περνάς στην πραγματικότητα πιο ομαλά. Ανάλογα βέβαια και με τους υπευθύνους, πόσο σου δίνουν να καταλάβεις πως είναι η ζωή έξω. Όταν ήμουν εγώ μας τα έλεγαν χύμα. Μας έλεγαν πως η ζωή δεν είναι σαν τη Στέγη. Μας άφηναν και λίγο πιο ελεύθερους να τα δούμε από μόνοι μας. Μας είχαν εμπιστοσύνη. Ήξεραν και τους χαρακτήρες μας. Ήξεραν ποιοι μπορεί να πέσουν σε λάθος. Το μόνο ήταν πως στο Χωριό όταν έμπαινες μέσα και έκλεινε η πόρτα ένιωθες πως ήσουν σπίτι. Ασφάλεια. Ήσουν με τα υπόλοιπα αδέρφια, τα πολλά αδέρφια. Έμπαινες όπου ήθελες. Είχες 15 σπίτια.

Βιβλιογραφία

Διαδίκτυο Ξένο

Council of Europe Recommendation Rec(2005)5 on the rights of children living in residential institutions: <http://www.coe.int/familypolicy>

Geneva Declaration of the Rights of the Child: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

Guidelines for the alternative care of children. A United Nation framework. Στο: <http://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/301cf6f5-0a8c-430f-9fad-ac99068ebd23/101203-UN-Guidelines-en-WEB.pdf?ext=.pdf>

Home Office (2004), *Defining and measuring anti-social behaviour*. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/116655/dpr26.pdf

Public Order Act 1986:

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64/pdfs/ukpga_19860064_en.pdf

Quality4Children, Quality Standards:

http://quality4children.info/navigation/cms,id,31,nodeid,31,_language,en.html

: <http://quality4children.info>

SOS- Childrens Villages international: <http://www.sos-childrensvillages.org/About-us/Mission-statement/Documents/SOS-CV-MissionStatement-EN.pdf>

U.S. Department of Health and Human Services:

<http://www.childwelfare.gov/famcentered/services/>

Διαδίκτυο Ελληνικό

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία: <http://statistics.gr>

Χωριά SOS Ελλάδα: <http://www.sos-villages.gr>

Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας: <http://www.yrakp.gr>

Συνήγορος του Παιδιού (2012) Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του παιδιού:
<http://www.synigoros.gr/resources/docs/ek8esh-pros-thn-epitroph-dikaiwmatwn-toy-paidioy-toy-ohe.pdf>

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αγάθωνος-Γεωργοπούλου Ε (1993), *Οικογένεια, παιδική προστασία, κοινωνική πολιτική*. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα.

Αγάθωνος- Γεωργοπούλου Ε. (1995) *Σύγκριση ομάδας γονέων που κακοποιούν και παραμελούν σωματικά τα παιδιά τους με ομάδα ελέγχου. Προσδιορισμός χαρακτηριστικών για ανίχνευση και παρέμβαση*. Διδακτορική διατριβή Φιλοσοφίας στη Ψυχολογία, Πανεπιστήμιο Birmingham, Μ. Βρετανία

Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε. (1995), *Η κακοποίηση των παιδιών μέσα στην οικογένεια ως πρόβλημα υγείας.*, στο Κυριόπουλος Γ, Γεωργούση Ε., Μαργαριτίδου Β., Συμεωνίδου Χ., (1995), *Υγεία, κοινωνική προστασία και οικογένεια*. Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών της Υγείας, Αθήνα, σελ. 167- 192

Αγάθωνος- Γεωργοπούλου Ε. (1998), *Οδηγός για την αναγνώριση και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού*. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα

Αγάθωνος-Γεωργοπούλου Ε, (2009), *Παιδί και Ίδρυμα: Προστασία η κοινωνικός αποκλεισμός;*, στο Νικολαΐδης Γ., Σταυριανάκη Μ. *Βία στην οικογένεια. Τεκμηριωμένη πρακτική και τεκμήρια από την πρακτική*. Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα

Αλεξιάδης Σ., (1986) *Η επικινδυνότητα του εγκληματία: ένα στοιχείο πλαστό*, σε Μνήμη Χωραφά-Γάφου-Γαρδίκια, Τ. ΙΙ, , Εκδ. Α. Σάκκουλα. Αθήνα

Αρτινοπούλου Β., Μαγγανάς Α., (1996) *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Atkinson R.L., Atkinson R.C, Smith E, Bem D, Hoeksema S.N. (2003) *Εισαγωγή στην Ψυχολογία του Hilgard*. 2^η έκδοση, μετάφραση Σόλμαν Μ., εκδόσεις Παπαζήση
Becker H.S. (2000) *Οι Περιθωριοποιημένοι. Μελέτες στην Κοινωνιολογία της παρέκκλισης*. Μετάφραση: Κουτζόγλου Α. και Μπουρλιάσκος Β, εκδ Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Βορριά Γ., Σαραφίδου Ε., (1991) *Κοινωνική Συμπεριφορά παιδιών προσχολικής ηλικίας που μεγαλώνουν σε ίδρυμα κλειστής περίθαλψης*. Ψυχολογικά Θέματα, 4, 269-283

Βορριά Γ., Σαραφίδου Ε., (1992) *Αναζύτηση επιβαρυντικών παραγόντων στη συχνότητα εμφάνισης προβλημάτων συμπεριφοράς παιδιών προσχολικής ηλικίας που ζούσαν σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης*. Ψυχολογικά Θέματα, 4, 235-246

Βορριά Γ. (1998), *Οι συνέπειες στην κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών από τη μακρόχρονη παραμονή τους σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης*. Στο Καλλινικάκη Θ., (1998), *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα...* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα σελ 79-87

Γεωργούλας Σ. (2000) *Ανήλικοι παραβάτες στην Ελλάδα : κοινωνική αναπαράσταση και αντιμετώπιση*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Γεωργούλας Σ. (2009), *Παρέκκλιση ανηλίκων. Θεωρητική, ερευνητική προσέγγιση & πολιτικές*. Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα.

Geldard K. και Geldard D. (2011), *Η συμβουλευτική ψυχολογία στα παιδιά.*, μετάφραση Μεταξάς Σ., εκδόσεις Πεδίο

Glueck S.&E.(1952) *Delinquents in the making. Paths to prevention.*, Harper and Brothers, New York. Μετάφραση Αρτινοπούλου Βας., στο Φαρσεδάκης Ι. (1990) *Η εγκληματολογική σκέψη, απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Goffman E. (1994) *Άσυλα : δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων*. Αθήνα : Ευρύαλος.

Wolfgang M., Ferracuti F., (1995), *Η υποκοουλτούρα της βίας: Προς μία ολοκληρωμένη θεωρία στην Εγκληματολογία*. Μετάφραση Μηλιώνη Φ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Δασκαλάκης Η. (1985) *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνη

Δημητρόπουλος Ε. (1998)*Συμβουλευτική και Συμβουλευτική Ψυχολογία*, Γρηγόρης, Αθήνα

Δημόπουλος Χ. (1988), *Η Προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπιση της.*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνη

Δημόπουλος Χ., Κοσμάτος Κ., (2010), *Δίκαιο Ανηλίκων. Θεωρία και πράξη*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, (2006), *Εκθεση Αξιολόγησης Παιδικών Χωριών SOS Ελλάδος.*, Αθήνα

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως: ΦΕΚ Β 512 - 01.06.1977

Καλλιδικάκη Θ., (1998), *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα...* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Κασσωτάκης Μ., (2002) *Συμβουλευτική και επαγγελματικός προσανατολισμός: Εννοιολογικές διασαφήσεις, σκοποί και στόχοι*. Στο Κασσωτάκης Μ., (2002) *Συμβουλευτική και επαγγελματικός προσανατολισμός*. Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

Κογκίδου Δ. (1995), *Μονογανεικές οικογένειες*, Νέα Σύνορα, Αθήνα

Κουκουτσάκη Α. (1996) *Μορφές Εγκληματικότητας και Παρεκκλίνουσας Συμπεριφοράς*. Παραδόσεις. Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας. Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Κουκουτσάκη Α., (2002), *Χρήση ναρκωτικών, ομοφυλοφιλία. Συμπεριφορές μη συμμόρφωσης μεταξύ ποινικού νόμου και ιατρικού ελέγχου*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα

Κουράκης Ν.Ε., Μηλιώνη Φ., και ερευνητική ομάδα φοιτητών Νομικής σχολής Αθηνών, (1995) *Έρευνα στις ελληνικές φυλακές*, Ποινικά , 44, Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα

Κουράκης Ν. Ε., (2004), *Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων*. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

Κουράκης Ν.Ε. (2012) *Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων*. Β' έκδοση Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.

Κυριαζή Ν. (1999) *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Λάζος Γ. (2007) *Κριτική Εγκληματολογία*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Λαμπίδη Α., *Τα παιδιά μιλούν για το Ίδρυμα*.στο Αγάθωνος- Γεωργοπούλου Ε., (1993) *Οικογένεια Παιδική Προστασία Κοινωνική Πολιτική*.Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού: Αθήνα. Σελ. 304 - 318

Λαμπράκη Ι. (2011), *Η πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας μέσω των προγραμμάτων της κοινωνικής ανάπτυξης*. Διατριβή (διδακτορική) - Πάντειο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Κοινωνιολογίας, τομέας Εγκληματολογίας

Μαγγανάς Α., (2006), *Η κακοποίηση παιδιών σε ιδρύματα: η канаδική εμπειρία*. στο Γιωτάκος Ο., Πρεκατέ Β., (2006), *Σεξουαλική κακοποίηση. Μυστικό; Όχι πια*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ 191-204

Μαγγανάς Α., (2010), *Κοινωνικές υπηρεσίες για ανηλίκους: Ένας αποτελεσματικός τρόπος πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας. Η εμπειρία του Κεμπέκ*. Ποινική Δικαιοσύνη & Εγκληματολογία 2010 (1), 12-17

Μαλικιώση –Λοΐζου Μ. (1996) *Συμβουλευτική Ψυχολογία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Μουσούρου Α.Μ. (2006), *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*. Gutenberg, Αθήνα

Μπαλούρδος Δ., Φρονίμου Ε., (2011) *Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα

Μπρούζος Α., (2004) *Προσωποκεντρική Συμβουλευτική, θεωρία, έρευνα και εφαρμογές*. Τυπωθήτω, Αθήνα.

Νάσκου-Περράκη , Παρούλα, (2002) *Η διεθνής σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη : ερμηνεία κατ'άρθρο*, Αθήνα : Αντ. Ν. Σάκκουλας

Νικολαΐδης Γ., (2009) *Μορφές και χαρακτηριστικά της βίας κατά των παιδιών: θεωρητικοί μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα*. στο Νικολαΐδης Γ., επ. εκδ. (2009) *Βία στην οικογένεια. Τεκμηριωμένη πρακτική και τεκμήρια για την πρακτική*. Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, σελ 21-82

Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας, (1999) *Παιδαγωγικό Πλαίσιο Λειτουργίας Παιδικού Χωριού SO.S* Αθήνα

Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας, Στέγη Νέων, (2002) *Εσωτερική Λειτουργία Στέγης Νέων*, Αθήνα

Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας, (2009), *Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας Ξενώνων Φροντίδας Κακοποιημένων-Παραμελημένων Βρεφών και Νηπίων*.

Παιδικά Χωριά SOS, (2010) *Απολογιστική έκθεση Παιδικών Χωριών SOS*. Αθήνα

Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδας, (2012) *Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας Δικτύου Κέντρων Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας*, Αθήνα.

Πανοπούλου-Μαράτου Ο., Στάγκου Α., Λαμπίδη Α., Δοξιάδης Σ., (1988), *Σχήματα ιδρυματικής περίθαλψης για παιδιά στην Ελλάδα: λειτουργία των ιδρυμάτων και επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των παιδιών*. Στο *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα*. Έκδοση Ελληνικής Εταιρίας Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού.

Παпанελοπούλου Ε. (2002), *Πολλαπλοί τύποι νοημοσύνης: θεωρία-εφαρμογή και προοπτικές στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου, Τμήμα Ειδικής Αγωγής.

Πιτσελά Α. (2008) *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. ΣΤ΄ έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

Πιτσελά Α. (2013) *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Ζ΄ έκδοση, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

Πολυχρόνης Π. (1993), *Η μεταλλαγή δύο κλασικών πλαισίων παιδικής προστασίας: Καλαμάκι-Καλλιθέα*. Στο Αγάθωνος-Γεωργοπούλου Ε (1993), *Οικογένεια, παιδική προστασία, κοινωνική πολιτική*. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα., σελ 319-326

Schaffer R. (1996) *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του*. Αθήνα :Ελληνικά Γράμματα

Σπινέλλη Κ.Δ. (1982), *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων. Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου*. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Κομοτηνή

Σπινέλλη Κ.Δ. (2005), *Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. 2^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.

Συνήγορος του Παιδιού (2012) *Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ. Διαπιστώσεις και προτάσεις της ανεξάρτητης αρχής για την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού στην Ελλάδα (Ιούλιος 2003- Δεκάμβριος 2011)*.

Jary, D., Jary J., *Λεξικό όρων κοινωνιολογίας : Αγγλο-Ελληνικό και Ελληνο-Αγγλικό με λεπτομερείς επεξηγήσεις*. μετάφραση Π. Ναθαναήλ. Στρατηγικές Εκδόσεις

Τσαλίκογλου Φ. (1987), *Ο μύθος του επικίνδυνου ψυχασθενή: Οι λειτουργίες μιας κοινωνικής κατασκευής*. Παπαζήσης, Αθήνα.

Τσαλίκογλου Φ. (1996), *Μυθολογίες Βίας και Καταστολής*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Φαρσεδάκης Ι. (1985) *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Φαρσεδάκης Ι. (1990) *Η εγκληματολογική σκέψη, απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Φαρσεδάκης Ι. (1996), *Στοιχεία Εγκληματολογίας*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Foucault M. (1989) *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Μετάφραση Χατζηδήμου Κ.- Ράλλη Ι. Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα, (1^η έκδοση στα ελληνικά Εκδόσεις Κέδρος 1976)

Χάιδου Α. (1990), *Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και το εξωτερικό*», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Χάιδου Α. (1996), *Θετικιστική Εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Χάιδου Α. (2013), *Εγκληματικότητα ανηλίκων. Αιτιολογικές προσεγγίσεις και κοινωνικός έλεγχος*. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Herbert M., (1996), *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*. Τόμος Β', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

Adler F., Mueller G., Laufer W S., (1995), *Criminology: the shorter version*. McGraw Hill, New, New York

Agathonos-Georgopoulou, Sarafidou& Stavrianaki,(2004) *Mental health of children in institutional social care: Empirical findings from Greece*. International Journal of Child and Family Welfare, Volume 7 (No. 2-3), p. 98-115

Agnew R., (1985), *Social control theory and delinquency: A longitudinal analysis*. Criminology 23: 47-61

Aichhorn A. (1964), *Delinquency and Child Guidance; Selected Papers*. International Universities Press, New York

Ainsworth Mary, (1978) *Patterns of attachment: Apsychological study of the strange situation*, Hillsdale, NJ: Erlbaum

Ainsworth Mary, (1972) *Attachment and dependency: A comparison*. In Gewirtz J.L *Attachment and dependency* (pp. 97-137). Winston V.H, Washington, DC

Ainsworth, Mary S., (1989) *Attachment beyond infancy*, American Psychologist, 44 (4), 709-716

Akers, R. L. (1991). *Self-control as a general theory of crime*. Journal of Quantitative Criminology. 7(2), 201-211.

American Psychiatric Association: *DSM IV – TR, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fourth edition Text Revision (DSM-IV-TR) American Psychiatric Association (2000) pp. 645–650

Becker H., (1963), *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press, New York.

Berger, K. S. (2003). *The Developing Person Through Childhood and Adolescence*, 6th edition (3rd publishing). Worth Publishers, New York

- Bernard T. J., Snipes J.B., Gerould A. L. (2010), *Vold's Theoretical Criminology*. 6th ed. Oxford University Press: New York, Oxford
- Boswell G.R., (1996), *Young and dangerous the backgrounds and careers of section 53 offenders*. The Prince's Trust, London
- Boswell G.R., (1997), *The backgrounds of violent young offenders*, in V. Varma (ed.), *Violence in children and adolescents*. Jessica Kingsley, London
- Bowlby, J. (1951), *Maternal care mental health*. World Health Organisation, Geneva
- Bowlby J. (1969), *Attachment and loss: Vol.1. Attachment*, Basic Books, New York
- Bowlby J. (1973), *Attachment and loss: Vol.2. Separation: Anxiety and anger*, Basic Books, New York
- Bowlby J. (1980), *Attachment and loss: Vol.3. Loss: Sadness and depression*, Basic Books, New York
- Burgess E.W. και ο Locke H.J (1945), *The family : from institution to companionship*. American Book Company, New York
- Carpendale JIM, Lewis C. Constructing an understanding of mind: The development of children's social understanding within social interaction. *Behavioral and Brain Sciences* 2004;27(1):79-96.
- Cloward R., Ohlin L., (1960), *Delinquency and Opportunity: A theory of delinquent gangs*, Free Press: New York
- Cohen A. (1955) *Delinquent Boys: The Culture of the Gang..*, III.: The Free Press, Glencoe
- Cohen S. (1985), *Visions of social control*. Polity Press, Cambridge
- Garofalo R., (1905) *La criminologie*. 5th ed., Felix Alcan, editeur - Ancienne Librairie Germer Bailliere et Cie., Paris

Gottfredson M and Hirschi T., (1990), *A general theory of crime*. Stanford Press, Stanford

Grasmick, Harold G., Charles R. Tittle, Robert J. Bursik, Jr., and Bruce J. Arneklev. (1993). *Testing the core empirical implications of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime*. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 30(1), 5-29.

Crawford A., (1998), *Crime prevention & Community safety*. Longman, London & New York.

Dunn J. (2002) *Sibling relationships*. in: Smith PK, Hart CH, eds. *Blackwell handbook of childhood social development*. Malden, Mass: Blackwell Publishing:223-237.

Durkheim E., (1952) *Suicide*, Macmillan: New York.

Erikson K.T. (1964), *Notes on the Sociology of Deviance*, in *The other side: Perspectives on Deviance*. ed. Becker H.S, Free Press, New York

Farrington, D. P. (1995),*The development of offending and antisocial behaviour from childhood: Key findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*. 36, (6), 929-964

Farrington D. (2002) *Developmental Criminology and Risk-Focused Prevention*. στο Maguire M., Morgan R. and Reiner R.,*The Oxford Handbook of Criminology*. The oxford University Press, Oxford

Goldfarb, W., (1943) *Infant rearing and problem behaviour.*, *American Journal of Orthopsychiatry* 13, 249-65

Goldfarb, W. (1945). Psychological privation in infancy and subsequent adjustment. *American Journal of Orthopsychiatry*, 15, 247-255

Hirschi T. (1969) *Causes of delinquency*, University of California Press, Berkeley

Hirschi, T. and Gottfredson M, (1993). *Commentary: Testing the general theory of crime*. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 30(1), 47-54

Hirschi T. & Gottfredson M.R., (1994) *The generality of deviance*, Transaction Publishers, New Brunswick, N.J

Hollin C., λήμμα «differential association», στο: McLaughlin E. and Muncie J., (2001), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications Ltd, London

Howe M., (1997), *I.Q. in question: the truth about intelligence*. Sage Publication, London

Howe N, Recchia H., (2006) Sibling Relations and Their Impact on Children's Development. *Centre for Research in Human Development, Concordia University, Canada*

Johnson M., Rhodes R, (2007), «Institutionalization:A Theory of Human Behavior and the Social Environment», *Advances in Social Work* 8(1) 219-236

Katz R.S. (1999), *Building the foundation for a side-by-side explanatory model: A general theory of crime, the age-graded life course theory, and attachment theory*. *Western Criminology Review* 1(2)

Kent J.T., (1976), A follow up study of abused children. *Journal of pediatric psychology*, 1, 25-31

Krohn D.M., Massey J., L., (1980) *Social Control and Delinquent behavior: An examination of the elements of the Social Bond*. *The Sociological Quarterly* 2 1:529-543

Kingsley D. (1949), *Human Society*. MacMilan, New York

Lemert E. (1951) *Social Pathology: A systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*, McGraw-Hill, New York.

Lewis D.O., Lovely R., Yeager C., Ferguson G., Friedman M., Sloane G., Pincus J.H., Friedman H., (1988), *Intrinsic and environmental characteristics of juvenile murderers*, *Journal of the American Academy of child adolescent Psychiatry*, 27, 582-587

- Matza D. (1969) *Becoming Deviant*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall
- McLaughlin E. and Muncie J., (2001), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications Ltd, London
- Mead G.H. (1934), *Mind, Self and Society*, The University of Chicago Press, Chicago
- Merton, R. K. (1938), *Social structure and anomie*, American Sociological Review, 3, pp. 672-82
- Nye I.F. (1958), *Family relationships and delinquent behavior*. Wiley, New York
- Newburn T., (2002) Young People, *Crime, and Youth Justice*. in Maguire M., Morgan R. and Reiner R., *The Oxford Handbook of Criminology*. The oxford University Press, Oxford
- Olsen M.E., (1968) *The process of social organization*. Holt, Rinehart, Winston, New York
- Pagelow M., (1984), *Family violence*, Praeger Publishers, New York.
- Powell J. (2000) *Family Centered Services in Residential Treatment*. The Haworth Press, Inc. New York
- Reckless W.C. (1961), *A new theory of delinquency and crime*. , Federal Probation, 25, 42-46
- Reiss A., (1951) *Delinquency as the failure of personal and social controls*. American Sociological Review, vol 16, 2 pp. 196-207
- Rutter, M., (1981) *Maternal Deprivation Reassessed*, 2nd edn. Penguin, Harmondsworth
- Siegel, L.J., (1992) *Criminology- Theories, Patterns, and Typologies*, Wadsworth Publishing Co Inc 4th ed., Belmont

- SOS Children's Villages Organisation (2007) «Family Strengthening Programmes.»
- Spitz, R.A., (1945) *Hospitalism: an inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood.*, Psychoanalytic Studies of childhood 1, 53-73
- Spitz, R.A. (1949). "Autoerotism". *Psychoanalytic Study of the Child* 3: 85–120.
- Steinberg R.J.,(1998), *In search of the human mind.* 2nd Edition, New York, Harcourt Brace College Publishers
- Sutherland E. (1939) *Principles of Criminology.* J.B. Lippincott, Philadelphia
- Sykes G.M. and Matza D. (1957), *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency.* *American Sociological Review*, Vol. 22, (6), 664-670.
- Taylor I., Walton P., Young J., (1973), *The new criminology: for a social theory of deviance.* Routledge, London
- Tannenbaum F. (1938) *Crime and the Community*, Ginn, Boston
- Thompson W.E., Mitchell J.& Dodder R.A.,(1984),*An empirical test of Hirschi's control theory of delinquency*, *Deviant Behavior*, 5:11-22
- Tizard, B. & Rees, J. (1974), *A comparison of the effects of adaptation, restoration to the natural mother and continued institutionalization on the cognitive development of four-year-old-children..* in *Child Development*, 45, 92-99
- Tizard J. & Tizard B., (1972) *The institution as an environment for development.*, in Richard M.P.M , (1972), *The integration of a child into a social world.* Cambridge University Press, Cambridge
- Toby J. (1957), *Social disorganization and stake In conformity: Complementary factors in the predatory behavior of hoodlums.* *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, Vol. 48, 1 pp. 12-17
- Van Hasselt V.B., Morrison R.L., Bellack A.S., Hersen M., (1988), *Handbook of family violence.* Plenum Press, New York

Vorria, P., Sarafidou, J., & Papaligoura, Z. (2004). *The effects of state care on children's development: New findings, new approaches*. *International Journal of Child & Family Welfare*, 7(4), 168-183

Walton E., Sandau-Beckler P., Mannes M., (2001), *Balancing Family-Centered Services and Child Well-Being*. New York: Columbia University Press

Weinfield N., Sroufe A., Egeland B., Carlson E., (c1999) *The nature of individual differences in infant-caregiver attachment*. In Cassidy j., Shaver P., *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications*. New York : Guilford Press

Widom S. C., (2006) *Child abuse, neglect, and violent criminal behavior*, *Criminology*, 27, p. 251-271

Wootton B., (1959) *Social Science and Social Pathology*, Allen and Unwin, London